T.C

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM VE KİTÂB-I MUKADDES'E GÖRE İLK YARATILIŞ (KARŞILAŞTIRMALI BİR YAKLAŞIM)

Yüksek Lisans Tezi

Havva Şehide ÜZÜM

Danışman

Doç. Dr. Hakan UĞUR

KONYA 2023

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	HAVVA ŞEHİDE ÜZÜM		
	Numarası	18810601225		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEFSİR ANABİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	KUR’AN-I KERİM VE KİTAB-I MUKADDES’E GÖRE İLK YARATILIŞ (KARŞILAŞTIRMALI BİR YAKLAŞIM)		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Havva Şehide ÜZÜM
Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

İÇİNDEKİLER

II.BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM ve KİTÂB-I MUKADDES'E GÖRE

İLK YARATILIŞ

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	HAVVA ŞEHİDE ÜZÜM		
	Numarası	18810601225		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEFSİR ANABİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. HAKAN UĞUR		
	Tezin Adı	KUR'AN-I KERİM VE KİTAB-I MUKADDES'E GÖRE İLK YARATILIŞ (KARŞILAŞTIRMALI BİR YAKLAŞIM)		

Yaratılış olayı insanlık tarihinin sorgulamış olduğu önemli problemler arasında yer almaktadır. Yaratılışın nasıllığı hususunda en ilkel inançlar başta olmak üzere ilahi dinler ve modern inançlar pek çok açıklama getirmişlerdir. İnsanoğlu dünya serüveninin başından bu yana pek çok sorgulamada bulunmuştur. İnsanın sormuş olduğu önemli sorulardan biri de üzerinde yaşadığı, kendisini çepeçevre saran dünya ve kendi varlığının nasıl meydana geldiğidir. Bu soruya dinlerin getirmiş olduğu cevaplar yadsınamaz bir gerçektir. Çalışmamızda İslam ve Yahudilik inançlarında yaratılışın ilk nasıl başladığı ve nasıl sürdürüldüğü hususunda yapılan açıklamalar ve Kur'an ve Tevrat'ın yaratılışı ele alış şekilleri mukayeseli olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmamıza Kur'an'da oldukça zengin kelime ve kavram çeşitliliğiyle ele alınan yaratılış olayının izahı ve Tevrat'ın Tekvin bölümünde yer alan yaratılış tasvirini ele alarak başladık. Daha sonra Kur'an'ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'in meseleye getirmiş olduğu izah ve tasvir detaylı olarak ele alınmıştır. Yaratılış olayıyla ilgili güncel mesele ve problemlere bu bölümde değinilerek konu geniş bir perspektifle ele alınmıştır. Konunun her iki tasvir şeklinin değerlendirmesi ayrı ayrı yapıldıktan sonra iki Kutsal kitabın yaratılışla ilgili ortaya koymuş olduğu bilgiler kıyaslama yoluna gidilmiştir. Bunun neticesinde Kur'an ve Tevrat'ın yaratılışı ele alış şekilleri ile ilgili benzerlikler bulunsa da önemli farkların bulunduğunu ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamızda Kur'an'ın bağlamsal anlatımı ve Tevrat'ın kronolojik anlatım yöntemini göz önünde bulundurarak ilk yaratılış, evren ve canlıların yaratılışı olaylarını mukayeseli olarak ele almaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kitab-ı Mukaddes, İlk Yaratılış, Yaratılış, Evren, İnsan

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	HAVVA ŞEHİDE ÜZÜM		
	Student Number	18810601225		
	Department	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEFSİR ANABİLİM DALI		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. HAKAN UĞUR		
	Title of the Thesis/Dissertation	THE FİRST CREATİON ACCORDİNG TO THE QURAN AND THE BİBLE(A COMPARATİVE APPROACH)		

The creation event is among the important problems that human history has questioned. Divine religions and modern beliefs, especially the most primitive beliefs, have offered many explanations for the way of creation. Mankind has made many inquiries since the beginning of his world adventure. One of the important questions that people ask is the world that surrounds them and how their own existence came into being. It is an undeniable fact that religions have answered this question. In our study, the explanations about how the creation in Islam and Judaism first started and how it was continued and the way the Qur'an and the Torah handle creation have been tried to be discussed comparatively. We started our study by explaining the creation event, which is handled with a very rich variety of words and concepts in the Qur'an, and the description of creation in the Genesis section of the Torah. Afterwards, the explanation and description that the Qur'an and the Bible brought to the issue were discussed in detail. Current issues and problems related to the creation event are addressed in this section, and the subject is discussed from a broad perspective. After evaluating the two descriptions of the subject separately, the information revealed by the two holy books about creation was compared. As a result, we tried to show that although there are similarities in the way the Qur'an and the Torah handle creation, there are important differences. In our study, we tried to deal with the first creation, the universe and the creation of living things comparatively, taking into account the contextual narrative of the Qur'an and the chronological narrative method of the Torah.

Key Words: Koran, Biblical, First Creation, Creation, Universe, Person

ÖNSÖZ

Yaratılışla ilgili hikaye ve bilgiler Eski Yunan'dan Çin'e kadar çok geniş bir yelpazaye yayılan farklı kültürlerin kutsal metin, efsane ve inançlarında yer almaktadır. Yaratılış hususu Tek Tanrı Dinine mensup toplumlar arasında, en çık da İslam ve Yahudi kutsal metinlerinde yer almaktadır. Yaratılış meselesi Kur'a metninde çokça zikredilmektedir. Bu durum yaratılışın müstakil bir konu olduğunu düşündürmektedir. Ancak yaratılış Kur'an'da müstakil bir konu olmaktan ziyade Allah'ın tekliğini vurgulayan, tevhîdî bir öğretim metodudur. Yaratılışla ilgili ele alınan her konu bu inanca ilişkin bir delil ve istidlal niteliğindedir. İlâhî yaratma sıfatını vurgulayan bu ayetler Allah ile insan, insan ile kâinat arasında sıkı bir bağ bulunduğunu ve Allah merkezli bir yaşantının önemini vurgulamaktadır.

Çalışmamızda ilk olarak Kur'an ve Tevrat'ın yaratılışı ele alış yöntemi ayrı ayrı sunulmuştur. Yaratılışı tanımlamak için kullanmış oldukları eş ve zıt kavramların semantik analizine kısaca değindikten sonra Yaratmayla ilgili güncel meseleler arasında yer alan Big Bang, Yaratılışçı Yaklaşım ve Evrim başlıklarına Kur'an ve Tevrat'ın yaklaşım biçimleri değerlendirilmiştir. Kur'an'da yaratılış ayetlerin bütünü göz önünde bulundurularak, bağlamsal anlamlarında kazandıkları anlam dikkate alınarak sunulmuştur. Çeşitli tefsirlerde yer alan açıklamalara yer verilerek çalışmamıza derinlik kazandırılmıştır. Tevrat'ın yaratılış olayını ele alış şeklini incelerken, aktarmak istediği mesajın kavranabilmesi için Tevrat yorumcularının pasajlarla ilgili değerlendirmelerine yer verdik.

Çalışmamızın devamında ilk yaratılış ve yaratılış kıssasının ele alınışını ilk olarak Kur'an perspektifinden değerlendirmeye çalıştık. Kur'an'da yaratma ifade eden kavramların bağlamsal bütünlükleri ve hedefleri göz önünde bulundurularak ilk yaratılışın nasıl başladığı hususunda Kur'an'ın ortaya koyduğu izahlar değerlendirilmiştir. Daha sonra yeryüzü ve canlıların yaratılışına tefsirlerden mukayeselerde bulunarak değindik. Yaratılış meselesiyle ilgili güncel mesele ve problemleri Klasik ve Modern Tefsirler'de yer alan bilgiler ile mukayese edilerek izah edilmeye çalışılmıştır. Ardından ilk yaratılış ve yaratılış kıssasını Tevrat açısından ele alınmıştır. Tevrat'ta yaratılış kıssasının kronolojik olarak yer

almaktadır. Biz de çalışmamızda konusal bütünlüğü bozmamak ve Tevrat'ın üslubuna uygun olması açısından kronolojik anlatımı esas aldık. Pasajlardaki kapalı anlatım ve kıssanın Yahudi geleneğindeki karşılığını daha iyi kavrayabilmek için Tevrat yorumcularının açıklamalarına ve güncel meselelere getirmiş oldukları izahlara da yer verdik. Tevrat ve Kur'an'ın diğer form ve yapıların yaratılışına dair açıklamaları konu içinde yeri geldiğinde kısa açıklamalarla yer almaktadır.

Her iki ilâhî dinin yaratılışla ilgili yapmış oldukları izahları ayrı ayrı ele alınıp değerlendirildikten sonra benzerlik ve farklılıklarını zikrederek mukayeselendirmeye çalıştık. Yaratılışla ilgili bilgilendirmelerde Hadislerden de istifade ettik.

Çalışmamızla ilgili "Kur'an'ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Yaratılış" isimli Hamza Gökdere'ye ait Yüksek Lisans Tezi ve "Tekvin'de'ki Yaratılış Kıssalarının Çivi Yazılı Kaynaklardaki Yaratılış Kıssalarıyla Mukayesesi" isimli Kürşat Demirci'ye ait Doktora Tezi bulunmaktadır. Tezimiz bu eserden ilk yaratılışın nasıl başladığına değinmesi, evren ve canlıların yaratılış sürecini pek çok tefsirden istifade ederek mukayeseledirmesi, yaratılış olayının detaylı açıklaması ve yaratılış meselesiyle ilgili güncel konular arasında yer alan Big Bang, Evrim gibi kuramlara yer vermesi yönüyle ayrılmaktadır. Kürşat Demirci'ye ait olan Doktora Tezinde hocamızın da önsözünde belirttiği üzere çalışması Tarih açısından arkeolojik verilere ışık tutan değerli bilgilere yer verirken biz çalışmamızda iki İlâhî kitabın gaye edindiği tevhid ilkesi ve hikmetliliği ön planda tutan açıklamalara yer vermeye çalıştık.

Çalışmamıza ufuk açıcı yönlendirmeleriyle ışık tutan tez danışmanım değerli hocam Doç. Dr. Hakan Uğur'a değerli yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Son olarak manevi desteklerini esirgemeyen sevgili ailem, değerli eşim ve biricik kızım Mihra'ya teşekkürü borç bilirim.

KISALTMALAR

as.: Aleyhisselam

Ayrc.: Ayrıca

Bkz.: Bakınız

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

h.: Hicri

MÜİFY: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları

ö.: Ölüm

s.: Sayfa

S.: Sayı

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

Trs.: Tarih Yok

Ty.: Basım Tarihi yok

v.: Vefat

y.y.: Yayında Yeri Yok

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Evrenin ve varlıkların yaratılışı, tüm bu sistem ve düzeni kimin var ettiği, yaratılıştaki gayenin neliği insanoğlunun geçmişten günümüze anlam arayışının en önemli sorgulamaları arasında yer almıştır. İnsanın yaratılışı ve yeryüzüne gönderilişi, yaratılanlar arasındakini konumunu ve yaratılış gayesine uygun ve anlamlı bir hayat tasavvuru, bu sorgulamanın neden ve sonucunu oluşturmaktaydı. Bu sorgulamalara tarih boyunca pek çok yönden açıklamalar getirilmiş ancak hiçbir vahiyden kopuk tez, bu konuda Allah'ın insanın anlam arayışına verdiği bütünsel cevabın yerini alamamıştır.

Yaratılış konusu her dönemde dini, felsefi, ve bilimsel verilerle izah edilerek tartışma konusu olmuştur. İslam dini insanın ve evrenin yaratılışı, evrendeki düzenin ve sebepliliğin bir amacı olduğu, varlıkların yaratılış gayesinin insanın emrine verilmeleri ve ona hizmet etmeleri olduğunu belirtmektedir. İnsanın ise yaratılış amacının bu doğrultuda Allah'a kulluk olduğunu dile getirerek yaratılışın nasıllığı ve gayesi konusunda insanı tatmin eden izahlarda bulunmuştur. Dolayısıyla İslam, felsefi ve bilimsel izahlardan, sadece nelik ve nasıllığı açıklamakla kalmayıp yaratılışın amacı ve görevini de açıklama yönünden ayrılmaktadır. İnsanın kalp ve akıl bütünlüğünü doyuran ve tatmin eden izahlar yapmaktadır. İnsan ise yaratılış amacı ve halifelik görevini yerine getirmek için yaratılanların neliği, nasıllığı, hikmeti ile ilgili pek çok arayışa girmiştir.

Geçmişte bu sorgulamaları yapan zihinler olduğu gibi gelecekte de bu sorgulamaları yapacak zihinler elbette olacaktır. Tıpkı geçmişte olduğu gibi gelecekte de insanlık bu sorgulamaya, geçmiş bilgi birikimini gözden geçirerek, araştırmalarda bulunarak ve verileri sistematik bir şekilde inceleyerek vahyin ışığında çözüme kavuşturabilecektir. İnsanlığın bu noktadaki sormuş olduğu sorulara her şeyi yoktan ilk şekliyle var eden ve bu varlığı devam ettirenin Allah olduğu sonucuna varmaları çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu çıkış noktasında ise Allah insanlara vahiy ve peygamberler yoluyla sorularına cevap vermiş, onları hayat

serüvenlerinde yalnız bırakmamıştır. Çalışmamızda yaratılış konusunda ilahi kitaplar içerisinde en geniş bilgileri veren Kitab- ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerimi mukayese ederek bu konuda Kitab- ı mukaddes ve Kur'an'ın benzerlik ve farklılıkları detaylı bir şekilde ortaya koymayı amaç edindik.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Yaratılış konusu insanlık için son derece önemli bir konudur. Pek çok dönemde yaratılışın nasıl başladığı ilk yaratılışın nasıl ve kim tarafından olduğu konusu tartışma konusu edilmiş ve cevaplar her dönemde farklılık arz etmiştir. İnsanoğluna bu konuda en tutarlı ve sağlam bilgi ise Allah tarafından sunulmuştur. Bilimsel ve Felsefi veriler bir süre ve dönemin popüler yargısının önemini yitirmesiyle anlamını kaybetmiştir. Geriye kutsal metinlerin sunduğu amaca ve gayeye uygun açıklamalar her dönemde önemini koruyarak kalmıştır.

Ancak Kur'an'la karşılaştırmalı bir okumaya tabi tutulduğunda Yahudilik ve Hristiyanlık gibi sonradan tahrif edilen dinlerin Kutsal metinlerinde yer alan rivayetlerin Kur'an ile çeliştiği bazı noktalar tespit edilmiş ve pek çok felsefi yaratılış izahının altında bu tahrif metinlerinin yer aldığı görülmüştür. Bununla birlikte tahrif edilen bu metinlerde eski mitoloji ve pagan kültür efsanelerinin de izleri görülmektedir.

Çalışmamız da Allah'ın evreni nasıl yarattığı ve yaratılıştaki aşama ve mucizeleri Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim arasında mukayese ederek yaratılıştaki tüm unsurları detaylı başlıklar halinde ve mukayeseli bir şekilde sunmayı amaç edindik. Çalışmamızın bu konudaki amacı son yıllarda gündemde olan yaratılış konusunu ilahi dinlerin mukayeseli bir şekilde açıklığa kavuşturmaktır. Dolayısıyla yaratılışla ilgili pek çok felsefi ve bilimsel açıklamaların İslam'ın getirdiği izahlar açısından kırılma noktalarını tespit etme noktasında kapsamlı bir çalışma elde etmeyi amaçladık.

III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İnsanlığın dünyadaki serüveninde ve dini inanışlarının kökeninde yaratılış sorgulaması yer almaktadır. İlk yaratılış konusunda pek çok açıklama yapılmıştır. Çalışmamızda pek çok açıdan tartışma konusu olan bu konuda Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim de yer alan konumuzla ilgili ayetleri ele alarak çağdaş yorumların dayanak noktasını detaylı bir şekilde sunmayı amaç edindik.

Çalışmamız her iki kitapta yer alan yaratılışla ilgili ayetleri önce açıklama ardından mukayese ederek benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyma bu noktada güncel tartışmaların odağında olan verileri analiz etmektedir. İnsanlık tarihinin başlangıç ve sonuna kadar var olacak geçmiş ve geleceğin tartışma konusu hakkında İslam dininin insanın anlam idrakine ne denli uygun açıklamalar yaptığı ve sahih verilerde Allah'ın tutarlı açıklamalarını göz önünde tutmaya çalışacağız. Bunu yaparken mukayese yöntemiyle her iki kitaptaki verileri analiz ederek insanın eleştirel kavrama yeteneğini en çok ön planda tutan mukayese yöntemini çalışmamızda kullanacağız. Çalışmamız ilk yaratılış olayını Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim mukayesesiyle günümüz tartışmalarına detaylı bir bakış açısıyla ışık tutmaktadır.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Yaratılış konusu son derece geniş ve tartışmalı bir konu olarak bilgi mirasında yer almaktadır. Çalışmamızda konu yaratılış kavramı, evrenin yaratılışı, canlıların yaratılışı, Kur'an'da yaratılış ve Kitab-ı Mukaddes'te yaratılış başlıkları altında incelenmiştir.

Çalışmamızda konunun bütünlüğü ve kavramsal alt yapısının sunulabilmesi amacıyla yaratılış kavramı Kur'an ve Kitab- ı Mukaddes'in yaratılış kavramını ele alış şekilleri ifade edilmiştir.

Bunun ardından semavi olarak kabul edilen Kur'an ve Kitab- ı Mukaddes'te yer alan yaratılışla ilgili ayetler ele alınıp Kur'an ve Tevrat müfessirlerinin konuyu

ele alış ve farklı yaklaşım metodları alt başlıklar halinde mukayeseli bir şekilde sunulmuştur. Aynı zamanda bazı klasik ve çağdaş müfessirlerinin konulara yaklaşımları da eklenerek konunun kapsamı çeşitlilik yönünden desteklenmiştir.İlk yaratılışın nasıl başladığı hususunda her iki inancın ortaya koyduğu tasvirler dikkate alınmıştır.

Alemin yaratılışı alt başlıklar halinde detaylandırılmış canlıların yaratılışı başlığı konu başlıklarına ayrılarak insanın diğer canlıların ve insanın yaratılışındaki tartışmalı konular zikredilerek detaylandırılmıştır. Son olarak çalışmamızda yaratılışla ilgili Hadisler de yer alarak konuya farklı yaklaşım ve destek kaynak olması açısından ele alınmıştır.

I. BÖLÜM

KUR’AN-I KERİM ve KİTÂB-I MUKADDES’TE YARATILIŞ

A. Kur’an-ı Kerim’de Yaratılış

Evren ve insanın nasıl var olduğu eski çağlardan bu yana insanoğlunun en çok sorguladığı konular arasında yer almıştır. Geçmişten günümüze bilimsel, felsefi ve dini alanlarda bu sorguyla ilgili cevaplar verilerek çeşitli teoriler ve açıklamalar yapılmıştır. Mitolojiler de, Antik Yunan Felsefesi’nde ve İslamiyet öncesi ilâhi dinlerde yaratılışla ilgili pek çok hipotezler sunulmuştur. Bazı mitolojilerde yaratılışın başlangıcının su ve bataklıktan oluştuğu, gökyüzü ve yeryüzü tanrılarının bir yumurtadan oluştuğu iddia edilmiştir.[1] Antik Yunan Felsefesi’nde ise Thales yaratılışta ilk maddenin su olduğu, Thales sonrası Platon’a kadar Helenistik kültürde de ilk maddenin kadim ve ebedi olduğu kabul edilmiştir.[2]

Varlığın amaçlı ve anlamlı oluşu Allah’ın yaratmadaki sanatıdır. Evrende yaratılan her şeyin bir anlamı ve amacı vardır. Allah bu amacın kavranması için insanı merkeze alarak sıkça insanın ve kâinatın yaratılışı üzerinde düşünmeye sevk etmektedir.

İslamiyet’in ilk dönemlerinde Abdullah b. Abbas (ö.68/ 687-88) gibi sahabeler (r.a) Kur’an’da göklerin ve yerin yaratılışıyla ilgili ayetlerin üzerinde düşünüp tartışmışlar ve bu konularla ilgili fikirler ortaya koymuşlardır.[3]

Bilim ve bilginin çok kısıtlı olduğu bu dönemde sahabeyi bu konular üzerinde düşünmeye iten yegane sebep Allah’ın ayetleriyle insanları düşünmeye sevk etmesidir. “*Göklerde ve yerde olanlara dikkatle bakın*.” [4], “*Onlar göklerin ve yerin yönetimi üzerinde ve Allah’ın bir şeyden yarattıkları üzerinde bakıp düşünmediler mi?*” [5]Ayetlerde de vurgulandığı üzere Allah yaratılış üzerinde düşünmeye teşvik ediyor. Allah insanlara göklerin ve yerin yapısını gözlemleyerek, araştırmalar

---

[1] Tevfik, Yücedoğru**,** *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış,(* Emin Yayınları, Bursa, 2006), 2.

[2] Hüseyin, Aydın**,** *Yaratılış ve Gayelilik*, (DİB Yayınları, Ankara 2004), 26.

[3] Celal, Yeniçeri**,** *Uzay Ayetleri Tefsiri, (*Erkam Yayınları, İstanbul, 1995), 55-57.

[4] Yunus, 10/101

[5] A’raf, 7/185

yaparak yaratılıştaki anlamı bulmaları konusunda pek çok ayette uyarılarda bulunmuştur.[6]

Sonraki yüzyıllarda Zemahşerî(ö.538/1144), Fahreddin Râzî(ö.606/1210), Kurtubî(ö.671/1273) ve İbn. Kesîr(ö.7741373) gibi alanında otorite olmuş müfessirler kainatın ve insanın yaratılışı konusunda ayetlerde yer alan kavramların hangi anlamlara gelebileceğine dair şaşırtıcı, ayrıntılı ve isabetli yorumlarda bulunmuşlardır.[7]

Kur'an ayetlerinde yaratılış konusunun çok sık ve ayrıntılı olarak ele alınışı bu konu üzerinde düşünenlerin yaratılışı Kur'an'da müstakil ve tek bir pasajda toplanmış münferid bir konu olduğunu düşündürebilir. Oysaki yaratılış ayetlerde tevhid inancıyla bağlantılı olarak bir delil be istidlal konusu hüviyetindedir. Ve bu ayetler varlığın kaynağının bizzat Allah olduğu, varlığın insana bir lütuf olarak verildiği[8] ve insanın ise her ne kadar yaratılmışların en önemlisi olsa da sadece yaratılmışlardan biri olduğunu vurgulayarak, yaratmanın Allah'tan bağımsız düşünülemeyeceğini vurgulamaktadır.

Vahyin ilk muhataplarının Allah'ı yaratıcı kabul ettikleri ancak yaratıcılarının hayatlarına müdahale etmediği dolayısıyla pek çok konuda Allah'a ortaklar koşmaları neticesinde, ayetlerde yaratma ile ilgili tüm ifadeler Allah ile bağlantılı, Allah ile kainat ve insan arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu, Allah'ın evrende bulunan her şeye müdahil olduğu, her şeyi varlık sahnesine çıkaranın Allah olduğu çokça vurgulanmaktadır. Yaratmada sınırsız kudret, ilim ve irade söz konusudur. Allah yalnızca kendine has kıldığı yaratıcılık sıfatını ayetlerde kendisinden başka hiçbir varlığın güç yetiremeyeceği bir vasıf olarak göstermiştir. Kendisi dışındaki tüm varlıkların irade, ilim, güç ve kuvvetleri sınırlı yapıdadır. İnsanoğlunun ortaya koyduğu sıfatlar bu yüzden yaratıcılık olarak değil keşfetme ve yeni bir şey ortaya koyma olarak adlandırılabilir ancak. Bu yüzden yaratılışla ilgili ayetlerin temel

---

[6] Şakir, Kocabaş**,** *Kur'an'da Yaratılış Uzayların ve Maddenin Yaratılışı, (*Küre Yayınları, İstanbul, 2021), 9-10.

[7] Yeniçeri, *Uzay Ayetleri Tefsiri*, 55-77.

[8] Toshıhıko, Izutsu**,** *Kur'an'da Tanrı ve İnsan, (*Pınar Yayınları, İstanbul, 2019), 185-186.

noktası insanın ahlaki terbiyesi olarak değerlendirilmektedir.[9] Allah'ın insanla münasebeti açıklanarak insanın ahiret yurduna hazırlanması ön planda tutulmaktadır.

Kur'an bir bilim veya tarih kitabı değildir. Gezegenlerin, yıldızların, yeryüzü ve gökyüzünün yaratılışından bahsederken bunların gerçekteki yapı taşlarını açıklama amacını gütmez, Yüce yaratıcının varlığına ve kudretine delil olarak sunulur tüm bu bilgiler.

Kur'an'da yaratma ve yaratıcıyla ilgili ayetlerin yer alması Allah'ın kudretinin hatırlatılması, Allah'ın varlığının delillendirilmesi ve insanlara ahlaki öğütler verilmesi amacıyladır. Ayetlerde yaratılış üzerinde düşünmeye sevk edilerek varlık üzerinde sorgulama ve araştırmalarda bulunanların sorularına cevap bularak hidayete ermeleri ve iman edenlerin inançlarının pekişmesi içindir. Bu yüzden Kur'an'da yaratılış teknik[10],mekanik ve ince detaylı olarak yer almaz aksine ayetler kulluk etme, iman, ders alma konuları üzerinde durarak insanın eğitilmesini amaç edinir."*Onlar ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. Rabbimiz sen bunu boşuna yaratmadın sen münezzehsin. Bizi ateşin azabından koru! derler*."[11] Ayette de ifade edildiği üzere Allah yaratılışı salt bir bilgi kaynağı olarak göstermemekte anlamlı bir varlık olan insanın kendisi ve kâinatın yaratılışını dikkatle inceleyerek, düşünme ve araştırmalar yaparak Allah' a karşı kulluk görevini yerine getirmesi ve halifeliğin getirmiş olduğu sorumlulukla Allah'ın sanatındaki yüce gayeyi keşfetmesi istenmektedir.

---

[9] Hüseyin, Atay**,** *Kur'an'a Göre İman Esasları, (*Yurt Bilimsel Araştırma ve Yayıncılık, Ankara, 1988), 232.

[10] Süleyman Hayri, Bolay**,** "Âdem" ,*DİA,* 358.

[11] Ali İmran, 3/91

1. Kur'an'da Yaratılışı İfade Eden Kavramlar

Kur'an'ın yaratılış tanımı ve bakış açısını daha yakından kavrayabilmek için Kur'an'da yaratılış ifade eden kavramların tahlil edilmesi amacımıza ulaşabilmemiz için son derece faydalı olacaktır.

Kur'an'da yaratılış ifade eden pek çok kelime bulunmaktadır. Allah'ın yaratma fiilleriyle kâinat arasındaki ilişkiyi ifade etmek için "*halk, fatr, bed'*" kavramları kullanılmakla birlikte yaratma anlamında kullanılan en kapsamlı kelime *"halk*"'tır. Çeşitli ayetlerde yaratma fiilini belirtmek için *" inşâ' ca'l, sun', zer', ber', tasvir, tesviye*" gibi masdarlardan türemiş kelimeler de yer almaktadır. Yine bu kavramlar ayetlerde bir arada kullanıldığında müfessirler tarafından bunun bir eş anlamlılık olmadığı aksine yaratılışın farklı boyut ve aşamalarının belirtilerek yaratmanın muhteşemliğinin pekiştirildiği ifade edilmiştir.[12]

Kur'an'da bazı kavramlar da vardır ki bunlar tek başlarına yaratma ifade etmezler ancak Allah ile ilişkilendirildiklerinde Allah'ın yaratıcı kudretini ortaya koyarlar. Bunlar; " *sane'a, ahraca, e'ade*" kavramlarıdır.

a. Haleka

Kur'an'da Allah'ın yaratma fiilini ifade etmek için en çok kullanılan kelimelerin başında "*halk"* kavramı masdarı ve türevleriyle gelmektedir.[13]Ayetler de *halk* yaklaşık iki yüz yerde türevleriyle zikredilmiştir. "*Haleka"* fiilinin masdarı olan "*halk"* sözlükte; " eskimek, ölçüp biçmek takdir etmek, düzeltmek, örneksiz ve benzersiz bir şey yaratmak, bir şeyden bir şeyi meydana getirmek, yalan uydurmak ve bir şeyi eşitleyip dikmek" [14]gibi anlamlara gelmektedir. "*Haleka*" 171 yerde fiil sigasıyla, 52 yerde de masdar sigasıyla Allah'a izâfe edilmiştir. Kur'an'da 236 yerde Allah'a nispet edilen "*haleka*" fiili konu olarak göklerin ve yerin yaratılışı yer

---

[12] Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't- Tahrîr ve't- Tenvîr*, (Dâru Sahnûn, Tunus,1997), XXVIII/125.

[13] Şahin, Efil, *İslam ve Batı Düşüncesinde Yaratılış Modelleri*, (Pınar Yayınları, İstanbul, 2002), 83.

[14] İbn-i Manzur, *Lisânu'l Arab*, (Daru'l Maarif, Kahire,1992), II/ 1244, Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb el- Isfahânî, *el- Müfredât fî Garîbi'l- Kur'ân*, nşr. M. Seyyid Kîlânî, (Kâhire,y.y., 1961), 157., Mustafa , Çağrıcı, "Yaratma", *DİA,* İstanbul, 2009,XLIII, s. 325.

almaktadır. Bu ayetlerdeki yaratma “ ana madde olmadan yoktan yaratma” veya “yokluktan varlık alemine çıkarma” anlamlarında kullanılmaktadır.[15]

“*Halk*” kelimesi “ imal etmek, uydurmak, uyarlamak, yakıştırmak” anlamlarında da ayetlerde kullanılmaktadır. Örneğin Ankebût 17. Ayette “ *yalan uyduruyorsunuz*” [16]anlamındadır. Şu‘arâ‘ 137. Ayette “*halku’l evvelîn*” şeklindeki okuyuşa göre “ *bu öğütler önceki nesillerin uydurmasından başka bir şey değildir*”[17] anlamı taşımaktadır.

Mukâtil b. Süleyman(ö.150/767) “*halk*” kelimesinin Dünyadaki yaratmayla alakalı olduğunu ifade eder ve iki bölümde inceler: Birincisi “ göklerin ve yerin yaratılması”’na mahsustur. O bu görüşünü teyit etmek için En’am, 6/1, A’râf, 4/54, Yunus, 10/3, Ahkâf, 46/33 ve Hadid, 57/4 ayetlerini delil göstermektedir. İkincisi “insanın yaratılması” ile alakalıdır. Müminun, 23/12, ayette “ *Andolsun biz insanı çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık.*” Ayetinde ifade edildiği gibi Yüce Allah mahlukatı dünyada yaratmıştır.[18] Mukâtil b. Süleyman’a göre Kainat olayları ve yasalarını düzenlenmesi insanın inşa edilmesi ve türlü yetenek ve meziyetlerle donatılması da halk kapsamında değerlendirilmektedir.

Kur’an’da sekiz yerde Allah “ *hâlik*”, iki ayette de “ *ahsenu’l hâlikin*” olarak ve iki ayette de *“ Hallâk* “ olarak zikredilmektedir. Ezherî(ö.370/980) bu isim ve sıfatların Allah’tan başkasına nispet edilemeyeceğini zira “*Hallâk*” isminin Allah’ın her daim yaratma eyleminde olduğu ve yaratma fiilinin zaruret ve mükemmellik ifade ettiğini[19] belirtmiştir.

“*Halk*” kelimesi dini terminolojide Allah’a has olarak “yaratmak, yoktan varlık sahasına çıkarmak “ anlamlarında da kullanılmıştır. Râğıb el- Isfahanî(ö. V./XI. Yüzyılın ilk çeyreği) “*halk*” ve “*hulk*” kavramlarının aynı kökten geldiklerini, gözle

---

[15] Sait, Şimşek, *Yaratılış Olayı*, (Beyan Yayınları, İstanbul, 1998), 11.

[16] Ankebût, 29/17

[17] Şu‘arâ‘, 26/137

[18] Mukâtil b. Süleyman , b. Beşîr el-Ezdî, *Vucuh ve Nezâir fi’l Kur’ani’l Kerim*, (Mısır, Metabiu’el hey’e el Masria el amma lil- Kitab, 1994), 262.

[19] Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu’l Luğa*, nşr. Riyâd Zekî Kâsim, (Dâru’l Ma’rife, Beyrut, 2001), I/1093.

görülebilen şeylerin dış görünüşü için "*halk*" basiretle fark edilen kişilik ve huy özellikleri için "*hulk*" kavramlarının kullanıldığını zikretmiştir.[20]Aynı şekilde ibn. Sîde (ö. 458/1066) "*Allah her şeyi halk etti*" denildiğinde bu ifadenin " *yok iken var etti*" anlamına geldiğini belirtmiştir. [21]

Arap Dili uzmanlarına göre eski Arap Dili sözlüklerinde halk sözcüğünün asıl anlamının "*takdir*" olarak yer aldığı görülmektedir. Ebû Bekr İbnu'l Enbârî (ö. 328/940) "*halk*" kelimesinin Arap dilinde " daha önceden ortaya konulmuş bir örneğe göre inşa ve takdir" olmak üzere iki anlamda kullanıldığını[22] dile getirmiştir. "*Halk*" kelimesinin takdir anlamında kullanımı Türkçede " doğru düzgün şekilde belirlemek, ölçüp biçmek düzenlemek" şeklinde karşılık bulmaktadır.

Fahreddîn Râzî (ö. 606/1210) "*takdir*" kelimesini "bir şeyi belirli bir ölçüye göre oluşturmak" şeklinde tarif etmiş dolayısıyla takdir fiilini kudret, ilim, irade sıfatlarıyla zorunlu bir izafiyet olarak belirtmiştir.[23] Yine bu bağlamda Mü'minûn 23/14 ve Saffât 37/137. Ayette Allah'a nispetle kullanılan "*Ahsenu'l Hâlikîn (yaratanların en güzeli)*" ifadesi ism-i tafdil kalıbıyla gelerek sadece bir tarafta mevcut bulunan diğer tarafta hiç bulunmayan özellik anlamına gelmektedir. Bu anlamda Allah'ın her şeyi mükemmel, eşsiz ve muhteşem bir yaratıcı olarak var ettiği anlamı ayetten çıkarılacak en önemli hissedir.

b. Bede 'a

Sözlükte " bir işe başlamak, örneksiz olarak yapmak, icat etmek, yaratmak, bir şeyi ilk defa ortaya koymak, bir şeyi öne almak, bir işi diğerinden önce yapmak" anlamlarına gelmektedir. *Bed'* mastarından türeyen fiiller de yaratma anlamında kullanılmaktadır. Aynı şekilde ayetlerde "birine uymadan, örnek almadan bir şeyi yoktan yaratmak " anlamlarına da gelmektedir. Örneğin Secde 32/7. Ayette Allah'ın insanı balçıktan yaratmaya başladığına dikkat çekilirken bu kelime kullanılmaktadır. Müfessirler*"…varlığı yoktan yaratacak ve (ölümden sonra onu yeniden diriltecek*

---

[20] Râğıb el- İsfahânî, el- *Müfredât,* 224-225.

[21] İbn-i Manzur, *Lisânu'l Arab*, III/196.

[22] el-Ezherî, *Tehzîbu'l Luğa*, I/1093; İbn-i Manzur, *Lisânu'l Arab*, 1093.

[23] Ebû Abdilllah Muhammed b. Ömer, Fahru'd-dîn er- Râzî, *Levâmiu'l Beyyinât,* (el – Matbaatu'ş-Şerefiyye, Mısır, 1323), 154.

biri) var mı?"[24] ayetini genellikle "Allah'ın mahlukatı ve insanları ilk olarak yaratması, ahirette de ikinci defa yaratmayı tekrarlaması" olarak açıklamışlardır. Bazı müfessirler ise bu ayette ikinci kez yaratılmanın ahiretle ilişkisinin olmadığı çünkü vahyin muhatabı olan Kureyşlilerin ahiret inançlarının olmadığını, dolayısıyla tekrar yaratılmadan kastın gece ve gündüzün birbirini takip etmesi, mevsimlerin birbiri ardınca gelmesi, yağmurun yağarak her mevsim bitkileri bitirmesi ve bitkilerin de buna mukabil boy atarak uzamaları anlamlarını vermişlerdir.[25]

Gazzâli (ö.505/1111)'ye göre daha önce örneği bulunmadan yaratmaya "*ibda'", örneği bulunan yaratmaya "iâe"* denmektedir.[26] Bir başka anlam olarak dinde sonradan ortaya çıkan şeye "*bid'at*" denmektedir aynı kökten türemiş bir kelimedir. "*İbda'*" kelimesi Allah' a izafe edildiğinde "bir şeyi aletsiz, maddesiz, zaman ve mekandan bağımsız olarak yaratma"[27] anlamına gelmektedir. Görüldüğü üzere "*bede'a*" fiili yoktan yaratan anlamına gelmektedir.

c. Fatara

"Fatr" kelimesi yaratılışla ilgili ayetlerde çokça karşımıza çıkmaktadır. "*Fâtır"* suresinin ilk ayeti ve beş yerde "*Fâtır"* şeklinde, sekiz ayette ise mazi kalıbıyla kullanılmaktadır. "*Fatr*" sözlükte "yarmak, yarıp çıkarmak, bir şeye başlamak, yaratmak ve bir şeyi inşa, ibda ve ihdas etmek"[28] anlamlarına gelmektedir. Bazı tefsir kaynaklarında ise "*fatr*" ; "ilk baştan ibtidaaen yapmak, örneksiz emsalsiz biçimde yaratmak" anlamlarına gelmektedir.[29]

Arapça da " yaratılış, yaratılıştan gelen yatkınlık" anlamlarına gelen "*fıtrat"*, "oruç açmak" anlamındaki "*fıtr*" ve "*iftar*" kelimeleri ve Mülk 67/3. Ayette "

---

[24] Yunus, 10/34

[25] Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el- Mâturidî, *Te'vîlâtü Ehli's Sünne*, nşr. Mecdî Bâsellûm, (Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut,2005), VI/ 40-41.

[26] Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el- Gazâlî, *el- Maksadu'l Esnâ Fî Şerhi Esmâ'illâhi'l Husnâ,* nşr. Mahmûd Bîcû, (Matbaatu's Sabah, Dımaşk, 1999), 142.

[27] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et- Taberî, *Tefsîru't Taberî (Câmiu'l Beyân fî Te'vîli'l Kur'an),* (Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut,1999), V/293.

[28] İbn-i Manzur, *Lisânu'l Arab,* 55-59.

[29] Muhammed b. Yusuf ebû Hayyân el- Endelusî, *el-Bahru'l Muhît*, (Dâru'l Fikr, Beyrut, 2005), IV/451.

yarıklar, çatlaklar" olarak geçen "*futûr*" kelimesiyle de kökteştir ve "*hâlik*" olarak anlam bulmaktadır. Râzî'ye göre halk takdir manasına gelir, bu görüşüyle diğer müfessirlerden farklı bir anlam verme yönüyle ayrılan müfessir takdirin Allah'a izafe edildiğinde tüm unsurlara ulaşan küllî bir iradeyle ilmine işaret ettiğini belirtmektedir. "*Fâtır*" isminin "Allah'ın yaratması ve vücuda getirmesi" olduğunu ifade eden müfessir "*Halik*" isminin ilim sıfatını "*Fâtır*" isminin de kudret sıfatını sembol ettiğini dile getirmektedir.[30]

d. Ceale

Kur'an'da yüzden fazla ayette "*ca'l"* masdarından türeyen isim ve fiiller yer almaktadır. Arapça'da "yapmak, etmek, kılmak, ortaya koymak, değiştirip, dönüştürmek" anlamlarına gelen "*ca'l*" masdarı Fil suresi 105/5. Ayette " *Böylece Allah onları dönüştürdü*"[31] anlamındadır. Dolayısıyla "*Ca'l*" bir eser meydana getirirken nesnenin şeklini değiştirmek örneğin çamuru çömlek haline getirmektir."[32]

Râğıb el Isfahânî "*ca'l*" masdarının En'am, 6/1. Ayette " *Allah karanlıkları ve aydınlığı var etti*" ifadesinde var etmek, meydana getirmek anlamlarına geldiğini dile getirmiştir. Bakara, 2/22. Ayetinde ise *" Allah yeryüzünü sizin için bir döşek haline getirdi*", "bir halden başka bir hale dönüştürmek" anlamı bulunduğunu, Zuhruf, 43/10. Ayetinde "*Allah dağlardan sizin için yollar oluşturdu*" denilerek "bir şeyi başka bir şeyden meydana getirme"[33] anlamının bulunduğunu zikretmektedir. İsfehânî ca'l masdarının fi'l ve sun' gibi kelimelerden daha umumi olan ve Arap dilinde bütün fiiller için kullanılan bir özellik taşıdığına dikkat çektikten sonra bu kelimenin beş farklı anlam ve kullanımından söz etmiştir. Bu açıklamaya göre ca'l, 1)geçişsiz bir fiil olarak "sâre" (oldu) ve "tafıka" (yapıp etmeye başladı) lafızlarının ifade ettiği anlamda; 2) En'am 6/1. Ayetteki "Allah karanlıkları ve aydınlıkları var eti" ifadesinde olduğu gibi "var etmek" ya da "meydana getirmek anlamında; 3)

---

[30] Ebû Abdillah Muhammed b. Ömer, Fahru'd-dîn er- Râzî, *et-Tefsîru'l Kebîr(Mefâtihu'l Ğayb),* (Daru'l Kurtubi'l İlmiyye, Beyrut, 2004), XII/ 121.

[31] Fil, 105/5

[32] Hasen b. Abdillah, Hilâl el- Askerî, el- Furûku'l Luğaviyye, nşr. Muhammed Bâsil Uyûn es Sûd, (Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, 2000), 154.

[33] Râğıb el- İsfahânî, el- *Müfredât,* 131-132.

Zuhruf 43/10. Ayetteki "Allah dağlarda sizin için yollar oluşturdu" ifadesinde olduğu gibi, "bir şeyi başka bir şeyden meydana getirmek" anlamında; 4) Bakara 2/22. Ayetteki "Allah yeryüzünü sizin için bir döşek haline getirdi" ifadesinde olduğu gibi "bir halden başka bir hale dönüştürmek" anlamında; 5) Kasas 28/7. Ayetteki "Allah'a kız çocukları isnad ediyorlar" ifadesinde olduğu gibi bir şeyle ilgili olarak "gerçek veya asılsız bir hüküm ve yargıda bulunmak" anlamında kullanılır.[34]

e. Kadâ

Göklerin ve yerin, insanın yaratılışı ve yedi kat semânın yaratılışı Kur'an'da zikredilirken "*kadâ*" fiiline yer verilir. Mesela Fussilet, 41/12. Ayette yedi semâdan söz edilirken "*kadâ*" fiili yer almaktadır. "*Kadâ*" "Hükmetmek, emretmek, belirlemek, bir işi sağlam bir biçimde yapmak" anlalarına gelmektedir. Sağlam bir ev bina etmek ve düzgün bir şekilde elbise dikmek "*Kadâ"* fiiliyle ifade edilmektedir. Ezherî Fussilet 41/12. Ayette yedi sema ifadesinde geçen "*kadâ*" fiilini halk, amel ve sun' gibi kelimelerle eş anlamlı kabul etmiştir.[35]Kur'an metninde Allah'ın yaratma fiiliyle ilgili isimler ve sıfatlar bulunmaktadır. Bu isim ve sıfatlar dışında kadâ gibi kelimeler ayetler içrisindeki anlam bütünlüğü ile yaratma anlamını kazanmaktadır. Kadâ kelimesi ilgili ayette göklerin ve yerin yaratılışını nitelemesinden dolayı halk kelimesi ile müteradif kabul edilmiştir. [36]

f. Enşee

"*İnşa*" çoğunlukla canlılar için kullanılır ve bir şeyi kuvveden fiile çıkarma anlamlarına gelmektedir. Sözlükte "doğmak, zuhur edip meydana gelmek, inşa, bir şeyi ihdas etmek, yetiştirmek ve büyütmek" anlamlarına gelmektedir. "*Enşee"* "yoktan var etmek" anlamına gelmemektedir. O "ilk yaratmadan sonra yaratılmış bir asıldan ilk ihdas ve meydana getirme, kurma, bina etme ve yaratmaya başlama"

---

[34] İsfehânî, *el- Müfredât*, 131-132.

[35] el-Ezherî, *Tehzîbu'l Luğa*, III/ 2986.

[36] el-Ezherî, *Tehzîbu'l Luğa*, III/ 2986.

anlamlarına da gelmektedir. Buna delil olarak da "*Sizi yerden inşa eden ve orada yaşatan O'dur*"[37] ayeti verilebilir.

Bazı bölümlerde "*enşee*" fiili insanın doğumunun ardından varlığı daha önceden annesine bağımlıyken sonradan bu bağın kopmasını ifade eder. Örneğin Müminûn suresi 14. Ayetinde durum bu şekildedir: " *And olsun ki biz insanı süzülmüş bir çamurdan yarattık, sonra onu sabit bir yerde nutfe yaptık, sonra o damlayı bir alakaya çevirdik, alakayı bir et parçasına dönüştürdük, Bu et parçacığını bir takım kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere et giydirdik. Sonra onu bir başka yaratılışta meydana getirdik.*" [38]

Açıklamış olduğumuz kavramlar dolaylı yoldan değil Allah'a izafe edildiği takdirde zihinde direkt yaratma anlamı oluşturan kelimeler olarak tanınmaktadır. Ayetlerde bazı kavramlarda yer almaktadır ki Allah'a izafe edildiğinde eş anlamlılıkla ya da dolaylı olarak Allah'ın yaratma fiilini ifade etmektedir. Bunlardan ilki *"sun'"* kökünden türeyen *"Sanea"* fiilidir. "*Sun'*" kelimesi bazı ayetlerde Allah'a izafe edilmektedir. Ancak Arapça da bu kelime yaratma anlamında değil bir işi sanatkar ve mahir bir şekilde yapmak anlamlarına gelmektedir.[39] Bu anlamda bir diğer kavram "*E'ade*"'dir. Dönmek kökünden gelen bu kelime söz yaratma ve benzeri şeylerin tekrar edilmesi anlamlarına gelmektedir. Allah'a izafe edildiğinde ahrette yeniden diriltilme anlamını karşılamaktadır.

g. Savvera

Kur'an'da göklerin ve yerin yaratılışı, insanın yaratılışıyla ilgili ayetlerde "*savvara*" fiili de yer almaktadır. "Suretlendirmek, tasvir etmek, şekil vermek" anlamlarını ifade etmektedir. "*Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur.*" [40]Ayetinde de belirtildiği gibi "*Tasvir*" yaratma kavramları arasında yer almaktadır. Allah önce yaratılanların maddesini yaratıyor sonra da onu canlandırıp sanatıyla şekil ve suret vererek ona bir ahenk kazandırıyor, düzenliyor, ardından ona bir şekil

[37] Hûd, 11/61

[38] Müminûn, 23/12-14

[39] Ebu'l Kâsım Mahmûd b. Ömer, Zemahşerî, *Esâsu'l Belâğa*, nşr. Muhammed Ahmed Kasım, el (Mektebetü'l Asrıyye, Beyrut, 2009), 485.

[40] A'raf, 7/11

kazandırıyor. [41]"*Ey insanlar eğer öldükten sonra dirilmekte kuşkuda iseniz bilin ki biz sizi önce topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra yaratılışı belli belirsiz bir çiğnem et parçasından yarattık ki, size kudretimizi açıkça gösterelim.*"[42]Ayetinden de anlaşılacağı üzere "*tasvir*" yaratmadaki bir safhayı ele alarak "*halk"* kavramını tamamlamaktadır.

Sonuç olarak Kur anda bulunan yaratmayla ilgili pek çok fiil direkt Allah'ın yaratmada kullandığı ifadeler olarak yer almaktadır. Bazı kavramlar ise eş anlamlılık ve uyumluluk tamlama yönüyle yaratmadaki aşama ve tamamlayıcılık yönüyle Allah' a izafe edildiğinde aynı anlamı sağlamaktadırlar. Dolayısıyla bu kelimeler arasında belirgin anlam farklarının bulunduğunu söylemek çok güçtür. Kelimeler arsındaki müteradiflik semantik farkları ifade etmektedir ve yaratma sanatını kuvvetlendirmek için tek bir surede yer almayan aksine Kur'an'ın her köşesinde bir anlamı karşılamak için dağınık halde bulunan bu kavramlar yaratmadaki çeşitlilik ve mükemmelliğe delalet etmektedir. Ve biz bu kelimeleri yakın anlamlı kelimeler ve birbirini pekiştiren aynı anlamı kuvvetlendiren parçalar olduğunu daha doğru bulmaktayız.

Sonuç olarak Kur'an'da yaratma ve yaratıcıyla ilgili ayetlerin yer alması Allah'ın kudretinin hatırlatılması, Allah'ın varlığının delillendirilmesi ve insanlara ahlaki öğütler verilmesi amacıyladır. Ayetlerde yaratılış üzerinde düşünmeye sevk edilerek varlık üzerinde sorgulama ve araştırmalarda bulunanların sorularına cevap bularak hidayete ermeleri ve iman edenlerin inançlarının pekişmesi içindir. Bu yüzden Kur'an'da yaratılış teknik, mekanik ve ince detaylı olarak yer almaz aksine ayetler kulluk etme, iman, ders alma konuları üzerinde durarak insanın eğitilmesini amaç edinir. Kur'an'da yaratılış ifade eden pek çok kelime bulunmaktadır. Allah'ın yaratma fiilleriyle kâinat arasındaki ilişkiyi ifade etmek için "*halk, fatr, bed'*" kavramları kullanılmakla birlikte yaratma anlamında kullanılan en kapsamlı kelime *"halk*"'tır. Yaratılışı niteleyen diğer kavram ve sıfatlar ise insanın yaratılışının dönemlerini belirtmektedir.

---

[41] Veli, Ulutürk, *Kur'an-ı Kerim'de Yaratma Kavramı*, (İnsan Yayınları, İstanbul, 1995), 45.

[42] Hacc, 22/5

B. Kitâb-ı Mukaddes'te Yaratılış

Yahudi geleneğinde Tevrat "öğreti, doktrin, klavuz, teori, hüküm, kanun, din" gibi anlamları taşımaktadır. Bu kelime Hz. Musa'ya verilen kitabın ismi olarak kullanıldığı gibi, Tanah (Ahd-i Atik), Mişna, Talmud ve Rabbilere (Yahudi din alimi) ait bütün eserler için de kullanılmaktadır. Tevrat kelimesi kutsal kitap söz konusu olduğunda Ahd-i Atik'in ilk beş kitabını ifade etmektedir.[43] Tevrat metni çok uzun bir müddet ahid sandıklarında muhafaza edilmiştir. Bir müddet ahid sandıklarında korunan metinler kaybedilmiştir. Hz. Süleyman'ın ardından Yahudi devletinin yok oluşu ve mabedlerinin hasara uğramasıyla Tevrat ve Nebilere ait kitaplar neredeyse kaybolmuştur. Bu duruma karşı bazı Yahudi ilim adamları bu kitapları kaybolmanın önüne geçmek için yeniden yazarak önlem almak istemişlerdir. Bu yeniden yazım esnasında ise Tevrat'ın orijinalinde bulunmayan yeni metinler katılmıştır. [44]

Tevrat, "*Tanah (yazılı edebiyat)*" ve "*Talmud (sözlü edebiyat)"* şeklinde Yahudi alimlerince detaylandırılmaktadır. "Tanah" adı verilen kutsal kitap üç bölümden oluşur: Tora(Tevrat), Neviim ve Ketuvim. Tanah Yahudiler ve Protestanlar tarafından Hıristiyanlar'ın "eski ahit" olarak kabul ettiği kutsal kitaptır. [45]

Kitab-ı Mukaddes'in yaratılış konusundaki görüşleri yoğunlukla Tekvin'in birinci bölümünde açıklanmıştır. Bu bölümde aşama aşama yaratılışın başlangıcından, kainatın yaratılışından, Âdem'in yaratılışından cennetten kovulmasına kadar geçen süreç detaylı bir şekilde yer almaktadır. Tevrat'ın tekvin kısmında yaratılışla ilgili pasajların iki farklı kaynaktan geldiği görülmektedir. İkinci

---

[43] Baki, Adam, "Tevrat", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, 41/ 40-45.

[44] Şaban, Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri,* (Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2020), 64.

[45] Abdurrahman, Küçük, Günay Tümer, *Dinler Tarihi,* (Ocak Yayınları, Ankara, 2002), 221.

kısımda yer alan bilgilerin tarihi verilerden, birinci kısımdaki bilgilerin ise daha eski rivayetlerden geldiği söylenmektedir.[46]

Yaratılış her ne kadar Tora'nın Tekvin bölümünde anlatılsa da Kitab-ı Mukaddes'in farklı yerlerinde de söz konusu edilmektedir. Tekvin'in ilk on bir babını oluşturan(yaratılış, tufan ve tufandan Hz. İbrahim'e kadar uzanan zaman dilimi) anlatılışında Yahvist ve ruhban metinlerinin ana unsurları birbirine mündemiç bir vaziyettedir. [47]Tekvin'in birinci ve ikinci bölümlerinde yaratılış olayı iki farklı şekilde anlatılmaktadır. Bunlardan birincisi, birinci bölümün tamamı ve ikinci bölümün ilk dört ayeti, ikincisi ise ikinci bölümün dördüncü ayetinden başlayarak yirmi beşinci ayete kadar olan kısmıdır. Birinci kısım Elohist Metin olarak adlandırılır ve Yahudiler için büyük öneme sahip sürgünü konu edinirken mitolojik bir anlatımı da bünyesinde barındırmaktadır. İkinci kısım ise Yahudi tarihi açısından çok önceki dönemleri konu edinmektedir.[48]

Tevrat'ta yaratılış ayrıntılı olarak yer almaktadır. Tekvin'de zikredilen yaratılışın altı gün içerisinde gerçekleştiği bilgisi anlatılmaktadır. Bu altı günde nelerin yaratıldığı gün gün ve zaman belirtilerek ve detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Tevrat yaratılışın altı gününü toplu olarak değil detaylı bir şekilde " şunlar şunlar yaratıldı, akşam oldu sabah oldu, bir gün" ifadeleriyle anlatmaktadır. Tevrat yorumcularına göre yaratılışın mahiyeti bilinmezlik halindedir. Ancak yaratılışın nasıl gerçekleştiğine dair sır yalnız Tanrı'nın seçtiği pek özel kimselere verilir.

Kitab-ı Mukaddes'e göre yaratılışın sırrı, süreci ve manasını anlamak ve yeryüzünün halifesi insanın varoluşunu öğrenmekle bile mümkün değildir. Yaratılış sadece Tanrı tarafından Musa'ya iletilmiş ve gelenekle anlaşılabilecek gizemli bir sırdır. Gerçek bilgi ise insanlığın ilk üyeleri olan Âdem ve Havva'nın yaratılışın

---

[46] Maurice, Bucaille, *Müspet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, Trc. Mehmet Ali Sönmez, (DİB Yayınları, Ankara, 1988), 39.

[47] Bucaille, *Tevrat İnciller ve Kur'an*, 38-39.

[48] Samuel Henry, Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi; Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hıristiyan Mitosları*, Çev. Alaeddin Şenel, (İmge Kitabevi, Ankara, 1993), 124., Cengiz, Batuk, "*Adem ve Havva'nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Adem ve Havva'nın Hayatı*, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5/ 10, (2006), 52-53.

amacına ulaşmasını, Tanrı'nın emirlerini yerine getirerek bu görevle yükümlüdürler. Onlar ise bu görevde başarısız oldukları için cennetten sürülmüşlerdir. [49] "Yine de bu insanın temel görevini değiştirmemiş, değişen sadece bu görevin yerine getiriliş şartları olmuştur. Tanrı emrine uymayanları cezalandırmış ancak onları gözden çıkarmamıştır. Hatalarından dönme imkanı her zaman vardır. Ve aslında hatadan dönme kavramı insanın yaratılışından bile önce gerekli olan bir kavramdır. Zira bu olanak olmasa insanın var olması da mümkün olamaz. Âdem ve Havva hatalarından dönmüşlerdir."[50]

Daha önce de belirttiğimiz üzere Tevrat'ta yaratılışın gün gün detay verilerek altı günde tamamlandığı yer almaktadır. Ayrıca bu altı günde meydana gelen şeyler yeniden bir yaratılış olarak değil de potansiyel olarak zaten var olan şeylerin ayrıntıya dökülmesi olarak ifade edilmektedir.

Son olarak Kitab-ı Mukaddes'in yaratılış anlatımı içerisinde İncil'in yaratılışı anlatımına değinecek olursak İncil bu konuda Tevrat kadar detaya girmemektedir. İncil Tevrat'ın Tekvin bölümünde yer alan yaratılışla ilgili bölümleri aynen kabul etmektedir. İncil'de de yaratılış Allah'ın kelimesi olarak ifade edilmektedir. [51] Hıristiyanlar Tevrat'ın Tekvin bölümünü aynen benimsedikleri için "*yoktan yaratılış*" olayını da kabul etmektedir. [52] İncil'de yaratılış konusuna çok dar bir kapsamda değinilmesi ve Tevrat'ta yer alan bilgileri aynen kabul etmeleri sebebiyle çalışmamızda Tevrat pasajları yaratılış açısından detaylı olarak yer vermeye çalıştık.

C. Yaratmayla İlgili Bazı Kavram Ve Konular

Yaratılışın nasıl başladığı ve sürdürüldüğüyle ilgili bazı tartışmalı konular yer almaktadır. Yaratılışın başlangıcında hiçbir ilahi iradenin bulunmadığını savunanlara göre ilk yaratma kendiliğinden bir anti maddenin varlığıyla başlamış türler ise ilk maddenin evrimleşmesi sonucu türler ve ırklara ayrılmıştır. Ancak ilahi dinlere

---

[49] Moşe Farsi, *Tora, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara*, I. Kitap Bereşit, (Gözlem Yayınevi, İstanbul, 2002), 1-5.

[50] Moşe Farsi, *Tora,* 1-3.

[51] İncil, Petrus'un İkinci Mektubu, 315; İbranilere Mektup, 11,3, (Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2001.

[52] Yücedoğru, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış,* 10-11.

mensup kesimlerce bu açıklama kesin bir şekilde reddedilmiştir. Tek Tanrılı dinlerde yaratmayı yoktan başlatan türleri ayrı ayrı var eden ve yaratılışı sürdüren bir Tanrı vardır. İslam inancına göre Allah Evreni ve insanı yoktan yaratmış ve her birini kendi işleyişinden sorumlu tutmuştur. Yahudi inancında da Tanrı her şeyi yoktan yaratmıştır ancak Tevrat metninin tahrif edilmesiyle çoğu Yahudi mezhebi evrim vb. biimsel anlayışı benimseyerek kutsal metnin yorumuna dahil etmişlerdir.

Konuyu daha iyi anlayabilmek ve güncel meselelere daha geniş bir perspektiften bakabilmek için konuyu başlıklar halinde ele almaya çalıştık.

1. Yaratmada Evrim, Big Bang ve Yaratılışçı Kuram

Evrimci görüş Darwin tarafından ortaya koyulmuş biyolojik araştırmalar neticesinde ortaya koyulmuş bir hipotezdir. Evrim " değişme, başkalaşma, ilerleme, farklılaşma" olarak tanımlanmaktadır. Evrim biyolojideki kullanımıyla bir türden başka bir türün veya bir varlıktan başka bir varlığın yavaş yavaş ve zamanla tesadüfen meydana gelmesidir.[53]Darwin 1859 yılında yayınlamış olduğu "*Türlerin Kökeni*" isimli eserinde canlılarn birbirinden türediğine dair bilgiler sunmaktadır. Bazı kesimlerce Darwin'in yapmış olduğu konuşmaların daha çok tutulması ve eserinin alanında ilk örneği olması sebebiyle evrim teorisini ilk kez ortaya koyan ve sistemleştirenin o olduğu anlaşılmıştır. Ancak Darwin'in bu eseri alanında ilk kez ortaya koyulmuş verileri içermiyordu.[54]Bu alanda ilk kez hipotezler kuran kişi bilim tarihinde Lamarck olarak yer almaktadır. Lamarck insan dahil tüm türlerin birbirinden türediğini iddia etmektedir. Fakkat Darwin Lamarc'ın görüşünü biraz daha genişleterek çok daha büyük bir kesime ulaştırması sebebiyle evrim konusunda ilk fikir sahibi kişi olarak tanınmaktadır. 1809 yılında Lamarck "Zooloji Felsefesi" adlı eserinde ileri sürdüğü evrimi açıklamış olduğu teori daha sonra bilim dünyasınca "Lamarkizm"olarak adlandırılmıştır. Lamarck evrim görüşüne tabiat müzesindeki izleniminde karmaşık ve basit hayvanları tasnif etmekte bir tür zorluk yaşaması sonucunda varmıştır. Buradaki kargaşadan türlerin ayrı ayrı değil de birbirinden türediği sonucuna varmıştır. Türleri tasnif edememsi onu tek bir türden türedikleri

---

[53] Âdem, Tatlı, *Evrim ve Yaratılış*, (İstanbul, Nesil Yayınları, 2008), 20-23.

[54] İnan, Kalaycıoğulları, Osmanlılar ve Lamarck, *Uludağ Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi,(2022),* 12/ 448-465.

sonucuna ulaştırmıştır. Ona göre yaşam alanında ortaya çıkan bir değişiklik ihtiyaçların da değişmesine neden olur. İhtiyaçları ortaya çıkaran sebepler devam ettikçe yayılmada değişiklikler meydana gelir. Bu da canlıların hareketlerinde çeşitlilikler ortaya çıkarır. [55]

Bir organ diğerlerine göre daha çok kullanılırsa bu organ kuvvetlenir. Kullanılmayan organ ise körelir. Yaşam alanındaki değişiklik vücut şekillerini bu şekilde değiştirmektedir. Kazanılan bu karakter nesilden nesile aktarılır. Lamarck kendi yargılarıyla bu alanda açıklama yapan ilk kişidir. O eserlerinde insan dahil tüm türlerin başka bir ata türden türediği tezini savunmaktadır. Bu yüzden türler ve çeşitleri arasında net bir ayrım koymak imkansızdır. [56]Lamarck zürafaların uzun boylu olmalarını, yaşam alanlarında yüksek ağaçların bulunmasından dolayı beslenebilmek için boylarının uzun olduklarına bağlamaktadır.[57]

Darwin, Lamark'ın ortaya koymuş olduğu bu teoriyi biraz daha değiştirerek sistematik hale getirmiştir. Yapmış olduğu açıklamalar Lamarck'ın hipotezini daha da ileriye götürerek daha çok tanınmasını sağlamıştır. Darwin Teorisini ispat edebilmek için birtakım deliller ileri sürmüştür. Ona göre evrim zaman içinde doğal yollarla kesinti olmaksızın, ağır ağır ve kendiliğinden bir canlıyı diğerinden nitelik ve nicelik bakımından ayırıcı özellik kazandıran çok aşamalı bir değişimdir.[58]Darwin bulgularını paleontoloji ve embriyoloji bilimlerinin esasları üzerine kurmuştur. Türlerin sabit ve değişmez bir biçimde geldiği anlayışını türler arası akrabalık ve iç içe geçmişlik iddialarıyla geride bırakmıştır. O Doğal Ayıklanma Yoluyla Türlerin Kökeni adlı eserinde teorisini şu şekilde özetlemektedir: " Türler belli sayıda değişmez olmayıp belli bir süreç içerisinde ancak değişmeden uzak olmadan farklılaşmıştır. Aynı cinsin bütün türleri ortak bir atadan türemiş ve aynı aileye mensup eski bir cinsin yerini almıştır."[59]İnsanın yapısal olarak aynı kanuna dahil

---

[55] Kalaycıoğulları, *Osmanlılar ve Lamarck*, 448-465.

[56] H.Mustafa, Genç, *Yaratılış ve Evrim Teorileri*,(İstanbul, 1983), 71-72.

[57] Genç, *Yaratılış ve Evrim Teorileri*, 73-74.

[58] Neil A. Champell-Jane B. Reece, *Biyoloji*, çev: Ertunç Gündüz- İsmail Türkan, (2. Baskı, Ankara, Palme Yayıncılık, 2008), 4-5.

[59] Charles, Darwins, *Türlerin Kökeni*, Çev. Öner Ünalan, (Onur Yayınları, ,Ankara,1976), 37.

olduğu genetik akrabalıklar sonucu ortak bir genden başkalaşarak türediğini söylemektedir.

Darwin yapmış olduğu akıl yürütmeler sonucu insanlığın ilk ortaya çıktığı kıtanın Afrika kıtası olduğunu söylemektedir. Hipotezini ise dünyanın büyük bölgelerinde yaşayan canlı formlarının aynı bölgede var olan evrilmiş türlerle yakın bir bağlantı içinde olmasına dayandırmaktadır. Afrikada bir zaman goril ve şempanzelerle büyük benzerlik gösteren insansı maymunların bulunduğunu bu iki türün de insanın kendisinden evrimleştiği türsel akrabaları olduğunu söylemektedir Dolayısıyla ilk insan da bu türün bulunduğu Afrika kıtasından çıkmıştır sonucuna ulaşmıştır. [60] Ancak söylenmelidir ki bu iddia temelleri olmayan ve çok kolay bir biçimde inkar edilebilecek bir hipotezdir. Çünkü teoride adı geçen bölgede iddia edildiği şekilde insan iskeletine rastlanmamıştır.

Darwin'e göre türler arası geçiş ve değişimin temeli mutasyonla mümkün olmaktadır. Bu dönüşümün hangi yönde ve nasıl ilerleyeceğini çevre ve ortam belirlemektedir. Çevreyle yaşamış oldukları mücadele türlerde eleme yeni şartlara alışan canlıların yaşamaya devam etmesiyle mümkün olmaktadır. [61] O türlerin çevreye adaptasyonunu modifikasyon olarak adlandırmaktadır. Hayatta kalan bu mutantlar türlerini bir sonraki devre aktarabilme şansını elde etmiş olmaktadır. [62] Türler arası geçişin mümkünlüğünü ispat edebilmek son türden geriye doğru gidildiğinde ata forma ulaşmakla mümkündür. [63]

Evrimci görüş her bir türün ayrı ayrı birbirinden bağımsız meydana geldiğini savunan yaratışçı görüşün tersine türlerin tek bir atadan farlılaşarak çeşitlendiğini savunmaktadır. Bunun doğru olduğunu ispat edebilmek için de çeşitli deney ve gözlemleri kullanmaktadır. Darwin'in iddiasının en çok tepki alan kısmını insanın maymun formundan türeyerek bu günkü halini aldığı söylemidir. Ancak o kimilerince insanın maymundan evrimleştiğini değil insan ve maymunun ortak bir atadan evrimleşerek bu günkü görünümlerini kazandıklarını ileri sürmektedir.

[60] Charles, Darwins, *Türlerin Kökeni, 15-16.*

[61] Charles, Darwins, *Türlerin Kökeni, 24-25.*

[62] Charles, Darwins, *Türlerin Kökeni, 591.*

[63] Charles, Darwins, *Türlerin Kökeni, 35.*

Darwin'in ortaya koyduğu sonradan onu takip edenlerin sistemleştirdiği evrimci görüşün temel başlıkları şu şekildedir: Birincisi, Evrimin meydana geldiği canlılar alemi üç aşamada meydana gelmektedir; katlama, farklılaşma, kalıtım. İkincisi, canlıların farklılıkları adaptasyonda ayakta kalan varlıkların bir sonraki nesline etki etmektedir. Üçüncüsü, canlıların nüfusu evrimle değişiklik arz eder. Dördüncüsü, Herber Spencer'in ortaya atmış olduğu görüşe göre canlılar kendilerine uygun özellikleri edinirler. [64]

Evrim Teorisi Big Bang'e dayanarak tahminlerde bulunmuştur. Teoriye göre on beş milyar sene önce kâinatın nasıl meydana geldiği ve geliştiği hakkında veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Big Bang ile her şeyin başlangıcını oluşturan anda atomlar, atomların başkalaşımıyla gaz bulutları, yıldızlar ve galaksilerin oluşumunun nasıl gerçekleştiği araştırılmıştır. Bu teori ortaya atılmadan önce âlemin başlangıcı olmadığı ezelî olduğu fikri hâkimdir.[65]

Big Bang başlangıçta sadece bir teoridir. Bilimin ilerlemesiyle devasa teleskoplarla yapılan gözlemler kâinatın genişlediğini göstermiştir. Bu ölçümü ilk kez Amerikalı astronom Edwin Hubble Wilson gözlemevinde ortaya koymuştur. İncelemelerinde tüm galaksilerin birbirinden uzaklaştığını gözlemlemiştir. Hubble

---

[64] Mustafa, Alıcı, *İlâhî Dinlerde Yaratılış- Evrim Tartışmaları*, Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, 14/ 6, (2018), 61.

[65] Caner, Taslaman, *Big Bang ve Tanrı*,(İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2011), 12-14. Taslaman Doktora tezi de olan kitabında Evrim hakkında şu ifadeler yer vermektedir: "Bu konuda benim tavrım ise şöyle: Evrim teorisinin mekanizmaları ve canlıların tarihiyle ilgili bir çok hususun henüz tam aydınlatılmamış olduğunu düşünmekle beraber, mevcut bilimsel açıklamalar içinde Evrim Teorisinin en başarılı açıklama olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden kendimi Evrim Teorisine inanan teist kategorisinde görüyorum. Evrenin evrimine benzer şekilde tüm canlıların birbirinden evrimleştiklerini söyleyen bilimsel görüşte Tanrı ve İslam inancım açısından en ufacık bir sorun görmüyorum"(Caner, Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı*, (İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2016), 211.) Ancak bilimsel açıdan dahi kesinliği ve doğruluğu ispatlanmamış İslami kaynaklarca yanlışlığı hususunda pek çok argümanlar bulunan bu teori hakkında kabullenici üslubu ilim camiasınca tenkide tabi tutulmuştur. Yaratılış konusunda Kur'an'ın ve sünnetin getirmiş olduğu açıklamalar akleden kalpler için tatmin edici açıklamaları yapmaktadır. Bilimsel veriler ile inançsal bağlantılar kurmak onun yanlışlanabilir olduğunu en başta kabul etmek demektir. Çünkübilim güncel ve yeni gelişmelerle yanlışlanabilir verileri içerisinde barındırmaktadır. İslam ise vahyin ilk indiği andan kıyamete kadar tüm insanlığa hitap ederek yaşantılarına ve sorgulamalarına ışık tutmaktadır. Taslaman'ın Hz. Adem'in yoktan yaratıldığını ifade ettiği eserinde(Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*, (İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2019), 311.) onun evrim konusunda insanı hariç tuttuğunu anlamaktayız ancak kendisini evrimci olarak adlandırması ve ayetlere yaklaşımı tenkide tabi tutulmaktadır.

böylece kâinatın genişlediğini ortaya koyan ilk bilim insanı olmuştur.[66]Genişleme halini "Doppler Etkisi"yle açıklamıştır. Buna göre ses ve ışık kaynağı gözlemciye yaklaşıyorsa ışığın dalga boyu küçülür ve ışık maviye kaymaktadır. Tam tersi bir durumda ise Dalga boyu büyür ve renk kırmızıdır. Hubble gözlemlerinde tüm galaksilerin kırmızıya doğru ilerlediğini yani galaksilerin birbirinden uzaklaştığını görmüştür. Dolayısıyla Evren genişlemektedir. [67]

Gezegenler arası mesafe ve düzensizliği hesaplamak için bilim adamları tarafından ortaya koyulan entropi matematiksel bir terimdir. Entropi Kâinattaki genişlemeyi ispatlamakta durağan evren teorisini çürütmekteydi. Georg Gamow ve ekibi 1948 yılında Big Bang'in başlangıcında oluşan çok sıcak ortamın kalıntısının bu gün Kâinatta varlığının tespit edildiğini matematiksel hesaplamalar yaparak ortaya koymuşlardır.

Gamow Big Bang teorisinin kâinatın oluşumu hakkında bilgi verdiğine dair ilk bilimsel verileri sunan kişi olmuştur. 1965 yılında Big Bang Teorisi'nin kâinat modeline dayanarak ileri sürdükleri "kozmik fon radyasyonu (aranan fosil)" bularak Nobel Ödülü almıştır.[68] Milyarlarca yıl önce yaşanan bir patlama sonucu evrenin var olduğuna dair bir hipotez olan bu teori rakip teorilerle yanlışlanmıştır. Ancak teorinin çok fazla argümanı olduğu için teoriye yapılan eleştirilere rağmen bilim dünyasında geçerliliğini koruyan en önemli teoridir. Teorinin doğruluğunu güçlendirmek için çalışmalar sürdürülürken Big Bang Teorisinin ortaya koyduğu kâinat modeline uygun olarak evrenin yüzde yetmişinin hidrojen yüzde yirmi beşinin ise helyum olduğu ortaya koyulmuştur.[69]

Sonuç olarak Big Bang Teorisi kâinatın fiziksel ve matematiksel modelini deney ve gözlemlerle ortaya koyarak ve yanlışlanmasına imkan tanıyarak, izah edemediği noktaları da açıklayarak Evrenin var oluşuyla ilgili ortaya koymuş olduğu tahminlerle son derece başarılı bir teori olarak kabul edilmiştir. Big Bang Teorisinin

---

[66] Ralph A. Alpher- Robert Herman, *Gennesis of Big Bang*, (Oxford University Press, New York, 2000), 17.

[67] Yücedoğru, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış*, 141.

[68] David, Filkin**,** *Stephen Hawking'in Evreni*, Çev. Mehmet Harmancı, (Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998), 248.

[69] Hugh **Ross**, *The Creator and the Cosmos*,(Navpress, Colorado,1993), 32.

başlangıcı evrim teorisinden çok daha eskilere dayanmaktadır. Teori çok uzun yıllar geçerliliğini koruyabilmiştir ancak evrim teorisi her yanlışlamada geçerliliğini yitirerek aynı başarıyı gösterememiştir. Evrim teorisinin ididası olan tüm canlı türlerinin bir alt soydan evrimleşerek bir üst soya bu kabiliyeti aktardığına dayalı görüşü son yapılan deney ve araştırmalarda böyle fosillere rastlanmamış olması nedeniyle doğruluk kıriterlerini taşımamaktadır.

Bazı ilim adamları Big Bang Teorisinin Allah'ın varlığının ve sıfatlarının delili olabileceği yorumunda bulunmuşlardır. Dolayısıyla teorinin dünyanın her yerinde mevcut olan çok tanrılı inanışları dayanaksız kılmıştır. Teori kâinatta birliğin olduğunu ve şaşmaz bir düzenle varlığın devam ettiğini ortaya koymuştur. Big Bang Teorisi kâinattaki birliğin yaratıcının ekliğine işaret ettiğini bazı argümanlarla desteklemektedir. Bunlar şu şekilde özetlenebilir. Tüm maddenin tek bir noktada toplanmış olması evrenin başlangıcında bir birliğin olduğunu göstermektedir.

Evrenin farklı yerlerinde aynı yasaların geçerli olması ve bu noktada bir olmaları kâinatta hiçbir şeyin birbirinden bağımsız olmadığını göstermektedir. Kâinatta farklı iradeler söz sahibi olsaydı bu şekilde kusursuz bir birlik söz konusu olmazdı. Evrenin tamamının bütün evreleri beraber geçirmiş olması, hammaddesindeki birlik, hidrojen ve helyum atomlarının incelenmesi sonucu evrenin tamamında benzerlik göstermektedir. Bu gün bilim dünyasının kabul ettiği Termodinamik yasasına göre madde ve enerji yok olamaz yoktan da var olamaz denmektedir bu da bir şeylerin yalnız yaratıcının müdahalesiyle var olduğunu göstermektedir. Teorinin iddia etmiş olduğu ilk patlama eğer çok hızlı ve dengesiz yok edici bir patlama olmuş olsaydı kâinat meydana gelmeyecekti. Daha yavaş bir patlama olsa idi evren içine çökecekti. Tüm bunlar bir yaratıcının tüm olanları mükemmel bir dengeyle inşa ettiğini göstermektedir. [70]

---

[70] Caner, Taslaman, "*Allah'ın Birliği ve Big Bang*", *Bilimlerin ışığında yaratılış, (*İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2015), 192-193.

2. Yahudilik'te Evrim ve Yaratılışçı Yaklaşım

Yahudilikte Din-Bilim tartışmaları Avrupa kökenli akımların neticesinde ortaya çıkmıştır. Modern Ortodoks Yahudilik bilimsel gelişmeler konusunda son derece açık ve iyimserdir. Evrimle ilgili Yahudi Rabbani geleneği olan Midraş'ta özellikle Aggadah'da pek çok veri yer almaktadır. Bu Yahudi kaynaklarında evrime dolaylı yoldan imalar ve atıflar yer almaktadır. Modern bilimi kabul eden Yahudi düşünürler evrimi inkar etmediklerini bu konuda kesin kutsal bir delil bulunmadığını bu yüzden bunu kabul etmeye bir engelin bulunmadığını söylemektedirler.

Yahudi Rabbani geleneğini derleyen ve sistematize eden Tevrat yorumcusu Moşe b. Maimonides [71] evrenin yaratılışının âlemin ezeli oluşuyla ilgili yunan filozoflarıyla aynı fikirde olduğunu ancak son dönem bilimsel verileriyle Tevrat metinlerinin evrimle çelişmediğini bunu reddeden kutsal metin belgelerinin bulunmadığını söylemektedir. [72]

Tevrat yorumcularından Yahuda Halevî Torah'a inanan bir kişinin bu âlemden önce başka alemlerin var olduğunu, maddenin ezelî oluşunu kabul edebileceğini söylemektedir. O Tekvin'de ki bazı ayetlerin Allah'ın bizim evrenimiz gibi pek çok evreni yarattığını sonra onları yok ettiğini söylediğini dile getirmektedir. Yahudi Literatüründe bilimsel alanla ilgili bir bölüm de yer almıştır. Bazı Yahudi din adamları bunda biraz daha ileri giderek Tevrat'ta yer alan rivayetler ve bilimsel verileri birleştirmek için var oluşla ilgili yorumlarda da bulunmuştur. Talmud' da haşerelerin terleme yoluyla oluştuğuna dair bilgiler de yer almıştır bu dönemde. Tevrat yorumcularından bazılarına göre şempanze insan gibidir ve göbekten beslenir eğer göbek bağları kopmuş olsa yaşayamamaktadırlar, denizkızları vardır ancak temiz değildir gibi kendi dönemlerinde popüler ve geçerli olan günümüzde ise

---

[71] Robinson, Ira, "American Jewish Views of Evolution and Intelligent Design", *Modern Judaism*, 27/2, (2007), 78.

[72] Alıcı, *İlahi Dinlerde Yaratılış Evrim Tartışmaları*, 14/6/62-63.

geçerliliğini yitirmiş ve asılsızlığı kanıtlanmış bilimsel verileri Kutsal metinlerinin içine dâhil etmişlerdir.[73]

Yahudi düşünce sistemlerinden olan aggadah ve halakaha göre tüm organizmalar altı günde yaratılmıştır ancak melezlenme ile yeni türler de ortaya çıkabilmektedir. Onlara göre Tanrı yaratmış olduğu âlemini her yedi senede bir değiştirmektedir ve tüm canlıların yerini başka canlılar almaktadır.[74]

Yahudi Rabbani Literatüründe Âdem'in ilk insan olmadığı, Âdem'den önce 974 farklı neslin var edildiği çeşitli kötülüklere sapmalarından dolayı üç kez yok edildikleri yer almaktadır. Tekvin 8/1 pasajının yorumunda Talmud yazarları Âdem'in ilk yaratıldığında mükemmel olmadığını çift cinsiyetli olduğu, parmaklarının birbirine yapışık perdeli bir vaziyette olduğu, Nuh peygamberden sonraki neslin parmakları ayrık olarak yaratıldıklarını söylemektedirler. Yine tekvin 23/6 pasajının yorumunda da Hz. İdris Peygamber döneminde kavim arasında çok büyük bir ahlaki yozlaşmanın yaşanması ile Allah onları cezalandırmak için insanların tamamının değiştirdiği ve yüzlerini maymuna dönüştürdüğü yazmaktadır.[75]

Kabalist Yahudi Geleneğine sahip Yahudiler arasında Darvinci görüşe karşı ilk yaklaşımlar son derece olumlu idi. Sayıları çok az Darvinci Görüşe Muhalif Yahudiler bulunmaktaydı. Ancak genel yargı Reformist Yahudilerin de etkisiyle Darwin'in fikirlerinin yansımalarını Yahudi Kutsal Metinlerinde göstermek için teolojik risaleler de yazılmıştır.

Rabbiler, Yahudi şeriatının gizemli yorumu olarak kabul edilen Kabbala'nın da Evrim teorisiyle uyum içinde olduğunu, yaratma eyleminin sürekli olarak devam ettiğini söylemişlerdir. Onlara göre insanın bir hayvandan türemesi hayatın birliğine işaret etmektedir. Aynı şekilde insan entelektüel ve ahlaki yönden de hayvandan gelişerek gelmiştir. Tabiatın ilerleyen ve gelişen yönü bunu gerekli kılmaktadır. Kabbala bunu bir gizem olarak nitelendirir ve değişimin ileriye doğru mükemmelliğe

---

[73] Yahuda, Feliks, "Evolution" , *Eneyclopedia of Judaica (Second Edition)*, ed. Fred. Skolnik ,USA:Macmillan, 586.

[74] Yahuda, Feliks, "Evolution", 587.

[75] Yahuda, Feliks, "Evolution", 587.

götürdüğünü söylemektedir. Onlara göre her evrimde rabbin ilahi ihtişamı görülmektedir. Yahudi şeriatı bu gibi yorumları Reformizm'in getirdiği süreçle ters düşmemek adına yapmıştır ve tüm bunlar olurken din adamları tarafından bu fikirleri destekler nitelikte eserler yazılmıştır. Tüm bunlara rağmen bir kısım Yahudi din adamları Evrim Teorisinin tüm hipotezlerinin kesinlikle doğru kabul edilemeyeceğini iyi bir şekilde araştırılmaları gerektiğini söylemişlerdir. [76]

Ortodoks olmayan Amerikan Rabbani geleneğinin yeniden yapılanmacı akımına göre Torah'ın yaratılış kıssası ile Darwin'in türlerin mutasyonu fikirlerinin metafizik boyutu ile birlikte düşünüldüğünde Darwin'in Evrim Teorisi hiçbir şekilde şüphe duyulmadan kabul edilebilir. [77]Neo Protestan Yahudiler gibi bir düşünceye sahip olan Leibowitz de Evrim ve Yahudi Teolojisi arasında uzlaşı meydana getirmek istemiştir.

3. İslami Gelenekte Evrimci ve Yaratılışçı Yaklaşım

Kur'an'da kâinatın ve insanın yaratılışıyla ilgili pek çok ayet bulunmaktadır. Fakat ilk canlının ne zaman ve nasıl yaratıldığına dair herhangi bir bilgi sunmamaktadır. Ayetler de yer alan bilgiler insanın ahret mutluluğunu elde edebilmesi için eğitici niteliklere sahiptir. Kâinat ayetleri Allah'ın yaratıp dünyayı kendi haline bırakmadığını düzen ve yaratmanın devamlılığıyla ilahi müdahalenin devam ettiğini vurgulamaktadır.

İslam düşünürleri Batı'da Darwin ve Lamark tarafından ortaya koyulan görüşleri çok önceden irdelemişlerdir. Onlar ana türden bir sonraki neslin türemesi ve bu ana canlıdan meydana gelen soy ağacını kastetmemektedirler. İslam düşünürleri "tekâmül", "irtika", "tecdîd", "istihâle", "akıcı hikmet", "ilahi hikmet", ve "ilahi inâyet" gibi kavramlarla yaratılışı ve yaratılışın tekrarlanışını tanımlamışlardır. Bu sebeple evrim konusunda görüş bildiren âlimlerin görüşleri ile batılı düşünürlerin evrimle ilgili ortaya koydukları bilgiler arasında çok büyük farklar bulunmaktadır. Allah'ın esmâ ve fiilleri kâinatın kör bir tesadüfle meydana gelmediğini kanıtlamaktadır. Yaratılan her şey Allah'ın irade ve kudretiyle "ol"

---

[76] Shai, Cherry, "Three Twentieth-Century Jewish Responses to Evolutionary Theory",(2003), 250-254.

[77] Cherry, "Three Twentieth-Century Jewish Responses to Evolutionary Theory", 280.

emrinin gereği meydana gelmişlerdir. Üstelik yaratma sadece şeklin ve cismin meydana gelmesinden ibaret bir durum da değildir. Bu olayların arkasında ilâhî bir kanun ve yaratılanların ruh ve iradeyle donatılıp en olgun hale getirilmesi de bulunmaktadır.

Kur'an'da pek çok ayet kâinatın Allah tarafından yaratıldığını açıkça belirtmektedir: *" İnkar edenler gökler ve yer bitişik iken bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ görmeyecekler mi?*"[78]

"*Allah her canlıyı bir sudan yarattı. Bunlardan kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür, kimi dört ayak üzerinde yol alır. Allah dilediğini yaratıyor, Allah her şeye kâdirdir.*"[79] Ayetleri evrenin Allah tarafından yaratıldığını işleyişinin de onunla sağlandığını anlatmaktadırlar.

İslam dünyasında evrim ve yaratılış tartışmaları IX. Yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır. Bazılarına göre bu düşüncenin arkasında yer alan fikir ilk yaratılan öz madde de sonra meydana gelecek tüm türlerin potansiyelinin bil kuvve var olmasıdır.[80] Sunnî kelamcılara göre Allah yaratılan her şeyi ayrı özlerden tek seferde yaratmıştır. Türler arası evrim geçirerek bir geçiş söz konusu değildir. Bu görüş yaratışçı görüş olarak geçmektedir. Yaratılışı savunanlara göre Allah Bâri sıfatının gereği her şeyi yoktan var etmiş ve birbiriyle uyumsuz olmaktan uzak kılmıştır. Ve her canlı yaratılış amacına uygun olarak uygun şekil ve renkte var edilmiştir.

İslam dünyasında tekâmül anlayışı evrim olarak anlaşılsa da âlimler bu kavramla varlığın geçirdiği aşama ve olgunluğu kastetmişlerdir [81] . Evrim Müslümanlarca reddedilmiş bir olgudur. Onlarca kabul edilen şey ise biyolojik tekâmüldür. Müslüman âlimler varlıkları basitten karmaşığa ve mükemmele doğru tekâmülcü bir seyirle geliştiklerini söylemektedirler. Bu tekâmül anlayışı varlıkların

---

[78] Enbiya, 21/30

[79]Nur, 24/45

[80] Bayrakdar, "Tekamül Nazariyesi", *DİA*, 195.

[81] Tatlı, *Evrim ve Yaratılış*, 278.

toprak, maden, bitki, hayvan, insan şekline bir tekâmül seyri içine olduklarını savunmaktadırlar.

İslam âleminde benimsenen tekâmül anlayışında; hiç bir tür başka bir türe dönüşmez ve hiçbir tür başka bir türden meydana gelmez. İbn. Türk el- Isfahânî'ye göre yeryüzünde var olan ilk şey madenlerdi ardından bitkiler, bitkilerin ardından hayvanlar, hayvanlardan sonra ise insanlar oluşmuştur. Bitkilerin öncesi mantarlar, hayvanların sonu maymun, insanın öncesini maymun oluşturur bu birbirini takip eden bir zinciri oluşturmaktadır. [82] Birûnî (ö. 453/1061?) Hint yarımadasında yaygın olan insanın oluşumunun köpek, domuz, maymunun evrimleşmesi sonucu olduğu şeklindeki görüşü reddetmektedir.

İslam düşünürlerinin yaratılış ve tekâmül görüşlerini kısaca ele alırsak şu şekilde sonuçlar çıkmaktadır:

Bu konuda görüş belirtenlerin başında Mûtezile ekolüne mensup Nazzam (ö.231/845) gelmektedir. Nazzamyaratılışla ilgili görüşlerini "*kumun* (bilkuvve, gizli olan şey, herhangi bir şeyi kendi içerisinde saklayan)", "*zuhur*(ortaya çıkma, meydana gelme)" ve "*tecdid* (yenilenme, reform) kavramları üzerine bina etmiştir. Kendi döneminde var olan kelâmî ve felsefî tartışmalara karşı çıkarak bunlara karşı kendi argümanlarını üretmiştir. [83]

Nazzam ilk yaratılışa dair ortaya koyduğu fikirlerini kumun teorisinde sistematize etmiştir. Bu teoriye göre Allah'ın ilk yarattığı ilk madde kendinden sonra gelecek tüm türlerin bilkuvve potansiyelini taşımaktadır. O yaratılışın aşama aşama tedrîcî olmadığını bir anda meydana geldiğini savunmaktadır. Bu düşüncesini de " *Allah sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir.*"[84]ayetine dayandırmaktadır.

Türlerin kendi içerisinde sabit olduğunu söylemiş olduğu teorisi ise zuhur teorisidir. Bu düşünceye göre kastedilen bitki, hayvan ve insanlardır. Bir bitki ana

---

[82] Abdülmecit, Okçu, "Kur'an ve Evrim Açısından Canlıların Oluşumu", *EKEV Akademi Dergisi*, (2013), 17/56/ 151.

[83] Bayrakdar, "Tekamül Nazariyesi", *DİA*, 43.

[84] A' raf, 7/189

türü olan başka bitkilere dönüşebilir ama hayvan türüne sıçraması ve dönüşmesi hiçbir şekilde mümkün değildir.[85] Nazzam Allah'ın insanları, dört ayaklı hayvanları ve diğer türlerini, bitki ve madenleri bir anda yarattığını söylemektedir. Ona göre Âdem'in yaratılışı neslinin yaratılışından önce değildir. Annelerin yaratılışı da evlatlarından önce değildir. Öncelik ve sonralık yaratılışla ilgili bir mesele değildir. Zuhur etmiş oldukları mekanın gerekli kıldığı ve içerisine gizlediği bir durumdur. Nazzam'a göre insan bitki veya hayvan gibi türlerden evrimleşerek ortaya çıkmamıştır. Nasıl ki her bir tür ayrı ve müstakil kendi potansiyeli doğrultusunda var edilmiştir insan da hepsinden ayrı yaratılmıştır.

Mutezile ekolüne mensup olup yaratılışla ilgili görüş beyan eden bir diğer kişilik Câhız (ö. 205/869)'dır. Kendisi bir zoolog ve antropologdur. Bu alanda yazmış olduğu en önemli eseri Kitâbu'l Hayavân'dır. Câhız bu esrinde zoolojinin bir takım bölümleri, hayvanlarının ve türlerinin [86] ayrıca işlemiş olduğu konular göz önüne alındığında eser alanında bir ilktir.

Doğal seleksiyonda var olan besin zinciri ve çevresel değişkenlerin hayatta kalma olasılığı üzerindeki olasılığını detaylı inceleyen ilk İslam düşünürüdür. Besin zincirini bir fareyi gözlemlemiş olduğu incelemesiyle açıklar. Bu örneğe göre bir fare yemek aramak için çıktığında yiyeceğini aramaları sonucu bulur. Yiyeceği küçük hayvanlar ve bir takım kuşlardır. Kendisi yavrularını diğer hayvanlara yem olmaktan korumak için yer altında yapmış olduğu yuvalara saklar yılanlar ise fıtratları gereği avlarını burada arar. Yılan ise kendinden daha büyük ve avcılık yeteneği daha sert olan kunduz ve benzeri hayvanların yemi olmaktan kendini korur. Sırtlan ise kendisinin altında bulunan besin zinciri için büyük bir tehdittir. İnsanlarında beslenme ve arama şekli tıpkı hayvanlar gibidir. Allah bir kişinin ölümünü diğerinin yaşaması için sebep kılmıştır. Çevresel faktörlerin değişkenliğinin insan fıtratı üzerinde de etkileri olduğunu söylemektedir. Güvercin yumurtalarındaki değişimlerin sonraki kuşaklara aktarıldığı ve bunların da genetiği etkilediğini de söylemektedir.

---

[85] Bayrakdar, "Tekamül Nazariyesi", *DİA* , 46.

[86] Bayrakdar, "Tekamül Nazariyesi", *DİA*, 44.

Tüm bu bilgilerden hareketle Câhız fiziksel özellik ve yeteneklerin nesilden nesile aktarılabileceğini ve bu değişimin yumurtalar aracılığıyla olduğunu, çevresel faktörler ve iklim değişkenlerinin, insanın ve canlıların hayatta kalma kabiliyetlerini etkileyebileceğini ve doğa kanunlarının fiziksel görünüşleri değiştirebileceğini söylemektedir. Burada belirtilen durumlardan Câhız'ın ilk yaratılışın Allah'ın iradesiyle meydana geldiğini kabul ettiğini anlamaktayız. Ona göre öz bir varlıktan başlayan ilk yaratılış çevresel bazı etkilerle bazı form ve değişiklikler yaşamıştır. Ancak buna evrim denilemez çünkü evrim hücrenin bölünerek farklılaşmasıdır. [87]

Tekâmül ve yaratılış konusunda fikir beyân eden bir diğer İslam düşünürü Fârâbî(ö. 339/950)'dir. Fârâbî *el-Medînet'ül Fâzıla* kitabında maddi cisimlerin varlığı konusunda basit varlıkların birbirini takip eden zincirler halinde birbirine dönüştüklerine dair bir bilgi yer almaktadır.[88] Ona göre ilk hava, su, ateş, toprak gibi ustukuslar var olmuştur. Ardından diğer şeyler varlık sahnesine çıkar ikinci olarak hava ve benzeri buharımsılar var olur. Ustukuslar kendi aralarında karışır ve zıtlıklar ve benzerlikler meydana gelir. Bitkilerin oluşumunun ardından konuşamayan hayvanlar onlardan sonra ise konuşabilen hayvanlar oluşur. İnsanın yaratılması ise hepsinden ayrı ve bambaşka bir şekilde olmaktadır. [89]

Açıklamalarından da anlaşılacağı üzere Fârâbi türler arası biyolojik bir evrimleşmeyi kastetmemektedir. Kâinatın Allah tarafından meydana getirildiğini ve sünnetullaha göre işleyişin devam ettiğini söylemektedir. Kitabında canlıların daha basit formda yaratılan varlıkların belirli süreçlerden geçerek daha olgun ve karmaşık bir forma dönüştüğünü ve mükemmel olmaya ilerlediğini ilerlemedeki en mükemmel varlığın hayvan olduğunu insanın bu kategoride değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir. [90]

İhvânu's Safâ'ya göre üç âlem bulunmaktadır. Her âlemin son üyesi kendinden sonra gelen alemin ilk üyesiyle bağlantılıdır. Mineraller suya bağımlı su

---

[87] Teoman, Duralı, *Biyoloji Felsefesi*, (Akçağ Yayınları, Ankara, 1992), 41.

[88] Mahmut, Kaya, "Fârâbî", *DİA,* (T.D.V Yayınları İstanbul, 2009), XII/145-147.

[89] Fârâbi, Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed, *İdeal Devlet el- Medînetü'l Fâzıla*, çev. Ahmet Arslan, (Divan Kitap Yayınevi, 2015), 95-96.

[90] Fârâbi, *İdeal Devlet el- Medînetü'l Fâzıla,* 96.

da toprakta bulunan elementlere bağlıdır. Minerallerin en üst basamağını kırmızı altın oluşturmaktadır. Ve bu form bitkilere yakın bir türdür. Bitkiler kategorisinin en alt bireyini ise yosun oluşturmaktadır. Hurma dişi ve erkek türünün bulunmasından dolayı hayvanlar ve bitkiler arası bir kategoridedir ve buranın en alt birimini oluşturmaktadır. Hayvanlar kategorisini salyangoz oluşturmaktadır ve bu da bitkilere en yakın türdür. Fil ise sahip olduğu zekanın işlevi gereği insanlara en yakın gruptadır. Onlara göre türler arası bir geçiş ve evrim söz konusu değildir yalnızca varlıklar arası bir kategori ve derecelendirme yapmaktadırlar.[91]

İslam alimi Birûni de bu konu hakkında görüş beyan etmiştir. Kendisi pek çok alanda uzmanlaşmıştır. Aynı zaman da bir Hintolog(Hindistan uzmanı)'dır. O eserlerinde doğal seçilim ve yapay seçilim konularına da temas etmiştir. Birûni yaşamı ekime ve neslin devamına bağlamıştır. Her iki olayın zorunlu olarak artacağını ve bu artışın sonsuz olduğunu belirtmiştir. Bitki ve hayvan türü kendi sınıfından olan bir cinsin sabitliği ortaya çıktığında ve kendi kategorisinde artma meydana gelmediğinde bu birey sadece bir kez var olup yok olmaz kendi gibi pek çok varlığın var olabilmesi için sebep olur. Ve bu pek çok seferden meydana gelir. Doğada yok olan her şey diğerlerine yer açma ilkesiyle görevini yerine getirmektedir. İşlevsiz olan her durum faydalı olan ve yeni duruma adapte olan bireyi varlık sahnesine çıkarmaktadır. Birûni bu fikirleriyle evrimi savunmamaktadır. O Allah'ın yeryüzünü insanın yaşamasına el verişli olacak şekilde el verişli kıldığını kanıtlamaktadır. Dolayısıyla yaratılışın Allah tarafından eşsiz ve benzersiz olarak meydana getirildiğini belirtmektedir. [92]

Konu hakkında görüş beyan eden bir diğer İslam alimi İbn Haldun (ö. 808/1406)'dur. Her devrin en önemli eserlerinden sayılan "Mukaddime" adlı eserin yazarıdır. Ona göre ilk olarak madde yaratılmıştır. Ve yaratma dereceli bir şekilde ilerlemiştir. İlk olarak bitkiler ve hayvanlar var edilmiştir. Bitkilerin ilk basamağı minerallerin son basamağıdır. Bitkilerin son basamağı ise hayvanların ilk basamağıdır. Son basamakta yer alan her tür bir üst basamağa geçmek için bir potansiyel taşımaktadır. Hayvanlar aleminin gelişerek büyümesiyle son basamakta

---

[91] İhvanu's- Safa, *er-Resâil,* (Beyrut, trs), II/178-181.

[92] Bayrakdar, "Tekamül Nazariyesi", *DİA*, 62.

düşünebilen ve irade gibi bir potansiyele sahip olan insan yer almaktadır. İnsanların basamağına düşünme ve iradeden yoksun olan maymunlar basamağından ulaşılmıştır. [93] İbn Haldu'nun bu şekildeki görüşleri evrime kapı aralar nitelikte görülmüştür bir takım kesimlerce. Ancak o bir türün bir diğer türden meydana geldiğini söylememektedir. O açıklamalarında alemde ve varlıklarda yer alan nizamdan ve türler arası derece farklarına dikkat çekmektedir.

Yakın tarihte evrimi yaratılışın farklı bir boyutu veya evrende hakim olan ilahi bir kanun olarak görenler de olmuştur. İslam tarihinde evrimi kabul edenler veya onu makul görenler ile kabul etmeyenler arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. [94]

Modern yorumu benimseyen İslam düşünürleri insanın da dahil olduğu canlılarda biyolojik bir evrimin varlığını kabul etmektedirler. Bu isimler arasında Muhammed Abduh, Süleyman Ateş, İsmail Yakıt, Hüseyin Atay gibi isimlere rastlanmaktadır.[95] Onlara göre evrim ilâhî kanun'un işlediği ve yaratılışın kemâlini sağlayan elzem bir durumdur. Bu evrim insanın organik ve inorganik yaratılışını kapsayan cismani oluşumudur. Ancak ruhun yaratılışı için evrim söz konusu değildir. Ruh bizzat yaratıcı tarafından insana bahşedilmiş bir yetenektir. [96]

Yapılan açıklamalar göstermektedir ki Yaratılış ve evrimle ilgili pek çok kavram kargaşası ve bilgi kirliliği bulunmaktadır. Pek çok kesim evrimle kendi tezini ispat etmeye çalışmakta ve her birinin bu konu hakkında yapmış olduğu açıklama birbirinden farklıdır. İslam dünyasında tek bir canlıdan dönüşen evrim anlayışından ziyade tekâmül, tebeddül, teğayyür, evolusyon ve tahavvul kavramlarıyla açıklanan bir değişim olduğu anlayışı hâkimdir. Bu anlayışa göre canlılarda kendi içlerinde bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır.

Çevresel koşullar ve tür içindeki mücadele bir takım genetik başkalaşma ve farklılaşmayı beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu kavramlar evrimin karşılığı olarak kullanılmamıştır. Tekâmül ve diğer kavramlar canlıların ilk yaratılışından bu

---

[93] İbn. Haldun, *Mukaddime,* (2. Baskı, Çev. Zakir Ugan, İstanbul, 1968), I/241-245.

[94] Tatlı, *Evrim ve Yaratılış,* 280.

[95] Alıcı, *İlahi Dinlerde Yaratılış- Evrim Tartışmaları*. 14/6/84.

[96] Jacop, Klapwick, "Creation Belief and Paradigm of Emergent Evolution", *Philosophia Riformata, (*2011), 11-31.

yana kendi içlerindeki potansiyellerinde meydana gelen ufak değişiklikler anlamına gelmektedir. Bu tanım ise evrimin bahsettiği manadan uzaktır. [97]

Sonuç olarak İslam aleminde ilim adamları insanın yaratılışı ve evrenin ortaya çıkışı hakkında ortaya atılan sorulara cevap aramaktadırlar. Yaratılışla ilgili bu arayış insanın güvende olduğunu hissettirmek istenmesindendir. İnsan kendine bahşedilmiş akıl nimetiyle makul açıklamalara ulaşabilmektedir.

Yaşamın varlığı ölümün varlığını da beraberinde getirmektedir. Varlığın başlangıcı hakkındaki ulaşılan tatmin edici cevaplar güven duygusunu beslemektedir. Kendini güvende hisseden ve yaşamın mahiyetini kavrayan insan bu şekilde kendine verilmiş olan görevi ve yaşama gayesini tam manasıyla yerine getirebilmektedir. Ancak varlık sebebiyle ilgili tatmin edici ve bütüncül cevaplar bulamayan bireyler hayatlarını tutarsız ve dağınık idame ettirmektedirler. " *De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da Allah'ın yaratmayı nasıl başlattığını inceleyin. Allah sonraki oluşumu da böyle inşa edecektir. Kuşkusuz Allah, her şeye kâdirdir."*[98] Ayetinden de anlaşılacağı üzere Allah yeryüzünü yaratmasının bir delili olarak inşa etmiştir var olan her şeyi ayrı ayrı meziyetlerle donatmış ve yaratılışın bir mucize olduğunu selim akla sahip bireylere sunmuştur.

İslam Dünyasında evrime karşılı yaratılışı savunan İslam alimlerinin sayısı daha fazladır. Bu konuda en detaylı ve geniş bilgiyi veren ise büyük İslam alimi Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1878/1942)'dır. O evrimci görüşü son derece sağlam verilerle eleştirerek çürütmekte ve yaratılışı savunmaktadır. Ona göre tüm varlıklar mükemmel ve eşsiz bir tasarımla birbirinden ayrı ve birbirini tamamlayan bir zincir şeklinde yaratılmıştır. Yaratılmış olan varlıklar birbirini tamamlayan basamaklı bir şema bütününe sahiptirler. Canlılar kendi fonksiyonlarına uygun olarak türler arası farklılıkları yansıtacak ölçüde farklı yaratılmışlardır. Ancak bu

---

[97] Mehmet, Bayrakdar, "Tekâmül Nazariyesi", *DİA, (*İstanbul, 2009), XXXX/337.

[98] Ankebut, 29/20

yaratılmada hiçbir tür bir diğerine farklılaşarak evrilmemiştir. O kurbağaların balıklardan evrimleştiği görüşünü de kesin bir ifadeyle reddetmektedir. [99]

Elmalılı insanın maymundan türediği iddiasını kesin bir ifadeyle reddetmektedir. O pek çok ayette de vurgulandığı üzere tüm insanlığın Âdem'in çocukları olduğunu kabul etmektedir.[100]Son zamanlarda ortaya çıkmış olan bu görüşle Allah'ın ayetlerini açıklamanın doğru olmadığını üstelik yüzlerce ayette varlığın ayrı ayrı Allah tarafından yaratıldığı ifade edilirken bu görüşe bağlanmanın aklî bir bunalım olduğunu düşünmektedir.

Müslümanlar arasında evrim karşıtlığı Kur'an'da yaratılışın bizzat Allah tarafından başlatıldığı ve her türün ayrı ayrı kendi doğal aşama ve türsel yeteneğinde yaratıldığına dair ayetlerin var oluşu; evrim hakkındaki bilimsel verilerin dönemsel ve yalanlanabilir nitelikte oluşu esaslarına dayanmaktadır. Bu sebeple yaratılışla ilgili ayetlerin evrimsel verilerle açıklanması son derece yanlıştır.

Yahudilikte katı yaratılışçı yaklaşımın yanı sıra son dönemlerde modernist yaklaşımın da etkisiyle evrimsel yorumlar kutsal metinler de yer almıştır. Modern biyolojinin getirmiş olduğu açıklamalarla Darwinci model benimsenerek yaratılışçı teoriler reformize edilmiştir. Ancak tüm bunların yanı sıra Yahudilikte dini verilerle bilimsel verilerin zıt düşmesi durumunda ilahi bilgilerin esas olduğu da belirtilmiştir. Ancak son zamanlarda çoğunluk Tanrının evreni ve evrimin prensiplerini yaratan olduğu görüşünü benimsemektedirler.

Sonuç olarak insanın ve Kâinatın nasıl var olduğuyla ilgili pek çok teori ortaya koyulmuştur. Bu varoluş süreciyle ilgili ortaya koyulan ve bilim çevrelerince de ciddiyetle sahiplenilen görüşler olmuştur. Bunlar: evrimci görüş, Big Bang ve Yaratılışçı kuramlardır. Evrimci görüş her bir türün ayrı ayrı birbirinden bağımsız meydana geldiğini savunan yaratışçı görüşün tersine türlerin tek bir atadan farlılaşarak çeşitlendiğini savunmaktadır. Bunun doğru olduğunu ispat edebilmek için de çeşitli deney ve gözlemleri kullanmaktadır. Evrimci Teorisi Big Bang'e dayanarak tahminlerde bulunmuştur. Teoriye göre on beş milyar sene önce kâinatın

[99] Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Eser Neşriyat ve Dağıtım, Üçüncü Baskı, İstanbul, 1979), 4/ 2761-2762.

[100] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I/ 331.

nasıl meydana geldiği ve geliştiği hakkında veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Yahudilik inancında ise Din-Bilim tartışmaları seküler inancın bir alt maddesini oluşturmaktadır. Modern Ortodoks Yahudilik bilimsel gelişmeler konusunda son derece açık ve iyimserdir. Evrimle ilgili Yahudi Rabbani geleneği olan Midraş'ta özellikle Aggadah'da pek çok veri yer almaktadır. Bu Yahudi kaynaklarında evrime dolaylı yoldan imalar ve atıflar yer almaktadır. Modern bilimi kabul eden Yahudi düşünürler evrimi inkar etmediklerini bu konuda kesin kutsal bir delil bulunmadığını bu yüzden bunu kabul etmeye bir engelin bulunmadığını söylemektedirler.

İslam düşünürleri Batı'da Darwin ve Lamark tarafından ortaya koyulan görüşleri çok önceden irdelemişlerdir. Onlar ana türden bir sonraki neslin türemesi ve bu ana canlıdan meydana gelen soy ağacını kastetmemektedirler. İslam düşünürleri "tekâmül", "irtika", "tecdîd", "istihâle", "akıcı hikmet", "ilahi hikmet", ve "ilahi inâyet" gibi kavramlarla yaratılışı ve yaratılışın tekrarlanışını tanımlamışlardır. Dolayısıyla yaratma onlara göre Allah tarafından eşsiz ve hikmetli olarak gerçekleşmektedir.

II. BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM ve KİTÂB-I MUKADDES'E GÖRE

İLK YARATILIŞ

A. Kur'an-ı Kerim'de İlk Yaratılış

Kur'an insanın ve evrenin nihâî manasına dair açıklamaları ilk yaratılış ekseninde ele almaktadır. "Ben kimim ve bütün bunlar ne?" sorgusu insanı ilk yaratılış fikrine götürmektedir. Allah'ın ezelî ve ebedî hakikati yokluğun yerine varlığın esas olmasına, yaratma iradesi de tabiatın mevcudiyetini açıklamaktadır. Evren Allah'ın ulûhiyyetine dair mutlak değerlerin tanınması, ibadet ve ahlak gayelerinin gerçekleşmesi için var edilmiştir.

Kur'an'a göre ilk yaratma "*ol"* emri ile başlamıştır. Allah'ın yaratma emri O'nun iradesine işaret etmektedir. Bu sebeple Allah'ın yaratma iradesi Tekvînî yaratma olarak adlandırılmaktadır. [101] Allah'ın herhangi bir şeyin var olmasını istemesi söz konusu doğal sürecin nihâî kaynağıdır. Klasik bir tabirle, "ilâhî irade doğal var oluşa "mebde'" olmaktadır. Yaratılış denildiğinde iradesiz ve kendiliğinden gerçekleşen bir yaratılıştan söz etmek imkansızdır. Bu açıdan yaratılış manzarası olarak evren Yaradan'ın iradesini ispat etmektedir. Kur'an evrenin var oluşunu gerçekleştiren yaratıcı iradenin mutlak olarak Allah'a ait olduğunu bildirmektedir. Ayetlerde geçtiği üzere kâinat ancak Allah'ın mülkü olarak var olur. Bu yüzden Kur'an Allah'ı "mutlak hükümdar" anlamındaki "el- Melik" ismiyle anmaktadır. Kâinata mutlak hükmetmesi iradesiyle yaratılışı kuşattığı ve onun tümüyle Allah'ın iradesi ve bilgisi ile gerçekleştiğini göstermektedir. [102] Allah'ın kâinatın ve insanın yaratılışını tüm ayrıntısıyla belirlemesi itikâdî olarak "kader" kavramıyla açıklanmaktadır. Her şeyin yaratıcısı Allah olduğu için tüm var olanlar da Allah'ın takdiri ile olmaktadır. Kader doğal var oluşun ancak ilâhî takdir ile gerçekleştiğini anlatmaktadır. İlâhî takdirin yegâne amacı ise Yaradan'ın ulûhiyetinin tanınmasını amaç edinmektedir.

İlâhî iradenin takdir ettiği yaratılışın fiziksel gerçekliğe çıkmasını sağlayan yaratıcı etki Allah'ın emrinden kaynaklanan kudrettir. Buna göre var olan her şey

---

[101] Yusuf Şevki, Yavuz, "İrade", *DİA*, (TDV Yayınları, İstanbul, 2009), XX/ 380.

[102] Ebu'l Hasen Alî b. İsmail b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim Eş'arî, *el- İbâne an Usûli'd Diyâne,* (Dâru'l Fadıla, Riyad, 2011), 92.

ilâhî emrin evrensel mekanda meydana getirdiği etkinin sonucudur. Yaratılan her şey bu hikmetli etkinin tezahürüdür. Kur'an takdir edilmiş herhangi bir şey veya durumun gerçekleşme vaktinin gelmesine "emrin gelmesi" , hikmetli bir söz ile gerçekleşmesine de "sözün gerçek olması" adını vermektedir. Takdir edildiği şekilde varlık sahnesine çıkması ise "ilahi emrin açığa çıkması" ve "emrin yerine getirilmesi" olarak adlandırılmaktadır. İlâhî buyruğun yaratma emri kudret taşıması yönüyle yaratıcının ilk olarak varlık sahnesine çıkışı kudretine eş değer kabul ettiğini göstermektedir. [103]Bazılarına göre Allah evrensel mekana hükmeden ilâhî kelam ile ilk yaratılışı mümkün kılmıştır. Yaratıcı etkisi bulunan ilâhî kelam âşina olduğumuz hiçbir konuşma cinsiyle tanımlanamaz. Çünkü bilinen hiçbir konuşma türünün neticesi var oluş değildir. İslam Metafiziğine göre var oluşun ilâhî emirle gerçekleşmesi onun mukaddes olduğunu göstermektedir. Varlıkların fiziksel ve anatomik var oluşunu sağlayan doğal süreçler İlâhî emrin yaratıcı etkinliği ile oluşmuştur. Sezilmez bir söz tezahürü olan ve evrenin yaratılışına hükmeden ilâhî emrin taşıdığı hikmet kâinatın varoluşuna ait yapısal ve fonksiyonel bilginin kaynağıdır.

Tefsircilere göre ise "ol" sözü ilâhî emrin yaratıcı etkinliğini kolaylaştırmıştır. Ancak tüm yaratılışı gerçekleştiren söz yalnızca tek bir hece olan "ol" emrinden ibaret değildir. Bu muhteşem olay bir hecenin söyleniş kolaylığına teşbih edilen mükemmel bir sözdür. Yaygın söylemin aksine Allah yalnızca "ol" emriyle yaratmamıştır. "Ol" emrinin kinaye ettiği mutlak bir kolaylık üzere etkin, bilgisel açıdan kusursuz bir emirle yaratmıştır. Tekvîn emrinin sezilmez biçimde evrensel mekana hükmetmesi yaratma emrinin kudretli bir makamın karşı konulmaz buyruğuna teşbih edilmektedir. Dolayısıyla "Evren nereden kaynaklanıyor?" sorusuna, Tekvîn emrinin Yaradan'ın yüce zâtına ait olduğu ve yaratılan her şeyin onun iradesinden sâdır olduğu yanıtı verilebilir. Bu sebeple Allah ile yarattıkları arasında "Yaratan'ın mahluku" veya "sanatkar'ın eseri" türünden mahiyet bakımından ve ontolojik olarak ayrılık bulunsa da nisbî bir bağ bulunmaktadır. Klasik tâbir ile Hakk ile halk arasında mâhiyet ve hüviyet yönüyle "mübâyenet", "muğâyeret" ve "muhalefet" vardır. Tasavvufî felsefe Yeni- Eflatuncu söylemine

[103] Cafer, Karadaş, *İbn Arabî'nin İtikâdî Görüşleri,* (Beyan Yayınları, İstanbul, 1997), 114.

benzer şekilde varlığı Yaratan'ın bir tezahürü olarak görmektedir. Onlara göre evren ilâhî zata ait bir tezâhürdür. Ancak bu tür bir yaklaşım Tekvînî yaratılışı dışlamaktadır. Dolayısıyla evren bu tanıma göre "yaratılmış bir eser" olmaktan çıkmaktadır. İbn Arabî(ö. 638/1240)'ye göre kâinatın öz bakımından yaratılmış olmadığını, onu oluşturan ilâhî vücudun ezelî olduğunu söylemektedir. Ancak bu görüş ilk başta yaratılışta Tanrı ve alem birliğini çağrıştırması ve vahdet-i vücûda aykırı olması sebebiyle tutarlı bulunmamıştır. [104]

İlk yaratılış kavramı ile evrenin ilk defa düzenli olarak kurulması kastedilmektedir. Bu kavram ile evrenin ezelî bir gerçek olmadığı ve Allah'ın var etmesiyle ortaya çıktığını anlatmaktadır. İlk yaratılış Allah'ın gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri benzersiz zbir şekilde var etmesidir. Kur'an'da "ilk hilkat" sürekli tekrarlanan bir ifadedir. *"De ki: Yerde gezin de bakın, yaratmayı ilkin nasıl yaptı? Sonra Allah öteki dirilişi kurup yaratacak. Allah'ın her şeye gücü yeter."*[105] Bu ayet insanın ahiretteki dirilişine atıf yapsa da genel olarak evrenin ilk yaratılışına da işaret etmektedir. Kur'an ilk yaratma tabiri ile daha çok insanın ilk yaratılmasını kastetmektedir. Ahiretteki diriliş ise "yeni bir yaratma" olarak ifade edilmektedir. Ayetlerde her bir insanın yaratılışı da "ilk yaratılış" olarak ele alınmaktadır. Ancak bu konular içerisine "kâinatın kuruluşu/yaratılışı" örtük bir biçimde alınabilir. Çünkü insanın dünya hayatına başlaması zorunlu olarak dünyanın insandan önce var edilmesini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla ilk yaratılış hususen insanın yaratılışını anlatacak şekilde evrenin ilk kuruluşuna da işaret etmektedir. Bu yüzden ilk yaratılış sözüyle insanın türün yaratılışından bahseden her konu evrenin düzeninin kuruluşunu da içeren şekilde aktarılmaktadır. Kur'an'ın ilk yaratılıştan bahsetmesinin sebebi doğal var oluşun kaynağını aydınlatmak ve insanın metafizikî köken arayışına yanıt vermektir.

Kur'an'ın metafizikî köken arayışına cevabı ise "vahdâniyet" ilkesini temel almaktadır. Bu yüzden ayetlerde ilk yaratılış tarihin konusu olmaktan ziyade metafiziğin konusudur. İlk yaratılışa dair açıklamalar doğruca şimdi yaşanan hayata referans olmaktadır. Ve kişiliği inşa eden inanç ve ahlaki değerlerin zeminini

---

[104] Toshihiko,Izutsu, *Izutsu, Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, s.22-23.

[105] Ankebût, 29/20

oluşturmaktadır. [106]Kur'an'ın ilk yaratılışa dair açıklamalarında temel gaye nimetleri hatırlatmaktır. O doğal var oluşun mutlak değerleri olan güzellik, hoşluk, kolaylılık ve elverişlilik gibi değerlerin hangi süreçler içinde ortaya çıktığına değinmemektedir. Varlığın yaratılışındaki nasıllık tarihi bir keyfiyete göre değil, tabiatın göz önünde yer alan mutlak keyfiyetine bağlı olarak sunulmuştur. Kur'an ilk yaratılışı mükemmel bir inşa süreci olarak açıklamaktadır. Ve tabiata bakan her göz yaratılışta hiçbir ihmal ve kusur bulamamaktadır. Yaratılan her şey Allah'ın sanatının bir parçasıdır. Kur'an'da Allah'ın ilk yaratışının mükemmelliğine dair pek çok örnek yer almaktadır. Güneşi ve ayı bir hesaba göre yaptı. Göğü yükseltti, Ölçüyü koydu, yeri de canlılara el verişli kıldı.[107] Örneğinde olduğu gibi ilk yaratılış muhteşem bir inşa sürecidir. Ayetlerde yer alan evrensel düzenin yaratılması tabiri ile de kâinat sisteminin ilk başta kurularak var edilmesi kastedilmektedir. Bu ise göklerin ve yerin ilkin yaratılışını ifade etmektedir.

Mâturidî (ö.333/944) kâinatın ezelî olduğuna hükmedenlerin görülmez olanı görülür olana kıyasladıklarını ve evrenin şimdi var olduğu gibi geçmişte de sonsuz bir şekilde var olduklarını söylediklerini belirtir.[108] İlk yaratılışa dair açıklamalarda bulunanlar kânatın hiçten yaratıldığına dair bir takım tezlerde bulunmuşlardır. Kâinatın önce hiçten yaratıldığını iddia etmek mutlak Natüralizmi iptal etse de Deist Naturalizmi iptal etmemektedir. Bu yüzden Hudûs Nazariyesi Big Bang Nazariyesine kıyas edilmiştir. Her ikisi de kâinatın hiçten yaratıldığının ispatı olarak görülmüştür. Ancak bu iki delil evrenin daima yaratıldığını öngörememektedir. Çünkü bunlara göre ancak büyük patlama anındaki yaratıcıdır. Bu yaklaşımlar Yaratıcı'nın varlığının bilimsel bir ispatı değildir. Yaratan'ın rolü yalnızca yaratmayı başlatmak değildir. Onu daima sürdürme ve ister sınırlı ister sınırsız olsun tarih boyunca kâinatı varlıkta tutmalıdır. [109]Kâinatın inşa edilerek yaratılması da evrensel düzenin temel değerleri olan doğal özelliklerin var edilmesidir. Yaratma emri kâinatı doğal özellikler üzere baştan aşağı yapılandırmıştır. Bilimsel verilere göre kâinat altı

---

[106] Thomas J., O'Shaughnessy, *Creaton and the Teachig of the Qur'an*, 53.

[107] Bknz. Rahman, 55/10.

[108] Mâturidî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 30.

[109] John Polkinghorne, *Science and Theology: An Introduction*, (Fortress Press, Minnepolis, 1998), 80.

aşamada yaratılmıştır. İlk başta hiçbir şey yokken mutlak bir boşluk kâim iken büyük bir patlama meydana gelmiştir. Bu yaratılışın ilk aşamasını oluşturmuştur. Bu patlama ile ortaya çıkan enerji atom altı parçacıkları meydana getirmiştir. Bunlar boşlukta düzenli bir şekilde dağılmış ve ikinci aşamayı meydana getirmişlerdir. Daha sonra protonların da etkisiyle çekirdekler oluşmuş, elektron, proton ve pozitron birbirinden ana parçacığı oluşturmak amacıyla ayrılmıştır. Dördüncü aşamada bu yapılar birbirini bularak atomlar oluşmuştur. Beşinci aşamada atom çekirdeğindeki sıkışmalar sonucu atomların birleşerek ortaya çıkardıkları enerjiden yıldızlar oluşmuştur. Bu aşamada yıldızların patlama sonrası içlerinde sıkışık olan maddeleri boşluğa savrulmuştur. Altıncı aşamada boşluğa savrulan bu maddeler güneş sistemini oluşturmuştur.

Pek çok görüşe göre Allah'ın "ol" emri ile yaratma başlamış, her şey bir anda değil emirden sonraki yaratma tedrici gerçekleşmiştir. Yaratmayla ilgili rivayetler ve bilimsel veriler göz önüne alındığında kâinat miktarı çok uzun bir süre olan ve belirli aşamalardan geçerek meydana gelmiştir. Elmalılı altı günü kâinatın yaratmada geçirmiş olduğu devirler olarak yorumlamıştır. Ona göre bu devirler şu şekildedir: Birinci evre maddenin ilk olarak dumandan yaratıldığı evredir, ikinci evre cansız maddelerin oluştuğu, üçüncü evre yer ve göğün ayrıldığı, dördüncü evre yer kabuğunun oluştuğu, beşinci evre dağların ve nehirlerin oluştuğu ve altıncı evre hayatın var edildiği, bitkiler, hayvanlar ve insanların yaratıldığı evredir. [110]

Daha önce de belirttiğimiz üzere ilk yaratılış insanın yaratılışıyla ele alınmaktadır. Kur'an'da canlıların yaratıldığı ilk madde ile ilgili olarak su, toprak ve çamur örnek verilmektedir. Pek çok müfessire göre insanın yaratılışı organik ve inorganik olmak üzere iki aşamada gerçekleşmektedir. Her bir insan cinsinin yaratılışı ilk yaratılış olarak alınmakta ve aynı önem verilmektedir. Kur'an'ın canlı türlerinin ve insanın yaratılışına dair beyanı metafizikî köken sorununa yanıt verir niteliktedir. Canlı türlerinin varoluş sürecine dair beyanların tarihi veriler ve fosil bulgularla ters düştüğünü ve canlıların birbirinden türediğini iddia edenler ise Kur'an'ın haber vermiş olduğu bilgiler karşısında yanılmaktadırlar. Kur'an'da ilk insan ferdi olarak Âdem a.s tüm insanlığı temsil etmektedir. İnsan soyunun

---

[110] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII/4972.

yaratılması kâmil anlamda ancak Âdem a.s. ve eşinin yaratılması anlamına gelmektedir. Buna göre kadın ve erkek aynı insanlık özünden yaratılmıştır. Ayetlerde yer alan nefs-i vâhide ile insannı biyolojik yaratılışının ilk halkası olan ilk yaratılan hücre kastedilmiştir. Bu şekilde Âdem ve eşinin yaratılışıyla insanlığın erkek- dişi olarak yaratılışı tamamlanmış olur.

İslam Filozoflarına göre nefs-i vâhide Aristo (ö. 384/322)'nun tabiriyle "potansiyel, canlı olan organik cismin ilk yetkinliği" olarak yorumlanmıştır. [111]İnsan anlamı da verilen nefs-i vâhide, ilk can, ilk canlı, ilk cevher ve ilk öz olarak da tanımlanmıştır. Bazılar ise bu tabirin ilk yaratmayı değil cansız formdan canlı hale geçiş olarak adlandırmıştır.

Müfessirlere göre ilk yaratılış filozofların aksine tüm yaratılışın başlangıcı olan bir ana tohum ya da özden gerçekleşmemiştir. İlk yaratılış İlâhî iradenin kudretinin söz olarak tecelli etmesi ile meydana gelmiştir. Bu ise örneksiz ve emsalsiz yaratma anlamına gelmektedir. Big Bang gibi deneyler ilk yaratılışın cevabı olarak nitelense de yokluğu tanımlamasından dolayı varlığın ilk olarak ortaya çıkışı ve var olanın sürdürülmesinin açıklanmasında yetersiz kalmaktadır. Ahiret ikinci yaratmayı konu almaktadır. Allah ölümden sonra tekrar dirilmeyi inkar edenler için ikinci yaratmanın ilk yaratmadan daha kolay olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla kâinat ve insan mutlak yokluktan eşsiz ve benzersiz bir kudretin eseri olarak meydana gelmiştir. Evrenin ve insanın yaratılış detayları tezimizin ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak ele alınacaktır.

Bilimsel verilere göre ilk yaratılış Büyük patlamanın ardından tanrı parçacığı adı verilen bir ilk örnekten varlığın ortaya çıktığı ve ardından standart bir modelin tasarlandığını söylemektedir. Higgs bozonunun varlığını ispatlamaya dayalı bu varsayım, kâinatın kimin tarafından ve nasıl yaratıldığına cevap aramak için ortaya koyulsa da tabiat ve atom altı parçaların kendiliğinden böyle bir sisteme sahip olduğunu iddia etmesinden dolayı vahyin bu deneylere direk cevap verdiğini

---

[111] Ömer, Türker, "Nefis", *DİA*, (TDV Yayınları),2009, 32/526.

söylemek mümkün değildir. Ancak vahiy Allah tarafından evrenin yaratıldığı ve düzene kavuşturulduğunu vurgular.[112]

1. Kur'an-ı Kerim'e Göre Evrenin Yaratılışı

Görünen görünmeyen tüm varlıkların yaratılması 'Allah'ın yaratması' olarak adlandırılır. Allah'ın "ol" emrini verişiyle evren, yer, gök, gezegenler, yıldızlar, melekler, cinler, hayvanlar ve insanlar varlık sahnesine çıkmışlardır. "Ol" emrinin mahiyetiyle ilgili pek çok görüş ortaya koyulmuş buna dayanarak klasik tefsirlerde kainatın kendisinden yaratıldığı, çeşitli safhalardan geçerek olgunlaşan bir ilk madde anlayışı ileri sürülmüştür. Ancak genel anlayış Allah'ın kainatı var olan ezelî bir maddeden değil, istediği zaman irade buyurarak mutlak manada hiçbir şeyden yaratmış olduğudur.

Kur'an'da kâinat ve kâinatta var olan tüm varlıkların yaratılış mahiyetiyle ilgili pek çok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerde kimi zaman yaratılış aşamaları detaylı olarak anlatılmakta kimi zaman ise yaratılış sürecine değinmeden muhatabın zihnini harekete geçirmek gaye edinilmiştir. Yaratılışın anlatılan her aşaması muhatabın zihninde tefekkür potansiyelini ortaya çıkarmak için değişik anlatım üslubuyla zikredilmiştir.

Her fizîkî yaratma sürecinin detaylı anlatımı insanın dünyadaki yaratılış gayesine uygun yaşama gayreti ve halîfelik görevini îfa edebilmesi içindir. Aynı zamanda Onun zihni sorgulamalarına cevap bulması ve ahlâkî olgunluğunu sağlamak amacıyla tatmin edici detaylar barındırmaktadır. Ancak tüm bunlar pek çok müfessirin de belirttiği üzere Allah'ın kudretinin yüceliğinin bir delili olarak ele alınmaktadır.

İnsanoğlu dünyaya gönderilmesinin ardından yeryüzünde başlayan serüveninde kendisinin ve evrenin ilk nasıl yaratıldığı yaratılanların yaratılışının sürdürülmesinin nasıllığıyla ilgili pek çok sorgulamalarda bulunmuştur. Bu arayışının sonucunda evrende bir kaosun bulunmadığı, tüm yaratılmışların koyulmuş bir yasa ve düzen içerisinde birbiriyle uyumlu olarak görevlerini yerine getirdikleri, yaratmadaki tasarım ve çeşitliliğin hiç durmadan devam ettiği sonucuna varmıştır. Bazıları ise

[112] Süleyman, Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VI/267.

yalnız zihni cevaplar arama ve bununla yetinme gayreti içerisinde oldukları için yaratma ve yaratmanın devamlılığı konusunun ardındaki ilâhî yönü görmek istememişlerdir. Oysaki insan zihninin ürettiği hiçbir cevap evrenin başlangıcıyla ilgili kesin ve tatmin edici bir cevap verememektedir. Bu yüzden her insan yaratılışındaki mükemmel tasarım ve uyumuyla Allah'ın yaratmasının bir delili olarak yeryüzünde dolaşmaktadır.[113]Allah yarattığı varlıklardaki ilâhi hikmeti insanın akıl ve vahiy yoluyla keşfetmesini murâd etmiştir. Ancak bazı dönemlerde bu keşifte evrendeki yasalar ve düzenle hareket etmeyi imânı zedeleyen bir durum olarak görülmüştür. Buna karşın pek çok ayette yaratılış üzerinde düşünmeye teşvik edilmiştir.

Ayetlerde yer alan 'Kâinat Allah'ı hamd ile tesbih etmektedir'[114]ifadesi ibret almak açısından kainatın incelenmesini işaret etmektedir. Bu yüzden ilmi gerçeklere ulaşmak, yaratılmış olmaya ve diğer yaratılanların varlığına şükretmeye vesile olmasından dolayı kişinin imanını zedelemez ancak hiçbir zihnî ve bilimsel keşif ayetlerin inceliği ve Allah'ın yaratmasındaki hikmetin gerçek anlamını vermez. Çünkü bu veriler güncel ve o dönemin şartlarında ortaya koyulmuştur bir başka dönemde yeni bilimsel verilere ulaşıldığı takdirde geçerliliğini yitirirler. Bu sebeple ayetlere bilimsel anlamlar vererek anlamı burada dondurmak kesinlikle yanlıştır. Ayetler ve bilimsel cevaplar çeliştiğinde ise bu vahiyden kaynaklanmaz bu bizim bilgi eksiğimizi ve kurduğumuz hipotezin yanlışlığını gösterir. Vahiy ise insanın zihnini bulanıklıktan aydınlığa götürür.

Kur'an'da yüzlerce ayet yerin ve göğün yaratılışını dile getirmekte; '*bakmaz mısınız*?'[115], '*görmez misiniz*?',[116] '*akıl etmez misiniz*?'[117] sorularıyla bizi evren hakkında inceleme ve araştırmaya yönlendirmektedir. Ayetlerde yer ve göğün, bitkiler, hayvanlar, güneş, ay, yıldızlar, rüzgarlar vs.nin yaratılışıyla ilgili bilgiler verilmektedir. Bu bilgiler neticesinde Allah'ın kudreti ve azametini anlamamız

---

[113] Caner, Taslaman, Evrenin Fizîkî Yasaları Sabitleri ve Süreçlerindeki Hassas Ayarlar Bize Ne Söylüyor? , K*elam Araştırmaları,* 11/2, *(*2013), 25-26

[114] İsrâ 17/44, Hadîd 57/1, Haşr 59/1, Sâf 61/1, Cuma 62/1, Teğâbün 64/1

[115] A'râf 7/185, Yûnus 10/101, Nahl 16/48-52, Sebe34/9, Kâf 50/6

[116] Hacc 22/63, Ankebût 29/20

[117] Ğâşiye 88/20

bunlara şahit olmamız istenmektedir. Vahyin ilk muhataplarının Allah'ın yer ve göğün yaratıcısı olduğu hususunda hiçbir kuşkuları bulunmamaktaydı.[118] Allah yaratılışın nasıl gerçekleştiğini Kur'an'da sadece bir yerde bu konuya özel bir yer ayırarak tüm aşamalarını zikrederek anlatabilirdi ancak evren ve varlıkların yaratılışı ayrı ayrı ve tek tek verilmek istenen mesaj doğrultusunda ilgili hususlarda önceki yerlerde atıflar yapılarak Kur 'an'ın geneline yayılmıştır. Ayetlerde öncesi ve sonrasına bakılarak yaratılışın hikmeti bağlamsal olarak kavranabilmektedir. Böylece insanoğlunun akletmesi, incelemesi, bilgiyi kovalaması, bilgiler neticesinde sonuca vararak tefekkür etmesi ve imanını güçlendirmesi ve halifelik görevini hakkıyla îfa etmesi gaye edinilmektedir.

Kur'an kâinatın yaratılışı içinde yeryüzünün yaratılışına özel bir yer ayırmaktadır. " *Sizi yaratmak mı daha zor yoksa göğü yaratmak mı? Allah onu kurdu, onu yükseltti ve düzenledi. Göğün gecesini karanlık yaptı, ışığını çıkardı. Ardından yeri düzeltip döşedi. Ondan suyunu ve otlağını çıkardı. Dağları sağlamca yerleştirdi. Hepsi size ve hayvanlara fayda olarak.*"[119] ," *Yeri de yaydık ona sabit dağlar yerleştirdik ve orada her düzgün şeyden bitirdik. Orada hem sizin için hem de sizin doyurmadığız kimseler için geçimler var ettik.*"[120] Kur'an'ın yeryüzünün yaratılışına dair verdiği bilgiler doğal unsurların amaçsal değerlerini açıklamasıyladır.

Yeryüzüne dair her bilgi arka planda insanın ahlaki bir özelliğini inşa edici nitelik barındırır. Yoksa jeolojik ve kronolojik bir yaratma tarihinden bahsetmemektedir. Kâinatın yaratılışına dair jeolojik süreçleri bilmek onu ayrıntılarıyla kavramayı ve yaratılışının gayesini anlayabilmeyi kolaylaştırmaktadır. Kur'an verileri bilimsel veri tutanağı veya doğa tarihine dair bilgiler sunmaz. Genel ve bilimsel jeoloji verilerine göre güneş sisteminin oluşumuyla yaşıt olan dünyamızın yaratılış serüveni zamanla pek çok evreden geçerek yaşama elverişli hale

[118] Hacc 22/63, Ankebût 29/20

[119] Nâziat 79/27-33

[120] Hicr 15/19-20

gelmiştir. Allah'ın yaratma sıfatının tecellisi ile meydana gelen her şey ilahi dengenin devam etmesiyle insana şükrü hatırlatmaktadır.[121]

Kur'an incelendiğinde yaratma bir eylem olarak ele alınmaktadır.[122] 'Halk' kavramı ilk kez Alak suresinde insanın kan pıhtısından yaratıldığını ifade etmek için kullanılmıştır. Âdemoğlunun kan pıhtısı veya topraktan yaratıldığını dile getiren ayetler genellikle mevcut olan bir şeyden yaratılmayı çağrıştırmaktadır. Fakat halk kavramı göklerin ve yerin yaratılışını dile getirildiği yerlere kullanılmıştır. "*O hanginizin ameli güzel olduğu hususunda sizi imtihan etmek için gökleri ve yeri altı günde yaratandır. Bundan önce arşı su üstünde idi."*[123] , " *O küfre sapanlar görmüyorlar mı ki başlangıçta gökler ve yerler birbiriyle bitişik iken biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık*."[124] Ayetleri bize yaratılışın nasıllığı konusunda bilgi vermekte ziyade Allah'ın irade ve kudretini göstermektedir.

Kâinatın ezelî ve ebedî olmadığı var edenin meydana getirmesi ile meydana geldiği görülmektedir. Hûd sûresi yedinci ayette 'arşı su üstünde idi' buyrulmaktadır. Ayetin zâhirî anlamı Allah'ın yer ve göğü yaratmadan önce arşının su üstünde yer aldığıdır. Yani yer ve gök yaratılmadan önce yaratılmış olan mahlûkat mevcut idi. Mevcut olan bu varlıklar ise arş ve sudur. Bu yüzden yer ve gök ilk yaratılan varlık değildir.[125]Taberî (ö. 1033/1624) söz konusu ayetin yorumunu yaparken Allah'ın yeri ve göğü yaratmadan önce arşının âmâ da bulunduğu bu yerin altı ve üstünün hava tabakasından oluştuğunu ardından arşını su üzerinde yarattığını söylemektedir.[126]Ancak rivayet tefsirlerinde yer alan bu ifadeler eleştirilerin odağı olmuştur. Söz konusu ifadelerin meşhur olmadığı iddia edilmiştir.

Hûd suresinde yer alan ayet; Allah'ın yer ve gökten daha ağır olan arşını su üzerinde tutabilmesinin mümkün olduğu ve arşı yedi göğün üstünde direksiz tutmaya

---

[121] Reed Wicander, James S. Monroe, *Essentials of Geology*, Wodsworth Publishing Company, Belmont, California, 1999, 9,- Edward j. Tarbuck, Frederick K. Lutgens Eart Science, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersay, 2000, 296.

[122] Efil, *İslam ve Batı Düşüncesinde Yaratılış Modelleri*, 240.

[123] Hûd 11/7

[124] Enbiyâ 21/30

[125] Yücedoğru**,** *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış,* 189.

[126] Taberî, *Câmiu'l Beyân,* XII/328-329.

gücünün yettiği şeklinde tefsir edilmiştir.[127] Yaratılan ilk özün su olduğuna işaret eden ayetlerde yer alan "… *her canlı şeyi sudan yarattık…*"[128] ifadesi canlı hayatının başlangıcının su olduğu hakkındaki görüşleri desteklemektedir.[129] Ancak pek çok müfessire göre ayette kastedilen yaratılış öncesi bir durum değil yaratılış esnası veya yaratılıştan sonraki bir zaman dilimine işaret edilmektedir. Bu bilgilerden hareketle tüm canlıların hayatlarının başlangıcı ve devamının ortak noktasının su ile bağlantılı olduğunu belirtenler de olmuştur. Ancak rivayet tefsirlerinde yer alan tüm yaratılışın kaynağının ve ilk maddesinin su olduğu yönündeki anlayış bazı müfessirler tarafından eleştirilmiştir.

Suyun arştan önce yaratıldığını savunanlara göre[130] tefsir kitaplarında yer alan "arşı su üzerinde idi…" ifadesi kainat yaratılmadan önce arşın su üzerinde bulunmaktadır. Gökler ve yer de bu sudan yaratılmış olup bu su gaz haline dönüşerek her yeri kuşatan büyük bir gaz kütlesi meydana gelmiştir. Dolayısıyla kainatın aslı da bu kütledir. Başlangıçta çok sıcak bir duman bulutu halinde olan kütle zamanla parçalara ayrılarak yıldızları oluşturmuştur. Bu duruma ise "…sonra göğe yöneldi o duman halinde idi." ayetinin işaret ettiği söylenmiştir. Yaratılışın kaynağının su olduğu konusunda delil olarak sunulan bir diğer ayette " İnkar edenler görmediler mi ki önceleri gökler ve yer bir idi biz onları ayırdık ve her bir canlı şeyi sudan yarattık, hâlâ inanmıyorlar mı?"[131] ifadesidir.[132] Bu ayetlere dayanarak yaratılışın kaynağının su olduğunu destekler şekilde izahlar getirilmiştir.

Evrenin ve canlıların sudan yaratıldığına ilişkin bilgiler ilahi dinlerin yanı sıra diğer din ve mitolojik inançlarda da yer almaktadır. Peru dini tarihi bunun örneklerinden biridir. Viracocha adı ile tanınan yaratıcıyla bağlantılı bu kavram

---

[127] Râzî, *Mefâtîhu'l Ğayb* ,XVII/194-195.

[128] Enbiya, 21/30

[129] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/2761-2762.

[130] İzzeddin Ali b. Ebi'l Kerem Muhammed, İbnü'l Esîr, *el -Kâmil Fi't Târih*, (Beyrut, 1905,YY),1/16-18.

[131] Enbiya, 21/30

[132] Süleyman, Ateş, *İslam'a itirazlar ve Kur'an-ı Kerim'den cevaplar*,2. Baskı, (Erol Matbaası, Ankara,1971), 212-215.

‘denizin üzerindeki köpük’ anlamına gelmektedir. Bu inanca göre sudan çıkan bu köpükle dünya, ay, yıldızlar, hayvan ve insan bundan yaratılmıştır.[133]

Hûd suresinde yer alan “arşı su üzerinde idi” pek çok yerde yaratılış öncesi bir durum olmadığı, yaratılış esnası veya yaratılıştan sonraki bir zaman dilimine işaret eden bir detay olarak anlaşılmıştır. Tüm canlıların hayatlarını devam ettirebilmede suya ihtiyaç duydukları ve buna bağımlı oldukları konusunda ortak paydada oldukları konusunda bir uzlaşı söz konusudur. Rivayet tefsirlerinde de suyun tüm yaratılışın kendisinden başladığı ilk madde olduğuyla ilgili iddialar müfessirlerce tenkide tabi tutulmuştur.

Evrenin kendisinden yaratıldığı ilk maddenin ne olduğu ile ilgili bir diğer görüş ayetlerde geçen “*duhan*” kavramıyla irtibatlandırılmıştır. “*Deki: Gerçekten siz mi yeri iki günde yaratana karşı küfre sapıyor ve O’na bir takım eşler kılıyorsunuz? O alemlerin Rabbi’dir. Orada yerin üstünde sarsılmaz dağlar yarattı ve onda isteyip arayanlar için eşit olmak üzere oradaki rızıkları dört günde takdir etti. Sonra kendisi duman halinde olan göğe yöneldi; böylece ona ve yere dedi ki: isteyerek veya istemeyerek gelin dedi. İkisi de isteyerek geldik dediler. Böylelikle onları iki gün içinde yedi gök olarak tamamladı ve her bir göğe kendi emrini vahyetti. Biz dünya göğünü de kandillerle süsleyip donattık ve koruma altına aldık*.” [134]Ayette geçen “*duhan*” kelimesi duman olarak anlaşılmıştır. [135] Ancak “*duhan*”ın mahiyeti konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için “duhan” kavramının geçtiği iki yer birlikte ele alınmalıdır. “*Ey Muhammed göğün apaçık bir duman halinde geleceğini gözetle.”*[136] Râzî’ye göre ayetlerde kastedilen gerçek duman değildir. Susuz kalan ve uzun süre suya ulaşamayan bir kimsenin bu bitkinlik halinde serap görmesi gibi insanların açlık çektikleri bir sırada etrafı sisli görmeleri, kuraklıktan toz bulutu ve kasırgasının çıkması ve bir evin yıkılışıyla etrafı görmeyi engelleyen bir toz ve dumanın çıkışı nasıl oluyorsa dünyanın dengesinin bozuluşunda da durum aynı

---

[133] R.T**.** Zuideman, “*Les Religions des Andes” Les Religions du Monde*,(Luxembourg, 1981), 85.

[134] Fussilet 41/ 9-12

[135] Yücedoğru, “Tekamül Nazariyesi”, *DİA* , 40.

[136]Duhân 44/10

şekilde olacaktır.[137] Her iki ayette birlikte değerlendirildiğinde kâinatın yaratıldığı temel maddenin duman olduğu değil göklerin yedi gök olarak var edilmeden önce duman halinde bulunduğunu Allah'ın emriyle yedi gök olarak düzenlendiği sonucuna varılmaktadır. Bu sebeple yer ve göğün yaratılışındaki ana unsurun duman olduğu isabetli bir yorum değildir.

Modern bilimin verilerine göre göğün temel maddesi olan duman oksijen ve su buharından oluşmaktadır.[138] Ancak müfessirler duman halinde bitişik olan yer ve göğün ayrılma safhasıyla birbirinden ayrıldığı dolayısıyla göğün dumandan yaratıldığı iddiasının tam olarak karşılanmadığını belirtmişlerdir. Kâinatın kendisinden yaratıldığını destekleyen ayetlerin varlığının yanı sıra bütün veriler bir araya getirilerek Kur'an'a göre kâinat bir ana maddeden yaratıldı yargısına varılamamaktadır.[139]

Kur'an'da gökler ve yerin yaratılışının yer aldığı ayetlere bütüncül olarak bakıldığında gökler ve yerin yaratıldıkları ana maddelerin ayrı, her ikisinin de yaşamaya el verişli olacak şekilde hazırlanması ve düzenlenmesi ayrı olarak ele alınmıştır. Bu sebeple ilk maddenin varlığı ve yokluğu şeklinde bir ihtilaf doğmuştur. Konuyla ilgili ayetler birlikte değerlendirildiğinde evrenin parçalarının ilk maddeleri bizzat Allah tarafından belirlenmiş ve bir kanun ve nizam ekseninde ayrı ayrı yoktan yaratılmışlardır.

Ayetlerde yer alan "*halk*" kavramı "*yoktan yaratma*" anlamına gelmektedir.[140] "O, bir şeyin olmasını dilediği zaman ona sadece 'ol' der! O da oluverir."[141]"kün feyekün" emri Allah'ın dilediğinde her şeyi yoktan yaratabilecek güç ve kudrete sahip olduğunu göstermektedir.[142] Kâinatın bir ana maddeden var olduğu, kendiliğinden var olduğu veya yoktan var edildiği ile ilgili ihtiaf ve tartışmalar bir tarafa bırakıldığında hiçbir iddia yaratılışın "ol" emriyle başladığı gerçeğini

---

137 Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, XXVII/242-243.

138 Yücedoğru, "Tekamül Nazariyesi", *DİA*, 41.

139 Efil, *İslam ve Batı Düşüncesinde Yaratılış Modelleri*, 85.

140 Yücedoğru, "Tekamül Nazariyesi", *DİA*, 47.

141 Yasin, 26/82; En'am 6/73; Bakara , 2/117; Âli İmran 3/47-50

142 Efil, *İslam ve Batı Düşüncesinde Yaratılış Modelleri,* 87

değiştirememektedir. Kâinat ve canlıların sudan veya dumandan yaratıldığı sonucuna Kur'an'dan deliller aramak zorlama bir çaba olmakla birlikte Kur'an'ın asıl hedefini geri planda bırakmaktadır. Yaratmayla ilgili ayetler bizlere bilimsel veri yada deneyle ulaşılan hipotezler üretmek gibi bir amaç gütmemektedir. Söz konusu ayetler Allah'ın güç ve kuvvetinin bir delilidirler. Her yaratılmış olan bu gücün birer kanıtıdır. Ayetler bağlamlarıyla ele alındığında Allah'ın varlığı ve tekliği hususunda akleden zihinlere argümanlar sunmaktadır.

Kelam ve Tefsir ilimlerinde genel kabul Allah'ın kâinatı yoktan yarattığı yönündedir. İslam filozoflarının bir kısmına göre ise maddî-fiziksel bir ana maddeden yaratılmıştır. Gazzâlî, haşr-ı cismânîyi, Allah'ın ilminin cüziyyât denen olaylar ve durumları kapsamadığı ve âlemin ezeliliğini savundukları için Fârâbî ve İbn Sînâ (ö. 428/1037)'yı tekfir etmiştir. Gazzâlî'nin bu tutumunun sebebini dönemin sosyal şartları ve bir takım siyasi durumlar oluşturmaktadır. [143]

Kelâmî bir kavram olan 'taaddüdü kudema (birden fazla kadim varlık)' Allah'ın evreni yoktan yarattığının bir kanıtı olmaktadır. Söz konusu kavram çerçevesinde yapılan yorumlar neticesinde ortaya çıkan tartışmalar ise kainatın yaratılışıyla ilgili çözülemeyen ve ittifak edilemeyen bazı konuları ortaya çıkarmıştır.

İbn. Rüşd'e göre âlemin yaratılışıyla ilgili ayetler var olan her şeyin Allah'ın kudret ve merhametinin eseri olduğunu göstermektedir. Hiçbir şey kendiliğinden ve tesâdüfi olmamıştır. Üzerinde çokça tartışılan fakat mahiyetinin tam olarak kavranamadığı "ruh" konusunda olduğu gibi bu konuda da konuşmak insanların dini ve ahlaki yaşantılarına tek başına bir boşluğu dolduracak bir katkı yapmayacağından dolayı " bunu bilmemiz gerekmez" denilmelidir. Böylece yaratılışın temel gayesi kavranmış olacaktır.

---

[143] Mahmut, Kaya, "*Gazzâlî Filozofları Tekfir Etmekte Haklı Mıydı?",900. Vefat Yılında İmam Gazzâlî Millettlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı,* (MÜİFV Yayınları, İstanbul, 2012), 48.

Kanaatimizce “yoktan yaratma, maddi bir unsurdan yaratma “ gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşmak ve bu konular üzerindeki tartışmaları Kur’anla bağdaştırmak insanları vahyin asıl amacından uzaklaştırmaktadır.[144]

a. Göklerin ve Yerin Yaratılışı

Kur’an’ı Kerim’de “*semâ*” ve “*arz*” kelimeleri yüz yetmiş altı yerde birlikte kullanılmıştır. “Semâ” kavramı Kur’an’da tekil olarak yüz yirmi yerde, çoğul olarak yüz seksen dokuz yerde geçmektedir. [145]Yaratılışla ilgili olmayan ayetlerde gökler ve yerin peşi sıra “ *bu ikisi arasında mevcut olan şeyler*”[146]kalıbı kâinat anlamındadır. Reşid Rıza (ö.1865/1935) semâvât ve arz kelimelerinin kâinattaki tüm mevcudât ve mahlûkâtı ifade ettiğini belirtir.[147]

Kelam ve İslam Felsefesinde kâinat anlamında kullanılmakta olan “âlem” lafzı Kur’an’da geçmiş olduğu her yerde kâinat anlamına gelmemektedir.[148]Arap dilinde “*âlem*” kelimesinin Allah’tan başka diğer tüm varlıklar demek olduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Fâtiha sûresinde yer alan “*rabbul âlemîn*” terkibine “bütün mevcûdât anlamının yüklenmesi mümkündür.[149]Şuarâ sûresinde yer alan Firavun’un “*Âlemlerin rabbi de neymiş, o da kim?”* şeklindeki itirazına Hz. Musa’nın “*O göklerin ve yerin ve bu ikisi arasında mevcut olan her şeyin rabbidir.”*[150]cevabı kâinat anlamındaki kullanımı desteklemektedir.

Kur’an’ı Kerim’de arz(yer) kelimesi 460 küsür yerde geçmektedir. Arap dilinde cisimlerin ve insanların üzerinde bulunduğu yer, semânın mukabili, bir şeyin

---

[144] Ebu’l Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *El Keşf an Menahici’l- Edille,* (Merkezu Dirâsetü’l Vahdeti’l- Arabiyye, Birinci Baskı, Beyrût,1998), 161-162.

[145] Abdü’lbâkî, *el- Mu’cemü’l- müfehres*, 576.

[146] Mâide 5/17,18,120 ;İsra 17/44; Mü’minûn 23/71

[147] Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru’l Kur’âni’l Hakîm(Tefsîu’l Menâr*), (Dâru’l Kutubi’l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrût, 1999), VII/392.

[148] Süleyman Hayri, Bolay**,** “Âlem” Maddesi, *DİA,* (T.D.V Yayınları, İstanbul, 2009), 357.

[149] İbn Âşur, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t Tenvîr*, I/168.

[150] Şuarâ 26/23-24

alt kısmı gibi anlamlara gelmektedir.[151]Arz kavramının; sınırı belirtilmiş coğrafya, arazi, tarla, kara, toprak, ülke gibi anlamları da bulunmaktadır. Kelimenin Kur'an'da kullanımı da bu anlamlardadır. Arz semâvât ile birlikte kullanıldığında yer yüzü anlamını taşımaktadır. Bazı ayetlerde belirli bir yeri belirtmek için (Mısır, Mekke, Filistin, Kutsal topraklar vs.) arz kavramı kullanılmıştır. Bu kullanımlarda arz kelimesinin özel coğrafi beldeler anlamı dikkate alınmıştır. Pek çok âlim arz kelimesini "*dünya*" anlamında kullanmış olsalar da Kur'an alternatif bir kavram kullanmadan tek başına dünya kelimesini kullanmaktadır. Çünkü iki kavram birbirinin yerine kullanılabilecek şekilde birbirinin aynısı değildir.[152]

Allah'ın ilk yaratmasından bahseden ayetlerde yeryüzünün Âdem ve nesli için yaratıldığı yer almaktadır. Elmalılı tefsirinde en yüksek donanımda yaratılacak insan için Allah'ın yeryüzünü hazırladığını söylemektedir. Bu eşsiz hazırlığın sebebinin ise insanlar ve cinlerin Allah'a kulluk etmeleridir. Yeryüzü ve yeryüzünde bulunan tüm şeyler, karalar, denizler, dağlar, dereler, ovalar, çöller ve ormanlar faydalanması ve halifelik görevini yerine getirebilmesi için insanoğlunun hizmetine verilmiştir.[153]

Allah Fussilet suresinde: *"(Ey Peygamber) De ki onlara: "siz yeryüzünü iki günde yaratan Allah'ın tek gerçek ilah olduğunu inkar ediyor ve O'na ortaklar koşuyorsunuz öyle mi? Halbuki O alemlerin Rabbi, Malikidir. Allah yeryüzünü sabit dağlarlarla perçinledi, orayı verimli ve yaşanabilir hâle getirdi. Canlıların yiyecek ihtiyaçlarının temini için orada belli bir düzen takdir etti ve bütün bunları dört günde gerçekleştirdi. Ayrıca Allah duman(duhan) halinde bulunan göğe yönelip ona ve yeryüzüne, "benim emrime/hükmüme ister gönüllü ister gönülsüz olarak boyun eğin." Burdu onlar da " senin emrine/hükmüne gönüllü olarak boyun eğdik" diye karşılık verdiler. Böylece Allah gökleri iki günde yedi tabaka şeklinde düzenledi ve her tabakaya kendi işlevini vahyetti*."[154]buyurmaktadır, başka bir ayette "*…göklerin yedi kat ve yerden de onun kadarının …*"[155] şeklinde bahsetmiştir. Müfessirler bu

---

[151] İbn-i Manzur, *Lisânu'l Arab*, c.ı, s. 124-125; Isfahânî, *el Müfredât*, 60.

[152] Mustafa, Çağrıcı, "Yer", *DİA,* (İstanbul, TDV Yayınları, 2009), III/476.

[153] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I/306-307.

[154] Fussilet 41/9-12

[155] Talak 65/12

ayetleri yerin de katmanlı olduğu tek tabaka halinde olmadığı şeklinde yorumlamışlardır. Bu yoruma göre yer de tıpkı gök gibi yedi katmandan oluşmakta ve her katman arasın da yer ve gök arasındaki mesafe kadar büyük bir mesafe bulunmaktadır.[156]Bu ayetlerden hareketle gezegenlerin her birinin de yedi göğü ve yerinin olduğu söylenmiştir.

İbn Abbas " Yedi arz denizlerle ayrılmıştır ve her birini gök kaplar" rivayetinde bulunmuştur. Dahhâk (ö.105/723) da yerin katmanlı olduğunu ve onun birbirine benzeyen katmanları ile açılmadan toplam yedi kat olduğunu savunmaktadır.[157]

Fahreddin Râzî ise konu ile ilgili Tevrat'ta yer alan bilgileri de dikkate almaktadır. Buna göre; Gökleri ve yeri yaratmadan önce Allah'ın arşı suyun üzerinde idi. Suda bir hareket meydana getirdi. O suda bir köpük ve bir buhar yükseldi. Köpük su yüzeyinde kaldı. Allah bundan kuruluğu, kuruluktan da yeri meydana getirdi. Duman ise kabararak yükseldi, Allah bundan da gökleri yarattı. Râzî bu şekilde bir rivayetin Kur'an'da bulunmadığını bu rivayeti destekler nitelikte sağlam bir delil bulunduğunda dikkate alınabileceğini aksi halde kabul edilemeyeceğini de eklemektedir. Söz konusu rivayet Tevrat'ın başın da yer almaktadır. O kitapta yer alan "Allah gökleri karanlık parçalardan yaratmıştır" ifadesinin yer aldığını aklî delillerle bu bilginin kabul edilebileceğini de söylemektedir.

Râzî aklî meselelerle ilgili hususlarda zulmetin/karanlığın olumlu bir durum olmadığını dile getirmiştir. Kandilin veya herhangi bir ışık kaynağının etrafında oturan ve bakış açısını bu ışık doğrultusunda belirleyen bir kişi ve bu ışıklı alanın dışında karanlıkta oturan başka bir kişi bulunuyor olsa ışıkta oturan karanlıkta oturanı göremez ve onun bulunduğu hava ve yeri karanlık olarak görür. Ancak karanlıkta oturan kişi aydınlıkta oturanı rahatlıkla görebilir onun bulunduğu havayı da aydınlık olarak algılar. Karanlık hava ile birlikte var olan bir sıfat olsa idi anlatılan bu durumlar bakanların durumları ve bulundukları yerlerin ayrı oluşuna göre

---

[156] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* 8/140-141.

[157] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* VIII/140-141.

farklılaşmazdı. Bu sonuca göre de zulmetin "ışıksızlık-nursuzluk" olduğu kesinlik kazanmış olurdu.

Allah bölünemeyen cüzleri yarattığında onlarda ışık keyfiyetini yaratmadan önce tüm bunlar karanlık ve nursuzdur. Bunları bir araya getirerek gökler, yıldızlar, güneş ve ay olarak yaratarak bunlarda ışık sıfatı yaratıldı ardından onlar aydınlandılar. Tüm bunlardan Allah'ın gökleri, güneşi ve ayı kastettiğinde ise o cüzlerin karanlık olduğu anlaşılmaktadır.

Râzî'nin yerin yaratılışıyla ilgili yaklaşımlarından bir diğeri ise yerin üç tabakadan oluştuğuyla ilgili görüşüdür. Birinci tabaka sırf yer (toprak) tabakası, ikinci tabaka salt toprak olmayan çamur tabakası, üçüncü tabaka bir tarafı denize bir tarafı da karaya açılan tabakadır. İmar edilmiş ve üzerinde oturulan tabaka üçüncü tabakadır.[158] Bu gün modern bilimin bize sunmuş olduğu veriler de dünyanın üç tabakadan oluştuğunu söylemektedir. Bunlar; çekirdek, manto ve yer kabuğudur. Râzî'ye göre ise yeri yediden daha fazla tabakadan oluşması da mümkündür. Ancak bu konuda en iyi bilgi sahibi Allah'tır. [159]

Kur'an'da Allah Fussilet suresinde yer alan ayet dışında gökleri çoğul yeri ise hep tekil kullanmıştır. Elmalılı bunun hikmetini şu şekilde açıklar: " Gök yükseliş meydanı, yükselme sahası olan üst tarafı arz ağırlık menzili ve düşüş yeri olan alt tarafı işaret etmektedir. Emrin iniş noktası düşüş merkezinin bir noktadan ibaret olması sebebiyle bize göre altımızda bir iniş noktası düşüş ve ağırlık merkezi olan arzımız tek olup buna karşılık tepemizde duyularımıza yansıyan, ruh şuurumuza delil ufuklarından doğarak kalbimizi şahidler ötesindeki gayb hakikatine yükseltmek veya yere indirmek iççin kuşanıp çırpındıran gökler birden fazladır. Böylece cisimlerin hangisinden bakılsa yine yeri teşkil eden arz ve onu çepeçevre kuşatan gökler birden çoktur. Onun için ifadeye öyle bir şekil verilmiştir ki bir zemin üzerinde türlü türlü manzarayla bakışları kuşatan ve neresinden bakılsa bakış noktası gözetilmek şartıyla yüksek hakikatler arz eden yedi gök gibi şekil ve tabakalar ihtiva etmektedir."[160]

---

[158] Râzî, *Mefâtîhu'l Ğayb*, XX/ 384.

[159] Râzî, *Mefâtîhu'l Ğayb*, XXI/546.

[160] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* 8/142.

Aynı şekilde Elmalılı'ya göre insanın topraktan yaratılması sebebiyle ayetlerde yer alan arz kavramının insanın yaratıldığı madde ve ruha işaret ettiği, dolayısıyla insanın beş duyu, akıl ve vahiyle elde ettiği yedi bilgi kaynağını oluşturmaktadır.[161]

Yer ve göğün konumuyla ilgili Hasan el-Basri(ö.110/728), Katâde (ö.117/735), Said b. Cübeyr (ö.94/713) ve İkrime (ö.105/723)'nin İbn Abbas'tan naklettikleri bir görüşe göre gök ve yer birbirine yapışık tek bir şey iken, Allah onları ayırdı. Yeri bulunduğu konumda bırakıp göğü yükseltmiştir. Mücahid (ö.103/721)'e göre ise Allah gökleri yedi kat halinde ayırmış yeri de aynı şekilde yaptığını yapmıştır. Ebu Müslim el- Isfahânî ise yolculukta birbirinden ayrılan ve zıt düşen cevherlerin olamayacağını, yer ve göğün birbirine benzer tabakalardan oluştuğunu söylemektedir. [162]

Kur'an'da yer ve göğün yaratılışıyla ilgili ayetlerin tamamı göz alındığında yer ve göğün ana maddelerinin yaratılışının ayrı, ikisinin sistematik hale getirilmesi ve düzenlenmesinin ayrı olduğu görülmektedir. Bu hususu İslam alimleri kâinatı oluşturan iki temel yapı olan yer ve göğü Allah'ın ayrı ayrı yoktan yarattığını teyit etmektedirler. [163]

Bazı ayetlerde yaratılışın ana maddesinin su olduğuyla ilgili bilgiler yer almaktadır. Gök ve yer ayrıldığında Allah yeri ve yeryüzünde bulunan bütün canlıları sudan yaratmıştır. Hûd suresi yedinci ayette " *O hanginizin ameli güzel olduğu hususunda sizi imtihan etmek için gökleri ve yeri altı günde yaratandır. Bundan önce arşı su üstende idi.*"[164]ve Fussilet suresinin diğer ayetlerinde yer alan yer ve göklerin yaratılışından önce yaratılmış olan mahlukatın var olduğu onların arş ve su olduğu, yer ve göklerin yaratılmış ilk varlıklar olmadıkları,[165] yaratılışın ilk maddesi ve zamanı hakkında farklı bilgiler vermektedir.

---

[161] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* 8/143.

[162] Râzî, *Mefâtîhu'l Ğayb*, 22/162-163.

[163] Yücedoğru, "Tekamül Nazariyesi", *DİA*, 47.

[164] Hûd, 11/7

[165] Yücedoğru, "Tekamül Nazariyesi", *DİA*, 33.

Kur’an incelendiğinde Fussilet suresinde diğer ayetlere kıyasla bir yaratılış zinciri sunulmaktadır. Buna göre Allah’ın ilk yarattığı şey arş, arştan sonra su ve bu sudan su buharı, buhardan çıkan dumansı maddeden de kainat yaratılmıştır.[166]

Modern bilime göre yerin yedi tabakası; sial, sima, üst manto, geçiş zonu, alt manto, dış çekirdek, iç çekirdek şeklindedir. [167]

Allah Kur’an’da yeri ve yeryüzünde yaşayan canlıların yaratılmasını zikretmesinin ardından göklerin yaratılışını açıklar. “*Sonra gök bir buhar halinde iken göğe yöneldi*.”[168] Râzî yerin yaratılışından bahsedilmesinin hemen ardından göklerin yaratılışının zikredilmesinin amacının, Allah’ın yaratma ve iradesinin hiçbir şarta bağlı olmadan yaratılan her şeyin yaratılış gayesine uygun fonksiyon ve yetenekleri doğrultusunda görevlerini yerine getirdiklerinin kanıtı olduğunu söylemektedir.

Pek çok müfessire göre göklerin yaratılışı yerin yaratılışının ardından gerçekleşmiştir. Semâ Arapça da “*smv”* kökünden türemiş, “*yükseklik, irtifa*” anlamlarına gelen bir kelimedir. İsim olarak “*yüksekte olan şey, evin tavanı, atın sırtı, bulut, yağmur*” gibi pek çok anlamı bulunmaktadır. Çoğulu ise “*semâvât*”tır. [169] Âlimlere göre her semâ kendisinden aşağı konumda bulunana göre semâ, kendisinden yukarıda bulunan şeye göre ard’dır. [170] Ezherî Araplarca semâ kelimesinin tavan olarak kullanıldığını söylemektedir. Ayrıca kelimenin yüksekte olan her şeyi kapsadığını, buluta da semâ dendiğini zikretmektedir. [171] İslam düşüncesinde yeryüzünden bakıldığında yukarıda olan, Gök cisimlerini içinde barındıran fiziki alem ve Miraç hadisesi ve benzeri olaylara konu olan gayb alemi mahiyetini bilmediğimiz fizik ötesi alem olmak üzere iki şekilde ele

---

166 Taberî, *Câmiu’l Beyân*., XII/5.

167 Yücedoğru, “Tekamül Nazariyesi”, *DİA,* s.56., Mehmet, Ağralı, “ Semâvât Hakkındaki Bazı Ayetlere Bilimsel Yaklaşımlar”, *Din ve Bilim- Muş İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1/20-37.

168 Fussilet, 41/11

169 Ezherî, *Tehzîbu’l Luğa*, II/1747-1748.

170 Râğıb el –Isfahânî, *el- Müfredât*, 355.

171 Ezherî, *Tehzîbü’l Luğa*, II/1748.

alınmaktadır.[172]Göklerin ve yerin yaratılışı ile ilgili ayetler Kur'an-ı Kerim'de tek bir yerde bir bütün olarak verilmekten ziyade Kur'an'ın geneline serpiştirilmiştir ve her biri yaratılışını farklı evre ve aşamalarını ortaya koymaktadır. Bundan dolayı konunun anlaşılabilmesi için tüm vahiy konuyla ilgili olarak taranmalıdır. Kur'an'da göklerin ve yerin yaratılışı incelendiğinde eşi ve benzeri olmadan yaratıldıklarına dikkat çekilmektedir: "Gökleri ve yeri örneksiz yaratandır."[173] Göklerin yaratılışı "*Duhan*" kavramı üzerinde durularak anlatılmaktadır. "*Duhan*" terim olarak; tütmek, duman çıkmak anlamında olan "*dahn*" kökünden türemiştir.[174] Ayetlerde arş su üzerinde iken gökyüzü ve yerin yaratıldığı ve göklerin önceden duman halinde olduğu bildirilmektedir. Bu bilgilerden hareketle sema'nın bir çeşit duman ya da buhardan yaratıldığını düşünülmektedir. Buradan hareketle alimler Fussilet 11'de yer alan "duhan" kavramını "duman" olarak anlamışlardır. [175]Duhanın mahiyeti yapı ve evresi konusunda ise pek çok görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Râzî'ye göre" *göğün apaçık duman halinde geleceğini gözetle*" [176] ayetinin tefsirinde, ayetteki duhan kavramının hakiki duman anlamında kullanıldığını ancak gerçek duman olup henüz çıkmadığı, susuz kalan birinin çölde Serap görmesi gibi insanların açlık ve susuzluktan etraflarını sisli görmesi, kuraklık sebebiyle toz bulutu kum fırtınası çıkması ve evin yıkılması neticesinde toz dumanının çıkışı nasıl oluyorsa dünyanın kıyamet neticesinde bozuluşunun ardından da durumun aynı şekilde olacağı şeklinde yorumlamıştır.[177]

Fussilet suresi ve Hûd suresinde yer alan ayetler birlikte değerlendirildiğinde kainatın temel maddesinin duman olduğu sonucuna varılmamaktadır. Buradan çıkarılacak olan sonuç göklerin yedi kat olarak düzenlenmeden önceki dağınık halinin duman olduğudur. Pek çok kişi temel maddenin duman olduğunu teyit etmek için astronomi ilminde yer alan "göğün temel maddesi, yapı taşları oksijen ve su

---

[172] Erdoğan, Baş, "Sema", *DİA,* (TDV Yayınları, İstanbul, 2009), 36/453.

[173] En'am,6/10, Ayrıca bknz. Bakara, 2/29; En'am, 6/14,125; Yûsuf 12/101; İsra, 17/99, Fâtır, 35/1; Mü'min, 40/57; Şûrâ, 42/11.

[174] Bekir, Topaloğlu, İlyas, Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, (İSAM, İstanbul, 2022), 71.

[175] Yücedoğru, "Tekamül Nazariyesi", *DİA*, 40.

[176] Hûd, 44/10

[177] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb,* XXVII/242-243.

buharından oluşan dumandır" verisine dayanarak göğün temel maddesinin duman olduğu sonucuna varmaktadır. Bir başka yorumda ise duhan kavramı, sis denilebilecek formda olan ve Kur'an'da "duman gibi bir madde, yükselmiş buhar, su buharı ve karanlık, ışıksız cevher" şeklinde tanımlanmıştır. [178] Klasik tefsir yorumlarında Fussilet suresinde geçen duhan kavramını bitişik olan yer ve göğün temel maddesi olan duman olarak anlaşılmıştır. Bu dumandan ise iki günde gök ve yerin yaratıldığı, ardından bir sonraki iki günde de canlılar için yaşama elverişli hale gelebilmesi için yeryüzünün döşendiği ve nimetlerle donatıldığı ve diğer tüm aşamalarla birlikte altı günde yaratmanın tamamlandığı kabul edilmektedir. İbn. Rüşd'e göre bu iki ayet görünen yönüyle kainatın sûret itibariyle sonradan yaratıldığını, yaratılanların ise varlık ve zaman bakımından ezelî ve ebedî olma durumları arasında bulunduklarını söylemektedir. Hûd suresindeki ayet varlığın yaratılmadan önce kendisinden yaratıldığı bir şeyin bulunduğuna bunun da Allah'ın arşı ve su olduğunu, feleklerin hareketlerin sayımı ile oluşan ezeli bir zamanın bulunduğunu ifade etmektedir. Fussilet suresinde yer alan duhan ve dumandan yaratılma ifadesinin göğün bir şeyden yaratıldığını bunun da saf yokluk olduğunu gösterdiğini söylemektedir.[179]

Tefsirlerde duman olarak anlaşılan duhanı Şevkâni (ö.1250/1834) su buharı olarak almaktadır. [180] Bu bilgilerden hareketle dönemin bilimsel ve kozmik gelişmelerini de göz önünde bulundurarak bu kavram hidrojen gazı olarak da yorumlanmıştır. [181] Bugünkü verilere göre isabetli bir yaklaşım olan bu yorum döneme hapsedilerek mutlaklaştırılmamak şartıyla günümüz kabulünü yansıtmaktadır. Şevkânî ve İbn. Âşûr (ö.1879/1973) ayette yer alan "*Ardından ona (semaya) ve arza isteyerek veya istemeyerek varlık sahnesine gelin dedi."* ifadesini zaman yönünden göğün sonradan yaratıldığını anlatılmadığını sema'nın yaratılışının göğün yaratılışından daha büyük bir önemi olduğunu gösterdiğini

---

[178] Yücedooğru, "Tekamül Nazariyesi", *DİA*, 41.

[179] İbn. Rüşd, *Faslu'l Makâl*, çev. Süleyman Uludağ, (Dergah Yayınları, İstanbul, 2017), 98.

[180] Şevkânî, Ebû Abdillah Muhammed Muhammed b. Ali, *Fethu'l Kadîr*, (Dâru'l Fayha, thk. Muhammed Enver Ebu Zeyd, Dımeşk,1840), IV/581.

[181] Muhammed, Esed, *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*, Çev. Cahit Koytak- Ahmet Ertürk, (İşaret Yayınları, İstanbul, 1996), III/972.

söylemektedirler.[182] Râzî ve Beydâvî(ö.685/1286) "*sonra göğe yöneldi*" ifadesinden kastedileninin rütbe bakımından sonralık olduğunu belirtmişlerdir. [183] G"elin buyurdu" ifadesinin de yer ve göğün aynı anda bir anda yaratılmadığı her birinin ol emrinin ardından farklı zaman ve evrelerden geçerek oluşturduklarını söylemişlerdir.[184] Râzî bu durumu daha önce yerin yaratılışını açıkladığı gibi açıklar, ona göre Allah bölünemeyen cüzleri yarattığında onların ışık nimetini yaratmadan önce onlar nursuz ve karanlık idi. Çünkü zulmetin/ karanlığın olumlu bir yönü bulunmamaktadır. Sonra tüm bunları bir araya getirerek bir şeyi yarattı işte o zaman yeryüzü gökyüzü yıldızlar güneş ve ay görünür oldular bundan dolayı Allah'ın yaratmamış olduğu her şeyin önceki hali karanlıktır bundan dolayı duhana duman anlamını vermek isabetli olur. Çünkü duhanın birbirine bitişmemiş ışıksız ayrı ayrı parçalar anlamına gelmektedir.[185]

Elmalılı ise Lokman suresi onuncu ayette yer alan "gökten de su indirdik" ifadesini örnek göstererek bu ifadenin yukarısının hava olmasının gerekli kıldığını söylemektedir. Çünkü yer ve gök birbirinden ayrılmadan önce diğeri ateş idi. Sonra yukarıya doğru bu ateş püskürdü ve duman halinde gazlar yükselmiştir. Bazılarına göre Elmalılı bu ifadesi ile kâinatın yoktan yaratıldığı prensibine ters düşmemektedir. Oysa o "ol" emrinden sonra oluşun bir anda değil zamanla tekamül ilkesi ile oluştuğuna değinmektedir. [186] Gökler ve yerin bitişik iken ayrılmasının ardından Allah hayat sahibi her şeyi sudan yarattığını söylemektedir. [187] Abdullah ibn Mes'ûd'dan bununla ilgili gelen bir rivayet göklerin arşın altında bulunan suyun dumanından yaratılmış olabileceği hakkındaki görüşleri desteklemektedir.[188] Ancak ayetlerde "haleka", "fetara" ve "Bedia" fiillerinin yer alması onların yoktan yaratıldıklarını ortaya koymaktadır. Bundan dolayı Meşşâi filozoflarının bir kısmı ve

---

182 Şevkânî, *Fethu'l Kadîr,* IV/582; İbn. Âşur, *et- Tahrîr Ve't- Tenvîr*, XXIV/245.

183 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* VI/607-608.

184 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/607-608.

185 Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb,* XXVIIII/357.

186 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/608.

187 Enbiya, 2/30

188 Taberî, *Câmiu'l Beyân,* I/462.

diğer filozofların söylemiş oldukları alemin kadimliği İslam alimlerince doğru bulunmamıştır.[189] Semâlar ve arzın kendi içerilerinde ayrı ayrı bitişik olduğu, Allah'ın semâlar ve arzı ayrı ayrı yedi kat haline getirdiği, göklerin bundan önce birbiriyle bitişik olduğu ve yağmur yağdırmadığı, arzında birbirine bitişik olup bitki bitirmediği gibi bilgiler bazı müfessirler tarafından doğru kabul edilmiştir. Ancak genel görüş semâlar ve arzın ilk başta birbirine bitişik tek bir kütle olduğu, Allah'ın sonradan bu ikisini parçalara ayırdığı ve her ikisini de yedi kat tabakaya ayırdığı şeklindedir. Semânın bütününden ayrılış aşamasındaki "duhan hali" "duman, buhar, gaz kütlesi, karanlık, hidrojen, nebula, plazma ve benzeri" kelimelerle açıklanmıştır. Ve bunun ardından iki günde yaratıldığı söylenmiştir. Bu konuya modern bilimin perspektifinden bakanlara göre Uzayda bulunan cisimler zamanda gaz bulutu kütlesi(nebula) halinde iken merkezi çekim sebebiyle büzüşmüş, çeşitli bölgesel yerlerde yoğunlaşan gaz kütlesinden küre şeklinde parçalar kopararak uzay boşluğuna savrulmuş ve merkezi çekimle dönerken uzayın çok soğuk olması sebebiyle de soğumuştur. Dönüş esnasında yoğunlaşan ana kütleden bazı parçalar koparak ana kütlenin etrafında dönmeye başlamıştır. Bunun sonucunda tek bir ana kütleden galaksi, güneş sistemi gezegen, yıldızlar ve uydular oluşarak sistem bugünkü halini almıştır.[190]

Ayetler de yer alan "duhan" kavramının duman olduğu konusunda alimler ittifak etmişlerdir. Ancak dumanın nasıllığı ve mahiyeti konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. "Alimlerin geneline göre kainat bu dumandan oluşmuştur. Bazı alimlere göre ise bu duhan göğün yaratıldığı maddeyi teşkil ederken yerin yaratılmış olduğu maddeyi temsil etmemektedir. Filozoflar kainatın kendisinden yaratıldığı ilk madde üzerinde durmuşlardır ancak bu duman hali ilk madde anlamına gelmemektedir. Kur'an ayetlerine bütüncül bir açıdan bakıldığında kâinatın yaratıldığı ilk maddenin duman olduğuna dair kesin bir bilgiye rastlanmamaktadır. "*Allah odur ki gökleri sizin görebileceğiniz direkler olmadan yükseltti. Sonra arşa istiva etti. Güneşi ayı iradesine boyun eğdirdi. Her biri belli bir süre için akıp gitmektedir, işi düzenler ayetleri açıklar ki rabbinizle karşılaşacağınıza kesin olarak*

---

[189] Gazzâlî, *Tehâfütü'l Felâsife*, (Dımaşk, 1994) , 22.

[190] İbn. Âşûr, *et- Tahrîr ve't- Tenvîr,* XVII/55-56; Süleyman, Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri,* (Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2014), V/503.

inanasınız." [191] Ayetten Allah'ın gökleri bizim görebileceğimiz direkler olmadan yükselttiği anlaşılmaktadır. Gökleri birbirinden uzak tutan birbirlerinin üzerine düşmekten koruyan bir kuvvet olduğunu belirtmektedir. Bu maddenin nasıllığı konusunda bir yorum yapamamaktayız. Kur'an bunun bir kanun olduğunu söylemektedir. Modern bilimin sunduğu sonuçlara göre gök cisimleri arasında bir itme kuvveti bulunmaktadır. Bu sayede birbirlerine iterler, eğer aralarında bu kanun bulunmasaydı tüm gezegenlerin birbirinden sonsuz uzaklaşması gerekirdi. Oysa onlar Allah'ın koyduğu kanun ve düzen gereği birbirlerine ölçülü bir uzaklıkta bulunmaktadır. Bu kanun modern bilimde itme çekme kuvveti olarak adlandırılmaktadır. Çağdaş müfessirler evrenin yaratılışı konusunda modern bilimin ortaya koymuş olduğu Big Bang'e de işaret etmektedir.

b. Katmanlar Halinde Yaratılma -Yedi Gök ve Yer Tabiri

Kur'an'ı Kerim'de "yedi gök" tabiri "seb'a semâvât", "es-semâvâtü's-seb'", "seb'a terâik"ve "seb'an şidâda" kullanımlarıyla yer almaktadır. Yedi kavramı "Seb' (kavramının) aslı yedidir." [192] tanımından da anlaşıldığı üzere yedi rakamınının karşılığı olarak anlaşılmaktadır. İlk asır tefsir kaynaklarında yedi sayısı Arap dilindeki kullanımından hareketle yedi günlük süre olarak kabul edilmiştir. [193]Seb'a gerçek anlamıyla sayı ifade etmekle birlikte Arap dilinde zaman zaman "çokluk" bildirmek üzere de kullanılmıştır. Bedevilerin kullanmış olduğu (Sebbe'a Allah'u leke'l-ecr) "Allah ecrini artırsın" sözü çokluk ifade eden kullanımına örnek oluşturmaktadır. Bu örnektede gördüğü üzere mana her zaman sayının bizzat kendisini ifade etmemektedir. Kur'an'daki bütün "seb'a lafızları da adet bildirmemektedir. [194] Allah Kur'an'da göklerin yedi kat olarak yaratıldığını ve düzenlendiğini bildirmektedir. Çokluğu belirtmek için sadece gökler (semâvât) kavramı kullanılmakla yetinilmemiş, yedi gök tabiri konunun daha iyi kavranabilmesi açısından dokuz ayette yer almaktadır. Bu ayetlerden bazıları şu

---

[191] Ra'd, 13/1

[192] İsfehânî, *el- Müfredât*, 394.

[193] Mâturîdî, *Kitâbu't- Tevhîd,* I/218.

[194] Nagihan Ayşe, Boşnak, *İlk Altı Asır Tefsirlerinde Yedi Gök İfadesi*, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 59.

şekildedir: "*Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan sonra göğe yönelerek onları yedi Gök olarak tamamlayıp düzene koyan odur ve o her şeyi hakkıyla bilmektedir."*[195]

"*Yedi göğü ve yerden de onların benzerlerini yaratan Allah'tır Allah'ın gücünün her şeye yettiğini ve yine Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığını bilesiniz diye onun buyruğu gelip bunlar arasında (bütün evrende) sürekli gerçekleşir*."[196]

"Yedi gök yer ve bunlar da bulunanlar onu tesbih eder ona hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız o halîmdir bağışlayıcıdır. [197]

"*Andolsun içindekilerin gidip geldiği semaya bitki ile yarılan yere ki Kur'an (hak ile batılı) ayıran bir sözdür*."[198]

"Andolsun biz üstünüzde yedi yol(yörünge) yarattık biz yaratılanlardan habersiz değiliz."[199]

Kuran'ın çeşitli yerlerinde farklı miktarı nitelemek için yedi rakamı yirmi dört kez kullanılmıştır.[200]Yukarıdaki ayetlerde de görüldüğü üzere Kur'an'da yedi rakamı yedi yerde semavât ile ilgilidir. Bir yerde ise gökler ifadesi yer almadan yedi rakamı gökleri belirtmek için tek başına kullanılmıştır. Bir kez de göğün yedi yolu şeklinde rakam belirtilmiştir.[201] Ayetlerde yedi semâ lafzının yanında yedi semâ'nın nasıl düzenlendiğini açıklamak amacıyla "tıbak" kelimesi yer almaktadır. Tıbak kelimesi klasik dönem tefsirlerinde birbirinin üzerinde yedi tabaka halinde veya birbiriyle uyumlu ve biri diğerine mutabık biçimde, şeklinde açıklanmıştır.[202] Kurtubî (ö.671/1273) Mülk suresi üçüncü ayette yer alan "haleka" fiilini düzenledi,

---

195 Bakara, 2/29

196 Talak, 65/12

197 İsrâ, 17/44

198 Tarık, 86/12

199 Mü'minûn, 23/17

200 Bucaille, *Tevrat İnciller ve Kur'an*, 228.

201 Bucaille, *Tevrat İnciller ve Kur'an,* 223.

202 Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed, Mâverdî, *en-Nüket ve'l Uyûn*, nşr. Seyyid Abdülmaksûd b. Abdürrahim, (Müessesetü'l Kutubi's Sekafiyye, İkinci Baskı, Beyrut, 2007), VI/134;

dönüştürdü anlamında “ceale” ve “sayyera” fiilleri ile tefsir etmiştir.[203]”Andolsun biz üstünüzde yedi gök yarattık.” [204]Ayetindeki “seb’a tarâik” İfadesi pek çok müfessirce yedi kat gök olarak izah edilmiştir. Tarâik ifadesi göklerin her bir katının diğerinin üzerinde bulunma sebebiyle yedi tabaka olduğunu göstermektedir. [205]

Arap dilinde bir kişinin bir ayakkabıyı bir başka ayakkabının üzerine koyduğunda veya iki kıyafeti üst üste giydiğinde bu “turugu er- racul” olarak nitelenmektedir. [206]Bazı alimler de “seb’a tarâik”in tıbak kelimesiyle aynı anlama geldiğini söylemişlerdir. İslam filozofları ve bazı müfessirlerce ise bu ifade yıldızlar ve gezegenlerin yörüngelerine feleklerine işaret etmektedir tarâik kelimesinin yedi gezegenin takip ettiği döndüğü daireler yörüngeler anlamına geldiği de söylenmiştir.[207]

Ayetlere bütüncül bakıldığında bunların birbiri üzerine sıralanmış yedi gök anlamında olduğu görülmektedir. Zemahşerî Mü’minûn suresinde yer alan “seb’a tarâik” İfadesini tevil etmiştir. O yollar anlamına gelen bu kelimenin gökler demek olduğunu söylemektedir. Göklerin Arap dili belâgatında ayakkabının bağlarının üst üste olması gibi olması anlamının verildiğini, göklerin de birbiri üzerinde yer aldığı ve her birine “tarik”a dendiğini söylemiştir. Zemahşerî “tarikten” gezegenlerin seyir güzergahı olan yörüngelerin kast edildiğini şu şekilde açıklamaktadır: “*Gökleri onların üzerinde biz yarattık ve biz o göklerden gafil değiliz onları muhafaza etmekten üzerlerine düşmesine kudretimizle mani olmaktan gafil değiliz.*” denilerek insanlara gökyüzünde inen rahmet vesilesi ile verilen rızık ve bereket sebebiyle gök kapıları açılmakta ve bundan da faydalandıkları hatırlatılmak istendiğine değinmiştir.[208]Tıbak kelimesinin Elmalılı’ya göre üç anlamı bulunmaktadır: Mülk suresinde yer alan ayeti “yedi kat göğü” şeklinde tercüme ederek birinci anlamının kat olduğunu söyler. Yasin suresinde yer alan “her biri bir yörüngede akıp gitmekte”

---

[203] Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, el- Kurtubî, *el- Câmi li- Ahkâmi’l Kur’ân,* thk. Hişam Semîr el- Buhârî, (Riyad, Dâru Âlimi’l Kütüb,trs), XVIII/136.

[204] Mü’minûn, 28/17

[205] Taberî, *Câmiu’l Beyân*, IX/206.

[206] Ezherî, *Tehzîbu’l Luğa*, III/2186.

[207] İbn. Âşûr, *et- Tahrîr Ve’t- Tenvîr,* XVIII/27.

[208] Zemahşerî, *el- Keşşâf,* IV/604.

[209] şeklinde tercüme ederek ikinci anlamın yol olduğunu, burada kastedileninin yıldızların yörüngeleri olduğunu, bunların sayısının yediden daha fazla olduğunu, bu yolun aynı zamanda meleklerin yükselme yolları olduğu ve görün göklerden birinin de bu olduğunu belirtmektedir. Üçüncü anlamı ise sistemdir. Bununla da Güneş sistemi gibi yedi sistemden bahsedilmektedir. Şu an bilgimiz dahilinde olan güneş sistemi bu yedi sistemin ilkidir. Ona göre bu üç anlamdan en uygun olanı göklerin çıkış yolu olan yedi yol ifadesidir. Bizim bu yolu Allah'ın insana bahşetmiş olduğu üç nimet ile kavrayabildiğimizi göstermektedir bunlar vahiy, akıl ve iradedir.[210]

Hz peygamberden gelen hadislerde de yer ve gök yedişer kat olarak söylenmiştir.[211]Miraç olayından bahseden hadislerde Hz peygamberin miraç'ta yedi kat semanın her katında bir peygamberle görüştüğü geçmektedir.[212]Ferezdak'ın bir şiirinde seb'ayn(iki yedi/yedili) kalıbının kullanılması İslamiyet öncesi Arap kültüründe de gökler ve yer için yedi kat ibaresinin kullanıldığı göstermektedir. [213] Arap dilinde yedi ve yetmiş gibi sayıların mübalağalı olarak çokluk kastedilmektedir. Araplar çokluğu ifade etmek için bu kalıpları kullanmışlardır. Örneğin bir kişi "سبع الله لك الاحر " şeklinde duasını bir adama bir dirhem verdiğinde kendisine veren kişiye verdiğini kat kat fazlasıyla artırması için yapardı ve yine bir kişinin bol ve bereketli bir şekilde amacına ulaşabilmesi için "Muhakkak ki falanca kişiye yedinin(yedi kişinin) yapacağı işi yapacağım ifadesi kullanılmaktadır. [214]Müfessirlerin çoğu sema'nın yedi tabakadan oluştuğunu kabul etmişlerdir. Ancak bazıları yediden çok daha fazla göğün olduğunu yedi ile sınırlandırılmayacağını söylemişlerdir. [215]

Zemahşerî "sebbe'a" ve "aşşera" fiillerinin Arap dilinde "çokça artırmak" anlamına geldiğini söylemiştir. Kur'an'da yer alan "seb'a senabil" ifadesinin yedi

---

[209] Yasin,36/40

[210] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* V/579-580.

[211] Tirmizî, "Tefsir", 57.

[212] Buhârî, "Salât", 1, "Enbiya", 5; Müslim, "İman", 259-263.

[213] İbn. Manzûr, *Lisânu'l Arab,* IV/ 479.

[214] Zemahşerî,*el- Keşşâf,* I/393.

[215] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* VII/5007-5008.

adet başak olarak değil kat kat artırma anlamında mübalağa olarak anlaşılması gerektiğini belirtir. Ve yine aynı şekilde Tevbe suresi sekizinci ayette yer alan yetmiş sayısını Arap dilinde yer alan bir şeyin çok fazla olduğunu belirtmek için kullanılan bir kalıp olduğunu çokça artırmak anlamında kullanıldığını da söylemiştir.[216]Kur'an'da yerin de tabakalar halinde oluştuğuna dair işaretler de yer almaktadır. Arz Kur'an'da "dünyanın herhangi bir bölgesi, iklim, İslam yurdu ve müslümanların yaşadığı yer" anlamlarında kullanılmıştır. Arz "insanların üzerinde ikamet ettiği bölge, alçak yer, hayvanların altında bulunan yer "[217]anlamlarına da gelmektedir. İnsanların yeryüzünde yaşamını idame ettirebilmesi ve rızıklardan istifade edebilmesi için göğün yedi kat şeklinde inşa edildiği gibi, yer de aynı amaca binaen yedi tabaka şeklinde konumlandırılmıştır. Görüldüğü üzere pek çok müfessir yedi gök tabirinden temsili bir anlam çıkarmıştır. Rakamsal ve nicelik olarak yedi tane gök olarak anlaşılmayacağını söylemektedirler. Rivayete dayalı tefsir kitaplarına bakıldığında da yedi sayısı temsili bir anlatım taşımaktadır. Yedi sayısı gerçek anlamda semanın yedi tabakadan oluştuğunu gösterdiği gibi bu yedi semâ farklı yorumlara da tabi tutulmuştur. Bu yedi göğü dünyanın gökleri, uzayın gökleri olarak kabul edenler de olmuştur. Aristoteles ve Batlamyus nazariyesine göre ve orta çağdan sonraki dönemde Kopernik, Galile, Kepler, Newton, Einstein ve Stephen Hawking gibilerinin ortaya koydukları görüşe göre semâ'nın katları Venüs, Merkür, Güneş, Merih, Jüpiter ve Satürn sonrasıdır.[218] Tasavvufi yorumlarda yedi gök bilinmeyen metafiziki bir evren olarak ve bu yedi semada meleklerin ruhunun, cennetlerin vb. şeylerin bulunduğunu yer olarak tasvir edilmiştir. Muhammed Esed (1900/1992) Ragıp el İsfahanî' nin "her semâ kendi altında bulunana nispetle semâdır."görüşüne dayanarak yedi göğü kozmik sistemlerin çokluğu olarak yorumlamıştır.[219]

Klasik dönem tefsir kitapları dönemlerinin astronomlarının ortaya koyduğu bilgilere göre yedi semâ'nın Kamer, Utarıt, Zühre, Şems, Merih, Müşteri ve Zuhal

---

[216] Zemahşerî, *Esâsu'l Belâğa*, s.311.; Kâsımî,, Muhammed Cemâlu'd –Dîn, *Tefsîru'l Kâsımî-Mehâsinu't- Te'vil,* (Dâru'l Hıyâu'l Kutubu'l Arabiyye, Kahire,trs), I/311.

[217] İbn. Manzûr, *Lisânu'l Arab*, VII/115.

[218] İbn. Âşûr,et- *Tahrîr ve't- Tenvîr*, I/386.

[219] Esed, *Kur'an Mesajı,* I/10.

olduğunu söylemişlerdir.[220] Fakat göklerin yedi ile sınırlı olmayıp ayetlerin yediden fazla göğe işaret ettiğini de söylemişlerdir.[221]Elmalılı bundan sonra keşfedilecek her gezegenin bu yediye dahil olduğunu da söylemektedir. Batlamyus'un çekim yasası nazariyesine göre dünya merkeze alınarak güneşe uzaklık hesaba katılmaktadır eğer Güneş yaşanılabilir bir gezegen olsaydı ve orada yaşıyor olsaydık güneşin bir semâ olması gerektiğini söyler. Oysa Batlamyus nazariyesi yalnızca güneş sistemini ele alarak görüşünü bunun üzerine bina etmiştir. Yedi semâ ile ilgili bir diğer görüş dünyanın üzerinde bulunan ve yıldızlarla süslenmiş olan maddi alemin hepsinin semâ olduğudur. Burada ifade edilen semâ, semâların birincisidir. Bundan başka altı semâ daha vardır. Aklî izahlara uygun olarak düşünüldüğünde uzayın cisimlere uygun oluşu gibi bu semaların kendi aralarında da bir uygunluk bulunmaktadır. Miraç hadisesinde en yakın gök zahiri olarak tüm yıldızların en yakın gökte bulunduğuna işaret etmektedir. Bu yüzden dünyanın en yakın göğü ay ve güneş ile sınırlandırılmadan keşfedilebilen tüm gezegenlerin ve sistemlerin bulunduğu göktür.[222]

İbni Abbas, Vehb bin Münebbih (ö.114/712), Rebî' bin Enes, Dahhak ve Mukâtil bin Süleyman gibi alimlere göre yedi semâ demir, bakır, gümüş ve altın gibi madenlerin renginde yaratılmış olup her bir semanın içinde barındırdığı cevhere göre ayrı ayrı isimlerinin olduğunu ve her semanın farklı meleklerle korunduğu rivayetlerini aktarmışlardır. [223]

Modern bilimciler, çağdaş coğrafyacı ve astrofizikçilere göre semânın katları; traposfer, stratosfer, ozonosfer, mezosfer, termosfer, iyonosfer ve egzosferlerdir.[224] Ancak bu yorum sadece atmosfer ile sınırlı kaldığı için çok fazla kabul görmemiştir. Müfessirlerden bazıları semânın yedi kattan oluşmasının müteşabih olduğunu

---

[220] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, II/156.

[221] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/507.

[222] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/476.

[223] Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed, *Kısasu'l Enbiyâ(Arâisu'l- Mecâlis),* nşr. Abdüllatif Hasan, (Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Dördüncü Baskı, Beyrut, 2004), 14-15.

[224] Yücedoğru, a.g.e., s. 56; Ahmet, Ağralı, Semâvât Hakkındaki Bazı Ayetlere Bilimsel Yaklaşımlar, *Din ve Bilim Muş İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1/20-37.

söylemişlerdir.[225]Kurtubî'ye göre yerde tıpkı gök gibi birbirinin üzerinde bulunan tabakalardan oluşur. Her bir arzın arasında iki semâ arasındaki mesafe kadar mesafe vardır. Ve her bir arzında sakinleri bulunmaktadır. Dahhâk'tan gelen bir rivayete göre ise arz birbirine bitişiktir. Kurtubî hadislerde yer alan şu ifadelerden dolayı yerinde katmanlardan oluştuğunu söylemektedir: "Rasulullah altınızda ne olduğunu biliyor musunuz? diye sorar. Sahabeler Allah ve elçisi daha iyi bilirler yanıtını verirler. Rasulullah altınızda bulunan şey yerdir, yanıtını verir. Sonra peki bu arzın altında ne var biliyor musunuz? diye sorar. Sahabiler yine Allah ve elçisi daha iyi bilir yanıtını verir. Resulullah arzın altında başka bir arz vardır, bu iki arz da birbirine beş yüz yıllık bir mesafe kadar uzaktır ve yedi arza kadar bu şekilde açıklamaya devam eder. Bunun ardından 'Muhammed'in canını elinde tutan Allah'a yemin ederim ki eğer siz bir kişiyi en aşağıdaki arza doğru bir iple sarkıtacak olsanız kesinlikle Allah'ın üzerine düşer ...' der.[226]Bu hususta ibn. Abbas'tan gelen bir rivayet daha bulunmaktadır. Bu rivayete göre arz birbirinden ayrı yedi kara parçası halindedir. Bu yüzden yedi arzdan her bir katman birbirinin üzerinde değildir. Birbirinden ayrı kara parçaları halindedir. Bu Kara parçalarını birbirinden denizler ayırmaktadır.[227]

Sa'lebî (ö.427/1035)'nin Vehb b. Münebbih'ten naklettiği bir bilgi mitolojik verileri de içermekle birlikte, yeryüzünün yedi tabakadan oluştuğunu desteklemektedir. Ona göre bu tabakalardan birincisi اديم, ikincisi, .بسيط üçüncüsü, ثقيل dördüncüsü, بطيح beşincisi, متثاقل altıncısı, ماسكة yedincisi, .ثرى Şeklinde adlandırılmaktadır. Yedi arzın birincisinde insanlar ve diğer canlılar, ikincisinde rüzgar, üçüncüsünde yüzleri insan ağızları köpek ayakları inek kulakları keçi şeklinde bir varlık türü bulunmakta, dördüncüsünde cehennem ateşini tutuşturan kibrit taşı, beşincisinde cehennemlikler için hazırlanmış devasa büyük korkunç akrepler, altıncısında cehennemliklerin bilgilerinin bulunduğu kayıtlar, yedincisinde

---

[225] Ebu't Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Han el- Kannevcî, *Fethu'l Beyâan fi Makâsıdi'l Kur'an,* nşr. Abdullah b. İbrahim el- Ensârî, (Beyrut, 1992,yy), XIV/199.

[226] el- Kannevcî, *Fethu'l Beyâan fi Makâsıdi'l Kur'an,* XIV/199-200.

[227] Kurtubî, *el Câmi li Ahkâmi'l Kur'an,* XVIII/115.

de iblis yer almaktadır.[228] İbn Âşûr yeryüzünün tıpkı gökyüzü gibi eşsiz yaratıldığını ancak gökler ve yerin katmanları arasında sayısal eşitliğin bulunmadığını söylemektedir. Çünkü gök cisimlerinin maddi unsurları ile yeryüzü arasında yakınsal bir bağın bulunması, küre şeklinde olma, ışığını güneşten alma gibi, benzerlikleri de beraberinde getirmektedir.[229]Klasik dönem tefsirlerinde hakim olan görüşe göre yerin de tıpkı gökler gibi yedi kat olduğu yer almaktadır. Onlara göre her tabaka da birbirinin üzerinde bulunur ve bu tabakaların ayrı ayrı sakinleri bulunmaktadır.[230]Modern bilimciler ve astrofizikçilere göre ise yerin yedi katmanı şu şekildedir: sial, sima, üst manto, geçiş zonu, alt manto, dış çekirdek ve iç çekirdek. Bugünkü kabule göre göğün yedi katmanı ise trafosfer, stratosfer, mezosfer, termosfer, egzosfer, iyonosfer ve manyetosfer şeklindedir.[231] Bazı alimler yedi sayısının çokluğu ifade ettiğini söylemiştir. Onlara göre Allah gökleri çok fazla tabakalar halinde yaratmış en yakın göğü de yıldızlarla süslemiştir.[232]

Kur'an'da yedi gök tabiri için kullanılan bir diğer ifade de "seb'an şidâda"dır. Bu ifade ilk dönem müfessirlerine göre yedi göğe delalet etmektedir. Göklerin şiddeti konusunda ise ihtilaflar mevcuttur. Bu durum iki farklı şekilde yorumlanmıştır. Mukatil b. Süleyman şiddetli olma konusunda göklerin kalınlığına işaret etmiştir. Ve her bir göğün kalınlığının beş yüz senelik bir mesafeye tekabül ettiğini belirtmiştir.[233] Mâturîdi'ye göre ise burada Allah'ın kudretine vurgu yapılmıştır. Bazılarına göre ise gökler ve yerin sağlam yaratıldığına, onda herhengi bir çatlak ve eksikliğin bulunmadığına delalet etmektedir. Taberî de zamanın onu yıpratmadığı yorumunu yapmıştır. Zemahşerî de ayet için güçlü ve sağlam yaratılış yorumunu yapmaktadır.[234]

---

[228] Sa'lebî, *Kısasu'l Enbiyâ,* 9-11.

[229] İbn Âşûr, *et- Tahrîr Ve't-Tenvîr*, XXVIII/339.

[230] Mâverdî, *en-Nüket ve'l Uyûn*, VI/36-37.

[231] Yücedoğru, "Tekamül Nazariyesi", *DİA,* 56; Ağralı, *Semavat HHakkındaki Bazı Ayetlere Bilimsel Yaklaşımlar,* 20-37.

[232] Kürşat, Demirci, "Yaratma", *DİA*, 43/64.

[233] Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr,* IV/5559.

[234] Zemahşerî, *el- Keşşâf*, IV/ 686.

c. Yer ve Göğün Yaratılışındaki Öncelik ve Sonralık

Kâinatın yaratılışı ile ilgili bir diğer husus gökler ve yerin önce bitişik olmasının ardından ayrılması meselesidir. Müfessirlerin çoğunluğuna göre Enbiya suresi 30. ayet başlangıçta gökler ve yerin bitişik olduğu sonradan ayrı iki cisim halinde olduğunu söylemektedirler. Kur'an'da gökler ve yerin yaratılışıyla ilgili kullanılan kavramlardan birincisi ratk'tır. "*Ratk*" "bitişmek, birleşmek, yapışık olmak, kaynaşmış olmak" [235] anlamlarına gelmektedir. İkincisi fatk'tır. "*Fatk*" "yarmak, ayırmak, sökmek, sözü düzeltmek" gibi anlamlara gelmektedir.[236] ayetlerde ratk kelimesi gökler ve yerin bitişik olması halini ifade ederken, fatk kelimesi de gökler ve yerin birbirinden ayrı olması anlamlarına gelmektedir. İbn Abbas, Hasan el Basri, Atâ(ö.126/744) ,Dahhâk ve Katâde gökler ve yerin ratk ve fatk halleri ile ilgili ayetleri tefsir ederken gökler ve yerin bir bütün halinde birbirlerine yapışık halde olduklarını, ardından Allah'ın gökler ve yeri hava ile birbirinden ayırdığını söylemektedirler.[237]Kur'an'da gökler ve yerin yaratılışının başlangıcı olarak Enbiya suresi 30. ayet gösterilmektedir. Söz konusu ayette şöyle denmektedir. "*Kafirler görmüyorlar mı ki gökler ve yer bitişik iken biz onları ayırdık, ve her canlı şeyi sudan yarattık."* Zemahşerî ise ratk halini en başta gökler ve yerin ratk halini birbirlerine bitişik olmaları ve aralarında boşluk olmaması şeklinde anlamıştır.[238]

Ebû Müslim el isfehânî ratk ve fatk halini yokluk olarak almaktadır. O yokluğun ister birbirine bitişik olsun ister ayrı olsun eş ve zıt olan tüm varlıkların olmaması durumunu nitelediğini, taşıdıklarını bu halde her şeyin birbiri içinde birbirine benzer tek bir madde halinde olduklarını, eşyanın meydana gelme vakti geldiğinde ise varlığa ve oluşuma geldiklerini ve belli bir amaca göre seçilerek ayrıldıklarını söylemektedir. [239]İbn Ömer (ö.243/858) ve ibn Abbas'tan gelen bir rivayet yer ve göğün önceden bitişik olduğunu söylemektedir. "Gök yağmur yağdırmıyordu ve yere de bitişik idi, dolayısıyla yerde ot bitirmiyordu. Allah'ın

---

[235] İbn. Manzur, *Lisânu'l Arab*, X/114; İsfehânî, *el- Müfredât*, 273.

[236] İbn. Manzur, *Lisânu'l Arab*, X/269.

[237] Kurtubî, *el Câmi li Ahkâmi'l Kur'an,* XI/188.

[238] Zemahşerî, *el- Keşşâf,* II/.570.

[239] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, XXII/163.

ardından yer ve göğü ayırarak ikisinin de görevlerini yerine getirecek işlerde yarattı. Ayrılmanın ardından Gök yağmurunu yağdırıyor yerde üzerinde ot bitiriyordu."[240]Ka'b el Ahbar'a göre Allah gökler ve yeri birbirinin üzerinde yaratmıştır ardından bir rüzgar göndererek ikisini birbirinden ayırıp uzaklaştırmıştır ve her ikisi de bu ayrılma ile varlıklarını devam ettirmektedir. Mücahid ve Süddî (ö. 127/745) gibi alimler ratk ve fatk halini ilk başta gök ve yerin bitişik olduğu Allah'ın bunları birbirinden ayırarak yedi semâ haline getirdiğini söylemektedir. Onlara göre yer ve gök ayrılmadan önce birbirine bitişik tek bir tabaka halindeydi. Allah onları ayırdı ve her biri yedi tabaka halinde ayrılmıştır. [241]

Razi ise "ratk" kelimesine "tıkamak, tutmak, bendlemek" anlamlarını vermektedir. "Fatk kelimesini ise "bitişik, yapışık iki şeyin arasını yarıp ayırmak" olarak yorumlamaktadır. O müfessirlerin bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde sıralamaktadır: Bunlardan ilki: Allah gökler ve yer birbirine yapışık iken onları ayırdığı, göğü yeri olan yukarıya kaldırdı, yeri de olduğu şekilde bıraktı. İkincisi: Yer ve gök bitişik iken Allah ikisini ayrı ayrı yedi tabaka olarak ayırdı. Üçüncüsü: Yer ve gök katı bir haldeydi ve herhangi bir çatlağı bulunmamaktaydı ardından Allah gökten yağdırmak ve yerden de bitkiler bitirmek amacıyla ikisini birbirinden ayırdı. Dördüncüsü: Ayette geçen fatk kavramına "yaratıp ortaya koyma" anlamı verilecek olursa Allah'ın yaratmasındaki fatk ile yaratmadan önceki hali ratk hali olarak ifade edilmektedir. Beşincisi: Gök ve yer önceden karanlıktı ardından Allah ikisini aydınlatan gündüzü varlık sahnesine çıkararak yer ve göğü ayırmıştır. Râzî tüm bunlardan tüm kâinatı ve canları Allah'ın yarattığının delili olduğunu söylemektedir. Bu görüşler içerisinde en kuvvetlisi Allah'ın yeri ve göğü bitişik yarattığı ardından ikisini ayırıp göğü yükselttiği ve yeri yerde bıraktığı görüşüdür. [242]Muhammed Esed (ö.1992) Kur'an'da yer alan ifadelerin bugün doğru görülüp günümüz şartlarıyla tasdiklerini ancak yakın bir zamanda yeni buluş ve gelişmelerle yanlışlığın ortaya koyulabileceğinden dolayı bilimsel buluş ve gelişmelerle açıklamanın boş ve yararsız bir çaba olduğunu söylemektedir. Ancak Esed Enbiya

---

[240] Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsîr*, çev, Sadrettin Gümüş- Nedim Yılmaz, (Ensar Neşriyat, İstanbul), VI/79.

[241] Kurtubî, *el Câmi li Ahkâmi'l Kur'an*, XI/188.

[242] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, XVI/128-130.

30’un tefsirini yaparken modern bilimin verilerinden yararlanmaktadır. O, Kur’an’da gökler ve yerin yaratılışıyla kastedilen kâinatın ilk hali ile ilgili evrenin ilk başta tek bir elementten hidrojen elementinden meydana gelen bir ana kütle olduğunu belirtmektedir. Sonra bu kütlenin merkezi çekim kuvveti etkisiyle büzüşüp belirli noktalardan yakınlaşıp zaman içinde ayrı bir yapı olan nebula, galaksi, güneş sistemi, yıldızlar, gezegenler ve bu gezegenlerin uydularına dönüştüğü gibi bugün modern bilimin sunduğu verilerini de kabul etmektedir.[243]

Kâinatın meydana gelişi ile ilgili ortaya atılan teorilerden biri de Big bang Büyük patlama olarak bilinen olay bazılarına göre gökler ve yerin yaratılışı hakkında bilgiler sunmaktadır. Kur’an’dan da konu hakkında işaretlerin bulunduğu, konu ile ilgili ayetlere çeşitli açıklamalar aranılmaya çalışılan bir hipotez bazılarına göre yetersiz kalmaktadır. .Big bang teorisine göre dünyamız da dahil olmak üzere tüm yıldızlar ve galaksileri bileşik bir gaz kütlesinden meydana gelmiştir. Bu gaz kütlesinden ayrılan parçalar güneşleri ve gezegenleri meydana getirmiştir. Böylece pek çok yıldız kümesi ve güneş sistemi, galaksi oluşmuştur milyarlarca yıl dönen gazdan oluşan bir ateş kütlesi güneşin ekvatoru bölgesinden bugün üzerinde yaşamımızı devam ettirdiğimiz dünya ve diğer gezegenler kopmuştur. Dünya hem kendi çevresinde hem de güneşin etrafında dönmeye başlamıştır. Diğer gezegenlerin de kendilerinden kopan gezegenleri bulunmaktadır.[244]CERN’de yapılan deneylerle büyük patlamadan hemen sonra nelerin olduğu çözülmeye çalışılmıştır. Araştırmalar neticesinde arasında atom altı parçacıkların nasıl ortaya çıktığı, maddenin nasıl kütle kazandığı, neden anti madde evreninde değil de madde evreninde yaşıyoruz?, sorularına cevap aranmıştır. Büyük patlamanın ardından tanrı parçacığı adı verilen bir ilk örnekten varlığın ortaya çıktığı ve ardından standart bir modelin tasarlandığını söylemektedirler Higgs bozonunun varlığını ispatlamaya dayalı bu varsayım kainatın kimin tarafından ve nasıl yaratıldığına cevap aramak için ortaya koyulsa da tabiat ve atom altı parçaların kendiliğinden böyle bir sisteme sahip olduğunu iddia etmesinden

---

243 Esed, *Kur’an Mesajı*, II/ 65.

244 Süleyman, Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, VI/266.

dolayı vahyin bu deneylere direk cevap verdiğini söylemek mümkün değildir ancak vahiy Allah tarafından evrenin yaratıldığı ve düzene kavuşturulduğunu vurgular.[245]

Enbiya suresi 30. ayeti bağlamından kopararak yorumlayanlara göre Kur'an Big bang'i desteklemektedir. Buna göre pek çok bilimsel bilgi Kur'an aracılığıyla desteklenebilir demektir. Fakat bu ilk muhatapların bugünkü verilerle ulaşılan sonuçları imkan yetersizliğinden ulaşamadıkları ve ayetleri anlayamadıklarını söylemek anlamına gelmektedir. Bu ise son derece yanlış bir yorumdur. Ayet doğrudan kâfirlerin tutum ve inkarlarını ele alarak kainat ayetleri ile de destek sunmaktadır. Muhataplarda ahlaki bir ilke ve erdem oluşturulmak istenmektedir. Pek çoğu ümmî olan bir topluma hitap eden kitabın yalnızca ilmi bir veriyi ispat etmeyi amaç edindiğini söylemek algıları aşan bir yorumdur. Kur'an'ın indiği dönemde bilimsel altyapı teleskop gibi araçlar yoktu ifadeleri ilk muhatapların zihninde Kur'an'ın anlaşılırlık amacında aykırılık oluşturmaktadır. Zemahşerî bu konu hakkında ilk muhatapların gözlem yaparak verilere ulaşması gibi bir şeyin söz konusu olmadığını söyler. Ona göre bu ayetlere iki şekilde yaklaşılabilir: Birincisi: Bu bir mucizedir denilerek şartsız kabul etmek, ikincisi: Gökler ve yerin bitişik olması ve sonradan ayrılmasının aklen caiz olduğunun kabul edilmesidir. [246]

Evrenin yaratılışı ile ilgili çok fazla teoriler ortaya koyulmuştur. Bunlardan biri de dağılan parçacıklar teorisidir. Bu teoride başlangıçta yer ve göğün bitişik olduğunu ileri sürülmektedir. Evrenin yaratılışıyla ilgili birçok teori ortaya konmuştur. "*Dağılan parçacıklar teorisi*" de bunlardan biridir. Bu teoriye göre başlangıçta yer ve gök bitişik olup evren bir noktadan başlayarak sonsuz ve sınırsız yayılan bir yaratılış şekline sahiptir. Bu şekil halkasal bir yapıda olup kopmuş olduğu yerden ayrılmadan kendi üst yapılarını oluşturacak nitelikte ve kendinden kat kat büyük bir enerjiyle kopan evrenlerden oluşmaktadır. [247]Râzî'nin Enbiya sûresinde yer alan "*Bitişikken Allah göğü ve yeri ayırdı.*" Ayeti hakkındaki gök ve yerin bitişikken hakiki manada ayrıldığı yorumu bazılarınca Big Bang teorisinin çağrışımı olarak anlaşılmıştır. Ancak Râzî tüm bu oluş ve varoluşun Allah'ın kudret ve

---

[245] Süleyman, Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VI/267.

[246] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II/570.

[247] Nurbaki, H., *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, (TDV Yayınları, Ankara, 2005), 343.

varlığına delil olduğunu vurgulamaktadır. Modern Bilimsel yaklaşıma göre ayetlerde yer alan "*duhan*" kavramı, kâinatın ilk oluş aşamasında nebülöz yani bulutumsu madde olduğunu söylemektedirler. Onlara göre bu günkü bilimsel veri ve gözlemler bu yaklaşımı teyit etmektedir. Ayrıca Fussilet suresinde yer alan " *sonra duman halinde göğe yöneldi…*" ayetini de yorumlarına dayanak olarak kullanmaktadırlar.

Bu güne kadar ulaşmış bilimsel verileri, Kur'an'ın bilim kitabı olmadığını söyleyerek görmezden gelmek ayetlerin günümüze ışık tutmasına, modern insanın düşünce dünyası ve güncel problemlerinin açıklanmasına engel olmaktadır. Ancak her zaman bilimsel geçerliliğinin yitmesinin mümkün olduğu bu veriler ile söz konusu ayetlerden Allah'ın muradının Big Bang veya başka bir bilimsel gerçeklik olduğunu söylemek, Kur'an'ı o anlam üzere dondurmak demektir. Bu durum ise Allah'ın hoş karşılamadığı, Kur'an'ın her dönemin insanının zihin dünyasına hitap ediciliği ve mucize oluşuna aykırı bir durumdur.

Evrenin yaratılışıyla ilgili araştırmalar yer ve göğün önce yapışık olduğunu göstermektedir. Evrendeki bu varoluşu açıklamak için astronomik verilerden hareketle pek çok hipotez ortaya koyulmuştur. Bu araştırma ve hipotezler sonucunda günümüz insanı yer ve gök hakkında fikir sahibi olabilmektedir. Ancak asırlar önce kimsenin bu konu hakkında bir fikri olmadığı zamanda Allah kullarına bu bilgiyi ulaştırmıştır. Allah'ın bilgilendirmesi ile akleden ve iman edenler bu gerçeği kabul etmişlerdir. Gözlemlere göre Güneş sistemimiz ve yıldız kümelerinin ait olduğu Samanyolu Galaksisi ilk başta bitişik iken sonradan ayrılarak bu günkü halini almıştır. İçinde yaşadığımız Dünya Güneşe ait bir unsur iken ondan ayrılıp, soğuyarak gezegen olmuştur. Ancak tüm bunlar yanlışlanabilme özelliğinden dolayı astronomik birer hipotezdir. Bu gün doğruluğu ispatlanarak kabul edilen bir bilgi, yarın tam tersini ortaya koyacak deliller ile yalanlanabilir. Ve ilerleyen zamanlarda bu konuyla ilgili ortaya koyulan bambaşka bir nazariye bu günkü bilgi birikimimiz ve algımızı tamamiyle tersine çevirebilir.[248]

Allah'ın ayetlerinin her devrin insanının düşünce dünyasını inşa edici özelliği olduğunu ve her dönemin insanının ayetleri kendi şartları içerisinde anladığını

---

[248] Seyyid Kutup, İbrahim b. Hüseyn eş- Şâzilî, *Fî Zılâli'l Kur'ân*, çev. Bekir Karlığa- M. Emin Saraç- İ. Hakkı Şen, (Hikmet Yayınları, İstanbul, 1976), X/124.

söyleyen Fazlurrahman'a göre; Kur'an Big Bangi destekler demek yerine, ayetleri bilimsel veriler dikkate alınarak modern insanın anlayabileceği şekilde açıklamak daha uygundur. Ancak bu açıklamalar için Kur'an'ın birebir karşılığıdır demek kesinlikle yanlıştır. Bu dengeyi sağlamak ise Kur'an'a parçacı değil bütüncül yaklaşarak mümkün olmaktadır. [249]Kâinatın yaratılışındaki muhteşem tasarım pek çok aklî yorumu geçersiz kılmaktadır. Allah bu sanatı bir sebep üzere var etmiştir. Bilimsel verilere göre Dünyanın yaratılışı için 13.8 milyar yıllık bir süre geçmiştir.[250] Bu kadar uzun bir sürenin geçmiş olması insanlar iççin büyük ibretler taşımaktadır. Yaratılış aşamalarıyla birlikte incelendiğinde evren muhteşem bir şekilde donatılmıştır. Bilimsel veriler göstermektedir ki Dünya ve içerisinde barındırdığı tüm varlıklar her saniye başka bir değişim içerisine girerek halife olan insan için görevini icra etmektedir. Tüm bunlar yaratılışın bir noktada başlayarak tekâmüle erdiğini, bunun sebebinin de yaratılışın gayesini gerçekleştirmek olduğu söylenebilir.[251]

Evrenin yaratılışıyla ilgili araştırma ve gözlemler sayesinde ayetlerle güncel meselleri anlaşılır kılmamızı kolaylaştırmaktadır. Örneğin: " *Göklerin ve yerin yaratılması, elbette insanın yaratılmasından daha büyük bir hadisedir. Lakin insanların çoğu bunu bilmez*" ayeti yer ve göğün yaratılışının kaynağını vererek bu hakikat üzerinde tefekkür ve tezekkür etmeye sevk etmektedir. Zira insanlık Allah'a kulluk etmek için yaratılmıştır. Yaratılışının arkasındaki gayeyi kavrayan insanoğlu halifelik görevini icra etmeyi ve sorumlulukları yerine getirmeyi Kur'an ve kainat ayetlerinden öğrenmektedir.

Evrenin yaratılışıyla ilgili bir diğer husus da onun genişlemesidir. Zâriyat sûresinde yer alan "*Semâyı azametle biz kurduk ve ona durmadan vuslat veriyor ve genişletiyoruz."*[252] Ayeti Big Bang teorisindeki yer ve göğün sürekli genişlediğine dayalı hipotez ile ilişkilendirilmiştir. Ayette yer alan "*mûsiûn*" kelimesine "*genişletenler"* anlamı verilmiştir. Bazı müfessirler mûsiûn kelimesine "devamlı ve

---

[249] Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç, (Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014), 11.

[250] Stephan Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi*, çev. S. Say, M. Uraz, (İstanbul, 1989), 159.

[251] Stewen Weinberg, *İlk Üç Dakika*, çev. Zeynep Aydın, Z. Aslan, (Ankara, 1995), 121.

[252] Zâriyât, 51/47

sürekli olarak, durmadan genişletiyoruz" anlamını vermişlerdir. Bunun sebebini Arapça da isim cümlelerinin süreklilik ifade etmesine bağlamışlardır. Big Bang teorisine göre de evren ilk var olduğu andan itibaren devamlı genişlemektedir. Müslüman ilim adamlarına göre bu genişleme kendiliğinden değil Allah'ın kudretiyle olmaktadır. [253]

Râzî bu ayetlerle ilgili olarak tefsirinde yerin ve göğün oluşumlarını devam ettirdiklerini ve bu sürecin kıyamete kadar süreceğini belirtmiştir. Ona göre yer sürekli bir tekâmül ve değişim içerisindedir. Kendisine verilen görevi yerine getirmek için yaratılışı sürekli devam etmektedir. Râzî sözün en doğrusunu Allah'ın söyleyeceğini, yeryüzünün ilk olarak meleklerin maslahatına uygun olarak bitişik yaratıldığını sonra canlıların orada yaşayabilmeleri için birbirinden ayırdığını söylemektedir.[254] Elmalılı'ya göre yer ve gök birbirinden ayrıldıktan sonra Allah onlara bir en ve boy vermiştir. Bu sayede ikisinin hacim ve yüzey yönünden genişlemeleri sürmektedir. Allah yeryüzünü bir uçtan diğer ucun görünmeyeceği şekilde canlıların hayatını idame ettirebilmesi için yayıp döşemiştir. Allah gökler ve yezri birbirinden ayırarak onlara ayrı bir özellik vermiştir. Bu özellik esnek ve çekildiğinde genişleyebilen bir yapıda olmadır. Her cisim kendisine verilen potansiyel doğrultusunda genişlemektedir. Dünyanın düz olduğunu savunanlara bu çekip uzama özelliği ve yüzeyin basit, pürüzsüz ve yumurta gibi girinti ve çıkıntısının bulunmamasını delil olarak sunmaktadır.[255]

Zâriyat sûresinde yer alan ayetin evrenin genişlediğine delil olarak gösterilmesi vahyin nâzil olduğu şartlarda ilk muhataplarının zihninde nasıl bir anlam oluşturduğu ve genişleyen evren ilkesinin hayatlarına nasıl bir fayda sağladığı büyük bir tezatlık oluşturmaktadır. "*Mûsiûn*" kelimesi "kudret ve vüs'at sahibi" anlamlarına gelmektedir. Arap dilinde "güç yetirebilmek" anlamında da kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra kelimeye "genişlemek, kapsamak" gibi anlamlar da verilmiştir. [256]Allah'ın

---

[253] S. Hawking- C. Mlodinow, *Büyük Tasarım*, çev. Selme Öğünç, (Doğan Kitap, İstanbul, 2012), 110.

[254] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, XX/384.

[255] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* V/133.

[256] İbn. Âşûr, *et- Tahrîr ve't Tenvîr*, XXVII/16.

"*vâsi*'" ismi O'nun ilmi ve kudretiyle her şeyi kuşattığı anlamına gelmektedir.[257] Bazı tefsir kaynaklarında ilgili ayetin "muhakkak biz göğü genişletenleriz" şeklinde yer alması evrenin genişlediğine ilişkin delil olarak gösterilmiştir. Buradan hareketle gökyüzünün yeryüzüne kıyasla daha geniş yaratıldığı da söylenmiştir. Bu sebeple yeryüzündeki tüm kara parçaları ve maddesel oluşumlar gökyüzü ile kıyaslandığında çok küçük kalmaktadır.[258]

Evrenin yaratılışıyla ilgili bir diğer husus da gökler ve yerin yaratılışındaki sıralamanın nasıllığıdır. Kur'an'da bazı ayetlerde ilk olarak arzın, bazı ayetlerde de ilk semânın yaratıldığına dair işaretler olduğu belirtilmiştir. Azınlıkta olan bir görüşe göre ise yer ve gök eş zamanlı olarak yaratılmıştır. Yerin ilk yaratıldığını söyleyenler;*"O yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyendir."*[259], ve "*Deki siz yeryüzünü iki günde yaratan Allah'ın tek ilah olduğunu inkar edip O'na bir takım eşler, ortaklar mı uyduruyorsunuz? Halbuki bütün bunları yaratan O alemlerin Rabbi'dir. O yerin üstünde sabit dağlar yarattı, orayı bereketli kıldı. Orada arayıp soranlar için gıdalarını, bitkilerini ve ağaçlarını tam dört günde takdir edip düzene koydu. Sonra iradesi bir gaz halinde bulunan göğe yöneldi. Ona ve yere şöyle buyurdu: 'isteyerek de olsa istemeyerek de olsa emrime gelin! Onlar da: 'isteyerek geldik' dediler. Böylece iki gün içinde gökleri yedi kat olarak şekillendirdi. Her bir göğe kendisine ait işi vahyetti. Biz dünya semâsını kandillerle, yıldızlarla süsledik, bozulup yıkılmaktan koruduk. İşte bu her şeye galip olan her şeyi bilen Allah'ın takdiridir."*[260] Ayetlerini delil olarak göstermektedirler.

Bakara suresinde önce yerin ve yaşama el verişli şeylerin yaratıldığı ardından Allah'ın arşa istiva etmesi ve göğün yedi kat olarak düzenlenmesi anlatılmıştır. Fussilet suresindeki ayetler de bu sıraya işaret etmektedir. Ayetler göz önüne

---

[257] Ebû Zekeriyy Yahyâ b. Ziyâd el- Ferrâ, *Meâni'l Kur'ân*, nşr. İmâu'd Dîn b. Seyyid Âlu'd- Dervîş, Âlemu'l Kutub, (Birinci Baskı, Beyrut, 2011),II/806; Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbu't Tevhîd*, nşr. Bekir Topaloğlu- Muhammed Aruççi, (İSAM Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2003), IV/443.

[258] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, XXVIII/194-195.

[259] Bakara, 2/29

[260] Fussilet, 41/9-12

alındığında yer ve göğün yaratılmasında öncelik ve sonralık arasında bir çelişkinin olduğu zannedilmektedir. Ancak ayetlerin bağlamları dikkate alındığında bir çelişkinin olmadığı Allah'ın bir gayeyi gözeterek bu şekilde buyurduğu görülmektedir. Gökler ve yerin yaratılışıyla ilgili ayetler pek çok ilim adamı olarak farklı anlaşılmıştır. Bir kısmı yerin, bir kısmı göğün bir kısmı da eş zamanlı yaratılmayı açıklamaları arasına dahil etmiştir. Ancak çoğunluğun görüşüne göre gökler yerden önce yaratılmıştır.[261]

Râzî tefsirinde gökler ve yerin yaratılış önceliği konusunda gökyüzünün yaratılışının önce gerçekleştiğini belirtmektedir. Naziat suresinde yer alan "sonra yeryüzünü döşedi" ifadesinin zâhirî olarak göğün ilk yaratıldığını gösterdiğini söylemektedir. göğün önce yaratıldığına delil olduğunu söylemektedir. Pek çok kişinin tersine *"sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi*"[262] ayetinin görüşüyle çelişkili olmadığını belirtmektedir. Râzî ve Kadı Beydâvî gibi müfessirler "sonra" ifadesinin zaman olarak bir sonralık belirtmediğini, rütbe olarak bir sonralığın kastedildiğini ifade etmişlerdir. Bu sebeple göğün yaratılışı yeryüzünün yaratılışından önce gerçekleşmesine rağmen yeryüzünün yaratılışından sonra zikredilmiştir. Duman halini de kendisinden diğer yapı ve formların yaratıldığı ilk madde olarak almışlardır.[263]Pek çok müfessir Râzî gibi semânın duman halinin arzın döşenmesinden önce gerçekleştiğini söylemektedir.[264]

Râzî göğün ilk yaratıldığı hususunda ayetler arasında bir çelişkiye yol açmadığını tefsirinde açıkça belirtmektedir. O Allah'ın ilk iki günde yeryüzünü ve üzerindeki canlıları yarattığı sonraki iki günde de canlıların hayatlarını devam ettirebilmeleri için elzem olan rızıkları yarattığını ve böylece bu işlemin toplamda dört günde gerçekleştiğini belirtmektedir. Süreyle ilgili ihtilafı bir kimsenin Basra'dan Kûfe'ye on beş günde gittim demesindeki durum örnekliğinde açıklamaktadır. Nitekim Kûfe'ye gidişteki on kilometreye Basra ve Bağdat'ın da

---

[261] Âlûsî, Ebu'l Fazl Şihâbuddîn Mahmûd, *Rûhu'l Meânî*, (Dâru'l Kutubi'l İlmiyye İkinci Baskı, Beyrut, 2005), I/218.

[262] Fussilet, 41/11

[263] Elmalılı, *Hak Dini kur'an Dili,* VI/607-608.

[264] Veli, Ulutürk, *Kur'an-ı Kerim'de Yaratma Kavramı,* (İnsan Yayınları, İstanbul,1995), 88.

dahil olduğunu bu sebeple ayetteki dört güne ilk iki günün de dahil olmasından dolayı bir çelişki olmadığını belirtmektedir.[265] O'na göre göğün önce yaratıldığının bir diğer delili de yerin iki günde yaratılmış üçüncü günden itibaren gıdaların takdir edildiğinin bildirilmesidir. Bunların gerçekleşmesi için yerin yayılarak hazır olması gerekmektedir. Buradan ise yeryüzünde bitkilerin yeşerdiği ve ağaçların büyüdüğü sonucuna varılmaktadır. Böyle bir durumun meydana gelmesi için göğün yaratılması ve yeryüzünü sularıyla beslemesi gerekmektedir. Bu da göğün önce yaratıldığını göstermektedir.[266]

Yer ve göğün yaratılışıyla ilgili ayetleri birlikte değerlendirdiğimizde ve yerin ilk olarak yaratıldığını kabul edecek olursak, yer iki günde yaratılmış, yayılıp döşenmesi iki gün sürmüş sonra gök yaratılmış ve yeryüzünün yeşererek rızıkla donatılması ile altı günlük yaratılış buna göre belirtilmiştir. Râzî bu şekildeki açıklamasıyla yaratılışla ilgili zaman olgusunda herhangi bir tenakuzun olmadığını açıklamaktadır. [267] İbn. Âşûr da semânın arzdan önce yaratıldığı görüşünü benimsemektedir. Çünkü bu doğrultudaki ayetler daha zâhirdir. Astronomi ilminin verilerine göre üzerinde yaşamış olduğumuz yer küre güneş sisteminden koparak bu günkü halini almıştır. Semâ ile kst edilen atmosfer ise gök yerden sonra yaratılmıştır. Fakat uzay boşluğu ve gezegenler kast ediliyorsa göklerin yeryüzünden önce yaratılmış olması gerekmektedir. [268] Ancak göğün ya da yerin önce yaratıldığı hususundaki ispat gayreti Kur'an'ın önemsediği bir gaye değildir. Muhammed Abduh(ö. 1849/1905) ve Reşid Rıza'da Kur'an'ın buradaki gayesinin farklı olduğunu dile getirmektedirler. Allah gökleri ve yeri aşama aşama yaratırken bizlerin bu ana şahit olmadığımızı, yaratılışın gayesinin yaratıcının kudret ve hikmetinin bir hatırlatma olduğunu ve bilgilendirildiğimiz bu hususlarda bilimsel bir ispat ve tarihlendirmenin yapılmadığını belirtmektedirler.[269]Alûsî(ö.1270/1854) ise gökler ve

---

[265] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb,* XXVII/106.

[266] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb,* XXVII/102-107.

[267] Enver, Bayram, Râzî'nin Kur'an'daki Yeryüzü Ayetleriyle ilgili Tefsîr-i Kebîr'deki Yorumları: Modern Jeoloji Biliminin Verileriyle Kısa Bir Mukayese, *Karabük Üniversitesi Tarih Kültür Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1/154.

[268] İbn. Âşûr, *et- Tahrîr ve't Tenvîr*, I/384.

[269] Reşid Rıza, *Tefsîru'l Kur'âni'l Hakîm(Tefsîru'l Menâr),* 207.

yerin ilk özünün birlikte yaratıldığını ancak yaratılışlarının beraber olmadığını ve göklerin yaratılışının zamanca yerden önce olduğunu söylemektedir.[270]

Bir çok tefsir alimine göre yer ve göğün yaratılışıyla ilgili ayetlerde yer alan "sonra" ifadesinin zaman bakımından bir sonralıktır. Dolayısıyla yeryüzü gökyüzünden önce yaratılmıştır. Elmalılı da bu görüştedir. [271] Hâkim ve Beyhâkî(ö.458/1066)'nin Said b. Cübeyr(ö.94/713?)'den naklettikleri sahih bir rivayette; bir adam İbn. Abbas'a gelir ve "Ben Kur'an'da birbirine muhalif şeyler gördüm " der. İbn. Abbas'ta onları getirmesini ister. Adam Fussilet 9-11 ayetler ve Nâziat 27-31. Ayetleri okur ve birinde göğün önce yaratıldığı diğerinde yerin önce yaratıldığının yer aldığını söyler. Bunun üzerine İbn. Abbas şu şekilde yanıt verir: "Semâ duman halinde iken arzın iki günde yaratılması, semânın yaratılmasından öncedir. Arz yaratıldıktan sonra iki günde de Allah yedi semâyı düzenledi. Allah'ın bundan sonra "Allah yeryüzünü yayıp döşedi" sözü ise burada dağları, nehirleri, ağaçları ve denizleri meydana getirdiği anlamına gelmektedir."[272]Ona göre Fussilet suresinde yer alan "ikiniz de isteyerek ya da istemeyerek gelin" emri göğün önce yaratıldığı görüşüyle çelişmektedir. Eğer gökler yerden önce yaratılmış olsa idi "ikiniz de gelin" ifadesi yeniden yaratılmayı gerekli kılacaktı. Bu sebeple bu görüşün isabetli olmadığını savunmuştur.[273]

İbn. Kesîr' de Allah'ın yaratmaya önce arzdan başladığını sonra göğü yarattığını söylemektedir. O bu hususu bir bina örneği üzerinden anlatmaktadır. Nasıl ki bir bina inşa etmek için önce aşağıdan başlanır sonra yukarılar inşa edilir, bu durum da aynı şekilde gerçekleşmiştir. O'na göre "sonra" fiil ifade etmemektedir ve İbn. Abbas'ın "yerin döşenmesi göklerin ve yerin yaratılışından sonradır" rivayetini de görüşünü teyit etmek için sunar. Taberî önce yerin yaratıldığını kabul edenlerdendir. Tefsirinde önce yerin yaratıldığını ardından göğün yaratıldığını sonra

---

[270] Alûsî, *Rûhu'l Meânî*, I/344.

[271] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* VI/607.

[272] Ulutürk, *Kur'an-ı Kerim'de Yaratma*, 88.

[273] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb,* XXVII/105.

da yerin döşendiğini ve yerin yayılıp döşenmesinin semâdan sonra yaratılmayı zorunlu kıldığını belirtmektedir. [274]

Dil bilimsel izahı dikkate alan bir kısım alimlere göre Allah'ın yeryüzünü yaratmasının ardından göğe yöneldiği sonra yeryüzünü ve içinde barındırdığı canlı varlıkları yarattığı ardından göğü yedi kat olarak bina ettiği Bakara 29. Ayette açıklanmaktadır. Merâğî (ö.1883/1952) Bakara 29. ve Nâziat 30. Ayetlerdeki "sonra" kelimesinin zaman değil ifade açısından bir sonralık belirttiğini söylemektedir. Araplar günlük konuşmalarında bu tür kullanıma yer vermektedirler. Bu durumun tıpkı falanca bir kişiye iyilik yaptım, ona yardım elimi uzattım ve işinde ona destek de oldum demek gibi olduğunu belirtir. [275] Başka bir izaha göre semânın yaratılışından sonra meydana gelen olaylar yeryüzünün yaratılışını aktarmaktan öte, onun insanların ve canlıların hayatlarını devam ettirebilmeleri için el verişli hale getirilmesi yani tekâmüle ermesi anlamına gelmektedir.[276]

Kurtûbî Fussilet suresinde yer alan ayetin Allah "ilk önce yeri yarattı sonra da onu yaydı, döşedi ardından semâyı yarattı" şeklinde anlaşılmaması gerektiğini söylemiştir. Çünkü aynı surenin on ikinci ayetinde yer alan "ona ve arza isteyerek veya istemeyerek gelin" emrinin vücuda gelme anlamı vardır. Bu emirden önce yer ve gök mevcut değildir. Sadece "sonra" kelimesine dayanarak yerin gökten önce yaratıldığı söylenemez. Kur'an'da "ثم" kelimesi yalnızca zaman ifade etmemektedir. Sözün ve konuşmanın sırasını ve sonralığını belirtmek için de kullanılmaktadır.[277]

Yer ve göğün yaratılışında öncelik veya sonralığın bulunmadığını, bunun sözlü bir ifade olduğunu söyleyenlere göre Allah burada bize zaman farklılığını belirtmektedir. Olaylar söz konusu ayetlerde muhataba aktarılmak için sıralanmaktadır. Bu görüşe göre göğün katmanlar halinde düzenlenmesi, orada aydınlık ve karanlık zamanların oluşturulması gök ve yerin oluşturulduğu aynı

---

[274] Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XXX/41-47.

[275] Ahmed Mustafa, el- Merâğî, *Tefsîru'l Merâğî*, thk. Mustafa el- Bâbî el- Halebî, (Birinci Baskı, Kahire, 1946), I/74.

[276] Şihâubu'd-dîn Ahmed b. Muhammed el Hafâcî, *İnâtyeu'l Kâdî Kifâyetu'r Râdî(Hâşiyetu'ş Şihâb),* (Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrût, 1997), II/175.; Kasımî, *Tefsîru'l Kâsımî,* I, 311.

[277] Kurtûbî, *el Câmi li Ahkâmi'l Kur'an,* c.XIX, s.205; Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, V/322-323.

zamana denk gelmektedir.[278]Yer ve göğün yaratılışlarının anlatıldığı ayetlerde yer veya göğün diğerinden önce zikredilmesi önce yaratıldığı konusunda bir delil oluşturmamaktadır. Kur'an zamansal bir sıralama ya da astrofizik kitabı gibi bir bilgilendirme yapmamaktadır. O yalnızca insanlara kulluk görevlerini ve Allah'ın kudretini hatırlatarak zikr sıfatını vurgulamaktadır. Bu sebeple bu ayetlerde zaman sıralamasının ön planda tutulduğu söylenemez.[279] Süleyman Ateş'e göre de göklerin ve yerin yaratılışının ayrı ayrı anlatılması birinin önce diğerinin sonra yaratıldığı anlamını zorunlu kılmamaktadır. Aksine ikisinin beraber yaratıldıklarını göstermektedir. Yerin yaratılışının göklerin yaratılışından daha çok zikredilmesinin sebebi; diğer gök cisimlerinin vahyin ilk muhataplarını çok fazla ilgilendirmemesi ve yere daha çok vâkıf olmalarından dolayı yerin aşamalardan geçerek dört günde yaşama el verişli hale geldiği anlatılmıştır. Güneş sistemindeki tüm yıldızlar ve gök cisimleri de bir tekâmülden geçerek mevcut hallerini almışlardır. [280]

Yer ve göğün birlikte yaratıldığını savunanlara göre Bakara suresinde yer alan "arz" kelimesi ile tüm kâinat kastedilmektedir. Bu sebeple ayet ilk yaratılışın nasıllığını ifade etmekte ayette yalnız dünya yeri kastedilmemektedir. Aynı şekilde "semâ" lafzı ile de tüm gökler, atmosfer ve uzay kastedilmektedir. Bu sebeple söz konusu ayette bir öncelik ve sonralıktan bahsedilmemektedir. Nâziat suresindeki "arz" ve "semâ" ise dünyanın sahip olduğu özelliklerdir.[281]

Kur'an'da yeryüzünün yaratılışı ve düzenlenişinin anlatıldığı her olay insanın ahlakî eğitimi ve kişilik oluşumunu merkeze almaktadır. Allah insanın anlayabileceği ve tefekkür edebileceği detayları insana sunarak ona kulluğunu hatırlatmaktadır. Bu sebeple yerin mi önce yaratıldığı yoksa göğün mü önce yaratıldığı konusu Kur'an'ın ana gayesi arasında yer almamaktadır. Ayetlerde evrenin yaratılış gayesi "*Allah gökleri ve yeri hak olarak yani doğru ve isabetli olarak yarattı, yoksa bâtıl ve yanlış*

---

[278] Yeniçeri, *Uzay Ayetleri Tefsiri*, 91.

[279] Ahmet, Musaoğlu, *Yaratılışın Altı Günü*, (Vural Yayıncılık, İstanbul, 2002), 408; Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân,* V/322-323.

[280] Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VIII/125.

[281] El- Ömerî, "el- Ardunne's Seb' ve Tevzîu's Safaih el- Mecriyye ez Zahme", *Mecelle Külliyyeti'l Mearifi'l Camia*,(Irak, 2003), 55.

olarak yaratmadı."[282] şeklinde açıklanmıştır. "Hak" Allah'ın sıfatlarından biri olduğu için yerin ve göğün yaratılışı da Allah'ın hikmetinin bir eseridir. [283]Allah gökleri ve yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadığını(Enbiyâ, 21/16-17) aksine her şeyi yaratan Allah'a uymaları, günah işlediklerinde veya iyilik yaptıklarında karşılıklarını bulacakları hatırlatılmak için yaratılmıştır. [284]

d. Altı Günde Yaratma

Gökler ve yerin altı günde yaratıldığı ifadesi Kur'an'da sekiz yerde geçmektedir. Bu yerlerde yaratma fiili "halk" kavramı ile ifade edilmiştir. Bu ayetlerin dördünde "göklerin ve yerin altı günde yaratıldığı" , diğerlerinde ise göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin altı günde yaratıldığı" yer almaktadır. Buna karşılık Fussilet 9-12. Ayetlerde yeryüzünün iki günde yeryüzündeki dağlar ve canlılar için gerekli olan rızıkların dört günde meydana getirildiği ve Allah'ın duman halindeki göğe istivasından söz edilmektedir. Bu ayetlerin beş tanesinde altı günde yaratma ifadesi açıkça yer almaktadır. Ancak bu altı günde yaratmanın mahiyeti ve nasıl gerçekleştiği hususunda bir detay verilmemiştir. Fussilet suresinde konu biraz detaylandırılsa da gün gün nelerin nasıl gerçekleştiği bilgisi yer almamaktadır. Burada "yerin iki günde yaratıldığı, dört günde oradaki rızıkların takdir edildiği, göğün de iki günde yedi kat düzenlendiği" buyrulmaktadır.[285]

Fussilet suresindeki *"...yeryüzünü iki günde yarattı…O yerin üstünde sabit dağlar yarattı, orayı bereketli kıldı, orada arayıp soranlar için gıdalarını, bitkilerini ve ağaçlarını tam dört günde takdir edip düzene koydu.Sonra iradesi duman halinde bulunan göğe yöneldi. Ona ve yere şöyle buyurdu: "isteyerek de olsa istemeyerek de olsa emrime gelin!" Onlar da "isteyerek geldik" dediler. Böylece iki günde gökleri yedi kat olarak şekillendirdi. Her bir göğe kendisine ait işi vahyetti…"*[286] bu ayet bazılarına göre gökler ve yerin toplamda sekiz günde yaratıldığının anlamını

---

[282] En'am, 6/73

[283] Zemahşerî, *el- Keşşâf,* II/565.

[284] Kurtubî, *el Câmi li Ahkâmi'l Kur'an,* XI/183.

[285] İsmail, Özdemir, Kur'an-ı Kerim'de Göklerin ve Yerin Altı Günde Yaratılışı, *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları Sempozyumu*, (İstanbul, 2009), 56.

[286] Fussilet, 41/9-12

verebilmektedir. Ayetlerde yerin iki günde yaratıldığı, dört günde dağların meydana geldiği ve canlıların rızıklarının takdir edildiği ve göğün iki günde yaratıldığı söylenmektedir. Buna göre süre sekiz günü bulmaktadır. Bazı müfessirler bu durumu çelişkili bulmuşlardır. Râzî bu meseleyle ilgili olarak 'göklerin ve yerin yaratılması' ifadesinin ikisi arasındakilerin yaratılmasını da kapsadığını söylemektedir. Bu durumda yeryüzünün ve yeryüzünde bulunan nimet ve rızıkların meydana gelmesi toplamda dört gün sürmüş, kalan iki günde de gökler yaratılmıştır.[287] Ona göre gökler, yer ve ikisi arasındakiler üç ayrı şeydir. Bu üç şeyin her biri için zât ve sıfatlar söz konusudur. Bu yüzden Allah'ın göklerin zâtını yaratması bir hal, sıfatlarını yaratması başka bir haldir. Yani bu üç şey altı günde yaratılmıştır anlamına gelmektedir.

Ayette geçen "*sitteti eyyâm*" ifadesindeki "*yevm(gün)* kavramı Arapça'da güneşin doğuşundan batışına kadar geçen süreden ibarettir. Yani yirmi dört saatlik zaman dilimidir. Bazı özel günleri belirtmek için de "yevm" kelimesi kullanılmaktadır.[288]Genel anlamda gün kelimesi dünyanın kendi etrafındaki bir tam dönüşündeki geçen süre demektir. Dolayısıyla yeryüzü yaratılmadan günden bahsetmek olası değildir. Çünkü güneş ve yeryüzü de mevcut değildir. Pek çok müfessir bu yüzden altı günde yaratma ile kastedilenin altı dönem/evre olduğunu belirtmektedir. Râz î'ye göre de evrenin yaratılışı esnasında yirmi dört saatlik bir zaman dilimi mevcut olmadığı için "yevm" kelimesi zamansal bir anlam taşımamaktadır. Bu kavrama bu yüzden ayetin bağlamından hareketle manalar verilmiştir. Kur'an'da "yevm" ifadesi izâfî bir kavramdır. Farklı zamanları belirtmek için de kullanılmıştır. Ayetlerde "yevm" ifadesi bu günkü anlamında sabit bir manayı içermemektedir. Gün ile ilgili olarak Secde suresindeki *"..sizin ölçülerinize göre bin senedir.*"[289] ifadesiyle altı bin yıllık süreye eş bir gün olduğu, Meâric suresinde *"Melekler ve Cebrail o derecelere miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselirler."*ayetinde ise otuz bin yıllık bir süreden bahsedilmektedir. Ayetlerde de

---

[287] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb,* XXVII/ 89.

[288] İsfehânî, *el- Müfredât,* 1199.

[289] Secde, 32/5

görüldüğü üzere gün ile ilgili belirsizlikler ve değişkenler söz konusudur. Kurtubî'ye göre altı gün her biri biner yıllık süreye tekabül eden zaman diliminden ibarettir.[290]

Mâturîdî "altı gün"ün biner yıllık ahiret günü olarak anlaşıldığında evrenin kıyamete kadar altı bin yıllık varlık süresinin bulunduğunu, yedinci günün kıyamet günü olduğunu ve sonsuza kadar süreceğini söylemektedir. [291]İbn. Âşur'a göre "*altı gün*" kavramıyla bilinen bir gün değil yaratılış süreçleri ve merhaleleri kastedilmektedir. [292] Arap dilinde de gün kavramı Kur'an'daki bazı ifadeleri desteklemek amacı ile farklı manalarda kullanılmıştır. Örneğin "*dehr*" "süre kaydı olmayan, mutlak zaman, belirsiz süre" anlamlarına gelmektedir. [293]Bazı ayetlerde yer alan "ahiret günü" ve "kıyamet günü" kalıpları da bu anlamda kullanılmıştır. Örneğin İslamiyet öncesi Araplarda "ايّام العرب" tabiri savaş gibi büyük vakalara da "yevm" kavramının kullanıldığını ve kavramın "kevn(oluş), vuku bulan önemli olay" gibi manalarının olduğunu da göstermektedir. Bu tabirin bu anlamda kullanılmasının sebebi savaşların gündüz gerçekleşmesi sebebiyledir. [294]

Bu günkü bilimsel veriler zamanın izâfî olduğunu göstermektedir. Yirminci yüzyılın başlarına kadar Newton fiziğine dayanan mutlak bir zaman anlayışı hâkimdi. Einstein'in Newton fiziğinin açıklayamadığı maddede çok hızlı hareket ederek enerjinin dönüşümünü gösteren teorisi izafiyet teorisi olarak adlandırılmıştır. Bu teoriye göre madde ve enerji birleştiğinde uzay ve zamanda birleşmiş oldu. Böylece evrende son derece senkronize bir irtibat ortaya çıkmış oldu ve Aristo ve Newton'un ortaya koymuş oldukları "bağımsız zaman" teorisi yerini "elastik zaman" teorisine bıraktı. İzâfiyet teorisine göre uzay ve zaman birbirinden ayrılmayan bir bütündür. Genişlemekte olan uzayı ilk yaratıldığı zamana gidildiğinde zaman olgusu diye bir şeye rastlanmamaktadır. Bu nedenle evrenin yaratılış anı zamanın başlangıcı kabul edilmektedir.[295]Bilimsel verilere göre de kâinat altı aşamada yaratılmıştır. İlk

---

[290] Kurtubî, *el Câmi li Ahkâmi'l Kur'an,* VII/140.

[291] Maturîdî, *Kitâbu't- Tevhîd,* IV/443-444.

[292] İbn. Âşûr,*et-Tahrîr Ve't-Tenvîr,* VIII/162.

[293] Ezherî, *Tehzîbu'l Luğa*, IV/.3990-3991.

[294] Kurtubî, *el Câmi li Ahkâmi'l Kur'an,* IX/473; İbn. Manzûr, *Lisânu'l Arab*, IX/473.

[295] Caner, Taslaman, "İzafiyet Teorisi, Değerler ve Tanrı- Evren İlişkisi", *MÜİFD,* (2002), 7.

başta hiçbir şey yokken mutlak bir boşluk kâim iken büyük bir patlama meydana gelmiştir. Bu yaratılışın ilk aşamasını oluşturmuştur. Bu patlama ile ortaya çıkan enerji atom altı parçacıkları meydana getirmiştir. Bunlar boşlukta düzenli bir şekilde dağılmış ve ikinci aşamayı meydana getirmişlerdir. Daha sonra protonların da etkisiyle çekirdekler oluşmuş, elektron, proton ve pozitron birbirinden ana parçacığı oluşturmak amacıyla ayrılmıştır. Dördüncü aşamada bu yapılar birbirini bularak atomlar oluşmuştur. Beşinci aşamada atom çekirdeğindeki sıkışmalar sonucu atomların birleşerek ortaya çıkardıkları enerjiden yıldızlar oluşmuştur. Bu aşamada yıldızların patlama sonrası içlerinde sıkışık olan maddeleri boşluğa savrulmuştur. Altıncı aşamada boşluğa savrulan bu maddeler güneş sistemini oluşturmuştur.

Pek çok görüşe göre Allah'ın "ol" emri ile yaratma başlamış, her şey bir anda değil emirden sonraki yaratma tedrici gerçekleşmiştir. Yaratmayla ilgili rivayetler ve bilimsel veriler göz önüne alındığında kâinat miktarı çok uzun bir süre olan ve belirli aşamalardan geçerek meydana gelmiştir. Elmalılı altı günü kâinatın yaratmada geçirmiş olduğu devirler olarak yorumlamıştır. Ona göre bu devirler şu şekildedir: Birinci evre maddenin ilk olarak dumandan yaratıldığı evredir, ikinci evre cansız maddelerin oluştuğu, üçüncü evre yer ve göğün ayrıldığı, dördüncü evre yer kabuğunun oluştuğu, beşinci evre dağların ve nehirlerin oluştuğu ve altıncı evre hayatın var edildiği, bitkiler, hayvanlar ve insanların yaratıldığı evredir. [296]

Altı günde yaratma konusunda mutlak bir görüş birliği ve mahiyetinin ne olduğuyla ilgili kesin bir bilgi yoktur. Gün ile ilgili olarak bazı ayetlerde bin yıl, altı gün ve elli bin yıl gibi rakamsal değerlerin yer aldığı ayetler bulunmaktadır. Bu ayetler alimlerin akıllarında sorular oluşturmuştur. Bazı müfessirler kâinatın aşamalı yaratılması hususunda, Allah'ın tüm varlığı tek seferde yaratmaya gücünün yettiği halde niçin böyle yarattığı hususunda bazı izahlarda bulunmuşlardır. İbn. Âşûr Allah'ın dileğinin kâinatı tek seferde yaratmak yönünde olmadığını, aşamalı bir şekilde yaratmak istediğini belirtmektedir. Evrenin yaratılışı varlığın yaratılış aşamasında birbirini tetiklemesi sonucu geçirmiş olduğu aşamalarda daha da mükemmel hale gelmesini sağlamıştır. Allah'ın ilim ve kudretinin görülmesi için

[296] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII/4972.

Allah tek seferde yaratmak yerine bu şekilde irade buyurmuştur. [297]Bazı müfessirler ise tedricî yaratmanın hikmetini şu şekilde açıklamaktadır: ilk görüş; Allah'ın kâinatı ilk olarak altı günde yaratarak meleklerin muazzam olarak değerlendirecekleri bir fiil meydana getirmeyi irade etmiştir. İkinci görüş; Hz. Âdem ve nesli var olmadan onların hayatlarını idame ettirecek şekilde yeryüzünün tedricî yaratılması Adem ve neslinin melekler nezdinde önemli ve değerli bir varlık olduğunu göstermek içindir. Üçüncü görüş; Bir anda arka arkaya yaratmak kudret anlamında, tedricî yaratmak hikmet anlamında daha hikmetlidir. Dördüncü görüş; Allah kâinatı tedricî yaratarak kullarına işlerini acele ve özverisiz yapmamayı, görevlerinde itinalı ve dikkatli olmayı öğretmektedir. Hatasız ve kendisine unutma isnad edilmeyen Allah dikkatli ve itinalı davranmışsa unutkan ve aceleci insan bu konuda çok dikkat etmelidir. Beşinci görüş; Tedricî yaratma varlığın kendiliğinden değil bir yaratıcı tarafından var edildiğini göstermektedir. [298]

Kur'an'da bazı ayetlerde Allah'ın yeri ve göğü (Bakara 2/29, Fussilet 41/11) yarattıktan sonra arşa istiva ettiği (Secde 32/4,Yunus 10/3, A'râf 7/54, Râd 13/2, Furkan 25/59, Taha 20/5, Hadid, 57/4), diğer bazı ayetlerde yeri-göğü ve ikisi arasındakileri altı günde yarattıktan sonra arşa istiva ettiği ve arşının su üstünde o lduğu (Hûd 11/7) bilgisi yer almaktadır. "*Arş*" kelimesi sözlükte "yükseklik, yüksek yer, yüksek şey" gibi manalara gelmektedir. Bu anlamların yanı sıra "tavan, ev, çadır, ayağın parmaklara doğru uzanan tümsek bölümü, tavanın kubbesi, tepesindeki köşkü-cihannüması" gibi anlamları da bulunmaktadır. Arş bulunduğu yer ve ifade ettiği anlam itibariyle mecaz olarak "ulvilik, şan, şeref, hükümdarın oturduğu taht, sahip olunan saltanat" anlamlarına da gelmektedir. [299]Kavramın "*kürsi*" kelimesiyle eş anlamlı olduğunu söyleyenler bulunsa da bu doğru bir yaklaşım değildir.

Müfessirlerin nakillerine göre arş kürsinin üzerindedir. Bir rivayette kürsi için "ayağının yeri" ifadesi kullanılmıştır. Buradan hareketle kürsi için taht, arş için onu içine alan saray denmiştir. Terim olarak, tüm alemi kapsayan, insan aklının vakıf

[297] İbn. Âşûr, *et- Tahrîr ve't Tenvîr*, IX/161.

[298] İbnu'l Cevzi', Ebu'l Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali, *Zâdu'l Mesîr fî İlmi't Tefsîr,* (el-Mektebu'l İslâmî, Dördüncü Baskı, Beyrut, 1987), III/212.

[299] Yusuf Şevki, Yavuz,"Arş", *DİA,* (İstanbul, TDV Yayınları,, 2009), III/406.

olamadığı, yalnız Allah'ın ilminde olan insana yalnızca bildirilen yüksek yer şeklinde tanımlanmıştır. Cennet, Sidretü'l münteha ve kürsinin arşın altında olduğu söylenmiştir. [300]

"İstivâ" ifadesi sözlükte "doğru ve düzgün olmak" manalarına gelmektedir. Bunun yanı sıra kelimeye mutedil, eşit olmak, bir yere oturup yerleşmek, yukarı çıkmak, yönelme, tahta kurulma, hakim olma" gibi anlamlar da verilmiştir. [301]İstiva denildiğinde buna gerçek ve cismânî bir mana yüklenmemelidir. Arşa istiva etti ifadesinden arştan daha yüce ve üstün bir konum kastedilmiş olur. Arş kavramı zikretmiş olduğumuz manalarda çeşitli ayetlerde yer almaktadır. Örneğin taht anlamında Hz. Yusuf ve Sebe Melikesi Belkıs'ın tahtları için arş kelimesi (Yusuf 12/100, Neml 27/23-38-41-42) kullanılmışır. Bazı yerlerde ise "arş sahibi" (Tevbe 9/29, Zuhruf 43/83, İsra 17/42 Mu'min 40/15) tabiriyle Allah kastedilmiştir. Kur'an'da Allah'ın arşının su üstünde olduğu, istiva ettiği, arşının değerli ve yüce olduğu, melekler tarafından taşındığı ve melekler tarafından tavaf edildiği (Yûnus 10/3, Ra'd 13/2, Mu'minûn 23/116, Zümer 39/75, Mü'min, 40/7-69) bilgileri yer almaktadır. Bu ayetler arş hakkında tam anlamıyla açık bir bilgi vermemektedir. İnsan için gaybî bir konu olduğu yalnız Allah'ın ilmi dahilinde yer aldığı bildirilmektedir. Hadislerde şeytanın da bir arşının bulunduğu rivayetine rastlanmaktadır. Bu rivayete göre şeytan ve onun avânesi su üzerinde bulunan ve etrafı yılanlarla çevrili bu arşta bulunmaktadır. [302]Bazı hadislerde Cebrail a.s'ın da bir arşının olduğu bilgisi yer almaktadır. Ancak mahiyeti hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır. [303]

Bazı müfessirler arşın gökte bulunan büyük bir cisim olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. [304]Bu ittifak eden alimlerin büyük çoğunluğu Selefiyye ve Ehl-i Hadis ekollerinin mensuplarıdır. Râzî de arşı tefsir ederken bu ifadeleri

---

300 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* IV/54-55.

301 Yusuf şevki, Yavuz, *"İstiva"* , DİA, XXIII/407.

302 Müslim, "Sıfâtu'l munâfıkîn," 66-67, "Fiten" 87; Tirmizî, "Fiten" 63.

303 Buhârî, "Tefsir" , 65,15; Müslim, "îman", 257.

304 Ebu'l Yusr Muhammed el- Pezdevî, *Usûli'd- Dîn*, nşr. Hans Peter Lins, (Dâru İhyâi'l Kütübi'l Arabiyye, Kâhire, 1963), 223-224.

nakletmektedir.[305] Bazı ekollere göre ise arş konusunda herhangi bir tevilde bulunmak ve yorumda bulunarak çeşitli anlamlar vermek doğru bulunmamaktadır. Mûtezile ise Allah'a yer izâfe etmenin doğru ve yakışır olmamasından dolayı ayetlerdeki "arş" kavramına mecâzî manalar üretmişlerdir. Mûtezilî müfessir Ebû Müslim el- Isfehânî'ye göre arş gökte bulunan bir cisim değil, Allah'ın gökleri çok yüksek şekilde bina etmesi anlamına gelmektedir. Arap dilinde bina kavramı için "arş" onu inşa eden için de "ariş" tâbiri kullanılmaktadır. Cehmiyye ve Mûtezile'nin arşa mecâzî bir anlam vermesi ile pek çok sunî ve şiî alim arşı bu şekilde açıklamışlardır.

Arşın mâhiyeti hususnda pek çok ilim dalında açıklamalar yapılmıştır. Filozoflara göre arş atlas feleği olarak bilinen dokuzuncu felektir.[306] Alimlerin çoğunluğu "arş" ifadesini "mülk, saltanat, evren" olarak yorumlamışlardır. Bazıları ise arşa azamet ve saltanat anlamının verilmesinin uygun olduğunu söylemişlerdir. Fakat bu anlam mutlaklaştırılarak saltanat tasviri yapılması, onun gerçek bir varlığının olduğunun söylenmesi ve meleklerle taşındığı ve tavaf edildiğinin inkar edilmesi nasslara zıt düşmektedir.[307]

"*İstivâ*" kelimesine gelecek olursak sözlük anlamı "karar kılmak, oturup yerleşmek, yukarı çıkmak, tahta oturup kurulmak"tır.[308] "Arşa istiva" ifadesine Kur'an'daki diğer kullanımlarından hareketle Ferrâ (ö.458/1066) iki mana vermektedir. Birincisi: "Şahsın yetişme devrini tamamlayarak olgunluk çağına gelmesi", ikincisi: "bir şeyin kusur ve eğrilikten arındırılarak düzgün hale gelmesi"dir. Ferrâ üçüncü bir anlamının da "yönelmek" olduğunu söylemektedir. İbn. Abbas'a göre kavramın "yükselmek ve kalkmak" anlamları da bulunmaktadır.[309] İstivâya "yönelme" anlamını veren Beyhâkî, Allah'ın göğü

---

[305] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb,* XVI/12.

[306] İbn. Teymiyye, Ebu'l Abbâs Takiyyüddîn Ahmed, *Mecmû'ul Fetâvâ*, nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, (Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 2000), VI/276.

[307] Yavuz, "Arş", *DİA,* III/409.

[308] İbn. Manzûr, *Lisânu'l Arab*, IV/765-766.

[309] Ferrâ, Ebû Zekeriyyâ Yahya b. Ziyâd*, Meâni'l Kur'ân*, nşr. İmâdü'd- dîn b. Seyyid Âlü'd- Dervîş, (Âlemu'l Kutub, Birinci Baskı, Beyrut, 2011), I/33.

yaratmak için yönelmesi yani yaratmayı irade buyurmasıdır demiştir. [310] Göğe istivanın yönelme anlamı içerdiği hususnda çok fazla ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak arşa istiva hususunda hem arşın mâhiyetinin kavranamaması hem de istivanın mâhiyetinin kavranamaması sebebiyle pek çok ihtilaf ve yorum bulunmaktadır. Arşla ilgili olarak melekler tarafından taşınması, meleklerin onu tavaf etmesi, göklerin ve yerin yaratılmasından önce var olduğu, hadislerde arşa alt-üst gibi sıfatların atfedilmesi ve taht anlamının verilmesi gibi sebeplerle ibn. Hanbel (ö.241/855), Dârımî (ö.255/869) ve ibn Teymiyye(ö.622/1225) gibi alimler arşa "alemin tamamı ve mülk/saltanat" anlamlarının verilmesinin yanlış olduğunu söylemişlerdir. [311]

Mâturîdî, Eş'arî ve Şii Kelamcılar kavramı "ilahi kudret ve iradenin bütün kâinat üzerinde sürekli olarak geçerli olması ve tüm varlıkların hakimiyet altına alınarak yönetilmesini sağlayan sıfat" olarak yorumlamışlardır. Onların bu yorumu ise "Allah'ın yedi kat göğün üstünde bulunan ve meleklerce taşınan tahta kurulması" anlamının göz ardı edildiği gerekçe gösterilerek eleştirilmiştir. [312] İmam Mâlik (ö.179/795)'ten gelen "istivâ malum keyfiyeti meçhul, istiva'ya inanmak vacip bu meseleyi kurcalamak ise bid'attir." Rivayeti sebebiyle selef alimleri istiva'nın keyfiyetinin bilinemeyeceğini ve te'vile gidilmeden Allah'a yaraşır şekilde arşa istivaya inanmanın gerekli olduğunu söylemişlerdir.[313]

2. Kur'an-ı Kerim'e Göre Canlılar ve İnsanın Yaratılışı

Kur'an yaratılış konusunu ele alırken insanlık için önemli olan ana konuları merkezde tutmaktadır. İnsanlık tarihinin her dönemine damgasını vuran mümin kâfir çatışması, hak ve bâtıl arasındaki gerilim, Geçmiş milletler ve Peygamberlere ait kıssalar, evrende var olan düzen ve tabiatı eşsiz kanunları, yaratılış, ölüm ve ahiret konularının, öncelik sonralığıyla ilgili kronoloji Kur'an'ın kendine özgü üslubuyla insanlara anlatılmaktadır.

---

[310] Kurtubî, *el Câmi li Ahkâmi'l Kur'an,* I/176.

[311] İbn. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, *er- Red ale'l Cehmiyye ve'z Zenâdıka*, nşr. Sabrî Selâme Şahin, (Dâru't Sebât, Birinci Baskı, Riyad, 2003), 142-153.

[312] Yavuz, "istivâ", *DİA*, XXIII/402-404.

[313] Ebû Bekr Muhammed b. Muhammed b. Abdillah İbnu'l Arabî, *el-Avâsım minel Kavâsım*, nşr. Ammar Talibi, (Mektebetu Daru't Turas, Kahire), 26.

Kur'an'da insanın yaratılışının gökler ve yerin, bitkiler ve hayvanların yaratılışının ardından olduğu görülmektedir. Bu sebeple insanın yaratılışıyla yaratılış zincirinin son halkası tamamlanmıştır. Canlı ve cansız varlıkların yaratılmasıyla ve dünyanın insan için hazırlanmasının ardından insanın yaratılışı gerçekleşmiştir.[314] Allah "*yeryüzündeki her şeyi sizin için yarattım."*[315]*, "Hanginizin daha güzel iş yapacağını sınamak için yarattım*." [316] Buyurarak insanın yaratılış gayesini bildirmektedir. Ve bunu yapmadaki gayesinin insanları ve cinleri ancak kulluk etmeleri için yarattığı, olarak bildirmektedir.

Allah bütün âlemi kendisi için yarattığı ve bu amacın gerçekleşmesinden sorumlu tuttuğu insanı basit bir yaratılışla yaratmamıştır. Ayetlerde bu yaratılışın nasıl gerçekleştiği aşama aşama ve hallerden geçerek olduğu şeklinde yer almaktadır. [317] Kuranda insanın maddesel yaratılışıyla ilgili iki farklı anlatım söz konusudur. Birincisi insanın toprak, çamur ve sudan yaratılması, ikincisi ise anne rahminde nutfe, alaka, ve mudga aşamalarıdır. Tüm bu yaratma aşamalarının meydana gelmesi "halk" kavramıyla açıklanmaktadır.

Kur'an'da insanın yaratılışının yer aldığı ayetlerde; Mekkî sûrelerde genellikle "insan" kelimesi, bazı ayetlerde de "beşer" ve "Âdem" kelimeleri yer almaktadır. Beşer ve insan kelimeleri insan cinsini kapsayan bir anlamda kullanılmaktadır. Âdem ise ilk insan ve peygamberi nitelemek için kullanılmaktadır. Ancak bazı ilim adamlarına göre ilk insan için söz konusu olan bazı yaratılış süreçleri tüm insanlar için de geçerlidir. Bu sebeple bazı ayetlerde yer alan Âdem kelimesi tüm insanlığı nitelemektedir.

Bazı âlimlere göre ayetlerde yer alan Âdem tüm insanlığın biyolojik babasıdır. Başka bir görüşe göre ise Âdem'in yaratılış hikayesi tüm insanlığın hikayesidir, dolayısıyla Âdem insan kavramıyla eş anlamlı kullanılmıştır.

---

[314] Yusuf, Altunbaş, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrim Teorisi*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (2006), 62.

[315] Bakara, 2/29

[316] Mülk, 67/2

[317] Abese, 80/18

Âdem isminin ilk insana verilmesinin nedeninin anlamıyla ilgili olabileceği iddialar arasındadır. Âdem kelimesinin hangi dile ait olduğuyla ilgili çeşitli görüşler de mevcuttur. Müslüman ilim adamlarının çoğunluğuna göre "*Âdem*" Arapça bir kelimedir ve anlamı "bir şeyin dış yüzü"dür. Bazı rivayetlere göre ise Âdem arzın üst yüzeyindeki topraktan yaratıldığı için bu ismi almıştır. Bir başka görüşe göre Âdem kelimesi "esmerlik- beyazlık" anlamlarına gelen " *el- üdme*" kavramından türemiştir. [318] Âdem'in yaratılışını dikkate alan bir yoruma göre Allah Âdemi dünyanın çeşitli yerlerinden alınan toprak numunelerinden yaratmıştır..İnsanların deri farklılıkları huy ve kişilik özelliklerinin çeşitliliği de bundan kaynaklanmaktadır. [319] Beydâvî, Ebu's Suud ve Kurtubî gibi müfessirler bu görüştedirler.

Etimolojik tahlillerde ön plana çıkan görüş ise "Âdem" kelimesinin İbranice "toprağın tozu" anlamında olan "*adamah*" kökünden geldiğidir. "Adamah" kavramının başka anlamları da "kan"ve "öd"dür. İbn. Âşûr'a göre insanlığın atasına verilen Âdem ismi Araplara Yahudilere ait hikayeler aracılığıyla ulaşmıştır.[320]Ehl-i Sünnet anlayışına göre "*Ebu'l Beşer*" (insanlığın il atası) tâbiri ile kastedilen ilk insan olan Âdem'dir.

a. İnsanın Elementer Yaratılışı (Su, Toprak ve Çamur)

Kur'an insanın yaratılışında bazı maddeler dile getirmektedir. Ayetlerde insanın yaratılışıyla ilgili olarak "toprak" unsurunun yanında "su", toprak ve suyun karışımı olan "çamur" ve çamurun geçirdiği aşamalar da zikredilmektedir. Yaratılışın bu evresi inorganik evre olarak adlandırılmaktadır. Bu bölümde sıra ile bu aşamalar ele alınacaktır.

---

[318] Kurtubî, *el Câmi li Ahkâmi'l Kur'an,* 193.

[319] Tirmizî, "Tefsir" 2/1

[320] İbn. Âşûr, *et-Tahrîr ve't Tenvîr,* I/408.

i. Su

Kur'an'da yaratılışın başlangıcı ve insanın yaratılışındaki maddelerden birinin "su" olduğu görülmektedir. Tüm hayatın kaynağı ve devamını su oluşturmaktadır. Bu yüzden yeryüzü ve yeryüzünde bulunan canlıların su olmadan hayatlarını devam ettirmeleri mümkün değildir.

Suyun Kur'an'da kullanım alanları şu şekilde sıralanabilir: birincisi "gökten inen su"[321], ikincisi "denizlerin suyu"[322], üçüncüsü "herhangi bir sıvı"[323]dır. Bu kullanımlarda birincisi bitkiler alemi ve canlılar için zorunlu sıvı, ikincisi hayvanlar aleminin oluşumu ve üçüncüsü de üreme özelliği bulunan ve canlıların üreme bezlerinden çıkan bir sıvı anlamındadır.[324]

Elmalılı bitki, hayvan ve insanın yaratıldığı su ile ilgili, Nur sûresi kırk beşinci ayete atıf yaparak "her biri kendine mahsus bir sudan" yaratıldığını bunun da canlıların farklı köklerden yaratıldığını gösterdiğini söylemektedir. [325]

Tabâtabâî(ö.1904/1981) bitki, hayvan ve insanların suyun çok önemli etkisinin olduğunu belirtmektedir. Ona göre bitkilerin yeryüzünden çıkışı gökyüzünden inen yağmura bağlıdır. Allah gökten su indirerek yeryüzünün denizleri ve pınarlarını doldurur bu su sayesinde bitkiler türer bu bitkiler ise insan ve hayvanın besin kaynağını oluşturur.[326]

Tüm canlı türleri ortak kök olarak sudan yaratılmıştır ancak onlar da çeşitli türlere ayrılmıştır. Tabâtabâî bu konu da hayvanlar alemini örnek olarak vermektedir. Söz konusu örnek şu şekildedir: Allah tüm canlıları sudan yaratmıştır. Fakat yaratılış aşamalarının farklı olması sebebiyle canlılarda çeşitlilik ve farklı tarzda yürüme söz konusudur. Örneğin yılan ve solucan gibi canlılar karınlarının üzerinde sürünürken

---

321 Mü'min, 40/64

322 Tâhâ,20/53

323 Secde, 32/7-9

324 Yakıt, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrim*, 4.

325 Hayrettin, Karaman, vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, (DİB Yayınları, Ankara, 6. Baskı, 2017), 4/88.

326 Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *el- Mîzan fî Tefsîri'l- Kur'ân*, (Müessesetü'l-Alemi Li'l Matbuat, Beyrut,1997),XIV/170.

insan ve kuş türleri iki ayak üzerinde, evcil ve yabani hayvanlar da dört ayakları üzerinde yürümektedirler. O tüm bu canlıların sudan yaratılmasına rağmen benzerliklerinin bulunmaması bunun da Allah'ın takdiri sonucu olduğunu dile getirmektedir.[327]

"İnsan türünü sudan yaratıp onların arasında soy ve sıhriyet bağı kuran da O'dur. Rabbin üstün kudret sahibidir."[328]

Bu ayette insanın yaratılış maddesi toprak anılmadan su olduğu zikredilmiştir. Ayet öncesi bağlamında ele alındığında Allah'ın gökten temiz bir su indirdiği, bununla ölü bir toprağa hayat verildiği, onunla canlılar için yaşam kaynağı yapıldığı ve denizlerde tatlı ve acı suyun bulunduğundan bahsedilmektedir. Ayette yer alan su mecâzi bir anlamda değil gerçek su anlamında kullanılmaktadır. Bu ayet *"Biz her canlıyı sudan yarattık."*[329] Ayetiyle birlikte değerlendirildiğinde Elmalılı'ya göre söz konusu su "fırlayan su, hakir su" olarak adlandırılan nutfe değildir, daha insanın adı ve tohumu bile yokken hayatın kaynağı olan ve göklerden indirilen sudur burada kastedilen. Allah bu sudan insanı yaratmış, soy bağı vermiş ve kadın ve erkek olmak üzere iki cinse ayırmıştır.

Bir yaklaşıma göre insanın yaratıldığı su, dölleyici özelliği olan ve canlıların üreme bezlerinden çıkan sıvı anlamındaki su, spermatozoiddir. İnsanın anne ve babadan oluşumunu tayin eden durum bu şekilde olmaktadır. Tabâtabâî insanın hayatının su ile başladığını ve su ile devam ettiğini, Âdem ve eşinin bir anne ve babadan üremeksizin topraktan yaratıldığını ifade etmektedir.[330] İlk insan ve eşinden sonra insanlar doğum yoluyla hayat sahibi olmaktadırlar.

İlk insanın yaratılış aşamalarında zikredilen çamur unsurunun oluşumu için de su önem arz etmektedir. Yaratma iradesinin tecelli etmesiyle insanın toprak ve su unsurunun birleşimi olan çamurdan yaratıldığına dair bilgiler ayetlerde mevcuttur.

---

[327] Tabâtabâî, *el- Mîzan,* XV/138.

[328] Furkan, 25/54

[329] Enbiya, 21/30

[330] Tabâtabâî, *el- Mîzan* , XVI/ 255.

ii. Toprak

Allah Kur'an'da pek çok ayette yaratılışın ilk aşaması olarak "toprak(turâb)" ifadesini kullanmaktadır. Ayetlerde insanın varlık sahnesine çıkışının üzerinden belli belirsiz bir sürenin geçtiğinden ve insanın yaratılışında toprak unsurundan bahsedilmektedir. İnsanın topraktan yaratıldığı altı ayette yer almaktadır. Bu ayetlerden birinde Hz. Âdemin[331] ismi geçmektedir. Geriye kalan beş ayette ise Hz. Âdem'in yaratılışına imada bulunarak tüm insanlığın topraktan yaratıldığı [332] zikredilmektedir. Bazı ayetlerde de "sizi tarifsiz bir şekilde yerden bitirdik"[333]denilerek insanın yaratılışında toprağa atıf yapılmaktadır. *"Turâb"* Arap dilinde *"toprak, toz yada arzın dış yüzeyi en üst tabakası"* anlamlarına gelmektedir. Kelimenin kökünde "*fakirlik, ihtiyaç sahibi olmak, uysallık, yumuşak başlılık"* gibi anlamlar da vardır. Turâb ile aynı kökten gelen "*metrabe*" kelimesi Kur'an'da "*miskinlik, fakirlik*"[334] anlamında ifade edilmiştir. Ve yine "Terîbe" fiili "*muhtaç oldu, yoksullaştı"* anlamına gelmektedir.[335]

İnsanın topraktan yaratıldığına dair Kur'an'da farklı ifadeler yer almaktadır. Bunlar şu şekildedir:

"*Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Allah onu toprak türünden yarattı, ardından ona ol dedi, o da oluş sürecine girdi.*"[336]

Âlimlere göre bu ayette doğrudan Hz. Âdem'in topraktan yaratılışı zikredilmiştir. Hz. İsa'nın yaratılışı Hz. Âdem örnek verilerek açıklanmıştır. Ayete göre Hz. İsa Hz. Âdem gibi babasız yaratılmış olup Allah onu topraktan "ol" emriyle yaratmıştır. İki peygamberin yaratılışı doğal ve yaratılış ilkelerine göre

---

331 Âl-i İmran, 3/59

332 Kehf, 18/37

333 Hûd, 11/61; Yasin, 36/36; Necm, 53/32; Nûh, 71/17

334 Beled, 90/16

335 İsfehânî, *el Müfredât*, 270-272.

336 Âl-i İmran, 3/59

gerçekleşmiştir. Çocuğun oluşması için bu gün bir babaya ihtiyaç olması sebebiyle her ikisinin yaratılışı da olağanüstü ve mucizedir.[337]

"*O'nun kanıtlarından biri, sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra bir de baktınız ki, çoğalarak yeryüzüne dağılmış beşer topluluğusunuz.*"[338]

Rûm sûresindeki "*…sizi topraktan yaratmış…*" ifadesi insanlığın yaratılışında toprak türünden bir öz bulunduğunu ifade etmektedir. Bazı müfessirler topraktan yaratılanın Hz. Âdem olduğunu ve onun topraktan yaratıldığını, "beşer olarak yayıldınız" ifadesinin muhatabının da Âdem'in nesli olduğunu söylemektedirler.[339]

Râzi'ye göre ise bu ifadeden maksat 'Allah sizin aslınızı yani ilk atanızı topraktan yarattı' demektir. Ancak şu şekilde bir yorum yapmak da mümkündür: Tüm insanlar topraktan yaratılmıştır. Hz. Âdem'in topraktan yaratılışı ayetlerle sabittir. Allah diğer insanları nutfeden yaratmıştır. Nutfe ise yararlı besinlerden oluşmaktadır. Bu besinlerin çoğunluğu toprakta yetişen bitkilerden gelmektedir. Hayvansal gıdalarda da toprak ürünü bulunmaktadır çünkü hayvanlar da toprakta yetişen bitkileri yemektedirler. Bu sebeple insanın dolaylı yoldan da olsa toprak yaratılış yapısında yer almaktadır.[340]

Ayetteki toprak türünden yaratılmanın yalnız Hz. Âdem'e ait bir özellik olması, tüm insanlığın ona bağlı bir yaratılışa sahip olduğu bir varlık fikrini akla getirmektedir. Ancak Hacc sûresinde yer alan "*Ey insanlık eğer diriliş konusunda kuşku içindeyseniz, unutmayın ki biz sizi topraktan yarattık.*"[341] Ayeti Allah'ın topraktan yaratmayı sadece Hz. Âdem'e has kılmadığı, tüm insanlığın topraktan yaratıldığını ifade etmektedir. Kur'an'da yalnız Hz. Âdem'in topraktan yaratıldığını zikreden ayet Âl-i İmran sûresinde yer almaktadır. Söz konusu ayetin bu şekilde gelmesinin nedeni ise Hz. İsa'nın yaratılışındaki ihtilaf ve yanlış bilgiyi gidermektir.

---

337 Tabâtabâî, *el- Mîzan* , III/253.

338 Rûm, 30/20

339 Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XVIII/478; İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'âni'l 'Azîm*, (Daru'l Mâife, Beyrut, 1983),VI/315; Zemahşerî, *el- Keşşâf,* III/218; Kâsımî, *Tefsîru'l Kâsımî- Mehâsinu't- Te'vil,* XIII/4772; Kâdı el-Beydâvî, Abdullah Ebû Ömer b. Muhammed, *Envâru't Tenzîl ve Esraru't- Tefsîr,* (Dersaadet Yayınları, İstanbul, trs),IV/213.

340 Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, XXV/96.

341 Hacc, 22/5

[342] Buraya kadar zikretmiş olduğumuz ayetlerde ve "*O yeryüzü(toprağında) sizi var ederken de, annelerinizin karınlarında cenin halindeyken de sizinle ilgili her şeyi bilir.*" [343] ayetinde yer alan çoğul hitaplar insanların yaratılışında ve ölümlerinden sonra toprakla olan bağlantılarını dile getirmektedir. Bir çok müfessir ayetlerde topraktan yaratılanın Hz. Âdem olduğunu neslinin ise onun sülbünden yaratıldığını belirtmektedir. Bu yaklaşım topraktan yaratılmayı yalnızca Hz. Âdem'e has kılmaktadır.[344]

Müfessirler insanın ilk topraktan yaratıldığını bu sebeple toprağın insanın yaratılışında uzak ve birinci kaynak olduğunu belirtmiştir. Tabâtabâî Hz. Âdem ve Havva'nın ilk insan olmaları sebebiyle anne ve baba olmadan topraktan yaratılmış, Âdem'in nesli olan insanlar ise nutfeden yaratılmıştır. [345]O müfessirlerin görüşlerini üç başlık altında ele almıştır: Birinci yaklaşıma göre, insanların topraktan yaratıldığının zikredilişi ataları Âdem'in topraktan yaratıldığını belirtmek içindir. Bunun sebebi 'bir şey aslına izafe edilir' ilkesine dayanmaktadır. Buradan hareketle topraktan yaratılma tüm insanları kapsamaktadır. İkinci yaklaşıma göre, insanın topraktan yaratıldığına dair ifade Hz. Âdem'in topraktan yaratıldığını bildirmektedir. Bu görüşte olanlara göre topraktan yaratılma ilk insan mecaz edilerek diğer insanları kastetmemektedir. Yani topraktan yaratılan yalnızca Hz. Âdem'dir, diğer insanlar için topraktan yaratılma söz konusu değildir. Üçüncü yoruma göre Adem'in topraktan yaratılışı ile insanlar onun şahsında kapsamlı olarak topraktan, sonra ise tafsîlatlı olarak nutfeden yaratılmışlardır. Bu görüşte ilk insanın topraktan diğer insanların ise meniden yaratıldığını savunmaktadır. [346] Bizim kanaatimize göre ayetlerden anlaşılan Hz. Âdem ve tüm insanlığın hammaddesinde toprak elementinin

---

[342] Kurtubî, *el- Câmi' li Ahkâmi'l –Kur'ân,* IV/ 102; Taberî, *Câmiu'l Beyân,* V/459; İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'âni'l 'Azîm,* II/102; Zemahşerî, *el- Keşşâf,* I/433; Merâğî, Ahmed Mustafa, Tefsîru'l Merâğî,(y.y, Mısır, 1965), III/173-174.

[343] Necm, 53/32

[344] Taberî, *Câmiu'l Beyân,* XXII/70; ; İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'âni'l 'Azîm,* VII/437; Nesefî, Ebu'l – Berakât Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't –Tenzîl ve Hakâiku't- Te'vîl,* (Beyrut, Dâru'l İhyâi'l Kutubi'l Arabiyye, trs.), VII/38; Zemahşerî, *el- Keşşâf,* II/541; Kurtubî, *el- Câmi' li Ahkâmi'l –Kur'ân,* XVII/109.

[345] Tabâtabâî, *el- Mîzan,* XVII/25.

[346] Tabâtabâî, *el- Mîzan,* XVII/ 25.

var olduğudur. Bunun nedeni ayetlerde çoğul ifadelerin yer alması ve tüm insanlığa hitap eden ifadelerin yer almasıdır.

Tabâtabâî'nin son olarak bu konudaki görüşü Ayetten maksadın Hz. Âdem'in topraktan yaratılmış olduğudur. Çünkü diğer insanların yaratılışı da sonuç itibariyle Hz. Âdem'in yaratılışına dayanmaktadır. Bu yüzden ilk insanın topraktan yaratılması tüm insanların topraktan yaratıldığı anlamına gelmektedir.[347]

Râzî ve Esed Âdem'in topraktan yaratılışını toprakta yer alan organik ve inorganik maddelerin varlığıyla açıklamaktadırlar.[348] Toprakta yetişen bitkilerin meydana getirdiği besinler özümsenerek üretken ve canlı hücrelere dönüşmektedir. İnsanın cisimsel yaratılışının temelini de bu hücreler oluşturmaktadır. Ardından Allah insana akıl ve duyu iradelerini bahşederek ondan yaratılış gayesini gerçekleştirmesini istemiştir.[349]

Elmalılı topraktan yaratmayı hayata geçmede bir seçim olarak açıklamaktadır. Bunu bir tekâmül olarak gören Elmalılı "ol" emrinin ardından ruh üflenmesiyle insan olarak seçilmenin,"hemen olur" emriyle de oluşun bir silsile halinde devam ettiğini savunmaktadır. Âdem'in topraktan yaratılışını neslinin nutfeden yaratılışı ile aynı tutan Elmalılı nutfedeki hayatın bitki hayatı olduğunu belirtmektedir. O, Allah'ın insanı yerden bitki gibi bitirdiğini buyurduğu ayeti göz önünde bulundurarak Âdem'in de yeryüzündeki hayatına bir bitki gibi topraktan başladığını, ilk insanın yaratıldığında bitki ve hayvanların kendisinden önce yaratılması sebebiyle her birinin ilk yaratılışlarının kendi cinsleriyle olmadığı, ilahî müdahale ile yaratıldıklarını savunmaktadır.[350]

Bu gün modern bilimin desteklediği verilere göre toprak evreni meydana getiren elementlerin çoğunluğunu içermektedir. Allah'ın ayetlerde insanın topraktan yaratıldığını belirtmesi, onun evreni meydana getiren elementleri bünyesinde barındırdığına işaret etmektedir. Genel anlayışa göre evrenin büyük alem, insanın da

---

347 Tabâtabâî, *el- Mîzan,* XVII/346.

348 Esed, *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*, I/103.

349 Esed, *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*, 690.

350 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II/420.

küçük alem olduğu bilgisi bu bilgilere dayanmaktadır. [351]Kur'an'ın indiği dönemde toprak elementi ve içeriği o dönemin insanları için bir anlam ifade etmeyecektir. Onların günlük hayatında ve geçimlerinde toprak büyük bir anlam ifade etmesinden dolayı ve toprakla bağları güçlü olması sebebiyle bu ve benzeri ayetlere yer verilmiştir.[352]

Alimlere göre insanın topraktan yaratılmasını bazı hikmetleri vardır. Bu hikmetler mütevazi ve kusurları örtücü olması, halife olarak yaratılması, toprağa bağlı olması, şehvet, gazap ve ihtiras ateşini söndürmesi olarak sıralanmaktadır. Buna ek olarak Allah kudretini ızhar etmek istemiştir, bu sebeple şeytanı en çok ışık saçan ve yakıcı olan ateşten, melekleri maddenin en latif ve temizi olan havadan, insanı ise maddesin en yoğunu olan topraktan yaratmıştır. Tabiatla ilgili ayetlerin Kur'an'da yer almasının sebebi de insanın arzdan yaratılmasıyla ilişkilendirilmiştir.[353] Elmalılı'da toprağın vakar ve sakinliği temsil etmesi, sabırlı ve dayanıklı olması, sebat, yumuşaklık, hayâ ve cömertlik sahibi olması, seçkin bir yapı ve olgunlaşma özelliğine sahip olması sebebiyle insanın topraktan yaratıldığını belirtmektedir. [354]

iii. Çamur

Kur'an'ın insanın yaratılışından bahsederken zikrettiği kelimelerden birisi de "çamur"dur. Toprak ve suyun karıştırılarak yoğrulması sonucu mayalanması ile bu aşama oluşmuştur. [355] İnsanın fiziksel yaratılışındaki üçüncü aşama olan "*tîn*" Kur'an'da on iki kez geçmektedir. [356]Bu on iki yerde, iki ayette Hz. İsa'nın Allah'ın izin ve emri neticesinde çamurdan kuş maketi yaptığı,[357] dört ayette insanın yaratılış aşamalarından balçık ve çamur safhasının anlatıldığı,[358] üç ayette şeytanın insanın

---

351 Hüseyin, Aydın, *Yaratılış ve Gayelilik*, 39.

352 Hüseyin, Aydın, *Yaratılış ve Gayelilik*, 40.

353 Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb,* 6/361.

354 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* 4/20.

355 Yakıt, *Kur'an'da İnsanın Yaearatılışı ve Evrim,* 4-7.

356 Abdülbâki, *el- Mu'cemu'l Müfehres*, 533.

357 Âl-i İmran, 3/49; Mâide, 5/11

358 En'â, 6/2; Mü'minûn, 23/12; Secde, 32/7; Saffât, 37/11

çamurdan yaratılmış olması kendisinin de ateşten yaratıldığı için kendisini ondan üstün gördüğünün anlatıldığı,[359] bir ayette Allah'ın çamurdan beşer yarattığı[360] ve bir ayette de hedefi belirlenen taşların gönderildiği[361] ifadeleri yer almaktadır.

Kavram olarak "tîn" , "suyla karıştırılmış veya yoğrulmuş toprak(çamur) anlamına gelmektedir. [362] Bu kelimenin "*tînet*" şeklindeki türevi yaratılıştaki aslî yapı, fıtrat, huy, cibiliyyet, asıl karakter anlamına gelmektedir. [363]

İnsanın yaratılış aşamasıyla ilgili ayetler şu şekildedir:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَى اَجَلاً وَ اَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ

"*O'dur sizi balçıktan yaratan, sonra bir ömür tayin eden; yalnızca O'nun bildiği bir ömür. Fakat hala tereddüt içinde bocalıyorsunuz.*"[364]

İnsanın yaratılışını ifade eden çamurun özelliklerini ifade eden bir diğer ayette şu şekildedir:

الَّذِي اَحْسَنَ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَ بَدَ اَ خَلَقَ الاِنْسَانِ مِنْ طِينٍ

"O her şeye yaratılış amacıyla en uyumlu olma ve kemalini bulma yeteneğini bahşetmiştir. Öyle ki, insan türünü yaratmaya(basit) bir balçıktan başlamıştır."[365]

Yukarıda yer alan her iki ayetin bağlamlarında yerler ve gökleri yaratanın Allah olduğu evrende var olan düzenin O'nun tarafından sağlandığı yer almaktadır. Allah büyük alem olan evrenin yaratılışından bahsettikten sonra küçük alem olan insanın yaratılışından bahsederek, onun yaratılışındaki vazgeçilmez unsurları açıklamaktadır. Müfessirler En'âm suresinde yer alan ayette çamurdan yaratılanın

---

359 A'râf,7/12; İsrâ, 17/61; Saffât, 37/76

360 Saffât, 37/71

361 Kasas, 28/38

362 İsfehânî, *el- Müfredât*, 947.

363 İbn. Manzûr, *Lisânu'l Arab*, I/598-599.

364 En' âm, 6/2

365 Secde, 32/7

Hz. Âdem olduğunu söylemektedirler. Onlara göre Allah Âdem'i topraktan, insanlığı da Âdem'den yaratmıştır. Bu sebeple insan köken itibariyle topraktan yaratılmıştır.[366]

Bazı müfessirler "tîn"den kastedilenin insanların üriner sistemlerini oluşturmak için gerekli olan gıdaların topraktan elde edilmesi olduğunu belirtmişlerdir. Buna gerekçe olarak insanların üriner sistemlerinde yer alan sıvıların da bir takım besine ihtiyaçları olduğunu söylemişlerdir. Besin yoluyla faydalanmanın direkt bitkiler yoluyla, ya da bitkileri yiyerek beslenen hayvanlardan elde edilen gıdalar sonucu olduğu da ifade edilmiştir. Bu şekilde nutfe topraktan meydana gelmiş olur ve insanın toprakla bağı sağlanmıştır.[367]

Müfessirler Secde sûresi yedinci ayette yer alan "insan" ifadesinden anlaşılması gerekenin Hz. Âdem olduğu ve onun çamurdan yaratıldığı, neslinin de kendisinde oluşan bir sıvı ile türediğini kabul etmişlerdir.[368]Bazı müfessirler de, insan kelimesinden insan türüne atıf yapıldığını anne babanın üriner sisteminden gelen sıvıdan neslin devamının sağlanmasının anlaşılacağını savunmuşturlar.[369] Çağdaş Müfessirlerden Süleyman Ateş yukarıda zikretmiş olduğumuz iki ayetten, insanın yaratılışında var olan tekamül olgusunun dile getirmektedir. Ayette "Allah yarattı" denmediğini Allah yaratmaya başladı" dendiğini delil olarak gösteren Ateş yaratılışta insanın aşamalar geçirdiğini, canlı bir varlık haline geldikten sonra üriner sistemle çoğaldığını delil olarak göstermektedir.[370]

iv. Sülâle min Tîn (Çamurdan Süzülen Öz)

Kur'an insanın yaratılışını anlatırken çamurun ardından "*Sülâle min Tîn*" ifadesine yer vermektedir.

لَقَدْ خَلَقْنَا الاِنْسَان مِنْ سُلاَلَةٍ مِن طِينٍ

---

[366] İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'âni'l 'Azîm*, III/234; Taberî, *Câmiu'l Beyân*, IX/150; Kurtubî, *el- Câmi' li Ahkâmi'l –Kur'ân*, VI/387-388; Nesefî, *Medâriku't –Tenzîl,* III/490; Baydâvî, Envâru't- Tenzîl, I/291.

[367] Râzî, *Mefâtihu'l- Ğayb*, IX/321-322; Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l Menâr*, (Daru'l Marifet, Beyrut, trs), VII/296; Süleyman, Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, III/115.

[368] [368] İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'âni'l 'Azîm*, VI/362; Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XVIII/201, Âlûsî, *Rûhu'l Meânî fî Tefsîri'l Kur'âni'l Azîm ve Seb'il Mesâniî*, XXI/123.

[369] Tabatâbâî, *el- Mîzan,* XVI/ 255.

[370] Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VII/100.

"Andolsun biz insanı, çamurdan süzülmüş bir özden yarattık.[371]

Sülâle kelimesinin kökü olan "selle" bir nesneyi başka bir nesneden çekip çıkarmak anlamına gelmektedir. Çocuğun babadan türemesi sellelu'l veledi minel-ebi terkibiyle ifade edilmektedir.[372]"sülâle" Arapça bir terim olup anlamı " çekip çıkarılan şey, kendisinden bir şeyin çıkarıldığı nesne"dir. [373]Bu tanımlara göre bir şeyin sülalesi o şeyden sıyrılıp çıkarılan bir neticedir. "sülâle" kelimesi nutfeden ve spermden kinaye bir şeyden soyup çıkarılan, torun, soy, nesil olarak da değerlendirilmiştir. İnsanın yaratılış evrelerinde bu şekilde tanımlanan bir çamurdan süzülüp sıyrılan bir sülaleden yaratılmıştır, bu şekilde yaratılan Hz. Âdem'dir. İnsan cinsinin ve organlarının oluşmaya başladığı ilk evredir.

Müfessirler yukarıdaki ayette yer alan "*insan*" kelimesiyle çamurdan yaratılan Âdem'in kastedildiğini belirtmektedirler. Buna delil olarak da " *O'nun kanıtlarından biri, sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra bir de baktınız ki, çoğalarak yeryüzüne dağılmış beşer topluluğusunuz.*" [374] ayeti gösterilmiştir. İkrime(ö.105/723) ve Katâde'ye göre de ayette insandan kastedilen Hz. Âdem'dir ve Hz. Âdem çamurdan yaratılmıştır.[375]

Müfessirlerin bir kısmına göre de burada insandan kasıt Hz. Âdem değil Hz. Âdem'in neslidir. Hz. Âdem "tîn" çamurdan yaratılmış sülâleden de onun çocuklarına çamurun parçaları yayılmıştır. Bu parçalar insanın üreme sisteminde yer almaktadır. Ve bu parçalar insanlara hayvanlar ve bitkilerden beslenme yoluyla da geçmektedir. [376]

Elmalılı "tîn" kelimesinin Âdem olarak anlaşılmasına karşı çıkmaktadır. Ona göre ayetten anlaşılması gereken sülalenin Âdem' den önce olduğudur. Allah ilk çamurdan seçerek bir sülale çıkarmış, insanı da ilk kez o sülaleden yaratmıştır. Elmalılı bu çamur sülalesini nutfenin kendisinden meydana geldiği gıda maddeleri

---

371 Mü'minûn, 23/12

372 İsfehânî, *el- Müfredât*, 736,738.

373 İbn. Manzûr, *Lisânu'l Arab*, XI/339.

374 Rûm, 30/20

375 Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, XVI/398.

376 Kâsımî, , *Tefsîru'l Kâsımî,* XII/4391;Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, V/510-517.

olarak da tefsir etmiştir. O da bu durumun sadece Hz. Âdem'e has bir durum olmadığını tüm insan ferdi için geçerli olduğunu savunmaktadır. Gıda maddeleri içerisinde moleküler yapılar sayesinde insanda uzuvları yaratılmış, insanın yaratılışı da bu maddelerden seçilerek bir kaynaktan oluşmuştur. Bu oluşan maddeler nutfenin eseridir demek doğru değildir çünkü henüz bir insan varlığı mevcut değildir. [377]Bu demektir ki, ilk insanın yaratıldığı çamur ilk insan hücrelerinin ve ilk insanın yaratıldığı besinin özüdür. Allah çamurdan madenler, hayvanlar ve bitkileri sıyırıp çıkarmasının ardından bunların hülasasından insanı yaratmıştır. [378]

Çağdaş tefsirlerde "*sülale min tîn*" ifadesinin geçtiği ayette yaratılış yasasının tüm insanlığı kapsadığı yorumu yer almaktadır. Ayet bu yaratılış modelini herhangi bir kişi ile sınırlandırmamaktadır. Ayette yer alan "*sülale*" terimi kalıbı gereği "***bir* şeyin son hali, süzülmüş öz, bir şeyin konsantresi, öz hali**" şeklinde anılmaktadır. "***Hayat tohumu***"nu elde etme amacıyla bir yapının geçirmiş olduğu evre nutfeyi oluşturmaktadır. İnsanın balçıktan yaratılması fiziksel, biyolojik varlığı ve doğduktan sonraki varlık sürecini toprağın irtibatına bağlı kılmaktadır.

v. Tîn-i Lâzib (Yapışkan Çamur)

Kur'an'da insanın yaratılışında bir sonraki aşama "*min tîn-i lâzib*" "*çamurun yapışkan hali"*dir.

فَاسْتَفْتِهِمْ اَهُمْ اَشَدُّ خَلْقاً اَمْ مَنْ خَلَقْنَاۜ اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ

"*Onlara (şunu) sor: Kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa yarattığımız diğer şeyleri mi? Şüphesiz biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık.*"[379]

İnsanın yaratılmış olduğu çamuru niteleyen lâzib ifadesi "*güçlü, dayanıklı veya şiddetli bir biçimde sabit, yerleşik, değişmez ya da daimi olan veya kalan şey*"[380] ve "*lâsık, lâzım yani yapışkan, çamurun mayalanmış hali"* anlamlarına gelmektedir. Mukâtil b. Süleyman ve el-Ferrâ gibi ilk dönem müfessirler ise "lâzib" ifadesini

---

[377] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* V/573.

[378] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* V/ 574.

[379] Sâffât, 37/11

[380] İbn. Manzûr, *Lisânu'l Arab*, VIII/69.

“parçaları birbirine yapışmış/karışmış şey” şeklinde tanımlamışlardır.[381] Mâturîdî ayette geçen ve çamurun belirgin bir özelliği olan lâzib sözcüğünü “lâzik” yapışkan terimiyle açıklamaktadır.[382]Bu tanımlara ek olarak İbn Abbas’tan gelen rivayetlerde çamurun yapışkanlığına ek olarak temizliği üzerinde de durulmaktadır.[383]

Zemahşerî “lâzib” kelimesini “aslı dayanıklı olmayan toprağın kendisi gibi inorganik bir madde olan su ile karışarak iyice yoğrulmasından sonra ortaya çıkan, birbirine ve insan eline yapışan çamur”[384] şeklinde tanımlamaktadır. Tabâtabâî’ye göre lâzib kelimesi “birbirine yapışan, dolayısıyla bu yapışkan özelliği sayesinde kendisinden ayrılamaz olmasına yol açan şey” [385]anlamına gelmektedir.

Müfessirlerin bir kısmı Sâffât on bir de yer alan ayetin yorumunda lâzib kelimesinin “lâsık (yapışık)” ve “lâzım (ayrılmaz, kopmaz, aslî,, temel, zorunlu)” kelimeleriyle eş anlamlı olduğunu ifade etmişlerdir. [386]Onlara göre bu aşamada Hz. Âdem toprak, su, ateş ve havadan yaratılmasının ardından toprağın su ile karşımı olan’ tîn-i Lâzib’den meydana gelmiştir. Bu yalnızca Hz. Âdem’e has olan bir yaratılış aşamasıdır.[387]Bir kısmı da lâzibi, “lâtıb (bir şeyden ayrılmama pahasına devam etmek)” kelimesiyle tanımlamıştır. Onlara göre tîn yani çamurun sağlam ve kuvvetli hali “tîn-i Lâzibdir.”[388]

Ayette yer alan lâzib kavramı çamurun gelişme aşamasına bir özellik daha katarak onu daha sağlam ve şekil alabilir hale gelmesi için onun bu halinin alt yapısını oluşturan yapışkanlık, sağlamlık ve kopmazlık özelliğini kazandırmıştır. Sağlamlık ve yapışkanlık özelliği kazanan çamur bazılarına göre insanın dayanıklılık ve güçlü kalma özelliklerine bir atıftır. Bunu desteklemek için vücudumuzun oluştuğu hücrelerin son derece sağlam ve güçlü bağlarla birbirlerine bağlı olmaları

---

[381] Mukâtil b. Süleyman, Ebu’l Hasan el-Belhî, *Tefsîr-u Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte, (Dar-u İhya’it- Turasi’l –Arabî, Beyrut, 1424), III/603.

[382] Mâturîdî, , *Te’vîlâtu’l- Kur’ân*, VIII/24

[383] Taberî *Câmiu’l Beyân*, c.XXIII, s.28.

[384]Zemahşerî, *el- Keşşâf* c.I,s.67.

[385] Tabâtabâî, *el- Mîzan,* XV/19.

[386] Kurtubî, *el- Câmi’ li Ahkâmi’l –Kur’ân*, XV/68;Nesefî, *Medâriku’t Tenzîl*, VIII/ 560.

[387] Taberî *Câmiu’l Beyân*, XIX/510; Âlûsî*, Rûhu’l Meânî*, XXIII/ 75.

[388] Zemahşerî, *el- Keşşâf,* III/337.

örnek olarak verilmiştir. Ancak bu tür yorumlar güncel bilimsel verilere dayalı olduğu için ayetin kesin anlamını taşır demek doğru değildir.

vi. Hame Mesnûn (Değişime uğramış, ses veren özgün biçimli kara çamur)

Kur'an'da insanın yaratılışının altıncı aşaması "salsâlin min hamein mesnûn"dur. Yaratılış aşamasında çamur halinde olan insan bu aşamada şekle sokulmaktadır.

وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُون

"Andolsun biz insanı kuru ve değişime uğramış kara bir çamurdan yarattık."[389]

Hicr sûresinin 26,28 ve 33. Ayetlerinde geçen *salsâlin min hamein mesnûn* ifadesi, insanın bu özden yaratıldığını, *min nârı's semûm*(yakıp kavuran tarifsiz bir ateş) ifadesi insandan önce görünmez varlıkların yaratıldığı özü, 28. Ayette de insanın yaratılış kökeni hakkında bilgi verilmektedir. Ayette yer alan salsâl kelimesi "*kuru bir nesneden çıkan sesin gidip gelmesi, titremesi, kuru balçık*"[390] anlamlarına gelmektedir. Yine Arap dilinde *sallu'l- lahm* kullanımı eti pis koktu/ bu hale geldi veya ateşin etkisi olmadan kuruyan çamur anlamına gelmektedir.[391]

"Hame-i" kelimesine "*pis kokulu, kokuşuk, kararmış, siyah balçık*" anlamını vermektedir. Mesnûn ise "*bir nesnenin değişikliğe uğraması, bir şeyin tasvir edilmesi/şekil alması, üzerinden yıllar geçmiş olması*" anlamındadır.[392] Mâturîdî bu aşamayı teğayyur(uzun süre beklemekten dolayı çamurun kararması ve değişmesi) olarak açıklamaktadır. [393]Zeccâc (ö.311/923) ve İbn. Sikkit (ö.244/848) ise bunu müteğayyer (değişken) kavramıyla açıklamaktadırlar. [394] İbn. Âşur'a göre ise ayetteki ifade süzülen özdeki canlılık faaliyetine de işaret etmektedir. Ona göre halife

---

389 Hicr, 15/26

390 İsfehânî, *el- Müfredât*, 866.

391 İbn. Manzûr, *Lisânu'l Arab*, V/382.

392 İbn. Manzûr, *Lisânu'l Arab*, II/582.

393 Mâturîdî, *Te'vîlât'ul Kur'an*, VIII/25.

394 Zeccâc, İbrahim b. Seriyy, *Meâni'l Kur'ân ve İ'rabuhu*, (Daru'l Kitabi'l Mısrî, Kahire,1420), III/800.

olan insanın insan olma yönüyle zayıf olmasına karşı Allah'ın eşsiz yaratmasına karşılık kazanması hame-i mesnûnun mahiyetini açıklamaktadır.[395]

Bazı müfessirlere göre Hicr suresi yirmi altıncı ayette kastedilen insan Hz. Âdem'dir. Onlara göre ilk insan önce topraktan yaratıldı sonra su ile yoğrulup çamur haline getirildi, belirli bir süre bekledikten sonra değişiklik geçirerek kara çamur haline gelmiştir. Ardından süzülüp öz haline getirilmiş çamura şekil verilerek kuru pişmemiş çamur elde edilmiştir. [396]Bu ayette insanın yaratılış hammaddesine bir özellik daha eklenmiş, toprak, su, çamur, süzülmüş balçık, yapışkan balçık aşamalarını geçiren insan ses veren özgün balçık haline gelmiştir. Sıvı halden katı hale geçişin sembolü *salsâl* aşamasıdır. Bu aşamada insan ses çıkarabilme, düşünme,, konuşma gibi insani özellikleri edinmeye hazır hale gelmiştir. Bu ayetlerde insanın Allah'ın onu yaratmadaki mükemmelliği olmadığı takdirde son derece basit bir varlık olacağı da vurgulanmaktadır onun toprak vb. aşamalardan yaratılışı vurgulanarak. Ayette yer alan *hame-i mesnûn* ifadesi insanın olgunlaşma, şekil alma ve kıvama erme potansiyelini sembolize etmektedir. İnsan bu şekilde insan olmanın gerektirdiği vasıfları kazanabilmektedir. Bir nevi insanın özüne potansiyel verme aşamasıdır.

İbn Âşur'a göre insanın yaratılışının bu kelimelerle ifade edilmesinin sebebi Allah'ın yaratmada sergilemiş olduğu kudret ve sanatın mükemmelliğinin bilinmesidir. Kokuşup, değişime uğramış ve kurumuş çamurdan yeryüzünün halifesi olacak canlılık sahibi bir varlığın meydana gelişi, bu hayatta toprak, nem ve küfün varlığını da ortaya koymaktadır. Ve bu ayette insanın yaratılışında yer alan çeşitli maddelerin varlığına da işaretler vardır.[397]

vii. Min Salsâlin Ke'l Fahhâr (Ses Veren Pişirilmiş Balçık Türü, Kuru Çamur)

İnsanın yaratılışının bu aşamasında çamur, ateşle pişirilerek değişmez dış görünüşüne bürünmüştür.

---

[395] İbn. Âşur, *et- Tahrîr ve't Tenvîr*, XIII/34.

[396] Taberî *Câmiu'l Beyân*, XIV/57-62; Kâsımî, *Tefsîru'l Kâsımî,* X/3754.

[397] İbn. Âşur, *et- Tahrîr ve't Tenvîr*, XIV/42.

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ

"(Allah) insanı ateşte pişmiş gibi kuru(olan) bir çamurdan yarattı." [398]

Ayette yer alan "*salsâl*" sözcüğü *"kuru bir nesneden çıkan sesin gidip gelmesi, titremesi"*[399]anlamlarına gelmektedir. Burada ise "*pis kokulu kokuşmuş çamur*"[400] manasını taşımaktadır. Salsâl aşamasındaki çamur kuru ve sert olduğu için ayette bu durum ateşte pişirilmiş nesnelere benzetilmiştir. İsfehânî bu kelimeyi sesin kuru bir şeyde yankı bulması olarak tanımlamaktadır. Arap Dilinde bu anlamdan hareketle "*salle'l mismar*" çivi çat çat diye ses çıkardı denmiştir. Bu sebeple kuru balçık salsâl olarak nitelenmiştir. Bazı müfessirlere göre salsâl aşaması insanın fiziksel yaratılışının son aşamasının yakınlığını bildirmektedir. [401]

Kokmak anlamındaki *salûl* ya da ses vermek manasındaki *salîl* masdarından türeyen salsâl sözcüğü *"parçaları birbirine değdiğinde ses çıkaran kuru çamur"* şeklinde de tanımlanmıştır.[402]Mâturîdî'nin İbn. Kuteybe (ö.276/889)'den aktardığı bilgiye göre çamurun ateşte pişmemiş olması kavramın anlamını da farklılaştırmaktadır. [403]Mücahid b. Cebr'den gelen bir rivayete göre kokmuş çamur tanımı genel kabul gören bir yaklaşım değildir. [404]

Ayet metninde yer alan *fahhâr* kavramı ise tefsir kitaplarının çoğunluğunda "ateşte işletilerek kurutulmuş çamur" anlamına gelmektedir. [405] Kelime olarak "*ateşte pişirilmiş büyük testi/çamur, kendisine bir nesneyle özellikle de sivri uçlu bir nesneyle vurulduğunda çıkardığı sesten dolayı bu ismi alan, pişirilmiş çamur, kil, çömlek"*[406] anlamları bulunmaktadır. Sıfat olan fahhâr çamuru değil çamurdaki

---

398 Rahmân, 55/14

399 İsfehânî, *el- Müfredât,* 488.

400 İsfehânî, *el- Müfredât,* 489.

401 Tabatabâî, *el- Mîzan,* XII/150.

402 Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb,* XXIX/348.

403 Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd,* VIII/26.

404 Tûsî, Muhammed b. Hasan*, et Tibyân fî tefsiri'l Kur'an*, (Dar'u İhyai't Turasi'l Arabi, Beyrut, t.y.), VI/331.

405 Taberî *Câmiu'l Beyân,* XVII/73.

406 İsfehânî, *el-Müfredât,* 1123.

kuruluk ve sertliği nitelemektedir. Yani salsâl aşamasındaki çamurdaki sertlik ateşte pişirilmiş nesnelere benzetilerek anlatılmaktadır. [407] Müfessirlerce toprağın aşamalar geçirerek salsâl halini ateşle temas ederek alması onun sağlam bir hale dönüşmesi olarak anlaşılmıştır.[408]

Bazı yorumlara göre insanın topraktan veya balçıktan yaratıldığına dair Kur'an'da pek çok referans bulunmaktadır. Her iki yapı da insanın biyolojik yaratılışındaki basitliği ve insanın fiziksel yapısındaki farklı elementer yapıların ve toprakta bulunan organik ve inorganik maddelerin bir araya gelişinden oluştuğunu göstermektedir. Salsâl ifadesi yalnızca insanın yaratılışında kullanılmaktadır. Bu da insanın diğer varlıklardan ayırıcı özelliklerini ortaya koymaktadır. İnsan konuşma, dil üretme yeteneği, kolay ve kırılgan yaratılış, farklı fıtrat gibi özelliklerle diğer varlıklardan farklı bir konumdadır.[409]Fahhârı vücuttaki en sert doku olan kemiğin özünün oluşumu olarak yorumlayan bir görüşe göre sertlik ve pişirilmiş olma özelliği delil gösterilmektedir.[410]

viii. Tesviye (Düzenleme) ve Ruh Üfleme

Hz. Âdem'in toprak ve çamurdan yaratılışının son aşaması "*tesviye*"dir. Mâturîdî ayetlerde geçen *"s,v,y"* fiilini fiziksel yaratılışın tamamlanması olarak almaktadır. [411]Ayetlerde *"tasvir(şekil verme)"* ifadesi yerine *tesviye(düzenleme, eşit kılma, tekmil etme*) terimi kullanılmıştır.

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

"Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için secde ederek yere kapanın."[412]

---

[407] İbn. Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr,* XIII/34.

[408] Taberî *Câmiu'l Beyân,* XXII/191; Kurtubî, *el- Câmi' li Ahkâmi'l –Kur'ân,* XVII/160; Zemahşerî, *el- Keşşâf,* IV/45; Ferrâ, *Meâni'l Kur'ân,* III/114.

[409] Esed, *Kur'an Mesajı,* III/ 517.

[410] İbn Ârabî, Ebu Abdullah Muhyiddin, *Tefsîr-u İbn Ârabî,* (Dar-u İhyai't Turasi'l Arabî, Beyrut, 1422), II/303; İbn. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr,* XXVII/229.

[411] Maturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd,* III/28.

[412] Hicr, 15/29. Ayrıca, Secde, 32/9; Sâd, 38/72

Tesviye teriminin "düzenlemek, düzgün hale getirmek, tamam etmek, yönelmek, istenilen en önemli şey için uygun hale getirmek"[413] gibi anlamları bulunmaktadır. Bu kavram özelde Hz. Âdem için kullanılmasının yanında genel olarak insanların rahimlerdeki oluşumlarıyla da ilgilidir. Bu anlam içeriğiyle tesviye kompleks moleküllerden canlı hücrenin tanzim edilmesini de ifade etmektedir. Tesviye, bir şeyin değerli bir seviyeye ulaşması olarak da anlaşılmıştır. İnsanın tesviye edilmesi bu anlamda, insanın uzuvlarının her birinin Allah tarafından düzenlenmesi, cüzler şeklinde yaratılan doku ve organların bir araya getirilerek bir yapı oluşturması ve her birinin işlevine göre değerli hale getirilerek insana ruhun üflenmesidir.[414]

Konuyla ilgili ayetlerden tesviyenin insanın yaratılışının tamamlanıp, uzuvlarının şekillendiği, fizîki olarak insan görünümünün ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda insanın yaratılışında son aşama tesviyedir. Bu ifade canlı hücreden doku ve organların mucizevî bir şekilde oluştuğunu belirtmektedir. Kuru toprak ve toprağın su ile yoğrulan en cıvık halinden, ateşte pişirilmiş haline kadar pek çok aşamadan geçerek en son tesviye olan ve nihai görüntüsünü alan insan kendiliğinden meydana gelen veya basit bir varlık değildir. İnsan tesviye ile mükemmel bir fizikî yapı kazanmıştır. Kendine ruh verilecek uygun yapıyı kazanmaktadır.[415]

Müfessirler tarafından insana Allah'ın kendinden "*ruh üflemesi*" hayat verme ya da canlı bir varlık haline getirme olarak anlaşılmıştır. Burada gerçek manada üfleme ve üflenen bir şeyin söz konusu olmadığını insana hayat bahşetmenin benzetme yoluyla anlatıldığını da söylemektedirler. [416]Arap dilinde "*nefh*" kavramı iki dudak arasından havayı çıkarmak yani üflemek demektir. Ancak bir kısım müfessirlere göre ruh üflemenin tabir edildiği yerlerde nefh bu anlamada kullanılmamaktadır. İstiârî bir anlamda insana latif bir güç vermek anlamında

---

[413] İsfehânî, *el-Müfredât*, 439-440.

[414] Tabâtabâî, *el- Mîzan,* XII/152-153.

[415] İsmail, Cerrahoğlu, "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 20/1, (1972), 87.

[416] Taberî *Câmiu'l Beyân,* VII/54; Zemahşerî, *el Keşşâf,* II/390; Âlûsî*, Rûhu'l Meânî,* VII/281.

kullanılmaktadır. Allah'ın ruh üflemesinde hakiki anlamda üfleme ve mevcut üflenen bir nesne yoktur. Bu üflemenin Allah'a izafe edilmesi insanın itibar ve şeref yönünden övülmek istenmesindendir.[417]

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

"Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için secde ederek yere kapanın.[418]

Ayette geçen ruh üflemekten kasıt hayata kavuşturmak ve can vermektir. Burada da ruha, can vermek, canlandırmak anlamında değil Allah'tan gelen ve insanları Allah'a yönelten bir unsur olarak yer verilmiştir. Bizim genel kabulümüzde ruh dediğimiz ve her bir insanın sahip olduğu, öldükten sonra da yaşamaya devam edecek olan yapı Kur'an'da ruh olarak değil *nefs* olarak anılmaktadır. Ayrıca Kur'an'da ruh ve beden ayrımının olmadığına dair ayetlerin de olduğu belirtilmektedir. Arap dilinde "gitmek, geçmek, esintili olmak, rahatlık ve ferahlık verici olmak" anlamlarındaki "revh/rîh" kökünden türeyen bir isim olan "rûh" sözcüğüne, "canlılarda hayatı sağlayan unsur" anlamı da yüklenmektedir.[419] Şah Veliyyullah Dihlevî (ö.1176/1762) "latîf cisim" anlamını verdiği ruh ve beden arasındaki ilişkiyi açıklarken ruhu güldeki gülsuyuna ve kömürü içerisindeki ateşe benzetmektedir. Ona göre bu ruh gerçek ve ilâhî ruh değil onun bineği olan bir cisimdir.[420]

Bazı hadislerde ruh ve nefs kelimelerinin birbirinin yerine kullanılsa da ruh ve beden ayrımının yapıldığı rivayetler de bulunmaktadır. Bu hadislerin bir kısmında anne karnındaki cenine yüz yirmi günlük olduktan sonra Allah'ın görevlendirdiği bir melek tarafından ruh üflendiği, ölüm vakti geldiğinde ise görevli melek tarafından

---

[417] İbn. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr,* XIV/44; İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l Mesîr fî İlmi't Tefsîr,* IV/400; Kurtubî, *el- Câmi' li Ahkâmi'l –Kur'ân,* X/18.

[418] Hicr, 15/29;Ayrıca bknz. Sâd 38/72.

[419] Seyyid Şerif Cürcânî, Ali b. Muhammed, *et- Ta'rîfât,* Çev. Ali Erkan, (Bahar Yayınları, İstanbul, 1997), 112.

[420] Şah Veliyyullah Ed-Dihlevî, Ebû Abdilaziz ibn. Abdu'r- Rahîm, *Huccetullahi'l- Bâliğa, (*Dâru'l İhyâi'l Ulûm, İkinci Baskı, Beyrut, 1882), I/67.

ruhun bedenden kabzedildiği yer almaktadır.[421] Sonuç olarak bütün rivayet ve yorumlar insanın ruh ve bedenden oluşan bir varlık olduğunu göstermektedir.

b. İnsanın Biyolojik Yaratılışı (Nutfe, Alaka, Mudga)

i. Nutfe

Kur'an'da insanın anne karnındaki oluşumunun başlangıcı nutfe aşaması olarak adlandırılmaktadır. Kur'an'da on iki yerde nutfe kavramı geçmektedir.[422]Bu yerlerin bir kısmında nutfe kavramı, erkek ve kadın hücrelerinin birleşmiş hali olan zigot,[423] bir kısmı da dışarı atılan hücre yani meni anlamında sperm olarak geçmektedir.[424] Bazı ayetlerde nutfe yerine meni veya "mâ-i mehîn" de kullanılmaktadır. Arapça'da meni kelimesi "takdir etmek, ölçmek, arzu etmek, dilemek" gibi anlamlara gelir. Bunun yanı sıra er suyu anlamı da bulunmaktadır.[425]

Arap dilinde " azar azar akmak, sızmak, damlamak" gibi anlamlara gelen nutfe kelimesi na-tı-fe kökünden türemiştir.[426] Kelime sözlük anlamında bazen bol, çoğunlukla da az miktarda suyu nitelemektedir. İsfehânî nutfe kelimesini saf/arı su, er suyu olarak açıklamıştır.[427]Nutfe Tefsir kitaplarının çoğunda meni ya da sperm olarak yorumlanmıştır. Dilcilere göre meniye nutfe denmesinin sebebi az miktarda olmasıyla ilgilidir.[428]Terim anlamı kadın ve erkeğin üreme sıvısının ismi olarak kullanılan nutfe kavramının "*meni- mâin dâfik- mâ-i mehîn- min sülâletin min mâ-i mehîn*" gibi farklı anlamları da vardır. Müfessirler ifade farklarının anlamı bozmadığını her birinin erkek ve dişi üreme hücreleri olarak yorumlanabileceğini söylemişlerdir. Kavram Klasik dönem tefsirlerinde erkeğin suyu olarak tabir edilen kavram erkeğin sulb ve terâibinden çıktığı ya da sulbün erkeğe ait olduğu terâibin de

---

[421] Buhârî, "Bed'u'l-Hak" 6; Mâlik, *el- Muvattâ*, "Cenâiz", 49;Ebû Dâvûd, "Sunneh" 16.

[422] Abdülbâkî, *el- Mu'cemu'l Müfehres*, 798.

[423] Nahl, 16/4; Kehf, 18/37; Hac, 22/5; Mü'minûn, 23/12-14; Fâtır, 35/11; Mü'min, 40/67; İnsân, 76/2; Abese, 80/19.

[424] Vâkıa, 56/46; Kıyâmet, 75/37.

[425] İbn. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVII/147.

[426] İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, IX/335.

[427] İsfehânî, *el Müfredât*, 1458.

[428] İbn. Manzûr *Lisânu'l Arab*, VIII/599-601.

kadına ait olduğu ifade edilmiştir. Hz. Peygamberden nakledilen “Erkek ve kadının hangisinin suyu galebe çalarsa çocuk büyük ölçüde ona benzer” rivayetine dayanılarak kadın ve erkeğin suyu olarak da yorumlanmıştır.[429] Çağdaş tefsirlerde, klasik dönem tefsir anlayışında var olan çocuğun erkeğin sulbünden meydana geldiğine dair anlayışın aksine erkek ve kadının olmak üzere iki farklı sulb ve teraibden çocuğun meydana geldiği yorumu yer almaktadır. Sulbün sadece erkeğin leğen kemiği olarak yorumlanması erkek ve kadının anatomisi ile de uyuşmamaktadır.[430]

Tefsir kitaplarında çoğunlukla meni ya da sperm olarak açıklanan nutfe iki çeşittir: biri testislerde bulunan ve meni içerisinde milyonlarca bulunan spermlerdir, diğeri spermin ovumu döllemesi sonucu meydana gelen zigottur.[431]Nutfe üç farklı tür olarak da incelenmiştir:

1. Erkek nutfe: Menide ve erkeklik bezinin salgısında bulunan hayvancıklardır, bunlar embriyoloji dilinde sperm/sperma canlı hücreleridir.
2. Dişi nutfe: Kadın yumurtalıklarının ayda bir üretip salgılamış olduğu yumurta/ovum/oosittir.[432]
3. Karışık nutfe(nutfetu’n Emşâc): Döllenmenin oluşması için erkek ve dişi üreme hücrelerinin bir araya gelmesi gerekmektedir. Normal şartlarda yumurta fallop tüpüne girerek oradan rahim boşluğuna doğru ilerlemektedir. Bu sırada sperm de rahmi geçerek fallop tüpüne ulaşır ve yumurta ile birleşirse döllenme gerçekleşmiş olmaktadır.[433]

Kur’an’da insanın nutfeden yaratıldığına dair pek çok ayet bulunmaktadır:

وَاَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰىۙ مِنْ نُطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰى

429 Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili,* VIII/5705.

430 Esed, *Kur’an Mesajı,* III/1257.

431 Mehmet zeki, Duman, *Beyanu’l Hak Kur’an-ı Kerim’in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, (Fecr Yayınevi, Ankara, 2016), II/452.

432 Muhammed Ali, Bâr, *Kur’an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, çev. Abdülvehhab Öztürk, (TDV yayınları, Ankara, 1989),37.

433 Süleyman, Ateş, *Gerçek Din Bu*, (Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, t.s), 143.

"Rahime atıldığı zaman nutfeden(embriyo) erkeğiyle, dişisiyle iki cins yaratan da O'dur."[434]

نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ اَفَرَاَيْتُمْ مَا تُمْنُونَۜ

" Sizi Biz yarattık, artık inansanıza! Akıttığınız meniyi düşündünüz mü?"[435]

اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًىۜ اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰىۙ

"İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır? O akıtılan meniden bir damlacık (sperm) değil miydi?"[436]

Yukarıda zikretmiş olduğumuz ayetler insanın nutfeden yaratıldığını açıkça belirtmektedir. Bu ayetlerden nutfe ifadesinin sperm, yumurta ve sperm ve yumurtanın birleşmiş hali olan zigot anlamında kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Râzî yukarıdaki ayetlerle ilgili olarak nutfenin az su anlamına geldiğini ve insanın babasının sülbünden, annesinin sinesinden azıcık bir sudan yaratıldığını belirtmektedir. Yani insan meniden akıtılan nutfe ile dünyaya gelmektedir. Bu da meni içerisinde yer alan sperm hücreleri ile gerçekleşmektedir. Buna göre meni ve nutfe aynı şey değildir. [437] Süleyman Ateş nutfeyi meni kanalcıkları içerisinde bulunan sperm hücrelerine verilen isim olarak almaktadır. Meni de bu spermleri taşıyan, besleyen ve canlılığını koruyan, onu rahme götüren sıvıdır. [438]

Bu ayetlere göre nutfe aşaması anne karnında yaratılışın ilk aşamasıdır. Sperm ile yumurta rahimde bir araya geldiğinde döllenme meydana gelmektedir. Bu merhale hamileliğin ilk anında başlamaktadır. Alaka aşamasının başlangıcı olan beş ve altıncı gününde ise sona ermektedir. Ayetlerde "hakir su" olarak da geçen nutfe belirli bir süreye kadar sağlam bir yer olarak adlandırılan anne rahmine yerleştirilerek insanın yaratılışı gerçekleştirilmektedir.[439]Burada ifade edilen yaratılış türü eşeyli yani anne-baba vasıtasıyla gerçekleşen bir yaratılıştır. Elmalılı nutfeyi

---

[434] Necm, 53/45-46

[435]Vâkıa, 56/57-58

[436] Kıyâme, 75/36-37

[437] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, 30/737.

[438] Ateş, *Gerçek Din Bu*, II/143-145.

[439] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* VIII/525.

tanımlarken ayetlerde geçen "*emşâc"* kelimesini de kullanmaktadır. "*Babanın sülbü ile annenin sinesinden çıkan*"[440] ayetinden hareketle erkek ve kadından gelen sıvının birleşmesiyle döllenme hali olarak da açıklamışlardır. Nutfe aşaması ceninin anne rahmine yerleşinceye ve alaka aşamasına gelinceye kadar geçirdiği süreye denmektedir.

ii. 'Alaka

Anne karnındaki biyolojik aşamalardan olan 'alaka zigotun rahimdeki halidir. 'Alaka "*ilişmek, yapışmak, asılmak, takılmak, tutunmak, sevgi, ilgi, sülük, pıhtı, gebe olmak*"[441] gibi anlamları bulunmaktadır. Kelimenin çoğulu "'*alak*"tır. Kelimeye "*yoğun kıvamlı donmuş kan*" ve "*taze kan, koyu kırmızı kan*" anlamları da verilmiştir.[442] 'Alaka kelimesi ise "aşık olmak, bir kadına gönlünü kaptırmak" gibi manalar içermektedir.[443] 'Alaka tefsir geleneğinde donuk kan olarak kavramsallaşsa da terimin dâimî anlamı olan yapışmaktan çıkarılacak sonuç insanın yaratılışının bu aşamasında nutfenin rahim duvarına yapışmasıdır. Kurtubî "'alaka"yı donmuş kan, "*el-alak*"ı da taze kan veya yoğun kırmızı kan olarak çevirmektedir. İnsanların önce nutfeden sonra 'alakdan yaratıldığını, ıslaklığı sebebiyle üzerinde hareket ettiği şeye yapışmasından dolayı bu ismi aldığını, kuruduğunda ise 'alaka olarak adlandırıldığını belirtmektedir.[444]

ثُمَّ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَاماً فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْماً
اَنْشَأْنَاهُ خَلْقاً اٰخَرَۜ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَۜ

"*Ardından bu nutfesi 'alakaya, 'alakayı şekilsiz et yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra kemiklere adale giydiriyoruz, nihayet onu bambaşka bir varlık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir.*"[445]

---

[440] Tarık, 86/7

[441] İbn. Manzûr, *Lisânu'l Arab,* X/267.

[442] Ezherî, *Tehzîbu'l Luğa*, II/ 1739; Kurtubî, *Câmiu'l Beyân,* XII/6.

[443] Zemahşerî, *Esâsu'l Belâğa*, 580.

[444] Kurtubî, *el Câmi li Ahkâmi'l Kur'an,* XII/6.

[445] Mü'minûn, 23/14; Ayrıca, Hacc, 22/5; Mü'min, 40/67; Kıyâme, 75/38; Alak, 96/2.

Bu kavram Kur'an'da beş ayette geçmektedir. Bu ayetlerde insanın 'alaktan yaratıldığı belirtilmektedir. İbn. Kesîr yukarıdaki ayetin tefsirini yaparken Allah'ın insan için belirli bir ömür takdir ettiğini, ve onun bir halden başka bir hale dönüştüğün söylemektedir. Ona göre nutfe uzun bir sülük şeklindeki kan pıhtısı haline geldikten sonra bir çiğnemlik ete dönüşür. [446]Görüldüğü üzere 'alak tefsirlerde genel olarak kan pıhtısı şeklinde yer almaktadır. Çağdaş tefsirlerde insanın anne karnındaki yaratılışına dair bilimsel veriler de yer almaktadır. Buna göre 'alaka, fallop borusunda sperm hücresiyle döllenen dişi yumurta hücresinin, döllenme gerçekleştikten sonra rahip duvarına asılıp gömülmesi olarak tefsir edilmektedir.[447] 'Alaka bu anlamıyla rahim duvarına yapışmış embriyo olarak açıklanmıştır. 'Alakaya kan manasının verilmesi kandaki yapışma, tutunma özelliğinden dolayıdır. Çünkü doğrudan kan anlamını ifade eden kelime Arapçada farklı bir kavramla ifade edilmektedir.[448]Nutfenin rahim duvarına yapışmasıyla aşılanmış yumurta hücresi arka arkaya bölünerek embriyoyu oluşturmaktadır. Böylece rahim duvarına yapışan embriyo 'alaka olarak adlandırılmaktadır.

Çağdaş müfessirlerden Süleyman Ateş'e göre de 'alaka rahim duvarına yerleşen, gömülen yapı demektir.'Alaka rahim duvarına yerleştiğinde çevresi kalın bir tabakayla sarılmaktadır. Bu halde büyüklüğü mm'nin dörtte biri kadardır. Eski müfessirlerin bu hali kan pıhtısı olarak yorumlamalarının sebebi dış görünüşü baz almaları sebebiyledir. İmkansızlıklar sebebiyle içerisinde ne olduğunu öğrenememişlerdir. Etrafını kendisini besleyen kan keseciklerinin sarmasından dolayı çıplak gözle aletler olmaksızın 'alakanın görülmesi neredeyse imkansızdır. Bu sebeple 'Alaka kan pıhtısı olarak yorumlanmıştır. Bu sebeple müfessirler bu yorumlarından dolayı hataya düşmüş olmazlar.[449] 'Alak kelimesini Esed yumurta hücresi olarak tercüme etmiştir.[450] Bu açıklamalardan yola çıkarak çağdaş yorumların bilimsel verileri göz önüne alarak embriyolojik gelişmeye atıf yaptığı

---

[446]İbn. Kesîr, *Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm*, V/366.

[447] Ateş, *Gerçek Din Bu*, 2/172.

[448] Maurice, Bucaille, *Tevrat, İncil, Kur'an-ı Kerim ve Bilim*, trc. Suat Yıldırım, (Işık Yayınları, İstanbul, 2005), 291.

[449] Ateş, *Gerçek Din Bu*, II/173.

[450] Esed, *Kur'an Mesajı,* III/287.

görülmektedir. Bunun yanı sıra klsik tefsir anlayışı da dönemin şartları göz önüne alındığında isabetli ve açıklayıcı tanımlamalar ortaya koymuştur.

iii. Mudga

İnsanın yaratılışında ‘alaka denilen yapı gelişimini sürdürür ve “*mudga”* ismi verilen şekilsiz ve etimsi bir parçaya dönüşür, aradan belirli bir zamanın geçmesiyle kemik, kas, damar ve sinir yapıları oluşur, bu yapılar etle kaplanarak insan bedeninin oluşumu tamamlanmaktadır.[451] Mudga safhası alaka safhasının sona ermesiyle ya da aşamalı olarak değişime uğraması sonucu meydana gelen bir merhale olarak da açıklanmıştır. Ağızda çiğnemek anlamına gelen *m-d-ğ* kökünden türeyen mudğa kelimesi; “ *bir çiğnem et, normal etten başka bir et parçası, bir çiğneme büyüklüğündeki et parçası*” manalarına gelmektedir. Çiğnedikten sonra ağızda kalan yiyecek artığına mudğa, çiğneme işini yaptıkları için çene kemiklerine madiğan denmektedir. Mudğa kelimesi normal etten farklı olarak çiğnenmemiş et için kullanılır. Kur’an’da mudğa ifadesi Hacc 22/5 ve Mü’minûn 23/14’te geçmektedir.

ثُمَّ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَاماً فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْماً
اَنْشَأْنَاهُ خَلْقاً اٰخَرَۜ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَۜ

“’Alakayı da mudğa yaptık ve bu mudğayı üzerini et ile kaplayacağımız kemiklere dönüştürdük. Nihayet onu başka bir yaratışla inşa ettik. Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şanı ne yücedir! (değil mi?)”[452]

يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَاِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ
مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْۜ وَنُقِرُّ فِي الْاَرْحَامِ مَا نَشَاءُ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ
طِفْلاً ثُمَّ لِتَبْلُغُوا اَشُدَّكُمْۚ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ
شَيْـٔاًۜ وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً فَاِذَا اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَاَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ

“Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız, şunu unutmayın ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz

---

[451] Karaman vd., *Kur’an Yolu*, VI/14.

[452] Mü’minûn, 23/14

et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim. Ve biz dilediğimizin rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmasını sağlarız, sonra sizi bebek olarak çıkarırız ki daha sonra yetişkinlik çağına erişesiniz. İçinizden kimi erken vefat ettirilirken, kimi de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrün en düşkün çağına eriştirilir. Öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsün, üzerine yağmur indirdiğimizde ise (bir de bakarsın) canlanıp kabarır ve her cinsten güzel bitkiler çıkarır."[453]

Yukarıdaki ayetlerde yer alan mudğa ifadesini müfessirlerin geneli "*bir çiğnemlik et parçası*" olarak tanımlamışlardır. Mü'minûn suresinde mudğa kelimesi kullanılırken Hacc suresinde "*mudğa muhallaka*" ve "*mudğa gayrı muhallaka*" ifadeleri yer almaktadır. Müfessirler bu ifadeler hakkında farklı görüşler belirtmişlerdir. Çoğunluğun görüşüne göre "muhallak" ile kastedilen "*şekillenmiş, noksanlık ve kusurdan uzak, dümdüz ve kusursuz olması*", gayrı muhallak ile kastedilen de "*şekil almamış, hatları belirlenmemiş ve bir et parçası olarak kalan şey*" kastedilmektedir.[454]Başka bir görüşe göre, üzerinden peş peşe merhaleler ve birbirini izleyen yaratmalar geçmiş olan şeye muhallaka, bu merhaleleri bir şekilde tamamlayamayana ise gayr-ı muhallaka denmektedir. Diğer bir görüşe göre muhallak "baş ve elleri belirgin" şey, gayrı muhallaka ise "uzuvların henüz belirgin hale gelmemesi" olarak tanımlanmıştır. Bir görüşe göre ise muhallak tam zamanında doğan bebek, gayr-ı muhallak da zamanında doğmayıp düşen bebeğe denmektedir. Bir görüşe göre de ruh üflenen cenin muhallak, ruh üflenmeyen de gayrı muhallak olarak tanımlanmaktadır.[455] İbn. Abbas'ın görüşüne göre de muhallaka tam ve eksiksiz doğumu ifade ederken gayr-ı muhallak düşük doğumu ifade etmektedir. Ferra nın konu hakkındaki görüşü de ibn. Abbas ile aynıdır. İbn. Ebû zeyd (ö.386/996)'e göre birinci kavram ceninin başı, elleri ve ayaklarının oluşmuş halini temsil ederken, ikinci ifade hiçbir yapının yaratılmadığını göstermektedir.[456]

---

[453] Hacc, 22/5

[454] İbn. Manzur, *Lisânu'l Arab*, VIII/308.; İbn. Kesîr, *Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm*, V/390; Mâturîdî, Te'vîlâtu'l Kur'an, IX/344.

[455] Taberî *Câmiu'l Beyân,* XVI/460; Râzî, *Mefâtîhu'l Ğayb,* XVI/266-268; Kurtubî, *el Câmi li Ahkâmi'l Kur'an*, XII/9-10.

[456] Kurtubî, *Câmu'l Beyân,* XII/9.

Muhammed İzzet Derveze (ö.1888/1984)'ye göre insanın yaratılışının bu aşamasında insanın üreme sisteminde nutfe belirli merhaleler geçirerek embriyo haline gelmektedir nihayetinde emriyo bir çiğnem ete dönüşmektedir. Bazısı daha biçimlenmeden rahim tarafından dışarı atılırken, bazısı anne rahmini sağlam bir karargah edinerek biçimlenmeye başlamaktadır.[457] Esed ise mudğayı cenin olarak yorumlamıştır. Bu cenin ile kastedilenin de embriyolojik evrelerin olduğunu, anne karnındaki merhaleleri ise bu biyolojik süreçleri aktardığını belirtmektedir.[458] Tüm bunlardan hareketle 'alaka aşamasından sonra gelen mudga sıradan bir et parçası değil insanın yaratılışının bir aşamasıdır. Dışarıdan bir gözle çiğnenmiş bir et görünümünde olduğu için bu şekilde isimlendirilse de iç yapısı itibariyle bu kadar basit değildir. Çünkü ayetlerde normal et anlamına gelen "*lahm*" kavramı kullanılmak yerine mudğa kullanılmıştır. Müfessirler tarafından çiğnenmiş et olarak yorumlanmasının sebebi o günkü bilimsel yeterliliğin rahmin içerisinde yer alan mudğayı görme, iç sistemini fark etme birikimini sağlamamasındandır. [459] Dışarıdan çiğnenmiş bir ete benzese de iç yapısı itibariyle cenin farklı bir yapıdır. Ancak ayetlerin inmiş olduğu dönem göz önüne alındığında yapılan yorum ve açıklamalar ayetlerin anlamını açıklama itibariyle son derece isabetlidir. Çünkü mudga çıplak gözle bakıldığında çiğnenmiş bir et parçasına benzemektedir.

Bu günkü bilimsel verilere göre mudğa erkek ve kadının nutfesinin döllenmesi ile dört veya beş haftalık bir sürecin ardından embriyonun meydana gelmesidir. Bu haftalarda embriyo yaklaşık beş mm lik bir boyuta ulaşmaktadır. Dört haftalık olan bir cenin hafif kıvrıktır ve bir balığı andırmaktadır. Baş, kol ve bacak çıkıntıları belirgin hale gelmiştir. Beşinci haftadan itibaren göz, baş ve kolları belirgin hale gelmektedir. Bu haftadan sonra beyin hızla gelişir ve baş vücuttan büyük bir görünüm alır. Ve kalp oluşur vücut için gerekli pompalamayı yapmaya başlar. Bu aşamadan sonra vücuttaki doku ve organlar hızla büyümeye başlar ve cenin şekillenmektedir.[460]

---

[457] Muhammet İzzet, Derveze, *Tefsîru'l Hadîs*, (Daru'l Garibi'l İslâmî, Beyrut, 2000), VI/12-13.

[458] Esed, *Kur'an Mesajı*, II/667.

[459] Bucaille, *Tevrat İnciller ve Kur'an,* 293.

[460] El- Bâr, *Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, 108.

Kur’an’da insanların bir anne ve babadan meydana gelişleriyle ilgili olarak “*Allah sizi annelerinizin karınlarında üç karanlık içinde aşama aşama geliştirmek suretiyle meydana getirir.*”[461] buyrulmaktadır. Üç karanlık içinde, ifadesini İbn. Abbas, Mücâhid, İkrime, Katâde gibi müfessirler batın, rahim ve meşîme (ceninin beslenme ve solunumunu sağlamak için anneye bağlayan yapı, döl eşi) şeklinde tefsir etmişlerdir. İbn Âşur, Tabatabâî ve Kâsımî de bu görüşü benimsemektedirler.[462] Muhammed Esed’e göre bu üç karanlık evre, embriyonik gelişme safhaları olan, rahim karanlığı, embriyoyu çevreleyen zar ve doğum öncesi körlüktür.[463] Süleyman Ateş ise üç karanlığı cenini saran zar, zarın içinde yer aldığı rahim ve rahimin içinde yer aldığı karanlık olarak adlandırmıştır ve bu günkü modern embriyolojinin bunu desteklediğini belirtmiştir.[464]

Kur’an’da insanın yaratılışının devamı şu şekilde aktarılmaktadır: “… فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَاماً فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْماً ….”, *“...Mudğayı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik…”* [465] Elmalılı bebeğin kemiklerinin anne karnında yumuşak olduğu dünyaya geldikten sonra sertleşmeye başladığını belirtmektedir. Kemiklerin oluşumunun tamamlanmasının ardından buna uygun kas yapısı ile donatılarak işlevini yapabilir duruma getirildiği belirtilmektedir.[466] Ceninin mudğa aşamasına geçmesinin ardından kıkırdak ve kemikler oluşmaktadır. Anne karnındaki ceninin kemiklerin oluşumu yedinci haftada başlamaktadır. Dolayısıyla kemiklerin yaratılışı ve yumuşak dokunun zamanla dik durabilecek sağlam bir yapıya dönüşümü Allah’ın kudretinin bir eseridir.

Yukarıda zikretmiş olduğumuz, nutfe, alaka, mudğa ve kemiklere et giydirilmesinin ardından insanın yaratılışı tamamlanmakta ve bir şekle sahip olmaktadır. Müfessirler anne rahminde başlayan yaratılış merhaleleri sonucu

---

[461] Zümer, 39/6

[462] Taberî *Câmiu’l Beyân,* X/515-616; Kurtubî, *el Câmi li Ahkâmi’l Kur’an,* XV/153; Kâsımî, *Tefsîru Kâsımî*, VIII/167;İbn. Âşur, *et, Tahrîr ve’t Tenvîr*, XXIII/33; Tabatabâî, *el- Mîzân*, XVII/239.

[463] Esed, *Kur’an Mesajı*, III/938.

[464] Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, VII/530.

[465] Mü’minûn, 23/14

[466] Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili,* V/576.

meydana gelen insanın doğumun ardından annenin bedeninden ayrı ve bağımsız olduğunu belirtmişlerdir. Allah insanın yaratılışını diğer varlıklardan farklı kılmıştır hiçbir canlı onun seviyesine çıkamamaktadır. İnsanı diğer varlıklardan farklı kılan özelliği yaratılışındaki sanat ve akıl nimetidir. İnsan bu sayede halifelik görevini yerine getirebilecektir. Tüm bu özellikler insanın yaratılışındaki gayeyi ortaya koymaktadır.

c. Nefs-i Vâhide ve Kadının Yaratılışı

Kur'an'da ilk İnsan Âdem'in yaratılışı hakkında açık ve anlaşılır ifadelerle topraktan aşamalar halinde yaratıldığı ifadeleri detaylı olarak yer almaktadır. Ancak ilk insanın eşinin yaratılışı hakkında aynı şekilde bir tafsilat yer almamaktadır. Rivayetlerde ilk insanın eşi olarak yer alan Havva ismi dahi Kur'an'da geçmemektedir. Bunun sebebi alimlere göre Kur'an'da yer alan bilgilerin hikmet ve gaye odaklı olmasındandır.

Allah insanın yaratılışıyla ilgili önemli bir ifade olarak "nefs-i vâhide (tek bir nefs)" kavramını da kullanmıştır. *Nefs* sözlükte *"ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ/heves kan, beden, bedenden kaynaklanan arzular, akıl, gönül*"[467] gibi anlamlara gelmektedir. Ayetlerde *ruh*[468] anlamında ve *zat- öz varlık*[469] anlamlarında da kullanılmıştır.[470]İnsanın yaratılışı ile ilgili bu kısımda nefs ifadesi vahid sıfatı ile birlikte kullanılmıştır. Kur'an'da Nefs-i Vâhide kavramı Nisâ 4/1, En' âm 6/98, A'râf 7/189, Lokmân, 31/28 ve Zümer, 39/6 olmak üzere beş ayette yer almaktadır. Bu ayetlerde konusu geçen yaratılış klasik tefsirlerde Âdem ve eşi Havva olarak yorumlanmıştır.

يَا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَث۪يراً وَنِسَّٓاءًۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذ۪ي تَسَّٓاءَلُونَ بِه۪ وَالْاَرْحَامَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَق۪يباً

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak

---

[467] İsfehânî, *el- Müfredât*, 818.

[468] En 'âm, 6/93

[469] Âl-i İmran, 3/28, 30

[470] Süleyman, Uludağ, "Nefis", *DİA*, (TDV Yayınları, İstanbul,2009), XXXII/526.

birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir."[471]

Bu ayet hakkında iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre ayette yer alan nefs-i vahide kavramından kastedilen Hz. Âdem, zevceha ile kastedilen ise Havva'dır. İkinci görüşe göre ise nefs-i vahide burada insanın erkek ve dişi olarak aynı özden yaratıldıklarına işaret etmektedir. Bu sebeple bu ifade tek bir kişinin yaratılışını değil tüm insanlığın yaratılışını dile getirmektedir. Müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre ayette yer alan nefs ile Hz. Âdem kastedilmektedir. Buna göre Allah bütün insanları yani erkek ve kadınları Hz. Âdem'den yaratmıştır.[472] Elmalılı da nefs-i vâhide'ni Hz. Âdem olduğunu, eşinin ve soylarının dolayısıyla tüm insanlığın bu aynı nefisten yaratıldığını zikretmektedir. Ona göre tüm insanlık aynı kökün değişik çeşitleridir.[473] Buna göre Allah bir nefis ve beşer olarak Âdem'in şahsını ondan da tüm insanlığı yaratarak onları tek bir tür yapmıştır. Bu sebeple milyarlarca insanın kökeni insanlığın başlangıcı Hz. Âdem ve Havva'ya dayanmaktadır. Kadının yaratılışı da erkekle bağlantılı olduğu için erkeğin yaratılışı ön planda tutulmuştur.[474]

Râzi nefs-i vâhide kavramının ayette Allah'ın emrettiği sorumlulukları yerine getirme konusunda önemli bir detay olduğu görülmektedir. İnsanlar arasında yaratılıştan gelen bir kardeşlik ve eşitliğin varlığı, tüm insanların bir tek insandan yaratılması hatta ilk insanın eşinin bile ondan yaratılması ve diğer insanların bu iki kişiden türemesi sorumluluklar hususunda da eşit olduklarını ifade etmektedir. Râzî'ye göre de diğer müfessirlerin kabul ettiği üzere bu ayet kadının yaratılışına dair bilgi veren ilk ayettir.[475] Ayette yer alan "ey insanlar" lafzı ise hitabın tüm mükellefler için yapıldığını göstermektedir. Yani tüm insanlık Âdem'den

---

[471] Nisa, 4/1

[472] Ferrâ, *Meâni'l Kur'an*, I/252. Ebu's Su'ûd, Muhammed b. Muhammed b. El- Amâdî*, İrşâdu'l-Akli's- Selîm ilâ Mezâye'l Kur'âni'l Kerîm*, (Kâhire, yy., trs), II/138.

[473] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* II/553-554.

[474] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* II/556.

[475] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb*, VII/305.

yaratılmaları dolayısıyla Allah'ın emirlerini yerine getirme konusunda eşit derecede sorumludur.[476]

Abduh ve Merâğî'ye göre bu tabirden anlaşılması gereken Hz. Âdem'in yaratılışı değildir. Buradaki tek nefis ifadesi insanî gerçeklik, hayatın nutfesi, insanı meydana getiren su veya insanı meydana getiren prensip anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla insan bu hakikat ile var olmaktadır. Ayet insanlığın kökeninin Hz. Âdem'e dayandığını belirterek, her milletin başka bir atadan geldiğini savunanlara cevap vermektedir. Abduh'a göre nefs-i vâhide'nin müfessirler tarafından Hz. Âdem olarak yorumlanmasının sebebi ayetten kaynaklanmamaktadır. Hz. Âdem'in insanlığın ilk atası olduğuna dair yaygın bilgiden hareketle insanlar bu yorumu yapmaktadırlar. Bu ayet insanın diğer canlılardan farklı bir yaratılış aşamasında ve niteliğinde yaratıldığını da dile getirmektedir. Yani ona göre tek bir nefisten yaratılmakla kastedilen tek bir cins ve tek bir hakikatten yaratılmaktır.[477]İnsanlara bu şekilde çıktıkları kaynak hatırlatılarak onları var eden yaratıcılarına bağlanmaları emredilmektedir.[478]

Cumhurun ve ilim adamlarının görüşüne göre "nefs-i vâhide" ile kastedilen insanlığın atası olan Hz. Âdem'dir. Onlar Hz. Âdem dışında "tek bir can" olarak nitelenecek kimsenin olmadığını kabul etmektedirler. Dolayısıyla ondan önce başka Âdemler gibi bir durum söz konusu değildir. Bu ifade Kur'an'ı Kerim'in zahiri anlatımıyla da çatışmaktadır. Söz konusu ayette eş ile kastedilen de Havva'dır. [479] Bazı dini ve felsefî düşünce sistemlerinde Âdem'in yeryüzündeki ilk insan olmadığı ondan önce nice âdemlerin gelip geçtiği ifadeleri yer almaktadır. Bâtınî- İsmâilî müellifler ve İmâmiyye şiasından bazıları bu ifadelere yer vermektedir. Örneğin Ca'fer es Sâdık, Allah'ın bilinen Âdemden önce Milyon sayıda âdem yarattığını söylemiştir. [480] Buna benzer ifadeleri Muhammed Bâkır, İbn Arabî de dile getirmişlerdir. Çağdaş müfessirlerden Muhammed Abduh da insanlığın tek bir atadan

---

[476] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb,* VI/306.

[477] Reşid Rıza, *Tefsîru'l Menâr*, IV/326-331.

[478] Seyyid, Kutup, *Fî Zilal'il Kur'an Tefsiri*, III/53.

[479] Vehbe, Zuhaylî, *et- Tefsîru'l Münîr*, (Risale Yayınları, İstanbul, 1997), II/470.

[480] Tabatabâî, el-Mîzân, IV/150-151.

gelmediğini farklı atalardan çoğaldıklarını, dolayısıyla âdem kelimesinin özel bir şahsa ait olmadığını, insan cinsini nitelediğini söylemektedir. [481] Ancak Kur'an'da on yedi kez Âdem, yedi kez Âdemoğulları, bir kez de ibn. Âdem ifadesi geçmektedir. Ayetlerde Âdem isminin tek başına zikredilmesi özel isim çağrışımı vermektedir. Yahudi geleneğinin de etkisiyle ilk insan anlayışı yerleşmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın muhtevası ve daha önce belirtmiş olduğumuz beşer ve insan kelimelerinin semantik muhtevası dikkate alındığında Âdem'den önce insan türünün varlığının iddia edilmesi son derece mesnetsizdir.

Âdem kelimesinin insan türünü nitelediği ayetlerde de yaratılışın başlangıcında olay ve tahlilin Âdem üzerinden yapılması insanlığın atası olduğuna dair bilgileri güçlendirmektedir. Son dönemlerde biyogenez ilminin araştırmaları da canlının canlıdan meydana geldiğini kanıtlamaktadır. Varlık aleminde geçerli bir yasa olan canlıların birbirinden meydana gelerek üremeleri zincirin başında Hz. Adem'in olduğunu kanıtlamaktadır. Bunun olmadığını söylemek hiçbir canlı türüne bir başlangıç belirlememektir. Oysaki her türün mutlaka bir başlangıcı olmalıdır. Allah insan türünü meydana getirmek için ilk olarak ilk insanı yarattığını Kur'an'da belirterek bu tartışmaya açıklık getirmiştir. [482]Bazılarına göre nefs-i vâhide "ilk can, ilk canlı, ilk cevher, ilk öz" demektir. İnsanın cansız halden canlı hale geçtiği ilk aşamayı nefs-i vâhide olarak adlandırmaktadırlar. Nefs cevherinde insanın potansiyel olarak bütün özelliklerinin bulunduğunu, genetik bilimi ve genetik kodların bu potansiyeli açıkladığını da söylemektedirler. Bu moderrn yoruma göre insanın biyolojik oluşumu nefs-i vâhide kavramıyla tanımlanmıştır. Ancak bu yorum tefsir ilmi ve asıl ayetlerin yorumundan ziyade bilimsel verilere dayanması itibariyle ayetin birebir karşılığını sağlamamaktadır.

Müfessirlerin çoğu Nefs-i vâhide ile kastedilenin Âdem, eşinin de Havva olduğu hususunda icmanın olduğunu söylemektedirler. Buradan hareketle tefsirlerde "zevc" kavramının açıklaması olarak "Havva" yer almaktadır. Nisa 1'deki bahise göre ilk yaratılan Âdem'dir. Kendisinden eşi, eşi ve Âdem'den ise tüm insanlık

---

481 Reşid Rıza, *Tefsîru'l Menâr*, IV/263-264.

482 Celal, Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, (Anadolu Yayınları, İstanbul, 1997), III/1201-1202.

meydana gelmiştir. Ayette yer alan "ittika" emri ile tüm insanlığın tek bir kişiden yaratılması arasında bağlantı kurulmuştur.

Tefsirlerde Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den yaratıldığı hususunda iki görüş öne çıkmaktadır: Birinci görüş: Müfessirlerin çoğunluğunun benimsemiş olduğu görüştür. Buna göre Allah Âdem'i yarattıktan sonra onu bir müddet uyutmuştur. Sonra onun sol kaburga kemiğinden Havva'yı yaratmıştır. Ardından Âdem uyanınca onu yanında görerek onunla ünsiyet kurmuştur. Bu ünsiyetin sebebini Âdem'in kendi bedeninden yaratılmış olması oluşturmaktadır. [483]Müfessirler bu yoruma Tekvin'de ki anlatım ve Hz. Peygamberden gelen "Kadınlar hakkında iyi davranmayı salık verin; çünkü kadın eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri kısmı baş tarafıdır. Onu doğrultmaya çalışırsan kırarsın, mevcut hali üzere bırakırsan ondan istifade edersin." [484] Rivayetinden yola çıkmışlardır. Buradan hareketle Allah'ın Havva'yı Âdem'in kaburga kemiğinden yarattığına dair anlayış yayılmıştır. İkinci görüş: Bu görüşe göre Âdem cennette yalnızlıktan sıkılmış bir vaziyette iken Allah'ın Havva'yı yaratması ile Adem eşi sayesinde dinginleşmiş, huzur bulmuş ve yalnızlıktan kurtulmuştur. "Sizi tek bir nefisten, o neftsen de kendisiyle sükûn bulsun diye eşini yaratan O'dur."[485] Mealindeki ayet bu görüş için delil olarak gösterilmiştir. Bazılarına göre birinci görüş daha kuvvetlidir. Çünkü "sizi tek bir nefsten yarattı" ifadesi ancak bu şekilde anlamını bulmaktadır. Eğer Havva da yoktan yaratılmış olsa idi o zaman insanlığın soyu bir candan değil iki candan yaratılmış olurdu. Ancak ayetlerde tek bir nefs ibaresi geçmektedir bu sebeple ikinci görüş bu anlamlı karşılamamaktadır.

Müslüman ilim damlarının açıklamalarına göre hadiste de belirtildiği üzere kadında hep bir eğrilik/ eksiklik vardır. Çünkü kadın eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Bir başka rivayette "Kaburga kemiğinin en eğri kısmı en üst uç kısmıdır. Bu yüzden kadın sana karşı hiçbir zaman aynı şekilde dosdoğru olamaz. Sen ondan istifade edersen ancak eğriliğiyle ondan istifade edersin, yok eğer onu

---

[483] Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VI/339-342,154; Râzî, *Mefâtihu'l Gayb*, VII/310; Âlûsî, *Rûhu'l Me'ânî*, III/180; İbn. Kesîr, *Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm*, I/448.

[484] Buhârî, "Nikah" 80; Müslim, "Reda'" 60; İbn. Mâce, "Tahâret" 77.

[485] Zümer, 39/6

doğrultayım dersen, kırarsın. Onu kırmak onu boşamaktır.” [486] yer alan ifadelerden yola çıkarak kadının kaburga kemiğinden yaratıldığına dair görüşler desteklenmiştir. Ancak bazılarına göre çeşitli mecazi açıklamalara müsait olan bu hadislerin asıl hedefi kadınlara karşı yumuşak hareket etmenin ve onlara iyi davranmanın öğütlenmesidir. Kadınlarla iyi geçinmeyi ve eğitim ve öğretimlerinin tavsiye edildiği bu hadislerde kadının kaburga kemiğine benzetilmiş olması kesin bir şekilde kadının yaratılış sürecine dair bir tafsilat içermemektedir. [487]

Kaburga rivayetinin Hz. İbrahim'e kadar götürülen nakli ile Hz. Peygamber'e izafe edilen rivayeti arasında tam bir paralellik vardır. Her iki rivayetin son bölümlerinde yer alan ifadeler farklı gibi gözükse de mana olarak aralarında fark bulunmamaktadır. “Onu olduğu gibi kabul et!” ifadesi ile “ondan eğri olduğu halde yararlanılabilir (veya) yararlanabilirsin!” ifadesinin vurgulandığı ana fikri aynıdır. Rivayetlerde “kadın” sözcüğü sadece kaburgadan yaratıldığı ifade edilen pasajda geçmekte, diğer ifade ve pasajlarda kadına teşbih yoluyla göndermeler yapılmaktadır. Rivayetin geri kalan kısmında yer alan “kırılma”, “doğrultma” ve “eğri kalma” lafzi olarak kaburga için söz konusudur. Dolayısıyla kaburga burada istiare yoluyla teşbih amaçlı kullanıldığı için hakiki yaratmayı ifade etmemektedir. Hakiki yaratmayı ifade etseydi kırılmadan bahsedilmemesi gerekirdi. Nitekim hakiki yaratma anlamı da hadisin konteksine uymamaktadır. Ayrıca burada hadisin konteksine bakıldığında rivayetin temelde teşbihli olup yaratma sözcüğünün sonradan ilave edildiğini söylemek mümkündür.[488] Kadın için kaburga kemiğinin teşbih için yer aldığını kabul edenlere göre Rasulullah'tan gelen rivayet “kadının durumu kaburga kemiği gibidir” şeklinde tahriç edilmiştir. Bu tahriç kafının fıtratının kastedildiğini hadisin teşbihi mana içerdiğini savunanlara göre lafız ve mana olarak hadisin teşbihli versiyonunu içermektedir. [489]

---

[486] Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'ân,* I/207.

[487] Abdullah, Aydemir, *Tefsirde israiliyyat*, (Beyan Yayınları, Ankara, 2019), 305-305.

[488] Cemal, Ağırman, *Kadının Yaratılışı İlgili Rivayetler Bağlamında Yeni Bir Yaklaşım,* (Rağbet Yayınları, İstanbul, 2001), 136-137.

[489] Ağırman, *Kadının Yaratılışı,* 138-139.

Sonuç olarak hadiste yer alan ifadelerle kadının kaburga kemiğinden yaratıldığı kesinlik kazanmaz. Çünkü o rivayette adı geçen deyim kadının fazla zorlamaya uygun bir yaratılışta olmadığını göstermek için mecaz olarak kullanılmıştır. Hz. Peygamber Ehl-i Kitab'ın bir kabulünü onu bilen bir opluma sözü kuvvetlendirmek için kullanmış olabilir. Bu söz kadınların hassas ruhi durumunu belirten mecazi bir ifadedir. Dolayısıyla kaburga kemiğinden yaratılma kabulü ile bu hadisi birbirinden ayırmak gerekir. Hadisin kadının yaratılması ile irtibatlandırılmamamsı ve nazikliği anlamında algılanması durumunda reddedilecek ir yönü bulunmamaktadır. Hadis harfi ve lafzi manasıyla alınırsa kadının yaratılış maddesinin toprak değil kaburga kemiği olduğu anlaşılır ancak mecazi olarak yorumlandığında daha başka bir anlamı olduğu ortaya çıkmaktadır.[490]

Kur'an'daki yaratılış konusunun Tevrat'taki anlatımla benzerliklerinin bulunması ve çeşitli ayetlerde "nefs-i vâhide" terkibinin tek kişi yani Âdem'e atfedilmesinden dolayı Havva'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı sonucu çıkarılmıştır. Fakat söz konusu ayetlerde Hz. Âdem'den değil tek neftsen söz edildiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Ayetlerde insanların farklı maddelerden yaratıldığına dair bir bilgi bulunmadığı aksine tüm insanlığın aynı özden yaratıldığı vurgulanarak üstünlüğün Allah'a yakınlıkta olduğunun söylendiğini belirtirler.

Nefs-i vâhide ifadesinin özel olarak Âdem ve eşinden bahsedilmekten ziyade genel olarak tüm insanlıktan bahsettiğini de söylemektedirler. Çünkü eğer aksi söz konusu olsaydı ayetlerde bu tabir kullanılmak yerine direkt Âdem ve Havva'nın isimlerinin kullanılması gerektiğini belirtirler. Bu ayetlerde aşamalı olarak insanlığın varlık sahnesine çıkışı anlatıldığını savunmaktadırlar. Bu görüşü savunanlara göre kadın ve erkek aynı insanlık özünden yaratılmıştır. Ayette yer alan nefs-i vâhide ile insanın biyolojik yaratılışının ilk halkası olan ilk yaratılan hücre kastedilmiştir. [491]Bazıları ise ayette yer alan bu terkibin insanın biyolojik yaratılışın ilk halkası olan ilk hücre ve hücrenin gelişmiş hali olan nutfe olabileceği düşüncesindedirler. Onlara göre Allah her canlı türünü oluşturmak için çeşitli hücreler yaratmıştır. Var olan

---

[490] Ağırman, *Kadının Yaratılışı*, 273.

[491] Tabatabâî, *el- Mîzân*, IV/136; Züleyha, Birinci, Nefs-i Vâhide İfadesinden Hareketle Kadının Yaratılışı Hakkında Bir Değerlendirme, *MÜİFD*, İstanbul, 47/152-160.

canlıların tümü kendilerini meydana getiren ayrı ayrı ana hücrelerden ve kendi köklerinden gelişerek bu günkü hallerini almışlardır.[492]

Nefs-i vâhideyi kadın ve erkek olarak insanın aynı özden yaratıldığını belirttiğini düşünenlere göre ayetler bir arada düşünüldüğünde her ikisinin de toprak ve su olmak üzere bu iki maddeden yaratıldıklarını söylemektedirler. Şii müfessirler "Havva Âdem'in yaratıldığı balçığın arta kalanından yaratıldı." Sözünü naklederek bu yorumlarının doğruluğunu ispat etmeye çalışmışlardır.[493]

Kanaatimize göre müfessirlerin çoğunluğunun da belirttiği üzere nefs-i vâhide ile ilk insan olan Âdem'in yaratılışı kastedilmektedir. Tekvin'de yer alan bilgiler ve Hadislerde yer alan rivayetlerden Hz. Havva'nın Allah'ın yaratmada hikmeti gereği Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı ancak yaratılışta aynı özden var edildikleri sonucuna varılmaktadır. Diğer insanlar ise ikisinden meydana gelmişlerdir. Ayetlerdeki sorumluluk insanlık özünün ortaklığı gereği tüm insanlığa farz kılınmıştır. Dini görevleri yerine getirme konusunda herkes eşittir. Kadının kaburgadan yaratılışı olumsuz anlayışın aksine Hz. Peygamberin bir öğretim metodudur. Kişilik özellikleri ve fıtratın Allah'ın bir yasası olduğu insani ilişkilerde bu farkların gözetilmesi öğütlenmektedir. Zira İslam cahiliye Mekke'sinin kadınla ilgili tüm olumsuz tutumlarını ıslah etmeyi hedeflemiştir.

İnsanın ve eşinin yaratılışıyla ilgili " *Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O'dur. Erkek eşiyle beraber olunca kadın hafif bir yük yüklenir, onu bir süre taşır. Hamileliği ağırlaşınca rableri olan Allah'a şu sözleri yakarırlar: "Andolsun bize kusursuz bir çocuk verirsen, kesinlikle şükredenlerden olacağız."; Fakat Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, Allah'ın kendilerine verdiği bu nimet hakkında (sanki nimeti veren Allah değilmiş gibi) O'na ortaklar koşarlar. Allah insanların ortak koştuğu şeylerden münezzehtir."* [494] Ayetinden hareketle "nefs-i vâhide"nin Âdem'e "zevc"in de Havva'ya delalet ettiği söylenmektedir. Bu durumda Âdem ve Havva'nın sağlıklı bir çocuğa sahip

---

[492] Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, II/188-194.

[493] Tabersî, Ebû Ali Emîüddîn el Fadl el Hasen, *Mecma'ul Beyân fî Tefsîri'l Kur'ân*, nşr. İbrahim Şemsüddîn, (Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1997), III/6.

[494] A 'raf,7/189-190

olmalarının akabinde şirke düştüklerini İbn. Abbas ve Katâde gibi müfessirlerden gelen nakiller de teyit etmektedir.[495] Ancak müfessirlere göre onların şirke düştüklerini söylemek doğru değildir. Burada kastedilen şirkin ibadet ve rububiyet seviyesinde değil tesmiye ve sıfat seviyesinde olduğunu söylemişlerdir. Adem ve Havva Allah'tan başka rab edinmemiş olduklarını, çocuklarına şeytanın kandırmasıyla iblisin cennetten kovulmadan önceki ismi olan Abdülharis ismini koymalarından dolayı bu şekilde bir ifade kullanıldığını belirtmektedirler.[496]

Kur'an'da geçen "zeker" ve "ünsa" kelimelerinin nefs-i vâhide nin bir hücre türü olduğu bunun erkek ve dişisinin de bulunduğu söylemi Hz. Âdem ve çocukları arasında kardeş evliliği ve Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılıp onunla evlenmesinin ensest bir evliliğe yol açtığı gibi yanlış ithamların önüne geçmektedir. Her iki konuda istismar sebebi olmaktadır. A'raf suresindeki [497]ayetin devamında şirkin söz konusu edilmesi nefs-i vâhidenin sadece Âdem ve Havva'nın olmadığını göstermektedir. Ayetin muhatabı Hz. Âdem, Hz. Havva ve anne babadan meydana gelmiş olan insanoğludur. İstismar edilen bu konu insanların aynı özden yaratıldığı yorumuyla rahatlatılmak istenmiştir. Yaratılan bu özü ikisinin de paylaşıyor olması buna kardeşlik anlamının verilmesi anlamına gelmemektedir. Nefs-i vâhidenin Hz. Âdem olması ve eşinin de ondan yaratılması ikisinin de aynı özden yaratıldıklarını ispat etmektedir. Rivayetlerde ve Tevrat metninde belirtildiği üzere bu kaburga kemiğidir. Ancak bazı yorumlarda bu kaburga kemiği değil farklı bir özdür. Allah'ın Âdem'i vesile kılarak kadını yaratması dolaylı yoldan nefs-i vâhideden eşinin yaratıldığını göstermektedir. Dolayısıyla her ikisi de insan olma konusunda eşittirler ve yanlış anlamaya mahal verecek bir durum ise söz konusu değildir.

Kur'an'daki yaratılış kıssasında evrenin yaratılışından bağımsız olarak insanın yaratılışı çeşitli ayet ve surelerde tekrar tekrar gündeme getirilmektedir. Çeşitli surelerde yaratılış ve cennetten düşüş kıssaları geniş bir şekilde yer almaktadır. Buna göre Allah meleklere yeryüzünde halife olmak üzere topraktan bir halife yaratacağını

---

[495] Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VI/144-146.

[496] Zemahşerî, *el- Keşşâf*, II/137.

[497] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII/231.

haber vermiştir. Bu halife kelimesinin Hz. Âdem'e işaret ettiği kabul edilir. Râzî halifelik için iki görüş olduğunu belirtir. Birincisi: halife Hz.Âdem'dir. İkincisi: Hz. Âdem'in zürriyetidir. Bu görüşe göre insanoğlu nesilden nesile geçerek bu misyonu üstlenir. [498]

Elmalılı'ya göre halife olarak insan, Allah'ın kendi iradesinden kudret ve sıfatından ona bazı görevler verdiği, kendisine bağlanarak vekil olarak yarattıkları üzerinde bazı yetkilere sahip olduğu, yeryüzünde Allah'ın hükümlerini yürütecek ve yerine getirecek kişidir.[499] Ayetteki ifade yeryüzünün halifesi anlamındadır yoksa siyasi veya bir güç olarak simge değildir. Bu yaratılmışlar içinde bir görevlendirme olduğunu göstermektedir. Melekler, kendileri gece gündüz Rablerini takdis ve tesbih ederken, yeryüzünde kan dökecek ve bozgunculuk çıkaracak bir varlığın halife olarak yaratılmasına yönelik hayretlerini dile getirmişlerdir. Bunun üzerine Allah onlara kendilerinin bilmediği şeyi bildiğini söylemiş bunu ispat etmek için de Âdem'e eşyanın ismini öğretmiştir. Ardından meleklere isimler hakkında sorular sormuş, onlar da kendilerine bildirilenden başka bilgiye sahip olmadıklarını söylemelerinin üzerine Allah Âdem'den meleklere isimler hakkında malumat vermesini ister o da kendisine öğretilmiş olan isimleri söylemiştir. Bunların ardından Allah meleklere insana secde etmelerini emretmiş, meleklerde emre itaat ederek secde etmişlerdir. İblis ise kendisinin ateşten, insanın ise topraktan yaratıldığını ve ateşin topraktan üstün olduğunu gerekçe sunarak emre karşı gelmiştir. Allah kibirlenmesinden dolayı iblisi cennetten kovmuş, kibirde ısrar eden iblis Allah'tan kıyamet gününe kadar insanları saptırmak için kendisine süre tanınmasını istemiştir. Ve kendisine belirli bir güne kadar mühlet verilmiştir.

Allah cennette Âdem ve eşine cennette oturmalarını bir ağaç hariç diğer tüm ağaçlardan istedikleri gibi bolca yiyebileceklerini, yasaklanan ağaca yaklaştıklarında zalimlerden olacaklarını bildirmiştir. Onları da kendilerine düşman olan iblise karşı da uyarmıştır. Şeytan çirkin yerlerini birbirlerine göstermek suretiyle onlara yaklaşır ve yasak ağaçtan yedikleri takdirde melek olacaklarını, ebedi yaşamı elde edeceklerini ve sonsuz hükümranlığı elde edeceklerini onları doğru söylediğine ikna

---

[498] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb,* II/245.

[499] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I/316-317.

etmek için yemin ederek söylemiştir. Yasağa rağmen ağaçtan yiyen Âdem ve eşinin çirkin yerleri ortaya çıkar ve Cennet yapraklarıyla üstlerini örterler, bunun üzerine Allah yasak ağaç ve şeytan hakkındaki uyarısını onlara hatırlatmıştır. Âdem ve eşi yapmış oldukları şeyden dolayı pişman olup tevbe etmişler, Allah da onlara kendileri için bir süreliğine geçinme yeri olan yeryüzüne, birbirlerine düşman olarak inmelerini emretmiştir. Daha sonra Allah Âdem'e kelimeleri öğretip tevbesini kabul edip onu doğru yola iletmiştir. Bunun sonucunda insanlık üzerinde yaşayıp ölecekleri ardından tekrar diriltilecekleri dünya hayatı serüvenine bu şekilde başlamışlardır. Kur'an'da insanın yaratılışı ve cennetten çıkarılışı kısaca özet olarak bu şekildedir. Kur'an'da kıssa yaratılışın gayesini ortaya koymaya yetecek kadar kendini detaylandırılmaktadır. Gaybî konular sembolik ifadelerle insanların anlam dünyasına sunulmuştur.

Kıssa ile ilgili bir diğer detay kadının yaratılışıdır. Kur'an'da "kadının yaratılışı" şeklinde bir tabir bulunmadığı gibi "erkeğin yaratılışı" şeklinde bir ifade de bulunmamaktadır. İnsanın yaratılışı üzerinden Âdem ve eşinin yaratılışına atıf yapılmaktadır. Eş için "zevc" kavramının kullanılması bir şeyin her bir tanesi anlamında olup birbirlerinin tamamlayıcısı olduklarını vurgulamaktadır. Yasak ağaç ile ilgili uyarılmanın ardından şeytanın kandırmasıyla ağaca yaklaşmaları inanın bir imtihanı olmasına karşın bu konuda başarılı olamadıklarını göstermektedir. Kur'an'da şeytanın vesvesine her ikisinin de maruz kaldığı suçlu olarak sadece Havva'nın yer almadığı görülmektedir. Bazı tefsir kaynaklarında suçlu olarak Tevrat'taki yaratılış anlatısından hareketle yalnız kadının gösterilmesi kanaatimize göre uygun değildir.[500] Pek çok müfessir ayetlerde tercihi Hz. Âdem'in de yaptığını belirtmektedir. Dolayısıyla her ikisi de şeytanın kandırmasına maruz kalmıştır çünkü şeytan onları Allah adına kandırmıştır.

Pek çok müfessirin de işaret ettiği üzere yaratılış kıssası Allah'ın rahmeti ve yol göstermesiyle insanın yeryüzündeki halifelik görevini günahtan, kibirden şeytandan kaçınarak yerine getirmesi konusunda bir uyarı niteliğindedir. İnsanın bu

---

[500] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb,* III/19-20; İbn. Kesîr, Te*fsîru'l Kebîr,* I/116.

ayetleri okuduğunda tevbenin gereğini ve Allah'a dönüşün her zaman mümkün olduğunu kavramaktadır. [501]

Sonuç olarak Kur'an insanın ve evrenin nihâî manasına dair açıklamaları ilk yaratılış ekseninde ele almaktadır. "Ben kimim ve bütün bunlar ne?" sorgusu insanı ilk yaratılış fikrine götürmektedir. Allah'ın ezelî ve ebedî hakikati yokluğun yerine varlığın esas olmasına, yaratma iradesi de tabiatın mevcudiyetini açıklamaktadır. Kur'an'a göre ilk yaratma "*ol"* emri ile başlamıştır. Allah'ın yaratma emri O'nun iradesine işaret etmektedir. Bu sebeple Allah'ın yaratma iradesi Tekvînî yaratma olarak adlandırılmaktadır. Klasik bir tabirle, "ilâhî irade doğal var oluşa "mebde'" olmaktadır. Yaratılış denildiğinde iradesiz ve kendiliğinden gerçekleşen bir yaratılıştan söz etmek imkansızdır. İlâhî iradenin takdir ettiği yaratılışın fiziksel gerçekliğe çıkmasını sağlayan yaratıcı etki Allah'ın emrinden kaynaklanan kudrettir. Buna göre var olan her şey ilâhî emrin evrensel mekanda meydana getirdiği etkinin sonucudur. Tefsircilere göre ise "ol" sözü ilâhî emrin yaratıcı etkinliğini kolaylaştırmıştır. Ancak tüm yaratılışı gerçekleştiren söz yalnızca tek bir hece olan "ol" emrinden ibaret değildir. Bu muhteşem olay bir hecenin söyleniş kolaylığına teşbih edilen mükemmel bir sözdür. Yaygın söylemin aksine Allah yalnızca "ol" emriyle yaratmamıştır. "Ol" emrinin kinaye ettiği mutlak bir kolaylık üzere etkin, bilgisel açıdan kusursuz bir emirle yaratmıştır. İlk yaratılış kavramı ile evrenin ilk defa düzenli olarak kurulması kastedilmektedir. Bu kavram ile evrenin ezelî bir gerçek olmadığı ve Allah'ın var etmesiyle ortaya çıktığını anlatmaktadır. İlk yaratılış kavramı ile evrenin ilk defa düzenli olarak kurulması kastedilmektedir. Bu kavram ile evrenin ezelî bir gerçek olmadığı ve Allah'ın var etmesiyle ortaya çıktığını anlatmaktadır.

Kur'an'da kâinat ve kâinatta var olan tüm varlıkların yaratılış mahiyetiyle ilgili pek çok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerde kimi zaman yaratılış aşamaları detaylı olarak anlatılmakta kimi zaman ise yaratılış sürecine değinmeden muhatabın zihnini harekete geçirmek gaye edinilmiştir. Yaratılışın anlatılan her aşaması muhatabın zihninde tefekkür potansiyelini ortaya çıkarmak için değişik anlatım üslubuyla zikredilmiştir. Kur'an'da yüzlerce ayet yerin ve göğün yaratılışını dile

---

[501] Râzî, *Mefâtihu'l Ğayb,* III/18; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri,* I/148.

getirmekte; ‘*bakmaz mısınız*?’, ‘*görmez misiniz*?’, ‘*akıl etmez misiniz*?’ sorularıyla bizi evren hakkında inceleme ve araştırmaya yönlendirmektedir. Ayetlerde yer ve göğün, bitkiler, hayvanlar, güneş, ay, yıldızlar, rüzgarlar vs.nin yaratılışıyla ilgili bilgiler verilmektedir. Bu bilgiler neticesinde Allah’ın kudreti ve azametini anlamamız bunlara şahit olmamız istenmektedir. Pek çok görüşe göre Allah’ın "ol" emri ile yaratma başlamış, her şey bir anda değil emirden sonraki yaratma tedrici gerçekleşmiştir. Yaratmayla ilgili rivayetler ve bilimsel veriler göz önüne alındığında kâinat miktarı çok uzun bir süre olan ve belirli aşamalardan geçerek meydana gelmiştir. Kur’an’da insanın yaratılışının gökler ve yerin, bitkiler ve hayvanların yaratılışının ardından olduğu görülmektedir. Bu sebeple insanın yaratılışıyla yaratılış zincirinin son halkası tamamlanmıştır. Canlı ve cansız varlıkların yaratılmasıyla ve dünyanın insan için hazırlanmasının ardından insanın yaratılışı gerçekleşmiştir. Ayetlerde yer alan Âdem tüm insanlığın biyolojik babasıdır. Başka bir görüşe göre ise Âdem’in yaratılış hikayesi tüm insanlığın hikayesidir, dolayısıyla Âdem insan kavramıyla eş anlamlı kullanılmıştır.

Kur’an insanın yaratılışında bazı maddeler dile getirmektedir. Ayetlerde insanın yaratılışıyla ilgili olarak "toprak" unsurunun yanında "su", toprak ve suyun karışımı olan "çamur" ve çamurun geçirdiği aşamalar da zikredilmektedir. Kur’an’da insanın anne karnındaki oluşumunun başlangıcı nutfe aşaması olarak adlandırılmaktadır. Nutfe aşaması anne karnında yaratılışın ilk aşamasıdır. Anne karnındaki biyolojik aşamalardan olan ‘alaka zigotun rahimdeki halidir. İnsanın yaratılışında ‘alaka denilen yapı gelişimini sürdürür ve "*mudga"* ismi verilen şekilsiz ve etimsi bir parçaya dönüşür, aradan belirli bir zamanın geçmesiyle kemik, kas, damar ve sinir yapıları oluşur, bu yapılar etle kaplanarak insan bedeninin oluşumu tamamlanmaktadır. Kur’an’da ilk İnsan Âdem’in yaratılışı hakkında açık ve anlaşılır ifadelerle topraktan aşamalar halinde yaratıldığı ifadeleri detaylı olarak yer almaktadır. Ancak ilk insanın eşinin yaratılışı hakkında aynı şekilde bir tafsilat yer almamaktadır. Son olarak kadının yaratılışıyla ilgili olarak müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre ayetlerde yer alan nefs ile Hz. Âdem kastedilmektedir. Buna göre Allah bütün insanları yani erkek ve kadınları Hz. Âdem’den yarattığının anlaşılması

gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla nefs-i vâhideden yaratılış Hz. Havva'nın yaratılışını ifade etmektedir.

B. Kitâb-ı Mukaddes'te İlk Yaratılış

Yaratılış konusu Eski Ahit'in Tekvin bölümünde yer almaktadır. Burada canlı ve cansız varlıkların yaratılışının kronolojisi bulunmaktadır. Yaratılışın altı günü ve her bir günde nelerin yaratıldığı sırayla anlatılmaktadır. Anlatım olarak tüm yaratılışı kapsayan genel kapsayıcı ifadeler yer almak yerine şu günde şunlar oldu şeklinde bir anlatım bulunmaktadır. "*Başlangıçta Tanrı gökleri ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrının ruhu suların üzerinde dalgalanıyordu. Tanrı 'ışık olsun diye' buyurdu ve ışık oldu. Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı. Tanrı ışığa 'gündüz' adını verdi ve karanlığa 'gece' adını verdi. Akşam oldu sabah oldu ve ilk gün oluştu.*"[502] Tevrat'ta yaratılışın başlangıcı bu şekilde yer almaktadır.

Pasajda yer alan bilgilerden yola çıkarak din adamları ve Tevrat yorumcularından Rabban'a göre göklerin ve yerin yaratılışı yukarıdaki kronoloji gibidir. Ancak bunun yapılan çeviriden kaynaklandığını, yaratılışta belirli bir kronolojinin takip edilmediğini, kâinatın bu günkü haline gelmesi için temel maddeleri Allah'ın en başta yarattığını, diğer yapı ve formlara dönüşümünü ise diğer pasajlarda ele alındığını söyleyenler de olmuştur.[503] İlk bölümde gün gün yaratılışı tanımlamakla yaratılışta asıl gâyenin insanın yaratılışının önemini belirtmektir. Bu bölümde kâinatın yoktan yaratıldığına temas edilmektedir. Rabban evrenin mutlak yokluktan yaratıldığından bahsedilmesinin sebebinin Allah'ın tek yaratıcı ve düzenleyici olduğunu kanıtlamak ve evrenin başlangıcı olmadığı, ezeli olduğunu, rastlantı eseri ortaya çıktığı şeklindeki iddiaları çürütmek olduğunu söylemektedir. Altı günlük yaratma sürecinde bazı hususlar belirsizdir ve bu kronolojide detaylar yer almamaktadır.

---

[502] Tekvin, 1/1-5.

[503] Moşe, Farsi, *Tora*(Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla), 1.

Bazı Tevrat yorumcuları evren ve ögelerinin başlangıçta var olduğunu yaratma emrinin ardından ortaya çıkıp görünür hale geldiğini belirtmiştir. Bunun için karanlık ve aydınlık örneğini vermişlerdir. Bu örneğe göre ışık ve karanlık birbirinden ayrılana dek birlikte görev yapmışlardır. Işık ve karanlık başlangıçta bir iken Allah onları ayırarak birbirine zıt iki unsur yapmıştır. Bu açıklama ise yaratılan özün emirden sonra görünür olduğunu göstermektedir.[504]

Tevrat insanın ve kâinatın ilk yaratılışı bahislerine ayrı olarak yer vermektedir. Tekvin bölümü genel olarak kâinatın yaratılışı, ilk insan ve eşinin yaratılışından bahsetmektedir. Tekvin'in birinci babı ve ilk bölümünde ilk insanın yaratılışından önce kâinatın yaratılarak onun için hazırlandığından bahsedilir. İnsanın yaratılışı tüm mahlukatın yaratılışının ardından gerçekleşmiştir. İlk insanın yaratıldığı maddenin toprak, su ve çamur olduğu konusunda Tevrat'ta yeterince açık ifadeler bulunmaktadır. Bazı Yahudilere göre ilk yaratılışın ardından diğer türler evrimle son hallerini almıştır. Modernist yaklaşımla literatürlerine giren bu tür yaklaşımlar pek çok dindar Yahudi tarafından inkar edilmektedir. Onlara göre evren mutlak bir yokluktan meydana gelmiştir. Evrenin yaratılması ve işleyişi her bir türe özgü olarak Tanrı tarafından irade edilmektedir. Tanrı'nın yoktan yarattığının bir diğer delili ise pasajlarda yer alan "iyi olduğunu gördü" ifadesidir. İlk kez meydana gelen formun neticesi de pasajlar da yerini almaktadır. Tevrat'ta evrenin ve insanın yaratılışı kronolojik olarak ele alınarak tek tek varlık sahnesine çıkan mahlukatın eşsizliği vurgulanmaktadır.

---

[504] Moşe, Farsi, *Tora,* 1/1-5.

1. Kitâb-ı Mukaddes’te Evren ve Canlıların Yaratılışı

Yaratılış konusu Eski Ahit’in Tekvin bölümünde yer almaktadır. Burada canlı ve cansız varlıkların yaratılışının kronolojisi yer almaktadır. Yaratılışın altı günü ve her bir günde nelerin yaratıldığı sırayla anlatılmaktadır. Anlatım olarak tüm yaratılışı kapsayan genel kapsayıcı ifadeler yer almak yerine şu günde şunlar oldu şeklinde bir anlatım bulunmaktadır.

Ortodoks Yahudilere göre Tevrat ilk insan ve yeryüzündeki tüm canlı ve cansız varlıkların yaratılışını kronolojik olarak ele almaktadır. Bu açıdan insanlığın başlangıcını Tevrat’ın çıkış noktası oluşturmaktadır. Yaratılış olayı Tevrat’ta Hz. Musa’nın ölümüne kadar geçen sürede gerçekleşen olaylarla birlikte tarihi öncelik sonralığa uygun olarak geçmektedir. Tekvin’in on birinci babından itibaren konu İbrani atalar ve İsrâiloğullarının kökeni, Allah tarafından diğer insanlardan seçilmeleri ve onlarla mücadeleleri yer almaktadır. Dolayısıyla ana konu isrâiloğullarının tarihi üzerine kurulmuştur.

Tevrat’ın yaratılış hakkındaki tavrının net anlaşılabilmesi için Kitab-ı Mukaddes’in yaratılışla ilgili pasajlarının birlikte incelenmesi yerinde olacaktır.

Tevrat’a göre Allah kâinatı altı günde yaratmış, yedinci günde istirahate çekilmiştir.

Tevrat ‘ta Tekvin 1 de yaratılış süreci ve gerçekleşen olaylar günlere bölünerek altı günlük bir sürede şu şekilde aktarılmıştır:

Yaratılışın birinci günü:

“*Başlangıçta Tanrı gökleri ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrının ruhu suların üzerinde dalgalanıyordu. Tanrı ‘ışık olsun diye’ buyurdu ve ışık oldu. Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı. Tanrı ışığa ‘gündüz’ adını verdi ve karanlığa ‘gece’ adını verdi. Akşam oldu sabah oldu ve ilk gün oluştu.*”[505]

Tevrat’ta yaratılışın başlangıcı bu şekilde yer almaktadır. Pasajda yer alan bilgilerden yola çıkarak din adamları ve Tevrat yorumcularından Rabban’a göre

---

[505] Tekvin, 1/1-5.

göklerin ve yerin yaratılışı yukarıdaki kronoloji gibidir. Ancak bunun yapılan çeviriden kaynaklandığını, yaratılışta belirli bir kronolojinin takip edilmediğini, kâinatın bu günkü haline gelmesi için temel maddeleri Allah'ın en başta yarattığını, diğer yapı ve formlara dönüşümünü ise diğer pasajlarda ele alındığını söyleyenler de olmuştur.[506] İlk bölümde gün gün yaratılışı tanımlamakla yaratılışta asıl gâyenin insanın yaratılışının önemini belirtmektir.

Bu bölümde kâinatın yoktan yaratıldığına temas edilmektedir. Rabban evrenin mutlak yokluktan yaratıldığından bahsedilmesinin sebebinin Allah'ın tek yaratıcı ve düzenleyici olduğunu kanıtlamak ve evrenin başlangıcı olmadığı, ezeli olduğunu, rastlantı eseri ortaya çıktığı şeklindeki iddiaları çürütmek olduğunu söylemektedir. Altı günlük yaratma sürecinde bazı hususlar belirsizdir ve bu kronolojide detaylar yer almamaktadır. Meleklerin yaratılışı gibi diğer varlıkların yaratılışına dair bilgiler ise genel ifadelerle açıklanmıştır. [507]

İfadelerde dikkat çeken bir diğer husus 'karanlık' ve 'ışık'la ilgili ışık ve karanlığın birbirinden ayrılana kadar birlikte bir karışım olarak görev yapmalarıdır. Işık ve karanlık ögelerinin başlangıçta bir iken Allah onları birbirinden ayırarak birbirine zıtlıklarını ortaya çıkarmıştır. Ancak bazılarına göre bu açıklama zıtlık ifade etmekten ziyade ışığın önce karanlığın sonradan yaratıldığını belirtmek için kullanılmıştır.[508]

Pasajda yer alan "Tanrı'nın ruhu" ifadesi bir başka çeviride " Tanrı'nın rüzgarı" şeklinde yer almıştır. Yahudi din adamları belirli dönemlerde göğün mü yerin mi önce yaratıldığı ile ilgili ihtilaflarda bu kısma dayanarak önce göklerin yaratıldığını söylemişlerdir. Fakat bir kısmına göre ikisi aynı anda yaratılmışlardır. Bu konuda birliğin olmamasının önemi Tevrat'ta yer alan bu kronolojinin bir sıralama belirtmekten ziyade Allah'ın yaratması hakkında bir açıklama olmasından kaynaklanmaktadır.

---

[506] Moşe, Farsi, *Tora*(Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla), 1.

[507] Moşe, Farsi, *Tora,* 1.

[508] Moşe, Farsi, *Tora,* 1/1-5.

Yaratılışın ikinci günü:

“*Tanrı “suyun içinde bir gök (kubbe) olsun suyla suyu birbirinden ayırsın” dedi. Tanrı böylece göğü yaptı. Göğün altındaki suyla göğün üstündeki suyu birbirinden ayırdı. Öyle kaldılar. Tanrı göğe “Gökyüzü” adını verdi. Akşam oldu sabah oldu, ve ikinci gün oldu.*”[509]

Birinci günde göklerin yaratıldığı ikinci günde suyun içinde bir gök yaptı denilerek ikinci günde de göklerin yaratılmasına devam edildiği belirtilmektedir. Tevrat yorumcularına göre Tevrat’ta suyun mahiyetiyle ilgili fazla bir detayın verilmediğini bu sebeple ayrılma olayının maddi varlıklar ile manevi varlıkların birbirinden ayrılarak kaim olmaları anlamına geldiklerini söylemişlerdir. Bu konuda Ramban da onlarla görüş birliği içerisindedir. Yeryüzünü sarmalayan gök kubbenin neliği hakkında onun dünyayı çevreleyen atmosfer olduğu yorumu yapılmıştır. İbn Ezra, Malbim gibi din alimleri de bu görüştedirler. [510]

Bunun yanı sıra göğün üstünde yer alan suyun fiziksel bir su olmadığı ruhsal/manevi bir form olduğu niteliğin su olduğunun kabul edilmesi ve inanılmasının gerektiği de söylenmektedir. Bunu kanıtlamak için ise Mezmurlar’da yer alan şu ifade delil olarak sunulmuştur. “*Ey göklerin gökleri ve göklerin üstündeki sular, O’na övgüler sunun.*”[511]

İkinci gün ile ilgili bir diğer husus Tevrat’ın “iyiydi (iyi olduğunu gördü)” ifadesini kullanmadığı tek gün burasıdır. Bunun nedeni hakkında pek çok yorum yapılmıştır. Raşi bunun sebebinin; iyiydi teriminin yaratılışı tamamlanmış olan formlar için kullanılmış olduğunu söylemektedir. Ancak ona yöneltilen eleştiriler arasında ikinci günde konusu geçen suların üçüncü günde tamamlanmadığı ifadeleri yer almaktadır.

İkinci günde meleklerin de yaratıldığı söylemektedir. Rabenu Behaye bu günde gök kubbe ve meleklerin de yaratıldığını söylemektedir. Ancak yaratılıştan sahip

[509] Tekvin,1.

[510] Moşe, Farsi, *Tora,* 1/1-5.

[511] Mezmurlar, 148/4.

oldukları mükemmelliklerine rağmen yaratılışın asıl gayesinin bunların var edilmesi olmadığını söylemiştir. O yaratılışın asıl amacının Tanrı'nın planını gerçekleştirmek için var ettiği 'alt dünya' olduğunu diğer semavi ve ruhani varlıkların insana hizmet etmek için var edildiklerini bu hizmetleri ölçüsünde değer kazandıklarını da ilave etmektedir.[512]

Bazı din adamları meleklerin beşinci günde yaratıldıklarını belirtmektedirler. Genel anlayışa göre ise kalıcı ve koruyucu melekler ikinci günde, geçici melekler de beşinci günde yaratılmışlardır.[513] Yaratılışın ikinci gününde geçen "iyi oldu" ifadesinden yola çıkarak cehenneminde ikinci günde yaratıldığını dolayısıyla yeryüzünü koruyan meleklerin bu günde yaratıldıkları da söylenmektedir.

İkinci günle ilgili bir diğer husus, ilk suların en başta günahkarları helakla cezalandırmak için ayrıldığı yönündeki varsayımdır. Din adamlarının bir kısmı yıldızlar ve bazı gök cisimlerinin yaratılmasını henüz tamamlanmamasının üçüncü günde yer alan 'iyi oldu' ifadesini delil olarak sunarak bir önceki günün üçüncü günde tamamlandığını söylemektedirler.[514]

Yaratılışın üçüncü günü:

" *Tanrı, 'Göğün altındaki sular bir yere toplansın, kuru toprak görünsün' diye buyurdu ve öyle oldu. Kuru alana 'kara', toplanan sulara 'Deniz' adını verdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü. Tanrı 'Yeryüzü bitkiler, tohum veren otlar, türüne göre tohumu meyvesinde bulunan meyve ağaçları yetiştirdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü. Akşam oldu, sabah oldu ve üçüncü gün oluştu.*"[515]

Üçüncü günde yeryüzü ve yeryüzünün barındırdığı varlıkların yaratılışından bahsedilmiştir. Söz konusu pasajdan anlaşılmaktadır ki gök ve yer yaratıldıklarında yeryüzünün tamamı suyla kaplanmıştır. Sonra Allah toprak ve suyu birbirinden

---

[512] Moşe, Farsi, *Tora*, 1/5.

[513] Tekvin, 1/10.

[514] Tekvin, 1/10-12.

[515] Tekvin1/9-13.

ayırarak yeryüzünü yaşama elverişli hale getirmiştir. Bu el verişli ortam tek bir seferde olmaksızın aşamalar ve devreler halinde gerçekleşmiştir.[516]

Üçüncü gün yeryüzünde suların çekilmesinin ardından yerin unsurlarının görünmesiyle Allah'ın orada vadi benzeri yapıların oluştuğunu şu şekilde açıklar: " "Tanrı " Yeryüzü bitkiler, tohum veren otlar, türüne göre tohumu meyvesinde bulunan meyve ağaçları üretsin" diye buyurdu ve öyle oldu. Yeryüzü bitkiler, türüne göre tohum veren otlar, tohumu meyvesinde bulunan meyve ağaçları yetiştirdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü. Akşam oldu sabah oldu üçüncü gün oluştu."[517]

Din adamları sularla ilgili Tanrı'nın yeryüzündeki sular için bir sınır çizdiğini, var olan suların vadilerde birikerek yeryüzünün sulardan kurtulmasını sağlamıştır. Ancak yeryüzünün ileri bir tarihte tekrar sularla kaplanmayacağı garanti olmadığı yorumunu yapmışlardır. Yeryüzünde suların nasıl muhafaza edildiğiyle ilgili şunları belirtmektedirler: Tanrı yeryüzündeki suların bir kısmını kumsallara çizdiği sınırlarla muhafaza etmiştir. Bu sınırlar tıpkı insanların hayatlarında yer alan sınırlar, yaratılışta kazanılmış sınırlar ve insanların sosyal hayatta olaylara koymuş oldukları sınırlar ile benzerdir. Üçüncü günde gerçekleşen suyla ilgili bahisle ilgili yeryüzünün ilk günde yaratıldığı ancak sulardan görünmediği, sulara bir sınır koyulmasıyla canlıların ve insanın yaşayabileceği arzın ortaya çıktığı da söylenmiştir.[518]

"Yeryüzü bitki yeşertsin. Yeryüzü üzerinde, tohum üreten otlar ve kendi türüne göre tohum içeren meyveler üreten meyve ağaçları olsun, dedi ve öyle oldu." Bölümüyle ilgili Talmud'da ismi yer alan Rav Asi Âdem (insan)'dan önce hiçbir bitki ve canlının yaratılmadığının yer aldığı pasaj ile yukarıdaki pasajın çeliştiğini söylemektedir. O bitkilerin yaratılışın üçüncü gününde büyümeye başladıklarını ancak el verişli ortamın bulunmaması sebebiyle yeryüzüne çıkamadıklarını ve gelişimlerinin durduğunu, Adem'in dua ederek yağmur yağmasına sebep olduğunu Adem'in yeryüzünün oluşumundaki fonksiyonlarından da birinin bu olduğunu belirtir. Böylece bitkilerin yaratılışı bu şekilde tamamlanmıştır. Bu açıklamalarının ardından Rav Asi bitkilerin üçüncü günün ikinci kısmında yaratıldıklarını

516 Moşe, Farsi, *Tora,* 1/7.

517 Tekvin, 1/1-3.

518 Moşe, Farsi, *Tora,* 1/4-7.

savunmaktadır. Ancak bu görüş diğer din adamlarınca eleştirilmektedir. Tevrat metninde yer alan "tohumu meyvesinde bulunan meyve ağaçları yetiştirdi." İfadesinden yola çıkarak bitkilerin yeryüzüne çıktığı hatta meyve bile verdiklerini söylemişlerdir. [519]

Yahudi alimler üçüncü günde var edilen yedi deniz ve yedi yeryüzünden de söz etmektedirler. Bu yedi yeryüzü altında yer altı suları barındırmaktadır ve kara parçaları da bu suların üzerinde yüzmektedirler. Yedi yeryüzünün yedi mistik yer olduğunu söyleyenler arasında bulunan Zohar, bu mistik bölgelerden ilk kutsal bölgeler yaratılmıştır. Zohar gibi düşünenlere eleştiri olarak yeryüzünün tek bir parçadan oluştuğu bir zaman sonra bu yedi bölgenin bu bütünden ayrılarak kendi bölgelerini oluşturdukları yöneltilmiştir. Onlara göre karaların su üzerinde yüzmesi ancak Allah'ın gücü ve kudretinin eseridir, kendiliğinden olma ve sürdürme söz konusu değildir. [520]

Yaratılışın dördüncü günü:

"*Tanrı şöyle buyurdu: 'Gök kubbede gündüzü geceden ayıracak, yeryüzünü aydınlatacak ışıklar olsun. Belirtileri, mevsimleri, günleri, yılları göstersin.' Ve öyle oldu. Tanrı büyüğü gündüze, küçüğü geceye egemen olacak iki büyük ışığı ve yıldızları yarattı. Yeryüzünü aydınlatmak, gündüze ve geceye egemen olmak, ışığı karanlıktan ayırmak için onları gök kubbeye yerleştirdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü. Akşam oldu, sabah oldu ve dördüncü gün oluştu.*"[521]

Yeryüzü dışında gerçekleşen ancak yeryüzünü doğrudan etkileyen durumlar dördüncü günde gerçekleşmiştir. Bu günde yeryüzüne tesiri son derece büyük olan dünyanın seması ve güneş sisteminde yer alan cisimlerin yaratılışından bahsedilmektedir. Bu oluşumlar kâinatın tamamını ilgilendiren olaylar değildir, yalnızca güneş sistemiyle sınırlı bir var oluştur.

---

[519] Moşe, Farsi, *Tora*, 1/7.

[520] Yaakov, Culi, The Torah Anthology: Meam Loez, İbranice'den çev. Aryeh Kaplan, New York: Moznaim Publisher, İngilizceden çev. Gökhan Duran, (2018), 57-58.

[521] Tekvin, 1/14-19.

Burada “ışığın yaratılması” sözünden ışığın dördüncü günde yaratıldığı anlaşılmamalıdır. İfadeden çıkarılacak anlam söz konusu ışığın ilk gün yaratıldığı ancak ait oldukları yerlerine yerleştirilmelerinin bu günde gerçekleşmesidir. “İki büyük ışık kaynağı” ifadesinden çıkarılması gereken de şık kaynağının fiziksel anlamda büyük olması değildir. Yaymış oldukları ışığın büyüklüğünden dolayı böyle bir ifade kullanılmıştır. [522]Işık kaynağı olarak ay ve güneşin kastedildiği de yapılan yorumlar arasındadır. Fakat ayın kendi başına bir ışık kaynağı olmamasından dolayı ışığını güneşten aldığı ve bu ışığı yansıtmak suretiyle ışık kaynağı olma özelliğini kazanmasından dolayı tam olarak bu sıfata sahip olmadığı da söylenmektedir. Bu yüzden ikisi arasında büyüklük ve küçüklük ayrımı vardır. Büyük ışık kaynağı olan güneş gündüz ortaya çıkarken, küçük ışık kaynağı olan ay gece ortaya çıkmaktadır.

Bu bölümden Allah'ın evreni kendi sözü ve kudretiyle yarattığı sonucu da çıkarılmaktadır. Yaratılışın dördüncü gününde gök cisimleri, güneş, ay ve yıldızlar yaratılmıştır.[523] Bunlar ilk günde yaratılmış olsaydı her şeyin tersten yaratıldığı izlenimi ortaya çıkmaktadır. Dördüncü günde yaratarak evren uyum içinde var edilmiştir.

Yaratılışın beşinci günü:

“*Tanrı, “Sular canlı yaratıklarla dolup taşsın, yeryüzünün üzerinde, gökte kuşlar uçsun” diye buyurdu. Tanrı büyük deniz canavarlarını, sularda kaynaşan canlıları ve uçan çeşitli varlıkları yarattı. Bunun iyi olduğunu gördü. Tanrı, “ Verimli olun, çoğalın, denizleri doldurun, yeryüzünde kuşlar çoğalsın” diyerek onları kutsadı. Akşam oldu sabah oldu ve beşinci gün oluştu.*”[524]

Bu aşamadan sonra yeryüzünde yaşayacak olan insan için hazırlanışının anlatılmasının ardından bir sonraki bölümde insanın yaratılışına temas edilecektir. Beşinci gün fiziksel yaratılışın son günüdür. İlk olarak hayvan hayatının yaratılmasının ardından insan hayatı yaratılmıştır.

---

[522] Moşe , Farsi, *Tora*, 1/6-9.

[523] Tekvin,1/20-23.

[524] Tekvin, 1/20-23.

Beşinci günde, ışıkla oluşuma geçen, yeryüzünde bitkilerin yetişebileceği ve daha önce yaratılmış olan toprak ile aralarına sınır koyulmuş su, kendi içlerine verilmiş olan hayat oluşturma gücüyle canlıların varlığı için el verişli şartları oluşturmuştur. Ardından denizde yaşayan canlılar ve gökyüzüne uçabilen kuşlar yaratılmıştır. Bu günde diğer günlerden farklı olarak "ve öyle oldu" ifadesi yer almamaktadır. Bunun sebebinin dünyanın altı bin yıl varlığını devam ettirecek şekilde yaratılması olduğu söylenmektedir. Söz konusu yaratılışın her bir günü bu altı bin yıllık süreye tekabül etmektedir. Ve bu altı bin yıllık sürenin iki bin yıllık kısmını boşluk ve şekilsizlik oluşturmaktadır. Yahudilere göre İsrail Tora'yı kabul eder ve ona eksiksiz uyarsa dünya iki bin yıl daha var olmaya devam edecektir. Sonradan verilen bu iki bin yıl ise Mesih'in yılı olacaktır ve kurtuluş Yahudiler için gerçekleşecektir. [525]

Pasajda "ve öyle oldu " ifadesinin yer almamasının nedeninin Küresel alanda gerçekleşecek olan bir savaşın beşinci bin yıllık süre içinde gerçekleşecek olmasıdır. Bu savaşın gerçekleşme zamanı belli olmadığı için " ve öyle oldu" kalıbı burada kullanılmamıştır. Bu kalıpla ilgili olarak bir başka yorum ise yaratılan bir şeyin değiştirilemeyeceği durumlarda bu ifade kullanılmamıştır. Kuşlar sudan çıkarak dönüşümleri devam ettiği için bu ifade onlar için kullanılmazken denizde yaşayan canlılar değişmeden aynı yaşam koşullarında varlıklarını devam ettirdikleri için kalıp onlar için kullanılmıştır. [526]

Yaratılışın altıncı günü:

"Tanrı, "Yeryüzü çeşit çeşit canlı yaratık, evcil ve yabani hayvan, sürüngen türetsin" diye buyurdu. Ve öyle oldu. Tanrı çeşit çeşit yabani hayvan evcil hayvan, sürüngen yarattı. Bunun iyi olduğunu gördü." [527]

Altıncı günde yaratılanlar ile her şeyin hazır bulunuşluğu sağlanarak insanın yaratılma sürecine geçildiği anlaşılmaktadır. Fiziksel ve maddesel yaratılış

---

[525] Yaakov, Culi, *The Torah Anthology*, 76.

[526] Yaakov, Culi, *The Torah Anthology*, 84.

[527] Tekvin, 1/25-26.

tamamlanmış hayvan hayatının var edilmesinin ardından insanın iradesi ile iyi-kötü, doğru-yanlış ayrımını yapabileceği şartlar oluşturulmuştur.

Yaratıcının burada 'iyi olduğunu gördü' ifadesine yer vermesinin sebebi, insanın seçimleri doğrultusunda iyi ya da kötüyü seçme iradesiyle evrenin kaderine müdahale edeceğini belirtmektir. "İyi olduğunu gördü" söylemiyle kastedilen bir diğer husus; yeryüzünde yaratılan pek çok hayvan türünün farklı tür ve fonksiyonda olmasıdır. Bunlardan bir kısmı uysal ve çekingen iken, diğer kısmı yırtıcı ve zehirlidir.

Bazıları yırtıcı ve zehirli hayvanların faydasız ve yok edilmesi gereken birer numune olarak görebilirler ancak yukarıdaki ifade canlıların Allah'ın ilmiyle yaratıldığı ve olayların arkasında yatan bilgeliği henüz bizim kavrayamadığımızı göstermektedir. Bu varlıkların pek çok faydası vardır, nitekim insanoğlu dünya hayatında bu canlılardan istifade etmektedir. Bir başka açıdan bakacak olursak kötülerin cezalandırılması ve çeşitli helaklerle medeniyetlerin varlıklarının sona erdirilmesi de bu varlıklarla olmaktadır.[528]

Yahudi din adamları dönemlerinde kuşların diğer hayvanlar gibi altıncı günde yaratılmamasının sebebini şu şekilde açıklamaktadırlar: Bütün yaratılışın tamamlandığı altı günlük sürede her bir elementin yaratılışı farklı bir günde gerçekleşmiştir. Yaratılışın birinci günü ateş elementinin var edilmesiyle ışık, ikinci gün hava elementinin var edilmesiyle sular yaratılmıştır. Suların birikmesi ile toprak elementi dördüncü gün ortaya çıkmıştır. Bu elementlerin oluşturmuş olduğu uygun ortamda ise bitkiler yetişmiştir. Gök cisimleri ateş elementiyle dördüncü günde var edilmişlerdir. Balıklar su elementinden ve kuşlar da hava elementinden beşinci günde yaratılmışlardır. Son gün olan altıncı günde ise yaratılış elementi toprak olan hayvanlar ve insan yaratılmıştır. [529]

Kâinatın altı günde yaratılmasının ardından yeryüzünü sorumluluk ile yönetecek olan insanın yaratılmasına geçilmektedir. Tekvin'in birinci bölümünde altı

---

[528] Tekvin, 1/25-26.

[529] Yaakov, Culi, *The Torah Anthology*, 86-87.

günde kâinatın yaratılışının tamamlandığı ve altıncı günün sonunda insanın yaratıldığı bilgisi yer almaktadır.

Yaratılışın altıncı günü- İnsanın yaratılışı:

"*Tanrı, ' insanı kendi suretimizde kendimize benzer yaratalım' dedi. 'Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun.' Tanrı insanı kendi sûretinde yarattı. Böylece insan Tanrı sûretinde yaratılmış oldu. İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı. Onları kutsayarak, 'Verimli olun, çoğalın' dedi. Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun. İşte yeryüzünde tohum veren her otu, tohumu meyvesinde bulunan her meyve ağacını size veriyorum. Bunlar size meyve yiyecek olacak. Yabani hayvanlara, gökteki kuşlara, sürüngenlere, - nefes alıp veren tüm hayvanlara- yiyecek olarak yeşil otları veriyorum' ve öyle oldu. Tanrı yarattıklarına baktı ve her şeyin çok iyi olduğunu gördü. Akşam oldu, sabah oldu ve altıncı gün oluştu.*"[530]

Yukarıda "çıkarsın" teriminin yer için kullanımı; gizli olan/aktif olmayan bir yapının aktif halle gelmesi anlamındadır. Yahudi din adamlarının da desteklediği bir görüşe göre var olan her varlık aslında potansiyel olarak ilk günde var edilmiştir. Bundan sonra gerçekleşen her olay bu yapıların uygun günde ortaya çıkmalarıdır.[531]

Bu pasajdan maddesel dünyanın yaratılışının ardından insanın yaratılışına geçildiği anlaşılmaktadır. İnsandan önce diğer varlıkların yaratılışından bahsedilmesinin sebebi onun halifelik görevi doğrultusunda tüm yaratılanların insanın hizmetine verilmesidir. Diğer varlıkların yaratılışına benzemeyen bir şekilde insan daha özenli ve farklı bir donanımda yaratılmıştır.

Burada kullanılan "*insan yapalım*" ifadesi ise insanın amaçlı yaratılması irade, hikmet ve ilimle yaratıldığını göstermektedir. Diğer canlıların yaratılışında kullanılan "*yeryüzünden .... Çıkardı*" kalıbı kullanılmak yerine "insan yapalım" kalıbının kullanılmasının sebebi insanın Tanrısal irade ve bilgelikle donatılmış

---

530 Tekvin, 1/26-31.

531 Moşe, Farsi, *Tora*, 1/8.

olmasıdır.[532]Yine insanın yaratılmasında diğer canlıların yaratılışlarında kullanılan "*Tanrı bunların iyi olduğunu gördü*" kullanımı yer almamaktadır. Çünkü bu ifade bu tasdik kalıbı yaratılışı tamamlanmış varlıklar için kullanılmıştır. İnsan için böyle bir ifade kullanılamaz çünkü insanın yaratılışı hiçbir zaman son haline gelmez. İnsan halifelik görevi gereği kendisinin ve yeryüzünün her daim gelişimi ve ilerlemesinden sorumludur. İnsanın yaratılışıyla ilgili kalıp aynı zamanda onun insanın kendisinin eşsiz bir sanat eseri olması gibi yaratılış şeklinin de benzersiz olduğunu ve hiçbir yaratılış şeklinin bu seviyede olmadığını göstermektedir. İnsanın yaratılış aşamasına kadar yaratılan tüm varlıklar Allah'ın sözü ile yaratılırken insan Allah'ın elleriyle yaratılmış eşsiz bir varlıktır.[533]

İnsanın yaratılış olayıyla ilgili "*insanı kendi sûretimizde, kendimize benzer yaratalım*" ifadesinin kullanılmasının sebebini bazı din adamları ve Avranel şu şekilde açıklamaktadırlar: İnsan yaratılışı gereği Tanrısal bilgelik ve irade ile donatılarak canlılar içerisinde en mükemmel ve eşsiz bir konuma yükselmiştir. "Kendi sûretimizde" ifadesinden anlaşılması gereken ise bilginlerden Ramban'a göre şudur: Canlı ve cansız var edilmiş bütün varlıklar arasında insan Tanrı gibi düşünme, yorumlama, iradeli karar verme, ve olaylara çözüm üretme özelliklerine sahip tek canlıdır. İradesi ile sorumluluğunu alabileceği özgür seçimler yapabilmektedir. Bu düşünme ve seçimler doğrultusunda bir takım sorgulamalarla Tanrı'yı bulma, sevme ve ona manevi bir bağ ile bağlanma tavırlarını geliştirebilir. Bu sebeple bu sûrette yaratılma ifadesine en uygun canlı insandır. Tüm bunlar insanın yaratılışına ne kadar büyük önem verildiği ve özen gösterildiğini kanıtlamaktadır.[534]

İnsanın yaratılışıyla altı günün sonunda yaratılış tamamlanmıştır.

Yedinci günle ilgili bilgiler Tevrat'ta Tekvin 1 ve Tekvin 2'de anlatılmaktadır. Tekvin 2'de yer alan bilgiler yaratılışla ilgili tarihsel olarak daha eski bilgilere dayanmaktadır.

---

[532] Moşe, Farsi, *Tora,* 1/11.

[533] Moşe, Farsi, *Tora,* 1/10-11.

[534] Moşe, Farsi, *Tora,* 1/11.

Yaratılışın yedinci günü:

"Gök ve yer bütün ögeleriyle tamamlandı. Yedinci güne gelindiğinde Tanrı yapmakta olduğu işi bitirdi. Yaptığı işten dolayı o gün dinlendi. Yedinci günü kutsadı. Onu kutsal bir gün olarak belirledi. Çünkü Tanrı o gün yaptığı, yarattığı bütün işi bitirip dinlendi."[535]

Yedinci günde Tanrı gökler ve yerin yaratılışının tamamladıklarını ve ikisinin de içinde barındırdığı canlıları mükemmel ve uyumlu bir şekilde yaratıldığını belirtmektedir. Tanrı yaratma işlemini bitirdikten sonra yedinci günü "şabat" yani dinlenme günü olarak belirlemiş ve dinlenmeye çekilmiştir. Bu aşamada Tanrı tüm evreni altı günde yarattığını yedinci günde bu işlemi durdurduğunu ifade etmektedir. Yahudilerin şabat ile ilgili ritüelleri yerine getirmeleri burada yer alan kullanıma dayanmaktadır.[536]

Bazı Yahudi alimler bu günde yaratma olayının tamamlanmadığını Tanrı'nın yaratma işlemini burada bıraktığı yaratmanın fiziksel yaratma olduğunu, her şabat gününde manevi yaratmanın devam ettiğini söylemektedirler. [537]Bu yüzden şabat manevi niteliklerin kazanılması ve yaratmanın en üst noktasıdır. İlk insan Adem ve Havva şabattan hemen önce yaratılmıştır bu sebeple. Bu kutsiyet özelliği ile yalnızca insan kutsiyeti yaratabilir diğer varlıklar bu imkana sahip değildirler. İnsana verilen bu yaratma yeteneği ise kendini ve dünyayı değiştirebilmektir. Şabat Tanrı'nın mührüdür ve bu mührü kullanma yetkisi sadece insana verilmiştir. Bu yüzden yeryüzünün halifeliği bu yönetim ve değişimi kontrol edebilmesi için insana verilmiştir. [538]

Bu günde olanlarla ilgili farklı tercümelerle bazı nüans farkları da ortaya çıkmaktadır. Farklı bir tercüme şekli şu şekildedir:

"*Tanrı yedinci günde yapmış olduğu işi tamamladı ve yedinci günde yapmış olduğu tüm işi bıraktı. Tanrı yedinci günü mübarek kıldı ve onu kutsal ilan etti;*

---

[535] Tekvin, 2/1-3.

[536] Moşe, Farsi, *Tora,* 1/13.

[537] Moşe, Farsi *Tora,* 1/11.

[538] Moşe, Farsi, *Tora,* 1/11.

çünkü Tanrı, yapmak üzere yaratmış olduğu tüm işini bu günde bırakmıştı."[539]Bu tercümede "işini bitirdi dinlendi" ibaresi yerine "işini bu günde bıraktı" ifadesi yer almaktadır. Bu iki kullanım arasındaki fark şu şekilde açıklanabilir; birincisi yaratma işinin tamamlandığını ve altı günün dışında hiçbir şeyin yaratılmadığını söylemektedir. İkincisi ise, henüz tamamlanmamış bir işe ara vermek anlamına gelmektedir. Yorumculara göre bu yorum farklılığı insanlara her zaman yapacak bir işleri olduğunu ve henüz hiçbir şey için geç olmadığını öğretmektedir. Tam da bu sebepten insan hiçbir şey için son olmadığından şabat geldiğinde tüm yaratıcı ve verimli işlere bir ara vermeli ve tüm işlerini bırakmalıdır. Ve bir mola vermelidir. [540]Ancak şabatta diğer günlere nazaran daha büyük bir bolluk ve artma mevcuttur. Buna rağmen bu günde çalışmak ve üretmek yasaktır.

Farklı tercümelerde "yapmış olduğu" ifadesi "yapmak üzere" şeklinde yer almaktadır bu fark şu şekilde yorumlanmaktadır: Bu ifade yaratılışın başka bir boyutta da devam ettiğini bu sebeple bir yerde tamamlanmış olsa da diğer boyutta bu olay tekrar etmektedir. Kâinattaki canlılar kendi benliklerinde var olan çoğalma yeteneğiyle diğer boyuttaki yaratılış olayını gerçekleştirmektedirler.[541]

Tevrat'ta yedinci günde Tanrı'nın yaratmayı tamamlayıp dinlenmesinden bahsedilmiştir. Şimdi de Tekvin 1'e kıyasla köken olarak daha eskiye dayanan tekvin 2'de yer alan yaratılış öyküsüne değineceğiz. Bu bölümün dördüncü pasajında şu ifadeler yer almaktadır:

" Göğün ve yerin yaratılış öyküsü: Rab Tanrı göğü ve yeri yarattığında yeryüzünde yabanıl bir fidan, bir ot bile bitmemişti. Çünkü Rab Tanrı henüz yeryüzüne yağmur göndermemişti. Toprağı işleyecek insan da yoktu. Yerden yükselen buhar bütün toprakları suluyordu. Rab Tanrı Adem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Adem yaşayan varlık oldu. Rab Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe dikti. Yarattığı Adem'i oraya koydu."[542]

---

[539] Moşe, Farsi, *Tora,* 1/13.

[540] Moşe, Farsi, *Tora,* 1/12.

[541] Moşe Farsi, *Tora,* 1/11.

[542] Tekvin, 2/4-8.

Yaratılış olayı bu pasajda dünyanın oluşumu ve gayesinin ne olduğu ile ilgili daha detaylı olarak ele alınmıştır. Kozmolojik delillerin yer aldığı aşağıdaki ifadeler Tanrı'nın yaratmasının bir delili olarak sunulmaktadır.

"Bahçede iyi meyve veren türlü türlü güzel ağaçlar yetiştirdi. Bahçenin ortasında yaşam ağacıyla iyiyle kötüyü bilme ağacı vardı. Aden'den bir ırmak doğuyor, Bahçeyi sulayıp orada dört kola ayrılıyordu. İlk ırmağın adı Pişon'dur. Altın kaynakları olan Havila sınırları boyunca akar. Orada iyi altın, reçine ve oniks bulunur. İkinci ırmağın adı Gihon'dur. Kûş sınırları boyunca akar. Üçüncü ırmağın adı Dicle'dir, Âsur'un doğusundan akar. Dördüncü ırmak ise Fırat'tır. Rab Tanrı Aden bahçesine bakması, onu işlemesi için Âdem'i oraya koydu."[543]

Yukarıda üçüncü nehir olarak tanımlanan Dicle 'Hidekel' olarak, dördüncü nehir olan Fırat ise 'Petrat' olarak geçmektedir.

Tekvin 2'de yer alan bu pasaja göre kâinat ve onun içinde var olan her şey yaratılışın ilk günü potansiyel olarak yaratılmış olup, sonra tüm bu potansiyel olarak hazır olan mevcûdât kendileri iççin belirlenen vakitte varlık sahnesine çıkmışlardır. Dolayısıyla yer ve gök yaratıldığında içlerinde barındırdıkları unsurlar da potansiyel olarak var edilmişlerdir. Yaratılan bu varlıkların bir kısmının meydana çıkması insanın çabasına bağlı kılınmıştır. Bu sebeple ortaya çıkmaları insanın yaratılışını beklemiştir. Tüm kâinatın yaratılan düzen içinde seyretmesi ve işlemesi ancak bu altı günlük süre tamamlandığında gerçekleşebilmiştir. [544]Tüm bunlar bir nevi insanın yaşayabileceği uygun şartların oluşumu anlamına gelmektedir.

Tevrat'ta yer alan bu bölümde bir takım ana olaylar çerçevesinde yaratılış canlandırılmakta ve insanlığın eğitimi için analizler sunmaktadır. Burada bir takım sorulara cevaplar yer almaktadır. İnsanlık tarihini ilgilendiren canlılar ve insanın başlangıcının neye dayandığı, insanı diğer türlerden ayıran özellikler ve insanın sorumluluğu gibi ana problemlere olay örgüsüne dayalı bir anlatım üslubuyla cevap verilmektedir. Yahvist anlatıma göre Dünya insan yaratılmadan önce yaratılmış ve

---

[543] Tekvin, 2/9-15.

[544] Moşe, Farsi, *Tora,* 1/15.

döşenmiştir. Ancak burada resmedilen görüntüye göre çalılık ve bitkilerin bulunmadığı bir yerdir.

Yahvist anlayışa göre Tanrı yeryüzünü işleyerek hasat elde edecek insan henüz yaratılmadığı için onun yaratılışına kadar yeryüzünü kurak bırakmıştır. Ardından yeryüzünde bir kaynak var edilmiş ve yer sulanarak toprak ve su karışımından tıpkı çömlek ustasının çömleği imal etmesi gibi insan yaratılmıştır. Tanrı insanı yaratarak diğer canlı türlerinin de yeryüzünde dolaşmasına izin vermiştir. Elohist anlayışa göre ise bitkiler ve hayvanlar insandan önce yaratılmıştır. Bu anlayış tüm yaratılışın Tanrı Elohim tarafından gerçekleştiğini ve yaratılanlar arasında zamansal bir öncelik sonralığın olmadığını savunmaktadır. Yahvist anlatım ise Bitki ve hayvanların insanın yaratılmasından sonra yaratıldığını savunmaktadır. [545]

Kitab-ı Mukaddes'in bünyesinde bulunan Mezmurlar'da yaratılış ile ilgili benzer ifadelere rastlanmaktadır:

" Ama geçmişten bu yana kralım sensin ey Tanrı,/ Yeryüzünde kurtuluş sağladın/ Gücünle denizi yardın./ Canavarların kafasını sularda parçaladın./ Livyatan'ın başlarını ezdin,/ Çölde yaşayanlara onu yem ettin./ Kaynaklar, dereler fışkırttın./ Sürekli akan ırmakları kuruttun.7 Gün senindir, gece de senin./ Ay ve güneşi sen yerleştirdin./ Yeryüzünün bütün sınırlarını sen saptadın./ Yazı da kışı da yaratan sensin."[546]

Bu pasajda Tanrı kral olarak tasvir edilmiş ve yaratma vasfını elinde tutmaktadır. Eski Ahit'in farklı bölümlerinde Tanrının yeryüzünü değişik hammadde ve bileşiklerden yarattığından da bahsedilmektedir. Eyüb'ün Kitabında bu olay şu şekilde aktarılmaktadır:

"O boşluğun üzerine kuzey göklerini yayar./ Hiçliğin üzerine dünyayı asar./ Bulutların içine suları sarar./ Bulutlar yırtılmaz onların ağırlığı altında./ Göklerin

---

[545] Kürşat, Demirci, *Tekvin'de Yaratılış Kıssalarının Çivi Yazılı Kaynaklardaki Yaratılış Kıssalarıyla Mukayesesi,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul, (1995), 36.

[546] Mezmurlar, 74/12-17.

direkleri sarsılır./ Şaşkına döner o azarlayınca./ Dökme Tunç bir ayna kadar sert olan gök kubbeyi,/ O'nunla birlikte yayabilir misin?"[547]

Bu kısımda Tanrının göğü tunçtan yarattığı, onu direkler ile tuttuğu, göğün üzerinde yer alan bulutların suları tuttuğu ve dünyanın mutlak bir boşluk üzerinde tutulduğundan bahsedilmektedir.[548] Yahudiler'de var olan bir anlayışa göre yerin altında cehennem bulunmaktadır. Dünya mutlak adalet ve cezalandırmayı sağlamak için bu şekilde dengede tutulmaktadır. Bu inanış çok eski zamandan bu yana varlığını devam ettirmektedir.

Tekvin 2'de yer alan yedinci günle ilgili *"Âdem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi."* İfadesi ile altıncı günde yer alan *"Tanrı insanı kendi sûretinde yarattı. Böylece insan Tanrı sûretinde yaratılmış oldu. İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı. Onları kutsayarak " Verimli olun, çoğalın" dedi."* İfadesinin çelişkili olabileceği düşünülmüştür. Her iki pasajda da insanın yaratılışından tekrar bahsedilmiş ancak iki ayet arasında büyük bir çelişki bulunmaktadır. İki anlatım arasındaki bir diğer fark ikinci kısımda Tanrı insanı erkek ve dişi olmak üzere iki farklı cinste yarattığını bildirmektedir. Çoğalma emrinin de bu gerekçe üzerine verildiği kaynaklarda yer almaktadır. Bazıları bu farkın sebebini Tevrat'ta yer alan yaratılışa dair bilgiler de Babil ve Sümer geleneklerinde yer alan bilgilerin de girmiş olmasıdır. Bu geleneksel anlatımda da insan Tanrı'nın bedeninden yaratılmış olup görevi Tanrı'ya hizmet etmektir.[549]

Tevrat'ta yaratılışın bundan sonraki kısmında Âdem'in yaratılışında gerçekleşen aşamalar, onun için bir bahçenin yaratılmasından ve eşinin yaratılışından bahsedilmektedir. Yahudi kaynaklarında Âdem'in yaratılışında kullanılan maddelerle ilgili Âdem'in kendisinden var edildiği toprağın dünyanın dört bir

---

547 Eyüp, 26/7-11.

548 Huzeyfe, Sayım, *Muhtelif Dinlerde Yaratılış Olayı*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Doktora Tezi, Kayseri, (1993), 24.

549 Alexander, Heidel, Enûma Eliş; Babil Yaratılış Destanı, çev. İsmet Birkan, (Ayraç Yayınevi, İstanbul,2000), 69-80.

tarafından getirilen kırmızı, siyah ve beyaz toprakların birbirine karıştırılmasıyla elde edildiği bilgileri yer almaktadır.[550]

Âdem'in yaratılışı Tevrat'ta şu şekilde anlatılmaktadır:

" Rab Tanrı Âdem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Âdem yaşayan varlık oldu. Rab Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe dikti. Yarattığı Âdem'i oraya koydu."[551]

"Bahçede iyi meyve veren türlü türlü güzel ağaçlar yetiştirdi. Bahçenin ortasında yaşam ağacıyla iyiyle kötüyü bilme ağacı vardı. Aden'den bir ırmak doğuyor, Bahçeyi sulayıp orada dört kola ayrılıyordu. İlk ırmağın adı Pişon'dur. Altın kaynakları olan Havila sınırları boyunca akar. Orada iyi altın, reçine ve oniks bulunur. İkinci ırmağın adı Gihon'dur. Kûş sınırları boyunca akar. Üçüncü ırmağın adı Dicle'dir, Âsur'un doğusundan akar. Dördüncü ırmak ise Fırat'tır. Rab Tanrı Aden bahçesine bakması, onu işlemesi için Âdem'i oraya koydu."[552]

"Tanrı Âdem'e bir emir verdi. Ve "bahçenin tüm meyvelerinden özgürce yiyebilirsin" dedi. Ancak iyi ve kötüyü bilme ağacından yeme, çünkü ondan yediğin gün kesinlikle öleceksin."[553]

"Sonra Âdem'in yalnız kalması iyi değil dedi, "Ona uygun bir yardımcı yaratacağım." Rab Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümünü topraktan yaratmıştı. Onlara ne ad vereceğini görmek için hepsini Âdem'e getirdi. Âdem her birine ne ad *verdiyse o canlı o adla anıldı. Âdem bütün evcil ve yabanıl hayvanlara, gökte uçan kuşlara ad koydu. Ama kendisine uygun bir yardımcı bulamadı."* [554]

"Rab Tanrı Âdem'e derin bir uyku verdi. Âdem uyurken, Tanrı onun kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak, onu Âdem'e getirdi. Âdem 'işte bu benim kemiklerimden alınmış ettir.'dedi, 'Ona kadın denilecek, çünkü o adamdan alındı.'

---

[550] Şevket, Özcan, *Dinlerin İnsana Verdiği Değer; Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam Örneği,* (İlahiyat Yayınları, 2017), 46.

[551] Tekvin, 2/7-8

[552] Tekvin, 2/8-15

[553] Tekvin, 2/16-18.

[554] Tekvin, 2/ 19-20.

Bu nedenle adam annesini babasını bırakarak karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak."[555]

"Âdem karısına Havva adını verdi. Çünkü o bütün insanların annesiydi."[556]

Daha önce de değindiğimiz üzere bu pasajdan da anlaşıldığı üzere insan bitkiler ve hayvanlardan sonra yaratılmıştır. Yahudilerin büyük çoğunluğu da bu şekilde kabul etmektedir. İnsan sonra yaratılarak diğer tüm varlıklara üstün kılınmıştır.[557]

Bazı yorumculara göre pasajda yer alan "vayyitsar" fiili yaptı anlamına gelmektedir. Fiilde yer alan çift "y" harfi bu dünyada ve ölüm sonrasında olmak üzere iki ayrı yaratılışı göstermektedir.[558] Bu yorum insanın ilk başta ölümlü bir varlık olarak yaratıldığını da kabul etmektedir. Bazılarına göre ise çift "y" insanın iyilik ve kötülük yapma özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir.[559]

Midraş'ta yer alan bir yoruma göre ise pasajda yer alan "toprağın tozu" ifadesinde "afar" toz anlamına gelmektedir. Toz kelimesinin müzekker, toprak kelimesi de müennes olması ilk insanın çift cinsiyetli olabileceğini göstermektedir.[560] Tevrat yorumcusu Raşi'ye göre insanın burnuna hayat üflenmesi; insanın bedeninin topraktan, ruhunun ise semadan olduğunu dolayısıyla dünyevî ve semâvî olmak üzere çift yapıda olduğuna işaret ettiğini söylemektedir.[561]

Bu kısımda geçen 'Aden' kavramı Tevrat'ta cenneti ifade etmek için yer almaktadır. Farsça bir kelime olan cennet sonradan İbraniceye geçmiş bir kavramdır.[562] Burada kastedilen cennet ise Âdem'in içerisine koyulduğu cennettir.

---

555 Tekvin, 2/21-24.

556 Tekvin, 3/20.

557 Mustafa, Erdem, *Hazreti Âdem- İlk İnsan*, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011), 25-26.

558 Genessis Rabbah, 14/4.

559 Genessis Rabbah, 14/7.

560 Genessis Rabbah, 14/7.

561 Genessis Rabbah, 14/10.

562 Mustafa, Erdem, *Hz. Âdem*, 31.

Metinde yer alan Aden'in ve içine insanın yerleştirildiği bahçenin yeryüzünde yer alan bir yer olduğu yorumunu yapanlar da bulunmaktadır. Geleneksel anlayışa göre ise dünyevî ve semâvî olmak üzere iki ayrı Aden bahçesi bulunmaktadır. Âdem ve Havva'nın yaratıldığı bahçe dünyevî olan Aden bahçesidir. Bu bahçe "Dünyevî cennet" olarak da isimlendirilmektedir. [563]

"Aden"in öteki dünyada yer alan bir bahçe olduğunu iddia eden Rabbilerin bir kısmı orada yalnız iyilerin yaşayacağını, Âdem ve Havva'nın Aden bahçesinde yaratıldığını bu bahçenin dünyevî bir bahçe olduğunu söyleyerek Aden ve Aden bahçesi arasında ayırım yapmaktadırlar. Yahudi inancına göre Aden ve Aden bahçesi birbirinden farklıdır, Aden bahçesi bu dünyanın sınırları içerisinde yer almaktadır. Ve yine onların inancına göre Tanrı Aden bahçesini Yalnız İsrail'e vermiştir, onlar ise bu bahçeyi ancak Mesih'in önderliğinde bulabileceklerdir. [564]

Pasajda Âdem'in söz konusu ağaca dokunduğunda öleceğinin söylenmesi ile ilgili Âdem'in ne zaman yaratıldığı ve ne zaman öleceğiyle ilgili açıklamalarda yapılmıştır. Bu açıklamaya göre Âdem yeni yılın ilk gününe denk gelen altıncı günde yaratılmıştır. Ve bedenine yaratılışının dördüncü saatinde Tanrı tarafından ruh üflenmiş, beşinci saatinde de Âdem bedenini ayağa kalkarak taşıyabilmiştir. Bu verilerden yola çıkarak Âdem'in dokuz yüz otuz yıl yaşadığı söylenmiştir. Tevrat yorumcularına göre "meyveden yediğin takdirde öleceksin" ifadesi "ölümlü haline geleceksin" anlamında bir kullanımdır. Ancak yasaklanan yere varmamış olsaydı yani günah işlememiş olsaydı böyle bir hitapla muhatap olmamış olacaktı.[565]

Âdem'in ağaca dokunduğunda öleceğinin belirtilmesinin bir başka sebebi de Âdem ve Havva'nın nesli için ölüm cezası olarak anlaşılmıştır. Ancak buradaki ifadeyi bazıları vaktinden önce ölmek, bazıları da ölümlü olmak şeklinde yorumlamışlardır. Âdem'in söz konusu meyveyi yer yemez ölmemesinin sebebi ise tevbe etmesidir.[566]

---

563 Judah David, Eisenstein, "*Eden Garden of",* (1915), 38-39.

564 Eisestein, "*Eden Garden of",* 38.

565 Moşe, Farsi, *Tora,* 1/17.

566 Salime Leyla, Gürkan, Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsanın Yaratılışı ve Cennetten düşüş, *İslam Araştırmaları Dergisi,* 9, (2003), 10.

Tevrat'ta Âdem'in yaratılışıyla ilgili olaylar bundan sonra cennette geçmektedir ve onun yaratılışının günsel tasviri şu şekilde bir kronoloji takip etmektedir: Âdem'in yaratılan varlıklara isim vermesi yaratılışının altıncı saatinde, Havva'nın yaratılması da yedinci saatte gerçekleşmiştir. Âdem ve Havva'nın eş olmaları sekizinci saatte olmuş, İyi ve kötü ağacı dokuzuncu saatte kendilerine yasaklanmış, kendilerine yasak olmasına rağmen onuncu saatte bu ağacın meyvesinden yemişler, on birinci saatte tanrı tarafından yargılanarak on ikinci saatte cennetten kovulmuşlardır.[567] Tevrat'ta yer alan bu saat anlayışı bu günkü saat anlayışımızdan çok farklıdır.

Âdem'in yaratılışının ardından Tanrı Âdemi doğuda Aden'de bir bahçeye yerleştirir. Bu bahçenin ortasına hayat ağacı ve doğruyu yanlışı bilme ağacını yerleştirir. Bu bahçenin sulamasını Aden'den çıkan bir ırmakla gerçekleştirir. Bu ırmak sonradan dört kola ayrılmıştır. Bu ırmakların ismi Geleneksek Yahudi kaynaklarında şu şekilde adlandırılmaktadır: birincisi; Gihon/Nil, ikincisi; Euphrates/Fırat, Üçüncüsü; Hiddekel/Dicle, Dördüncüsü; Pison/Kızılırmak'tır. [568]Tüm bu anlatımların ardından, Tanrı Âdem'e diğer yarattığı varlıkları göstermiş ve onları kendisi için yarattığını söylemiştir.

Tanrı Âdem ve eşini cennet yaşamlarında imtihana tabi tutmuştur. İmtihanları "yasak ağaç", "hayat ağacı", "iyiyi kötüyü bilme ağacı" gibi isimleri olan ağaca dokunmamaktır. Tevrat'ta hayat ağacıyla ilgili herhangi bir kısıtlamadan bahsedilmezken, iyiyle kötüyü ayırt etme ağacına yaklaşmamaları konusunda bir yasaktan söz etmek mümkündür. Bu ağacın türüyle ilgili kesin bilgi bulunmamakla birlikte bazı yerlerde bu ağacın incir ağacı veya asma olduğu söylenmiştir. Bazı kaynaklarda ise yasaklanan şeyin buğday ve kavun gibi bitkiler olduğu yer almaktadır.[569]

Tevrat yorumcuları Âdem ve eşinin iyi ve kötüyü tercih etmeleri hakkında şu yorumu yapmaktadırlar: Âdem ve eşi yaratıldıklarında nefisleri sadece iyiyi tercih etme ve isteme üzerine programlanmıştı. Ancak kendilerine yasaklanan iyi ve

---

[567] Huzeyfe, Sayım, *Muhtelif Dinlerde Yaratılış Olayı,* 27.

[568] Mustafa, Erdem, *Hz. Âdem,* 36.

[569] Huzeyfe, Sayım, *Muhtelif Dinlerde Yaratılış Olayı*, 29.

kötünün karışım olarak kendisinde var olduğu ağacın meyvesinden yediklerinde, kötü onlarının tercihlerinin bir konusu olmuştur. Dolayısıyla ikisinin yapmış olduğu bu tercih tüm insanlığın hayatını etkilemiştir. Etkiler arasında kötülük olarak tanımlanan kıskançlık, açgözlülük, bencillik artık insanların tercih ve eylemlerinde yer almıştır. İnsan ise bu yapmış olduğu seçimle meselelerin arka planını incelemeden, yasaklara dikkat etmeden eylemlerinin sonucuna katlanması gerektiğini görmüş yüzeysel tercihin kötü olduğunu görerek tüm bu davranışlardan kaçınma sonucunu çıkarmıştır. [570]

"İyilik ve kötülüğü bilme ağacıyla ilgili yapılan bir yoruma göre bilgi arzuyu temsil etmektedir. Doğuştan iyi özelliklere sahip olan insanın ilerleyen zamanlarda kalbinde iyi ve kötüye dair arzular ortaya çıkmaktadır. İnsanın iyi ve kötü arasındaki tercihleri acı da olsa tatlıyı tercih etme ve tatlı da olsa acıyı geri çevirmeme eğilimleri arasındadır. [571]

Ortaçağ Yahudi müfessirleri bahçedeki ağaçların isimlerinin insana söylenmesi ve bu ağaçların bahçede yer alan bir nehir ile sulandığının belirtilmesinin sebebi insanın burada çalışıp didinmeden rızkını kolaylıkla elde ettiğinin belirtilmek istenmesindendir. [572]

Midraş yorumunda "bakmak" ve "korumak" kavramları Yahudi Şeriatında altı gün boyunca bahçeyi işlemek ve çalışmak yedinci gün şabatı tutmak anlamına gelmektedir Şabatı tutmak ise; yasaklara uymak demektir. [573] Yasak meyve ile ilgili emrin yorumunu da Tanrıya karşı küfre girmeme, putperestliğe meyletmeme, insan öldürmeme, zina yapmama, hırsızlık yapmama ve adaleti sağlamak şeklinde yapmışlardır.[574]

---

[570] Moşe, Farsi, *Tora*, 1/17.

[571] Salime Leyla, *Yahudi ve İslam Kutsal Mmetinlerinde İnsanın Yaratılışı*, 24.

[572] Genesis Rabbah, 16/5.

[573] Genesis Rabbah, 16/5.

[574] Genesis Rabbah, 16/6.

2. Kitâb-ı Mukaddes'te Kadının Yaratılışı

"Rab Tanrı Âdem'e derin bir uyku verdi. Âdem uyurken, Tanrı onun kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak, onu Âdem'e getirdi. Âdem 'işte bu benim kemiklerimden alınmış ettir.[575] *'dedi, 'Ona kadın*[576] *denilecek, çünkü o adamdan alındı.' Bu nedenle adam annesini babasını bırakarak karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak."*[577]

"Âdem karısına Havva adını verdi. Çünkü o bütün insanların annesiydi."[578]

Tekvin'de Âdem uyuduktan sonra onun kaburga kemiğinden insanın eşi olarak kadının yaratıldığı söylenmektedir. Âdem uyanıp yaratılan bu eşini gördüğünde onu memnuniyetle karşılamış ve ona tüm canlıların annesi anlamında Havva ismini vermiştir.

Pasajda yer alan erkeğe "uygun yardımcı" ifadesinin lafzî anlamı "karşı yardımcı"dır. Rabbiler buradan hareketle erkek hak ettiğinde kadının ona yardımcı olması, hak etmediğinde de aleyhine işler yapması şeklinde yorumlanmıştır.[579] Midraş'ta geçtiği üzere eşi olmayan erkek "iyilikten, yardımdan, huzur ve bereketten uzak bir hayat yaşayacağı için Tanrı "Adamın yalnız olması iyi değil" buyurmuştur.[580]Yine metinde yer alan "Adam için uygun bir eş bulunamadı" ifadesi adamın önüne diğer canlıların çiftler halinde gelmesine karşılık kendisinin bir eşinin bulunmamasından dolayı şikayette bulunması sebebiyle geçmektedir.[581]

---

[575] Kadının kaburgaya benzetildiği naklin ilk kullanımı Tevrat öncesi Hz. İbrahim'e kadar uzanmaktadır. Zaman olarak en eskiye kadar uzanan rivayetlerde kadın kaburga kemiğine benzetilirken daha sonra Tevvrat'a çok farklı bir formda girmiştir. Orada ad verilerek ilk kadın insan Havva'nın yaratılışı dile getirilirken ilk insan Hz. Âdem'in sol eğri kaburga kemiğinden olduğu bilgisi yer almaktadır. (Tekvin, 2/21-24)

[576] Nisa(kadın) İbranice'de İşah olarak adlandırılmaktadır. Yaratılan ilk kadın İbranice'de Havvâh'dır. Bu kelime Tevrat'ta yaşayan anlamında kullanılmıştır.

[577] Tekvin, 2/21-24.

[578] Tekvin, 3/20.

[579] Genesis Rabbah, 17/3.

[580] Genesis Rabbah, 17/2.

[581] Genesis Rabbah, 17/4.

Tevrat yorumcuları "*kaburga kemiğinden*" yaratılma ile ilgili olarak kadının Âdem gibi topraktan yaratılmadığını onun kaburga kemiğini kadın gibi inşa ettiğini söylemektedirler. Bazıları ise kadının Âdem'in kaburga kemiğinden değil vücudunun başka kesiminden yaratıldığını söylemektedirler. Bu yorumu yapanlardan biri olan Midraş, Âdem'in bir vücutta çift yönlü bir yapıda yaratıldığını, Tanrı'nın kadını erkeğin bedeninin ikinci kısmından yarattığı yorumunu yapmaktadır. Bu yüzden kadın ve erkek arasında üstünlük veya aşağılık söz konusu olmama onların arasında mutlak ve rekabete dayalı olmayan bir eşitlik vardır. Tanrı bu dengeyi sağlama maksadı ile ikisini bu şekilde vücuda getirmiştir.[582]

Tanrının kadını yaratmak için erkekten aldığı kaburga kemiği İbranice de *"tsela"* olarak geçmektedir. Bu kelimenin bir diğer anlamı da "taraf, yan"'dır. Raşi ve Nahmanides bu anlamlarından yola çıkarak "taraf anlamını; 'Tanrının ilk başta insanı çift cinsiyetli olarak yarattığını, insanın dişi "tarafını" erkekten ayırt ettiği' şeklinde yorumlamışlardır.[583] Rashi yasak meyveden yemeyi de eşler arası tutku ve cinselliğin keşfi olarak yorumlamıştır.[584]

Tanrı'nın Havva'yı Âdem'den sonra yaratmasının Midraş tarafından yorumu şu şekildedir: Erkeğin kadından ileride şikayetçi olacağını bildiği için Adem isteyene kadar eşini yaratmamıştır. Erkek uyurken kadının yaratılmasının sebebi de insanı mahveden şeyin uyku olduğunu insana öğretmektir. Kadının kaburgadan yaratılışıyla ilgili olumsuz yorumlardan biri de şu şekildedir: Tanrı kadın başına buyruk olur diye erkeğin başından, göz zinasında bulunur diye gözünden, başkalarının konuşmalarını gizlice dinler diye kulağından, dedikodu yapar diye ağzından, kıskançlık besler diye kalbinden, hırsızlık yapar diye elinden, ahlaksızlık yapar diye ayağından yaratmamış ağır başlı ve ahlaklı olması için en kapalı ve korunaklı yeri olan kaburga kemiğinden yaratmıştır.[585]

Bazı araştırmacılara göre; Kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılışı ve Havva ismini bağdaştıranlar Sümer efsanelerinde yer alan bir bilgiyle de uyum içinde

---

582 Moşe, Farsi, *Tora,* 1/18.

583 Rashi's Commentary, s.25-26.

584 Rashi's Commentary, s.27.

585 Genesis Rabbah, 18/2.

olduğunu görmüşlerdir. Efsaneye göre kaburga bölümünde yer alan hastalığı iyileştirmek için buradan yaratılan tanrıçaya verilen ad "kaburga kadın" ve yaşam kadını"dır. Tanrı Enki'nin hastalığını iyileştirmek için yaratılan bu kadının Sümer dilinde yaşam kadını olarak karşılığı "haya"dır. Sonradan İbranice'ye bu kelimenin "hava" (var olan) olarak geçmiş olması muhtemeldir.[586]

Yahudi inancına göre insanlık tarihinde asli günah veya cennetten düşüş olarak adlandırılan dönem Âdem ve Havva'nın cennette rahat bir şekilde yaşarlarken, yılanın Havva'ya yaklaşarak Tanrının yasaklamış olduğu ağaçtan yemeye teşvik etmesiyle, bu hayatları sona ermiştir. Tevrat'ta bu olay şu şekilde yer almaktadır:

"Rab Tanrı'nın yarattığı yabani hayvanların arasında en kurnaz olan yılandı. Yılan kadına, 'Tanrı gerçekten bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin dedi mi?' diye sordu. Kadın 'bahçedeki meyvelerin ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz' diye yanıtladı. 'Ama Tanrı bahçesin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz dedi.' Yılan ' kesinlikle ölmezsiniz' dedi. 'Çünkü Tanrı biliyor ki o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız.' Kadın ağacın güzel meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi, o da yedi, ikisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yaprakları dikip, kendilerine önlük yaptılar."[587]

Tevrat'ta kadının yaratılmasının hemen ardından sahneye yılan girmektedir. Midraş pasajında yılanın hilekârlığının onun bilgisinden kaynaklandığı bilgisi yer almaktadır. Bilgi ve öfke yılanın sıfatı ile bilgi ve üzüntü de insanın sıfatı olarak anılmaktadır.[588] Bu sebeple fazla bilginin getirmiş olduğu hilekârlık ve öfke ile yılan insanın iyiliği ve kötülüğü bilme ağacından yemelerine sebep olarak onu düşüş ve üzüntüye uğratmıştır. Tüm bunlar fazla bilginin zararı ile bağdaştırılmaktadır.

Kadın ve yılan arasında ontolojik bir bağ kuran Mezopotamya kökenli hikayeler ve Babil yaratılış efsanesinden hareket ederek kadın ve yılan figürlerini

---

[586] Salime Leyla, *Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsanın Yaratılışı,* 29.

[587] Tekvin, 3/ 1-7.

[588] Genesis Rabbah, 19/1.

bağdaştıran Yahudi kültürü bu uygarlıkların aksine kadına yönelik olumsuz bir tutum içerisindedir. Rabbinik görüş kadının erkeğin kuyruğundan yaratıldığı fikrini ileri sürmektedir. Ancak Tevrat'ta kuyruk ifadesi yer almamasına rağmen kadın ve yılan arasında benzerliğin kurulması çok eski tarihe dayanmaktadır. [589]Aynı şekilde bir Midraş yorumunda da kadın ve şeytanın birlikte yaratıldığı, yılanın kadını kandırdığı gibi o da eşini kandırdığı için Havva'ya "Âdem'in yılanı" isminin de verildiği bilgileri yer almaktadır.[590]

Yaratılan kara hayvanları içerisinde en hilekar ve kurnaz olan yılan, ilgili pasajda Havva'ya cennet bahçesinde bulunan ve yasaklanan ağaçla ilgili bir takım sorular sorduğunda, kadın ise bulunan bütün ağaçlardın meyvelerinden yiyebileceklerini ancak bahçenin ortasında bulunan ağaçtan yemelerinin Tanrı tarafından yasaklandığı yanıtını vermiştir. Yılan ise aldığı cevap karşısında memnun olmayarak kadına ağacın meyvesini yediklerinde ölmeyeceklerini aksine mutlak olarak iyi ve kötü ayrımını yapabilecekleri böylece Tanrısal güçlere sahip olabileceklerini söylemiştir. Kadın ağacı gözlemler ağacın güzel olduğunu görür, insanı anlayışlı kılacağına inanır ve ağacın meyvesinden yer bununla da kalmayarak kocasına da verir böylece Tanrı'nın yasağına karşı gelmiş olurlar. İkisi meyveyi yediklerinde ikisinin de gözleri açılır ve çıplak olduklarını fark ederler.[591]

Tanrı'nın yanlarına geldiğini gördüklerinde ağaçların arkasına saklanırlar. Tanrı yasak meyveden yediklerini öğrenince onları sorgulamaya başlar, Âdem meyveyi kadının verdiğini kadına da yılanın almasını söylediğini itiraf eder. Bunun karşılında Tanrı yılanı lanetler, ömrü boyunca karnının üstünde sürünerek yürümesi, toprak yemesi ve kadın ve zürriyeti arasında düşmanlık verilmesi gibi cezalara uğratılır. Kadına verilen ceza ise gebelik döneminde ve doğum esnasındaki doğum sancılarının artırılması, kocasına bağlı olması ve onun emrine mahkum olmasıdır. Âdem'e verilen ceza da eşinin sözünü dinleyerek Tanrı'nın yasağına karşı geldiği için kendisinin yaratıldığı toprağın bu hatadan dolayı lanetlenmesi, rızkını topraktan meşakkatle elde etmesi, ölümüne kadar ekmeğini alın teri ile kazanmaya mahkum

---

589 Genesis Rabbah, 20/11.

590 Genesis Rabbah, 20/2.

591 Tekvin, 3/1-7.

olmasıdır. Âdem karısına tüm insanların annesi olduğu için "yaşayan" anlamında Havva ismini verir. Tanrı iyilik ve kötülük ağacından yiyerek gözü açılan adamın hayat ağacından yiyerek ebedi hayata ulaşmasını istemediği için onu Aden bahçesinden kovmuştur.[592] Yahudi inancında asli günah ya da büyük günah olarak adlandırılan insanlığın yeryüzü macerası bu şekilde başlamıştır.

İnsanın bu aşamadan sonraki hayatı ve sorumluluk alanıyla ilgili açıklamalar Tevrat'ta şu şekilde anlatılmaktadır: *" Tanrı onları mübarek kıldı, ve onlara dedi.: "semereli olun ve çoğalın ve yeryüzünü doldurun ve ona tabi kılın, ve yer üzerinde hareket eden her canlı şeye hakim olun…"*[593]

Pasajda yer alan *"iş"* ve *"işa"* kavramları İbranice de karı ve koca anlamlarına gelmektedir. Bu yüzden *"Buna nisa (işa) denilecek, çünkü o insan anasını ve babasını bırakacak ve karısına (işto)yapışacaktır…"*[594] kullanımı Âdem ve Havva figürlerinin sorumluluklarını belirtmektedir. "Mübarek kılma" ve "semereli olma" emirleri birlikte değerlendirildiğinde evliliğin kutsal ve son derece önemli olduğunu göstermektedir. [595] Ancak Rabbinik gelenek bu emrin muhatabının yalnız İsrailoğulları olduğunu, mübarek kılınan soyun kendileri olduğunu ve söz konusu emrin muhataplarının Yahudi erkekler olduğunu kabul etmektedirler.

Bir yoruma göre Tanrı'nın sûretinde de yaratılanlar yalnızca Yahudilerdir, Bu yüzden pasajda geçen hükmetme hitabı da yalnızca onlara yapılmış olup diğer insanlar daha aşağı konumda oldukları için hakimiyetleri altında yönetilmek zorundadırlar. Midraş'ta yer alan bu yorum iyilere yöneltilen "*hakimiyet kurun*" emrinin muhatabı olarak iyiler yani İsrailoğullarının kastedildiğini söylemektedir. Ayrıca emir, erkeğin kadını kendine tâbi kılması, kadının üzerinde hâkimiyet kurması olarak da yorumlanmıştır. "Semereli olun" emrinin muhatabı da bu yoruma göre erkektir ve neslin devamından sorumludur.[596]

---

[592] Tekvin, 3/8-24.

[593] Tekvin, 1/28-29.

[594] Tekvin, 2/23-24.

[595] Genesis Rabbah, 8/12.

[596] Genesis Rabbah, 8/12.

Büyük günahla ilgili Rabbilerin, Tevrat'ta yer alan ilgili pasajla ilgili yorumlarında, sıkça Âdem'in işlemiş olduğu günah sebebiyle insanlığın hayatına ölümün girmesinden söz edilmektedir.[597] Ancak Yahudi alimlerin pek çoğu Âdem ve Havva'nın günahı sebebiyle insanın ölümlü hale geldiği şeklindeki yorumun Tevrat'la uyuşmamaktadır. Çünkü Yahvist metne göre insanın hayat ağacına dokunarak Tanrı gibi ölümsüz olmaması için cennetten çıkarılması onun ölümlü oluşunun bir kanıtı olarak görülmektedir. [598]

Talmud'da yer alan bazı pasajlarda Âdem yerine Havva'nın günahı ve yılanla olan ilişkisi üzerinde durulmaktadır. İlgili bölümde Yılanın kadını kandırdığı, onun yılanla cinsi münasebette bulunduğu ve bu yolla kötü huyların insana geçtiği söylenmektedir. [599]Philo'ya göre; Âdem'in cennetten çıkarılmasına neden olan kadın tüm kötülüklerin anasıdır. Âdem figürü asil, örnek, günahsız ve 'Tanrı'nın bir benzeri' olarak betimlenirken, kadın düşük ve kadın olmanın getirdiği eksiklikle kötü huyları kendinde barındıran bir unsur olarak tasvir edilmektedir. [600] Bir Midraş metninde yer alan yorumda da Âdem'in günah işlemesinin temel nedeninin kadının yaratılması gösterilmektedir. Çünkü erkek ilk yaratıldığında ölümsüz ve günahsız olarak yaratılmıştır. Ancak kadının kaburga kemiğinden yaratılmasıyla iyi ve kötünün ne olduğunu öğrenerek ve günah işlemeye başlamıştır. [601] Dolayısıyla insanın ölümsüzlüğü olgusu Yahudi Literatüründe bu sebepten dolayı insanın ölümlü bir varlık olduğu gerçeğine yerini bırakmıştır. Fakat bazı din adamlarına göre işlenen günah ölümü hızlandıran ve onu saptıran bir sebeptir. [602]

Talmud'da Âdem ve eşinin yasak meyveden yemelerinin ardından gerçekleşen olay ve cezalar şu şekilde aktarılmaktadır:

"Ve Rab Tanrı adama seslenip dedi: Neredesin? Ve o dedi: senin sesini bahçede işittim ve korktum, çünkü ben çıplaktım ve gizlendim. Ve Tanrı dedi: Çıplak

---

[597] James, Barr, *The Garden of Eden and the Hope of Immortality*, London,(1992), 1-20.

[598] Mezmurlar, 16/10.

[599] Mezmurlar, 51/5

[600] Salime Leyla, *Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsanın Yaratılışı,* 30.

[601] Genesis Rabbah, 2/5.

[602] Eisesntein, "*Eden Garden of",* 483.

olduğunu sana kim bildirdi? Sana yeme diye emrettiğim ağaçtan mı yedin? Ve adam dedi: Yanıma verdiğin kadın o ağaçtan bana verdi ve yedim. Ve Rab Tanrı kadına dedi: Bu yaptığın nedir? Ve kadın dedi: Yılan beni aldattı ve yedim. Ve Rab Tanrı yılana dedi: Bunu yaptığın için bütün sığırlardan ve bütün kır hayvanlarından daha lanetlisin; karnın üzerinde yürüyeceksin ve ömrünün bütün günlerinde toprak yiyeceksin ve seninle kadın arasına ve senin zürriyetinle onun zürriyeti arasına düşmanlık koyacağım. Kadına dedi: Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım; ağrı ile evlat doğuracaksın ve arzun kocana olacak, o da sana hakim olacaktır. Ve Âdem'e dedi: Karının sözünü dinlediğin ve ondan yemeyeceksin diye emrettiğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lânetli oldu. Ömrünün bütün günlerinde zahmetle ondan yiyeceksin. Sana diken ve çalı bitirecek ve kır otunu yiyeceksin, toprağa dönünceye kadar alnının teriyle ekmek yiyeceksin. Çünkü ondan alındın, çünkü topraksın ve toprağa döneceksin."[603]

Yahvist yaratılış anlatısında kadın ile ilgili olumsuz tutumun temelinde bu pasajla ilgili tartışmalı bazı yaklaşımlar yer almaktadır. Bu anlatıda meyveyi ilk olarak yiyen ve kocasına ikram eden kadındır ve bu yüzden suçlu görülmüştür. Ancak burada kadının tercihte bulunarak meyveden tadan erkekten daha fazla bir suçu bulunmamaktadır. Kadın yaratılmadan önce yaratılan, toprağı işlemesi için Aden bahçesine yerleştirilen ve ilk yasak meyveye yaklaşmama emrini alan Âdem'dir. Kendisinden sonra yaratılan Havva'ya yasak meyve ile ilgili bilgilendirme ve sorgulamayı yapan da ilk adamdır.[604] Ancak tüm bu olaylar olurken Tevrat'taki anlatımda Âdem'in pasif tutumu onu bu suçtan mazur görmemektedir. Tevrat'ta Tanrı kadını yarattığında "*işte nihayet bu kemiklerimden bir kemik, etimden bir ettir"*[605] diyerek mutluluğunu dile getiren adam, suç işlendiğinde suçu kadının üzerine atmıştır ve eşiyle olan uyumunu inkar etmiştir. "*Yanıma verdiğin kadın o*

[603] Tekvin, 3/9-19

[604] Salime Leyla, Gürkan, Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsanın Yaratılışı ve Cennetten düşüş, *İslam Araştırmaları Dergisi,* 9, (2003), 10.

[605] Tekvin, 2/23.

ağaçtan bana verdi ve ben de yedim."[606] Demek suretiyle suçun tek taraflı işlendiğini belirtmektedir.

Yahudi Literatüründe işlenen suçun ardından cezalandırma aşamasına gelindiğinde kadına karşı sergilenen olumsuz tutum apaçık bir şekilde kendini göstermektedir. Erkek tek başına Tanrı'nın yasağını çiğnediği için değil, karısının sözünü de dinlediği için cezalandırılmaktadır. Bu şu ifadede açıkça görülmektedir: *" Karının sözünü dinlediğin ve ondan yemeyeceksin diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için…."*[607] Bu suça karşılık erkek için belirlenen ceza geçimini elde ederken karşılaştığı zorluk ve insan olmanın ve sosyal ortamın beraberinde getirdiği sıkıntılardır. Kadına verilen ceza ise onun insani yönünü merkeze almaktan ziyade daha cinsiyetçi ve onu daha aşağı konuma iten bir niteliktedir. Bu ceza pasajda şu şekilde yer almaktadır: " Ağrı ile evlat doğuracaksın ve arzun kocana olacak, o da sana hâkim olacaktır."[608]

Yahudilerce söz konusu pasaj kadının ve erkeğin görevleri olarak anlaşılmıştır. Ancak kadın ve erkeğe yüklenen rol paylaşımında erkeğe yönelik pozitif bir ayrımcılık ve kadının üstünde bir hiyerarşik konum verilmiştir. Erkek evin reisi, kararlar alan, kendisine verilen ceza doğrultusunda geçimini güçlükle sağlayan taraf olurken, kadın kocasına çocuk doğuran ve ona koşulsuz ve sadakatle itaat etmek zorunda olandır. Tevrat'ın "semereli olma" emrine muhatap kılınan kadın ve erkek motifleri Katolik Yahudilerde evlilik müessesesini ifade etmektedir. Ferdi yaşamdan ziyade aile kurarak karı ve koca rolleri benimsenerek söz konusu emrin yerine getirilmesi emredilmektedir.

Talmud'da yer alan bir bilgiye göre Âdem ilk başta tüm yeryüzünü kaplayacak bir büyüklükte yaratılmıştı. Yasak meyveyi yemesiyle Tanrı'nın emrine karşı geldiği için sonradan küçülmüştür. Bu sebeple Tanrının neredesin? Sorusunun sebebi onun yaprakların arasından görünemeyecek kadar küçülmüş olması sebebiyledir. [609]Âdem yaratılırken mükemmel ve günahsız yaratılmıştır ancak günahın işlenmesiyle bu

[606] Tekvin, 3/12.

[607] Tekvin, 3/17.

[608] Tekvin, 3/16.

[609] Genesis Rabbah, 19/9.

yapısı değişmiştir. Bu sebeple Tanrı'ya benzerlik yönünden Adem kadından daha üstün bir konumdadır. İlk yaratılan Âdem olmasına rağmen cezalandırılırken en son zikredilmesi hususunda yapılan yorumlar arasında en ilginci şu şekildedir: onurlandırmada öncelik en yüce olanda iken, lanetlemede öncelik en düşük olandadır. Bu yüzden Âdem yaratılmada Havva'dan önce gelirken cezalandırma söz konusu olduğunda Havva'dan sonra gelmektedir.[610]

Yahudi geleneğinde kadının başını örtmesi ve dini emirleri yerine getirme zorunluluğu ilk kadın olan Havva'nın işlemiş olduğu günahın cezası olarak tüm kadınlara verilmiştir. Kadınlar, Havva sebebiyle Âdem'in düşmesine sebep oldukları için şabat kutlamasında sunulan ekmeği hazırlama, adet ağrısına katlanma ve Âdem'e yasak meyveden yedirerek dünyanın ışığının sönmesine sebep oldukları için dünyayı yeniden aydınlığa kavuşturmak anlamına gelen şabat mumlarını yakmakla yükümlüdürler.[611]

Rabbinik aşırı yorumlarının birinde kadının yasak meyveden yemesi suretiyle yılan ile münasebetinin olduğu bu yüzden Tevrat'ta kocasının ona hükmetmesi emrinin verildiği bilgisi yer almaktadır.[612] Bu yorum pek çok ilim adamınca aşırı ve son derece suçlayıcı bir cinsiyetçilik olarak bulunması sebebiyle çok fazla öne çıkmamıştır.

Sonuç olarak yaratılış konusu Eski Ahit'in Tekvin bölümünde yer almaktadır. Burada canlı ve cansız varlıkların yaratılışının kronolojisi bulunmaktadır. Yaratılışın altı günü ve her bir günde nelerin yaratıldığı sırayla anlatılmaktadır. Anlatım olarak tüm yaratılışı kapsayan genel kapsayıcı ifadeler yer almak yerine şu günde şunlar oldu şeklinde bir anlatım bulunmaktadır. emirden sonra görünür olduğunu göstermektedir. İlk insanın yaratıldığı maddenin toprak, su ve çamur olduğu konusunda Tevrat'ta yeterince açık ifadeler bulunmaktadır.

Tevrat insanın ve kâinatın ilk yaratılışı bahislerine ayrı olarak yer vermektedir. Tekvin bölümü genel olarak kâinatın yaratılışı, ilk insan ve eşinin yaratılışından

---

[610]Salime Leyla, *Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsanın Yaratılışı,* 31.

[611] Genesis Rabbah, 20/5-7.

[612] Genesis Rabbah, 20/7.

bahsetmektedir. Tevrat’a göre Allah kâinatı altı günde yaratmış, yedinci günde istirahate çekilmiştir. Tevrat ‘ta Tekvin 1 de yaratılış süreci ve gerçekleşen olaylar günlere bölünerek altı günlük bir sürede gerçekleşmektedir. Bazı Yahudi alimler bu günde yaratma olayının tamamlanmadığını Tanrı’nın yaratma işlemini burada bıraktığı yaratmanın fiziksel yaratma olduğunu, her şabat gününde manevi yaratmanın devam ettiğini söylemektedirler. İlk insan Adem ve Havva şabattan hemen önce yaratılmıştır bu sebeple. Bu kutsiyet özelliği ile yalnızca insan kutsiyeti yaratabilir diğer varlıklar bu imkana sahip değildirler. Tekvin’de Âdem uyuduktan sonra onun kaburga kemiğinden insanın eşi olarak kadının yaratıldığı söylenmektedir. Âdem uyanıp yaratılan bu eşini gördüğünde onu memnuniyetle karşılamış ve ona tüm canlıların annesi anlamında Havva ismini vermiştir. Tevrat yorumcuları “*kaburga kemiğinden*” yaratılma ile ilgili olarak kadının Âdem gibi topraktan yaratılmadığını onun kaburga kemiğini kadın gibi inşa ettiğini söylemektedirler.

C. Kur’an-ı Kerim ve Kitâb-ı Mukaddes’te İlk Yaratılış ve Yaratılış Konularının Karşılaştırması

Kur’an ve Kitab-ı Mukaddes’in yaratılışı aktarış şekilleri arasında zâhirî bir benzerlik görülse de detaylarına inildikçe ve birbirleriyle mukayese edildiklerinde önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. 17. Yüzyıl öncesi Yahudilere göre Tevrat’ta yer alan yaratılışla ilgili ifadeler tıpkı Kur’an’da yer alan bilgiler gibi değişmez ve mutlak doğru olarak kabul edilir. Bu tarihten sonra Hristiyan ve Yahudi bilim adamları tarafından Kitab-ı Mukaddes üzerine ortaya konan ve bu günde Ortodoks olmayan Yahudi cemiyetlerince de kabul edilen bilimsel araştırmaların sonucuna göre Tevrat metinleri farklı zaman ve farklı kişiler tarafından derlenerek bir araya getirilmiştir. Bu yüzden rivayetler arası kronolojik bilgiler ve kıssalardaki yer ve şahıs isimlerinde farklılıklar mevcuttur. [613] Ancak Kur’an’da böyle bir çelişki bulunmamaktadır Ayetler bu güne kadar Allah’ın koruması altında bozulmadan bizlere ulaşmıştır. Bu yüzden Kur’an’ın yaratılışla ilgili bizlere sunduğu bilgiler bağlayıcı ve gerçekliği konusunda şüphe götürmezdir.

Allah yaratılışla ilgili bilgileri Kur’an’da insanlık için gerekli olan gayeyi gözeterek bizlere ulaştırmaktadır. Biyolojik bir bilgi verme ya da kıssa sunmaktan ziyade insanlığın eğitim ve gelişimi için detaylar sunulmaktadır. Kur’an bu olayları anlatırken meselenin gaye ve tefekkür boyutuna değinirken, Tevrat bilgi boyutuna değinmektedir. Bunların yanında Kur’an ve Kitab-ı Mukaddes arasında bir takım benzerlikler de bulunmaktadır. Her ikisi de yaratılışın yoktan başladığı ve Tek Allah inancını yansıtmaları yönünden benzemektedirler. Kitab-ı Mukaddes’te vurgulanan yaratılışın altı günde gerçekleştiği Kur’an’da da yer almaktadır.

Kur’an ve Kitab-ı Mukaddes’in yaratılış olayına bakışları arasındaki bir benzerlik yaratılışın altı günde gerçekleştiğini ifade etmeleridir. Fakat bu altı günde gerçekleşen yaratılışın içeriğini her ikisi de çok farklı şekilde doldurmaktadır. İkisinin de bu altı günün mahiyeti hakkında farklı yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Tevrat yorumcularının da benimsemiş olduğu gibi bu altı günde gerçekleşen olaylar Tevrat’ta kronolojik olarak ele alınmışlardır. Kur’an ise olayı surelerin arasına

---

[613] D.C. Simpson, Pentateuchal Criticism, Oxford University Press, 1924.

serpiştirerek Kur'an'ın geneline yaymıştır. Bu sebeple Kur'an'da kronolojik ve sistematik bir aktarım yer almamaktadır.

Tevrat âdemoğlunun yaratılışı ve varlık gayesini İsrâiloğullarının yaratılış ve varlık gayesine bağlı tutarak konuyu sadece kendileriyle sınırlı tutmaktadırlar.

Kur'an'da İnsanlık bir bütün olarak muhatap alınmaktadır. Tarih boyunca toplumlar benzer olay ve tecrübelerle karşılaşmış ve söz konusu benzer olaylarla imtihan edilmişlerdir. Buna binâen insanlığın ortak yaratılış gayesi ayetlerde incelenmektedir. Kıssalar ve insanlık tarihinin benzer olayları Tevrat'ta ilk insandan İsrâiloğullarına kadar olan dönemle sınırlı tutulurken, Kur'an'da insanlık kendinden önceki nesil ve geriye doğru tarihi bir serüvenle ilk insandan son insana kadar tüm insanlığın problemi olarak meseleleri ele alarak tüm insanlığı konu edinmektedir. [614] Yahudilerin inancında hâkim olan mesîhi inanışa[615] göre kaybedilen cennet tarihin sonlarında ve yeryüzünde elde edilebilecek bir ideadır.[616] İslam'da ise Yahudiliğin tersine cennet Dünya tarihinin sonunda bu dünyanın sınırları dışında insanların bu dünyadaki sorumlu hareketlerinin neticesinde elde edilecek bir olgudur. Diğer inanışlarda var olan dünyada cenneti inşa etme veya dünyadaki cenneti arama olgusu İslam'da yeri olmayan bir durumdur.

Kur'an ve Tevrat'ta yaratılış olayını aktarış şekilleri arasında bazı benzerlikler bulunsa da bu çok sınırlıdır. Aralarında büyük farklılıklar da bulunmaktadır. Yaratılış konusundaki Tevrat ve Kur'an'ın benzerlik ve farklılıkları bizim tespitimize göre şu şekildedir:

---

[614] İsmail, Cerrahoğlu, " *Kur'an'da İnsanın yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri",* XX/86.

[615] Mesih kelimesinin aslı Aramice "meşiha"dır. Kelimenin İbranice karşılığı ise "maşah" olup, el sürmek, yağla mesh etmek anlamlarına gelmektedir. Kitab-ı Mukaddes'te Mesih genel anlamda "Kutsal" manasına gelmekte ve kutsal bir yetkiye haiz olan bütün insanlar, krallar ve peygamberler için kullanılmaktadır. (Abdurrahman, *Küçük, Dönmeler Tarihi*, 124.) İbranice Eski Ahit'te "maşiah" kelimesi Tevrat'ta dört, Neviim de yirmi ve Ketubim'de on dört olmak üzere toplam 38 defa geçmekte Temelde Tanrı tarafından özel bir kuvvetle ve görevle teçhiz edilmiş kişiyi yani kahini ve kralları, hatta bazı peygamberleri işaret etmek için kullanılmıştır.(Küçük, *Dönmeler Tarihi*, 125) Terim anlamı, Ahir zamanda Tanrı tarafından yeryüzüne gönderilecek ve yeryüzünü hakimiyeti altına alarak insanlara doğru yolu gösterecek bir peygamber veya dini lider (Ekrem, Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları,* 16) şeklinde tanımlanmaktadır. Yahudilik açısından ise tanımı günü geldiğinde yeryüzüne inerek Yahudileri kurtaracak, bozulan düzeni yeniden kuracak ve dünyayı adaletle dolduracak ilahi bir temsilcidir.(Abdurrahman, Küçük, *Dönmeler ve Dönmelik Tarihi*, 92).

[616] İkbal, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu,* 72.

1. Kitab-ı Mukaddes'te Eski Akit'in birinci bölümünde yaratılış olayı altı gün içerisinde kronolojik ve olay örgüsü dahilinde genel hatlarıyla ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Kur'an ise evrenin ve insanın yaratılışını başından sonuna kronolojik olarak ele almamıştır. Yaratılış belirli bir gayeyi gözeterek ayetlerin arasına dağıtılmıştır. Kur'an genel hatlarıyla ayrıntılı bir kıssa aktarımı yerine, pek çok yerde yaratılışın bazı anlarına değinerek yaratılış ve insan eğitimi olaylarını detaylandırarak güncel olaylar ile bağlantı kurmuş veçıkarımsal bir anlatım benimsemiştir. Dolayısıyla yaratılış konusunda bilgi edinmek isteyen bir kişi Kur'an'ın tamamıyla muhatap tutulmakta ayetlerin asıl gayesi kavratılmak istenmektedir.

2. Kur'an ve Tevrat arasındaki bir diğer farklılık da gün kavramını farklı ele alışlarıdır. Tevrat'ta yaratılış olayı şu an bizim için geçerli olan bildiğimiz haftanın günleri şeklinde ele alınmıştır. Kitab-ı Mukaddes'te Allah'ın yaratmayı yedi günde tamamladığı yedinci gün istirahate çekildiği ifadeleri yer almaktadır. Kur'an ise Allah'ın her an yaratma içerisinde olduğunu ve bunun tamamlanmadığını söylemektedir. Tevrat'ta yaratılışın altı günü ayrı ayrı ele alınmış ve bu günlerde nelerin gerçekleştiği detaylı olarak ele alınmıştır. "Sabah oldu, akşam oldu bir gün" örneğinde olduğu gibi o günler bizim evrenimizin bu gün de dahil olduğu günlerle aynı olduğunu göstermektedir. Yahudiler'e göre yedinci gün şabat'tır. Şabat bu altı günü takip eden dinlenme günüdür. Yahudiler'e göre yaratılış pazartesi başlamış dolayısıyla şabat Cumartesi ye denk gelmektedir. Tanrı her şeyi yarattıktan sonra şabatta dinlendi diyerek onlarda Cumartesi gününü dinlenme günü olarak benimsemişlerdir.

Kur'an'da "O gökleri ve yerleri altı günde yarattı…" denilerek genel olarak bir altı gün ibaresi yer almaktadır. Ancak bu günlerin özelliğinden bahsedilmemiştir. Günlerin özelliğinden, mahiyetinden ve uzunluğu kısalığından bahsedilmemiştir. Bizim günlerimiz ile aynı ya da benzer olduğuna ilişkin her hangi bir ibare de bulunmamaktadır. Kur'an'da göklerin ve yerin yaratılışının altı günde gerçekleştiğine dair bilgilerin sekiz yerde geçtiği görülmektedir. Söz konusu ayetlerin beşinde altı günde yaratmanın ardında "arşa istiva etti" buyrulmaktadır. Bu günlerin bizim günlerimizle benzerliğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Aksine bizim günlerimizden farklı olduğuna dair ayetlerde mevcuttur.[617] Kâf suresinde "Gökleri ve yeri altı günde yarattık, en küçük bir yorgunluk çekmedik."[618] İfadesi Tekvin'de yer alan Tanrı bir iş yaptı, sonra yoruldu ve dinlendi[619]pasajıyla farklılık arz etmektedir.

3. Kur'an'da yer alan gün kavramı ile Tevrat'ta yer alan gün kavramı arasında da fark bulunmaktadır. Kur'an gün için "yevm" ifadesini kullanmaktadır. Tevrat'ta gün yeryüzünde yaşayan biri için güneşin ard arda iki kez doğuşu veya iki kez batışı arasında geçen süre olarak tanımlanmıştır. Bu tanım Dünyanın kendi etrafında bir tam tur dönüşünü karşılamaktadır. Fakat yerkürenin güneş etrafında dönüşünü ifade eden bu gün tanım yeryüzünün henüz var edilmemiş olmasından dolayı geçersiz kalmaktadır.[620] Kur'an'ın gün kavramı ile ne kast ettiği konusunda müfessirler arasında bir mutabakat bulunmamaktadır. Ancak ayetlerdeki gün kavramının bu gün bizim bilmiş olduğumuz anlamda olmadığı konusunda İslam alimleri arasında bir kabul söz konusudur. İbn Teymiyye'ye göre yaratılış altı günde gerçekleşmiştir. Bu süre yirmi dört saatlik bir zaman dilimi yada bin sene gibi uzun bir müddet olabilir ancak bu süre bildiğimiz anlamda haftanın günleri değildir. Yer ve gök yaratılmadan önce mevcut olan cisimlerin hareketlerinden ibarettir.[621] Bazılarına göre ise bu süre yirmi dört saatlik bir süreyi kapsamaktadır. Yani dünyanın kendi ekseni etrafındaki dönüşünden ibarettir. Yerkürenin yaratılmamasından dolayı bu sürenin mevcudiyeti ise mümkün değildir.[622]Elmalılı ise "yevm" ifadesini yaratılışın gerçekleşmiş olduğu devir ve aşamalar olarak yorumlamıştır.[623] "Yevm" kelimesinin karşılığı tefsirlerde gün anlamında yer almıştır. Çoğunluğun görüşüne göre bu yirmi dört saatlik bir zaman dilimi değildir. Çoğul kullanımları ile de uzun bir süreyi ifade etmek için bu kavram kullanılmıştır. Söz konusu altı günün bin yıllık süreye tekabül eden bir gün olduğu veya bu günlerin biner yıllık ahret günleri olduğu da ileri

---

[617] Bknz. Hacc, 22/47; Secde, 32/5, Meâric, 70/4.

[618] Kâf, 50/38

[619] Tekvin, 2/3

[620] Bucaille, *Tevrat İnciller ve Kur'an,* 215.

[621] İbn Teymiyye, *Mecmûu'l Fetavâ,* XVIII/235.

[622] Rıza, *Tefsîru'l Menâr,* VIII/445.

[623] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili,* VII/4972.

sürülmüştür.[624]Maturîdî ise altı gün tabirinin biner yıllık ahret günleri anlaşılması durumunda kainatın kıyamete kadar altı bin yıllık varlık süresinin bulunduğunu, yedinci günün ise sonsuza dek sürecek kıyamet günü olduğunu söylemenin imkan dahilinde bulunduğundan söz etmiş, bu arda altı günün gerçek mahiyetinin ancak Allah tarafından bilinebileceği yönünde ikinci bir görüşe yer vermiştir.[625] Bu ifadeler ise somut bir gerçeklik ifade etmekten ziyade çokluk ve Allah'ın kudretini nitelemek için kullanılmıştır. Zira vahyin ilk muhatapları dünyanın dönüşü ile ilgili bilimsel verilere vâkıf değillerdi. Bu yüzden kavram o dönemde yaratılışın aşama ve dönemleri olarak anlaşılmıştır. İlk muhataplar yaratılışın altı devirde gerçekleştiğini anlamış bu anlam ise onlar için şartlar ve durumlar göz önüne alındığında yeterli olmuştur.[626] Ve bu devirlerin çok uzun bir müddet sürede gerçekleşmiş olması onlar için herhangi bir zıtlık teşkil etmemiştir.[627]

4. Tevrat'ta daha öncede belirttiğimiz üzere yerler ve göklerin yaratılışı gün gün belirtilerek kronolojik bir sırayla ele alınmıştır. Kur'an ise Fussilet suresinde bu olayı yerin iki günde yaratıldığını, dört günde rızıkların takdir edildiğini, ve semanın yedi kat şeklinde düzenlendiğini belirterek açıklamaktadır. Kitab-ı mukaddesin aksine günün karşıladığı anlam net değildir.

Tevrat'ta üçüncü günde yeryüzü ve onun içinde yer alan ögelerin yaratılışından bahsedilmektedir. Dördüncü günde güneş ve mevsimleri meydana getiren unsurların oluşumu, beşinci günde gökyüzünde uçan kuşlar, denizlerdeki balıklar gibi canlıların var oluşu anlatılmaktadır. Kur'an'da ise yedi gök ve yerin altı günde yaratıldığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla Kur'an'da altı günün içine yeryüzü ve yeryüzünde bulunan varlıkların yaratılışı dahil edilmemektedir. İlim adamlarının da belirttiği üzere Kur'an'da geçen altı günlük süre ile yedi kat sema ve arz anlaşılmaktadır. Ancak zâhiri olarak buradan tüm kainatın yaratılışı anlamı çıkmaktadır. Kur'an bizim kayrayamadığımız sonsuz evrende var olan her şeyin yaratılışını bu süreye dahil ederken Tevrat evreni yerküre, atmosfer ve güneş sistemiyle sınırlı tutmaktadır. Oysa

---

[624]Kurtubî, *el- Cami' li Ahkâmi'l Kur'ân*, VII/140.

[625] Maturîdî, *Te'vilâtu'l- Kur'ân,* IV/443-444.

[626] Bucaille, *Tevrat İnciller ve Kur'an*, 216.

[627] Bucaille, *Tevrat İnciller ve Kur'an*, 217.

bu gün bilimsel veri ve gözlemler göstermektedir ki güneş sisteminin çok daha ötesinde sayısız sistem ve oluşum bulunmaktadır. Tevrat'taki yaratılış anlatımı ise bunu karşılamaktadır.

5. Tevrat'ta gökyüzü ve yeryüzünün yaratılışı anlatılırken Tanrı'nın ilk gökyüzünü yarattığı[628] sonra da yeryüzünü[629] yarattığı geçmektedir. Kur'an'da ise bir yerin [630] dışında göklerin ve yerin yaratılışında bir öncelik ve sonralıktan bahsedilmemektedir. Müfessirlere göre bu ayetlerden yerler ve göklerin ard arda yaratıldığı anlamı çıkarılmaktadır. Vahyin ilk muhatapları hayvancılık ve çöl hayatının vermiş olduğu tecrübe ile gece gündüzün ve mevsimlerin belirli bir düzen içerisinde birbirinin arkasından devam ettiklerine vâkıftılar. Bazılarına göre evren en başta yaratılırken aynı anda birbirini takip eden ve tamamlayan bir bütünlükte yaratılmıştır. Kur'an'da göklerin yerden önce zikredilmesi bu sebepten dolayı bir öncelik ve sonralık belirtmemektedir.[631]

6. Tekvin birinci babın dokuz ve on beşinci pasajları arasında yer alan ifadeler tüm evrenle ilgili değil yeryüzü, atmosfer ve semâ ile ilgilidir. Tevrat'ta on birinci ve on ikinci başlıklarda ele alınan "bitkilerin yeşermesi, tohum üreten otlar ve meyveler üreten meyve ağaçları" [632] evreni ilgilendiren olaylar olmaktan çok üzerinde yaşadığımız yer küreyi etkileyen olaylardır. Tevrat'ta üçüncü günde bitkilerin yaratılması ve meyve vermeleri detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Tevrat'ta kâinatın yaratılışı yeryüzü ve canlılar ile sınırlı tutulurken yeryüzü ve denizlerin yaratılışı Kur'an'da bu altı güne dahil edilmemektedir. Kur'an'da yer alan arz kelimesi yer olarak tercüme edilse de üzerinde yaşadığımız yeryüzünün çok daha ötesidir. Tüm kâinatı kapsayan çok daha geniş bir tanımdır.

7. Kitab-ı Mukaddes'te Allah'ın yaratmayı yedi günde tamamladığı yedinci gün istirahate çekildiği ifadeleri yer almaktadır. Kur'an ise Allah'ın her an yaratma

---

[628] Tekvin, 1/6-8

[629] Tekvin, 1/9-10

[630] Nâziat, 70/27-30

[631] Bucaille, *Tevrat İnciller ve Kur'an,* 221.

[632] Tekvin, 1/11-12

içerisinde olduğunu ve bunun tamamlanmadığını söylemektedir." O her gün bir iş üzeredir."[633]ayeti bunun için delil olarak sunulmaktadır.[634]

8. Tevrat insanın yaratılışını detaylı ayrıntılara yer vermeden anlatır, Kur'an ise insanın yaratılışını derinliklerine inerek son derece ayrıntılı bir şekilde anlatır. Tevrat Kur'an'da olduğu gibi insanın hangi maddelerden ve hangi merhalelerden geçerek yaratıldığından bahsetmemektedir. Tevrat Allah'ın insanı kendi suretinde yarattığını söylerken Kur'an insanın yaratılışının tamamlanmasının ardından Allah'ın ona kendi ruhundan üflediğini dile getirmektedir. Tevrat'ta geçtiği üzere Allah'ın insanı kendi suretinde yarattığına ilişkin ibarenin fiziki bir benzerlik olup olmadığı hususunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu ifade Kur'an ile çelişmesinden dolayı Allah'ın ruhundan üflemesi ve kudretinin tezâhürü olarak anlaşıldığında isabetli olmaktadır. Allah Kur'an'da 'hiçbir şeyin benzeri değildir' [635] olarak tanımlanmaktadır. Fakat Hadislerde Tevrat'ta yer alan ifadeyle benzer açıklamalar bulunmaktadır. [636] Ehlisünnet anlayışına göre Allah'ın 'kendi sûretinde 'yaratmasından Allah'ın sıfatları anlaşılmaktadır. Bu anlayışa göre Allah insanı ilim ve irade sahibi, görme, duyma gibi yetilerine sahip bir varlık olarak meydana getirmiştir.

9. Tevrat'ta insanın yaratılışına altıncı günün sonunda yer verilirken, Kur'an'da insanın yaratılışına ilk altı günde yer verilmemiştir. Kur'an insanın yaratılışını herhangi bir zaman dilimiyle kısıtlamamıştır.

10. Kur'an'da insanın yaratılışından bahseden ayetlerde genel olarak toprak ve sudan yaratılış ön plana çıkmaktadır. İlk olarak topraktan yaratılan insan su karışımıyla çamurun çeşitli evrelerinden geçerek varlık sahibi olmuştur.[637]Tevrat'ta ise insanın yaratılışı detaylandırılmamıştır. Çeşitli evrelerden geçtiğine dair bilgiler

---

633 Rahman, 55/29

634 Muhammed, İkbal, *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, Çev. Ahmet Asrar, (Birleşik Yayınları, İstanbul, 1995), 94.

635 Şûra,42/11

636 Buhârî, Ezan, 11; Müslim, Birr,32.

637 Bknz., Âl-i İmran, 3/59; En'âm, 6/12; Nur, 24/45.

yer almamaktadır. Kur'an'da ve Tevrat'ta insanın yaratıldığı ham madde olarak toprak zikredilmektedir.

11. Tevrat'ta insanın yaratılışı ile ilgili "Tanrı gökyüzünde ve benzeyişimizde insan yapalım. Denizin balıklarına, gökyüzünün kuşlarına ve çiftlik hayvanlarına ve yeryüzüne ve yeryüzünde hareket eden toprak hayvanlarına hükmetsin dedi.", "Tanrı adamı kendi görüntüsünde yarattı. O'nu Tanrı'nın görüntüsünde yarattı, onları erkek ve dişi olarak yarattı. Tanrı onları mübarek kıldı. Tanrı onlara verimli olun ve çoğalın, yeryüzünü doldurun ve onu ele geçirin ."[638]İfadelerine yer verilmektedir. Tevrat'ta daha önce belirttiğimiz üzere Tanrı'nın suretinde yaratma ifadesi yer alırken Kur'an'da bu ifade yer almamaktadır. Kur'an'da insanın erkek ve dişi olarak çift yaratıldığı ve yeryüzüne hükmetme ifadelerine benzer şekilde değinmektedir.

Yahudilik'te de Allah tek ve vardır. Bunun yanında Allah görülmez ve heykeli, resmi yapılmaz. Ancak O'na güreşme, yorulma ve dinlenme sıfatları atfedilmiştir.[639] Kur'an'da ise Allah'a bu tür sıfatların atfedilmesi kesinlikle mümkün değildir. Allah'ın esması ayetlerde sık sık yer almakla beraber onda hiç bir eksiklik ve noksanlık da bulunmamaktadır. Allah'ın zâtî sıfatları yalnız O'na mahsustur. İnsan ise irade sahibi olması, düşünmesi, karar vermesi ve yeni şeyler ortaya koyması gibi niteliklerle sınırlı bir imkanla bu sıfatları kullanmaktadır. Allah kendisinin eşi ve benzerinin bulunmadığını söylemektedir. Tevrat yorumcuları ise pasajlardan hareketle Adem ve Tanrı arasında fiziksel ve düşünsel benzerliklerin bulunduğunu bu sayede onun Tanrı'yla irtibat halinde olduğunu söylemektedirler. Kur'an ve Tevrat arasında büyük farklardan biri de bu husustur.

12. Tevrat canlıların yaratılışında "iyi"[640] ifadesini kullanırken insanın yaratılışı için "çok iyi"[641] ifadesini kullanmaktadır. Bu onun diğer varlıklardan daha üstün ve mükemmel olduğunu göstermektedir. Tanrı yaratılış bakımında canlılar içerisinde kemâle ermiş varlık olarak insanı göstermektedir. Kur'an'da da meleklerin insana

---

[638] Tekvin, 1/26-28.

[639] Günay, Tümer, Abdurrahman, Küçük, Mehmet Alparslan, Küçük, *Dinler Tarihi*, (Berikan Yayınevi, Ankara,2017), 248.

[640] Tekvin, 1/4

[641] Tekvin, 1/31

secde etmesinin istenmesi[642] ve insanın halife olarak nitelenmesi onun yaratılan tüm varlıklardan üstün olduğunu göstermektedir.

13. Tevrat'ta ve Kur'an'da yaratılan insanın ismi Âdem olarak geçmektedir. Tevrat'ta yaratılan bu varlık için "insan"[643], "adam"[644] ve Âdem"[645] kelimeleri kullanılmaktadır. Bu ifadeler pasajlarda ilk insanı nitelemektedir. Kur'an ise yaratılışının aşamalarında adı konmamış bir varlık olarak nitelerken insanı "…meleklere Âdem'e secde edin…"[646] emriyle bu varlığa isim vermiştir.

14. Kitab-ı Mukaddes'te Âdem'in yaratıldığı yer olarak Kutsal yer(Süleyman mabedi) ve yeryüzünün çeşitli yerlerinden alınan kırmızı, siyah ve beyaz topraktan bahsedilirken Kur'an'da bu tür ifadeler yer almamaktadır.[647] Tevrat'ta varlıkların yaratılış sırası belirtilirken insanın yer ve göklerin yaratılışından sonra yaratıldığı bilgisi yer almaktadır. Kur'an'da ise bu tür detay bilgiler yer almamaktadır.

15. Tevrat ve Kur'an arasında bir benzerlik olarak Âdem'e eşyanın isminin öğretilmesi ve meleklerin ona secde etmelerinin emredilmesi yer almaktadır. Ancak Tevrat ve Kur'an arasındaki bir farklılık da ilk insanın cennetten kovulma hadisesinin Tevrat'ta diğer dünya olaylarının var oluşu gibi yeryüzü sınırları içerisinde ve kronolojik olarak ele alınmasıdır. Hikayenin geçmiş olduğu cennet bu anlatımda yeryüzünde bir yer olarak tasvir edilmektedir. Kur'an bu olayı herhangi bir zamanla sınırlamaz ve yer hakkında bir bilgi vermemektedir.

16. Bazı müfessirler Kur'an'ın Hz. Âdem'in ilk insan ve ilk peygamber olduğunu söylemişlerdir.[648]Ancak Tevrat'ta Âdem'in peygamberliğine dair bir ifade bulunmamaktadır.

17. Tevrat'a göre kadın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılmıştır.[649] Ve Âdem onun ismini Havva koymuştur.[650]Kur'an'da ise Havva'nın yaratılışıyla ilgili açık ve

---

642 Hicr, 15/29

643 Tekvin,1/26-27

644 Tekvin, 2/5-6-7

645 Tekvin, 3/17-21

646 A'raf, 7/11

647 Bolay,"Âdem" *DİA,* 358.

648 Âl-i İmran, 3/33

kesin bir bilgi yer almamaktadır. Müfessirler tarafından “Sizi tek bir nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve bu ikisinden birçok erkek ve kadını yaratan Rabbinizden sakının!”[651] ayeti kadının yaratılışına bir delil olarak anlaşılmıştır. Müfessirlerin çoğunluğu “tek bir nefsi” Hz. Âdem olarak, “ondan da eşini” ibaresini de Hz. Havva olarak anlamışlardır. Bazıları da söz konusu ayeti insanlığın aynı özden yaratıldığı ve her birinin eşit olduğu şeklinde yorumlamışlardır. Bir kısmı ise durumun keyfiyetini yalnız Allah’ın bilebileceğini söyleyerek bu konu hakkında görüş belirtmemeyi tercih etmişlerdir. Bazıları ise Hz. Peygamber’den gelen rivayetleri göz önünde bulundurarak kaburgaya benzetilmenin bir öğretim metodu ve kişilik tanıtma olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre bu tabir kadının erkekten daha aşağı bir konumda olduğu ya da din yönünden eksikliğini belirtmemektedir.

18. fark Kur’an’da yaratılış kıssası ayetler de öncesi ve sonrası göz önüne alındığında insanı tefekküre ve ders almaya yönelten şefkat ve uyarı dengesi ön planda tutularak anlatılmıştır. Tevrat’ta ise daha çok bilgilendirme esası hakimdir.

19. Tevrat’ta Tekvin bölümü dışında yaratılış konusu çok az yer almaktadır. Dolayısıyla yaratılış Tevrat’ta detaylı olarak Tekvin bölümünde anlatılmaktadır. Kur’an’da ise yaratılış farklı yerlerde yer almaktadır.

---

[649] Tekvin, 2/18-23

[650] Tekvin, 3/20

[651] Nisa, 4/1

SONUÇ

Yaratılışın mahiyeti insanlık için en önemli konular arasında yer almaktadır. Yaratılışın nasıl başladığı, ilk yaratılan şeyin neliği ve yaratmanın kim tarafından başlatıldığı konularında pek çok disiplin tarafından bir takım görüşler ortaya koyulmuştur. Ortaya koyulan bu görüşler ise her dönemde farklılık göstermiştir. İnsana yaratılış hususunda en tutarlı ve sağlam bilgi Allah tarafından ulaştırılmıştır. Bilimsel ve felsefi açıklamalar ise yanlışlanabilme özelliğinden dolayı Kutsal metinlerin getirmiş olduğu bilgiler gibi sağlam ve güvenilir kabul edilmemektedir. Kutsal metinler arasında ise Kur'an dışındaki diğerlerinin tahrif edilmesinden dolayı yaratılış hususunda en sağlam ve tatmin edici bilgiler Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. Bu yüzden Kitab-ı Mukaddes'te yer alan rivayetler Kur'an-ı Kerim ile mukayese edildiğinde Tevrat metninin Kur'an'la çeliştiği görülmektedir. Tahrif edilmeyen bölümleri arasında ise Kur'an'la benzerlikleri bulunmaktadır. Tevrat'ta yer alan tahrif edilmiş pek çok pasaj felsefi düşünce ekollerinin yaratılış izahlarının temelini oluşturmaktadır. Bu durum ise insanların anlam arayışının önünde yanlış bilginin getirmiş olduğu engeller oluşturmaktadır.

Kur'an evren ve insanın yaratılışını muhatabını tefekküre sevkeden bir üslupla aktarmaktadır. Yaratılış ayetlerde farklı kavram ve kelimelerle zikredilerek yaratmanın aşamalılığına ve eşsizliğine vurgu yapılmıştır. Tevrat'ta ise yaratılış yalnızca varlık sahnesine çıkış anlamında tek bir kavramla ifade dilmektedir.

Bazı bilimsel ve felsefi görüşlere göre yaratılış kendiliğinden bir anda başlamış ve canlılar birbirinden türemiştir. Evrim görüşünün desteklemiş olduğu bu hipotez İslam alimlerince kesin bir şekilde reddedilmiştir. Kainatı yoktan yaratıp sürdüren yalnız Allah'tır ve her tür Allah'ın sünnetullah yasası gereği kendi türüne ait bir var oluş ve neslini sürdürme ile varlıklarını idame ettirmektedir. Ancak Modernizmi benimseyen Yahudiler evrim ve Big Bang kanunlarını kabul etmede bir mahzur olmadığını üstelik kutsal kitaplarının bu hipotezlere atıf yaptığını yorumlarında belirtmektedirler. Bazı Tevrat yorumcuları bilimsel verilere ayak uydurmanın dini bir gereklilik olduğunu belirterek ayetlerin bazı bölümlerini evrimle uyumlu yorumlar haline getirilerek yeniden tahrif edilmiştir.

Kur’an ve Tevrat’ın yaratılışı aktarış şekilleri arasında birtakım benzerlikler de bulunmaktadır. Kur’an ise yaratılışla ilgili önemli detaylara yer vermesi yönüyle farklılık göstermektedir. Kitab-ı Mukaddes üzerine yapılan araştırmalar neticesinde Tevrat metinleri farklı zamanlarda farklı kişiler tarafından derlenerek bir araya getirilmiştir. Bu sebeple kıssalardaki olay örgüsü ve yer kişi isimlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Kur’an ise bizzat Allah’ın koruması altında olması sebebiyle onda hiçbir bozulma ve hata söz konusu değildir. Bu sebeple Kur’an’ın yaratılışı aktarmadaki bağlayıcılığı kesindir. Kur’an ve Tevrat’ın yaratılışı aktarışındaki benzerlikler yaratılışın yoktan başlaması, her şeyi yaratan yaratıcının Allah olduğu ve canlılar içinde insanın yaratılışının önemine vurgu yapılmasıdır. Tevrat’ta yer alan yaratılışın altı günde gerçekleştiği meselesi Kur’an’da da yer almaktadır. Ancak altı günün mahiyeti ve gerçekleşen şeylerin olay örgüsü farklılık arz etmektedir.

Tevrat’ta yaratılış olayı Tekvin bölümü dışında çok az pasajda yer almaktadır. Bu sebeple olaylar kronolojik ve detaylı olarak Tekvin bölümünde aktarılmıştır. Kur’an’da ise yaratılış olayı Kur’an’ın genelinde bağlamsal olarak aktarılmaktadır. Tevrat altı gün olgusundaki gün kavramını şu an evrenimizin tabi olduğu yürmi dört saatlik zaman dilimini alırken Kur’an’da günün mahiyeti kesin değildir. Gün için çok büyük miktarda zaman dilimi ifadeleri gibi farklı kullanım şekilleri mevcuttur. Ancak günlerin özelliği ile ilgili bir kesinlik yoktur. Yevm kavramına yorumsal açıdan bakanlar ise bunun çok uzun süreli göreceli bir gün olabileceğini söylemişlerdir. Bazı müfessirler ise altı günü aynen kabul etmişlerdir. Allah’ın lafzi ifadesinin yorumlanamayacak kadar açık olduğunu belirtmişlerdir. Altı günde yaratılma ile ilgili Tevrat her günde yaratılanları belirtirken Kur’an’da altı günlük süre ile yedi kat sema ve arz anlaşılmaktadır. Kur’an Tevrat’ın aksine altı günlük sürede yaratılanları dünya ile sınırlı tutmaz. Bizim kavrayamadığımız pek çok alt ve üst evren bu altı günlük sürede yaratılmıştır. Tevrat’ta Allah’ın yaratmayı altı günde tamamladığı yedinci gün istirahate çekildiği bilgisine yer verilirken Allah’a Kur’an’da yorulma gibi sıfatların kesinlikle atfedilemeyeceği bildirilmektedir. İnsanın yaratılışıyla ilgili Kur’an onun var edilmesini detaylı olarak simgesel ifadelerle açıklarken Tevrat bu şekilde bir ayrıntı vermemektedir. Tevrat insanın yaratılışıyla ilgili onun Tanrı’nın suretinde yaratıldığını bildirmektedir. Kur’an ise

Allah'ın ona kendi ruhundan üflediğini belirtir. Suret ile ilgili bir bilgi Kur'an'da yer almaz aksine Allah'ın eşsiz ve benzersizliğine vurgu yapılmaktadır. Bazı alimler suret hadisini buradan hareketle insanın iş yapabilmesini mümkün kılan sıfatlar olarak yorumlamışlardır. İnsanın yaratılışı Kur'an'da ilk altı günlük sürenin içine dahil edilirken Tevrat'ta altıncı günün sonunda insan yaratılmıştır. Bu süre zarfında insanın yaratılışında Kur'an biyolojik ve elementer unsurları zikrederek fiziki ve karakteristik mahiyetine vurgu yaparken Tevrat2ta böyle bir bilgi yer almamaktadır. Kur'an ve Tevrat'ta ortak bir ifade Allah'ın öce erkeği sonra kadını yarattığı bilgisidir. Her iki kutsal kitapta da insanın çift halinde yaratıldığı bilgisi bulunmaktadır. Yine her ikisinde de ilk yaratılan insan için farklı isimler bulunsa da ortak olarak Âdem ismi her iki kitapta da yer almaktadır.

Tevrat'a göre kadın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kur'an'da ise kadının yaratılışıyla ilgili açık ve kesin bir bilgi yer almamaktadır. Müfessirlerin çoğu Nefs-i vâhide ile kastedilenin Âdem, eşinin de Havva olduğu hususunda icmanın olduğunu söylemektedirler. Buradan hareketle tefsirlerde "zevc" kavramının açıklaması olarak "Havva" yer almaktadır. Nisa 1'deki bahise göre ilk yaratılan Âdem'dir. Kendisinden eşi, eşi ve Âdem'den ise tüm insanlık meydana gelmiştir. Ayette yer alan "ittika" emri ile tüm insanlığın tek bir kişiden yaratılması arasında bağlantı kurulmuştur. Tefsirlerde Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den yaratıldığı hususunda iki görüş öne çıkmaktadır: Birinci görüş: Müfessirlerin çoğunluğunun benimsemiş olduğu görüştür. Buna göre Allah Âdem'i yarattıktan sonra onu bir müddet uyutmuştur. Sonra onun sol kaburga kemiğinden Havva'yı yaratmıştır. Ardından Âdem uyanınca onu yanında görerek onunla ünsiyet kurmuştur. Bu ünsiyetin sebebini Âdem'in kendi bedeninden yaratılmış olması oluşturmaktadır. Müfessirler bu yoruma Tekvin'ki anlatım ve Hz. Peygamberden gelen "Kadınlar hakkında iyi davranmayı salık verin; çünkü kadın eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri kısmı baş tarafıdır. Onu doğrultmaya çalışırsan kırarsın, mevcut hali üzere bırakırsan ondan istifade edersin." Rivayetinden yola çıkmışlardır. Müslüman ilim damlarının açıklamalarına göre hadiste de belirtildiği üzere kadında hep bir eğrilik/ eksiklik vardır. Çünkü kadın eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Bir başka rivayette "Kaburga kemiğinin en eğri kısmı en

üst uç kısmıdır. Bu yüzden kadın sana karşı hiçbir zaman aynı şekilde dosdoğru olamaz. Sen ondan istifade edersen ancak eğriliğiyle ondan istifade edersin, yok eğer onu doğrultayım dersen, kırarsın. Onu kırmak onu boşamaktır." yer alan ifadelerden yola çıkarak kadının kaburga kemiğinden yaratıldığına dair görüşler desteklenmiştir. Ancak bazılarına göre çeşitli mecazi açıklamalara müsait olan bu hadislerin asıl hedefi kadınlara karşı yumuşak hareket etmenin ve onlara iyi davranmanın öğütlenmesidir. Kadınlarla iyi geçinmeyi ve eğitim ve öğretimlerinin tavsiye edildiği bu hadislerde kadının kaburga kemiğine benzetilmiş olması kesin bir şekilde kadının yaratılış sürecine dair bir tafsilat içermemektedir.

Kaburga rivayetinin Hz. İbrahim'e kadar götürülen nakli ile Hz. Peygamber'e izafe edilen rivayeti arasında tam bir paralellik vardır. Her iki rivayetin son bölümlerinde yer alan ifadeler farklı gibi gözükse de mana olarak aralarında fark bulunmamaktadır. "Onu olduğu gibi kabul et!" ifadesi ile "ondan eğri olduğu halde yararlanılabilir (veya) yararlanabilirsin!" ifadesinin vurgulandığı ana fikri aynıdır. Rivayetlerde "kadın" sözcüğü sadece kaburgadan yaratıldığı ifade edilen pasajda geçmekte, diğer ifade ve pasajlarda kadına teşbih yoluyla göndermeler yapılmaktadır. Rivayetin geri kalan kısmında yer alan "kırılma", "doğrultma" ve "eğri kalma" lafzi olarak kaburga için söz konusudur. Dolayısıyla kaburga burada istiare yoluyla teşbih amaçlı kullanıldığı için hakiki yaratmayı ifade etmemektedir. Hakiki yaratmayı ifade etseydi kırılmadan bahsedilmemesi gerekirdi. Nitekim hakiki yaratma anlamı da hadisin konteksine uymamaktadır. Ayrıca burada hadisin konteksine bakıldığında rivayetin temelde teşbihli olup yaratma sözcüğünün sonradan ilave edildiğini söylemek mümkündür. Kadın için kaburga kemiğinin teşbih için yer aldığını kabul edenlere göre Rasulullah'tan gelen rivayet "kadının durumu kaburga kemiği gibidir" şeklinde tahriç edilmiştir. Bu tahriç kafının fıtratının kastedildiğini hadisin teşbihi mana içerdiğini savunanlara göre lafız ve mana olarak hadisin teşbihli versiyonunu içermektedir.

Sonuç olarak hadiste yer alan ifadelerle kadının kaburga kemiğinden yaratıldığı kesinlik kazanmaz. Çünkü o rivayette adı geçen deyim kadının fazla zorlamaya uygun bir yaratılışta olmadığını göstermek için mecaz olarak kullanılmıştır. Hz. Peygamber Ehl-i Kitab'ın bir kabulünü onu bilen bir opluma sözü

kuvvetlendirmek için kullanmış olabilir. Bu söz kadınların hassas ruhi durumunu belirten mecazi bir ifadedir. Dolayısıyla kaburga kemiğinden yaratılma kabulü ile bu hadisi birbirinden ayırmak gerekir. Hadisin kadının yaratılması ile irtibatlandırılmaması ve nazikliği anlamında algılanması durumunda reddedilecek ir yönü bulunmamaktadır. Hadis harfi ve lafzi manasıyla alınırsa kadının yaratılış maddesinin toprak değil kaburga kemiği olduğu anlaşılır ancak mecazi olarak yorumlandığında daha başka bir anlamı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Son dönem Tevrat yorumcuları modernizmin de etkisiyle nefsi vâhideyi Âdem'in cinsiyetsiz yaratıldığını iddia ederek açıklamaktadırlar. Onlar ilk insanın hem erkek hem de kadın özelliklerini bünyesinde barındırdığını kadının bu kadınlık özelliğini alması olarak yorumlamaktadır. Ancak bu yorum Tevrat ana metni ve Yahudi geleneğiyle uyuşmamaktadır. Kur'an'a ve Hadisler'e göre Kadın ve erkek aynı özden ayrı ayrı yaratılmış olup kaburga hadisi pek çok alimin ortak görüşüne göre fıtratla ilgili bir bilgilendirmedir. Bu gün güncel problemlerden olan cinsiyetsizlik furyasını hiçbir ilahi din desteklememektedir, bu aksine pek çok kıssada lanetlik bir unsur olarak anlatılmaktadır.

Tevrat'a göre Âdem kadının ismini Havva koymuştur. Nisa(kadın) İbranice'de İşah olarak adlandırılmaktadır. Yaratılan ilk kadın İbranice'de Havvâh'dır. Bu kelime Tevrat'ta yaşayan anlamında kullanılmıştır. Bazı araştırmacılara göre; Kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılışı ve Havva ismini bağdaştıranlar Sümer efsanelerinde yer alan bir bilgiyle de uyum içinde olduğunu görmüşlerdir. Efsaneye göre kaburga bölümünde yer alan hastalığı iyileştirmek için buradan yaratılan tanrıçaya verilen ad "kaburga kadın" ve yaşam kadını"dır. Tanrı Enki'nin hastalığını iyileştirmek için yaratılan bu kadının Sümer dilinde yaşam kadını olarak karşılığı "haya"dır. Sonradan İbranice'ye bu kelimenin "hava" (var olan) olarak geçmiş olması muhtemeldir.

Son olarak Tevrat'ın yaratılışı aktarış üslubu bir olay aktarımından ibaretken Kur'an eğitim ve tefekküre yöneltmeyi ana gaye edinmektedir. Bu sebeple Kıssalar ayetler öncesi ve sonrası göz önüne alınarak okunduğunda ortaya çok daha eşsiz manalr ve gayeler çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdülbâkî, Muhammed Fuad**,** *el- Mu'cemü'l- müfehres li-elfâzi'l- Kur'âni'l- Kerîm*, Kahire, 1950.

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs,* Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut,1988.

Adam, Baki, "Tevrat", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, 40-45.

Ağırman, Cemal, *Kadının Yaratılışı İlgili Rivayetler Bağlamında Yeni Bir Yaklaşım*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2001.

Ağralı, Ahmet, Semâvât Hakkındaki Bazı Ayetlere Bilimsel Yaklaşımlar, *Din ve Bilim Muş İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, S.1(2), 2018, 20-37.

Alıcı, Mustafa, *İlâhî Dinlerde Yaratılış- Evrim Tartışmaları*, Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi,2018, 59-89.

Alpher, Ralph A.**,** - Robert Herman, *Gennesis of Big Bang*, Oxford University Press, New York, 2000.

Altunbaş, Yusuf, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrim Teorisi,* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Âlûsî, Ebu'l Fazl Şihâbuddîn Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî*, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye İkinci Baskı, Beyrut, 2005.

Atay, Hüseyin, *Kur'an'a Göre İman Esasları,* Yurt Bilimsel Araştırma ve Yayıncılık, Ankara, 1988.

Ateş, Süleyman**,** *Gerçek Din Bu,* Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, t.s.

Ateş, Süleyman, *İslam'a İtirazlar ve Kur'an-ı Kerim'den Cevaplar*, 2. Baskı, Erol Matbaası, Ankara, 1971.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2014.

Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyyat*, Beyan Yayınları, Ankara, 2019.

Aydın, Hüseyin, *Yaratılış ve Gayelilik*, DİB Yayınları, Ankara 2004,.

Bâr, Muhammed Ali**,** *Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı*, çev. Abdülvehhab Öztürk, TDV yayınları, Ankara, 1989.

Barr, James, *The Garden of Eden and the Hope of Immortality*, London, 1992.

Baş, Erdoğan, "Sema", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2009, 453-455.

Batuk, Cengiz, "Âdem ve Havva'nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Adem ve Havva'nın Hayatı, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, 52-53.

Bayrakdar, Mehmet, "Tekâmül Nazariyesi", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2009, 337-339.

Bayram, Enver, Râzî'nin Kur'an'daki Yeryüzü Ayetleriyle ilgili Tefsîr-i Kebîr'deki Yorumları: Modern Jeoloji Biliminin Verileriyle Kısa Bir Mukayese, *Karabük Üniversitesi Tarih Kültür Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1/152-160.

Birinci, Züleyha, Nefs-i Vâhide İfadesinden Hareketle Kadının Yaratılışı Hakkında Bir Değerlendirme, *MÜİFD*, İstanbul, 151-164.

Bolay, Süleyman Hayri, "Âdem", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2009,358.

Boşnak, Nagihan Ayşe, *İlk Altı Asır Tefsirlerinde Yedi Gök İfadesi*, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Bucaille, Maurice, *Müspet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an,* Trc. Mehmet Ali Sönmez, DİB Yayınları, Ankara, 1988.

Bucaille, Maurice*, Tevrat, İncil, Kur'an-ı Kerim ve Bilim*, trc. Suat Yıldırım, Işık Yayınları, İstanbul, 2005.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmaî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Matbâ-i Mısriyye, Kahire,1289.

Cerrahoğlu, İsmail**,** "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/1,(1972), 85-96.

Champell, Neil A.,-Jane B. Reece, *Biyoloji*, çev: Ertunç Gündüz- İsmail Türkan, 2. Baskı, Ankara, Palme Yayıncılık, 2008.

Cherry, Shai, “Three Twentieth-Century Jewish Responses to Evolutionary Theory”,yy.,2003.

Culi, Yaakov, The Torah Anthology: Meam Loez, İbranice’den çev. Aryeh Kaplan, New York: Moznaim Publisher, İngilizceden çev. Gökhan Duran, 2018.

Çağrıcı, Mustafa , “Yaratma”, *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2009, 324-329.

Çağrıcı, Mustafa , “Yer”, *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2009, 476-478.

Darwins, Charles, *Türlerin Kökeni,* Çev. Öner Ünalan, Onur Yayınları, Ankara,1976.

Demirci, Kürşat**,** “Yaratma”, *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2009, 331-332.

Demirci, Kürşat, *Tekvin’de Yaratılış Kıssalarının Çivi Yazılı Kaynaklardaki Yaratılış Kıssalarıyla Mukayesesi,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul, 1995.

Derveze, Muhammet İzzet, *Tefsîru’l-Hadîs*, Daru’l Garibi’l İslâmî, Beyrut, 2000.

Duman, Mehmet Zeki, *Beyanu’l-Hak Kur’an-ı Kerim’in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri,* Fecr Yayınevi, Ankara, 2016.

Duralı, Teoman**,** *Biyoloji Felsefesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.

Ebû Hayyân el-Endelusî, Muhammed b. Yusuf**,** *el-Bahru’l-Muhît*, Dâru’l Fikr, Beyrut, 2005.

Ebu’s-Su’ûd, Muhammed b. Muhammed b. El- Amâdî*, İrşâdu’l- Akli’s- Selîm ilâ Mezâye’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Kâhire, yy., trs.

Efil, Şahin**,** *İslam ve Batı Düşüncesinde Yaratılış Modelleri*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002.

Erdem, Mustafa, *Hazreti Âdem- İlk İnsan*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 201.

Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı Meal Tefsir*, Çev. Cahit Koytak- Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1996.

Eş'arî, Ebu'l Hasen Alî b. İsmail b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim, *el- İbâne an Usûli'd-Diyâne*, Dâru'l Fadıla, Riyad, 2011.

Ezdî, Mukâtil b. Süleyman, b. Beşîr, *Vucuh ve Nezâir fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Mısır, el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitâb, 1994.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa*, nşr. Riyâd Zekî Kâsim, Dâru'l Ma'rife, Beyrut, 2001.

Fârâbi, Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed, *İdeal Devlet el-Medînetü'l Fâzıla*, çev. Ahmet Arslan, Divan Kitap Yayınevi, 2015.

Farsi, Moşe, *Tora, Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara*, I. Kitap Bereşit, Gözlem Yayınevi, İstanbul, 2002.

Fazlur Rahman*, Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014.

Feliks, Yahuda, "*Evolution*" , Eneyclopedia of Judaica (Second Edition), ed. Fred. Skolnik, USA: Macmillan, 2007.

Ferrâ, Ebû Zekeriyyâ Yahya b. Ziyâd*, Meâni'l Kur'ân*, nşr. İmâdü'd- Dîn b. Seyyid Âlü'd- Dervîş, Âlemu'l Kutub, Birinci Baskı, Beyrut, 2011.

Filkin, David, *Stephen Hawking'in Evreni*, Çev. Mehmet Harmancı, Aksoy Yayıncılık, 1998.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Maksadu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâ'illâhi'l-Husnâ,* nşr. Mahmûd Bîcû, Matbaatu's Sabah, Dımaşk, 1999.

Gazzâli, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed*, İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, Kahire, 1332.

Genç, H. Mustafa, *Yaratılış ve Evrim Teorileri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1983.

Gürkan, Salime Leyla, Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsanın Yaratılışı ve Cennetten Düşüş, *İslam Araştırmaları Dergisi,* 9, (2003), 1-48.

Hafâcî, Şihâubu'd-dîn Ahmed b. Muhammed, *İnâyetu'l-Kâdî Kifâyetu'r-Râdî (Hâşiyetu'ş-Şihâb),* Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrût, 1997.

Halil b. Ahmed, Ebu Abdurrahman Halil B. Ahmed b. ‘Amr Ferâhidi, *Kitâbu’l-Ayn*, Thk. Mehdî el Mahzûmî- İbrahim es-Sâmerâî, Müessesetü’l-A‘lemi li’l Matbûât, Beyrût, 1988.

Hawking, Stephan, *Zamanın Kısa Tarihi*, çev. S. Say, M. Uraz, Alfa Yayınları, İstanbul, 1989.

Heidel, Alexander, *Enûma Eliş; Babil Yaratılış Destanı*, çev. İsmet Birkan, Ayraç Yayınevi, İstanbul,2000.

Heysemî, Ebu’l Hasen Nureddin**,** *Mecma‘u’z-Zevâid ve Menba’u’l-Fevâid*, Beyrut, 1967.

Hilâl el- Askerî, Hasen b. Abdillah, *el- Furûku’l-Luğaviyye*, nşr. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2000.

Hooke, Samuel Henry, *Ortadoğu Mitolojisi; Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hıristiyan Mitosları*, Çev. Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

Ira, Robinson, “American Jewish Views of Evolution and Intelligent Design”, *Modern Judaism*, 27/2, 2007.

Izutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Tanrı ve İnsan,* Pınar Yayınları, İstanbul, 2019.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Dâru Sahnûn, Tunus,1997.

İbn Kesîr, Ebu’l Fidâ İmâdü’d-din İsmail, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Daru’l Mârife, Beyrut, 1983.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen,* nşr. M. Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

İbn Rüşd, Ebu’l Velid Muhammed b. Ahmed, *el-Keşf an Menahici’l-Edille*, Merkezu Dirâseti’l Vahdeti’l- Arabiyye, Birinci Baskı, Beyrût,1998.

İbn Rüşd, *Faslu’l-Makâl*, çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 2017.

İbn Teymiyye, Ebu’l Abbâs Takiyyüddîn Ahmed, *Mecmû’ul-Fetâvâ*, nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru’l Kutubi’l İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 2000.

İbn. Haldun, *Mukaddime*, 2. Baskı, Çev. Zakir Ugan, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1968.

İbn. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, *er-Red Ale'l-Cehmiyye ve'z-Zenâdıka*, nşr. Sabrî Selâme Şahin, Dâru't Sebât, Birinci Baskı, Riyad, 2003.

İbn-i Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Daru'l Maarif, Kahire,1992.

İbnu'l Arabî, Ebu Abdullah Muhyiddin, *Tefsîr-u İbn Arabî,* Dar-u İhyai't-Turasi'l Arabî, Beyrut, 1422.

İbnu'l Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Muhammed b. Abdillah, *el-Avâsım Minel-Kavâsım*, nşr. Ammar Talibi, Mektebetu Daru't-Turas, Kahire,1422.

İbnu'l-Cevzî', Ebu'l Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali, *Zâdu'l Mesîr fî İlmi't Tefsîr*, el- Mektebu'l İslâmî, Dördüncü Baskı, Beyrut, 1987.

İbnü'l Esîr, İzzeddin Ali b. Ebi'l Kerem Muhammed, *el-Kâmil Fi't-Târih*, Beyrut, yy.1905.

İhvanu's- Safa, er-Resâil, Beyrut, trs, yy.

İkbal, Muhammed*, İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, Çev. Ahmet Asrar, Birleşik Yayınları, İstanbul, 1995.

İncil, Petrus'un İkinci Mektubu, 315; İbranilere Mektup, 11,3, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2001.

Kâdı el-Beydâvî, Abdullah Ebû Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esraru't-Tefsîr,* Dersaadet Yayınları, İstanbul, trs.

Kalaycıoğulları, İnan, Osmanlılar ve Lamarck, *Uludağ Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi,* 12,(2022), 448-465.

Kannevcî, Ebu't Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Han, *Fethu'l-Beyân fî Makâsıdi'l-Kur'an,* nşr. Abdullah b. İbrahim el- Ensârî, Beyrut, 1992.

Karadaş, Cafer, *İbn Arabî'nin İtikâdî Görüşleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1997.

Karaman, Hayrettin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara, 6. Baskı, 2017.

Kâsımî, Muhammed Cemâlu'd –Dîn, *Tefsîru'l-Kâsımî- Mehâsinu't-Te'vil,* Dâru'l Hıyâu'l-Kutubu'l-Arabiyye, Kahire, trs.

Kaya, Mahmut**,** "*Gazzâlî Filozofları Tekfir Etmekte Haklı Mıydı?",900. Vefat Yılında İmam Gazzâlî Millettlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, MÜİFV Yayınları, İstanbul, 2012.

Kaya, Mahmut, "*Fârâbî*", DİA, T.D.V İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, 154-162.

Klapwick, Jacop, "Creation Belief and Paradigm of Emergent Evolution", *Philosophia Riformata,* 2011.

Kocabaş, Şakir, *Kur'an'da Yaratılış Uzayların ve Maddenin Yaratılışı,* Küre Yayınları, İstanbul, 2021.

Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* thk. Hişam Semîr el- Buhârî, Riyad, Dâru Âlimi'l Kütüb.

Kuzgun, Şaban, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2020.

Küçük, Abdurrahman, *Dönmeler Tarihi,* Berikan Yayınevi, Ankara, 2021.

Küçük, Abdurrahman, Günay **Tümer**, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara, 2002.

Mâlik, Ebû Abdillah Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, nşr. M. Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Mâturidî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed**,** *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, nşr. Mecdî Bâsellûm, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut,2005.

Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbu't-Tevhîd*, nşr. Bekir Topaloğlu- Muhammed Aruççi, İSAM Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2003.

Mâverdî, Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, nşr. Seyyid Abdülmaksûd b. Abdürrahim, Müessesetü'l Kutubi's Sekafiyye, İkinci Baskı, Beyrut, 2007.

Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî,* thk. Mustafa el- Bâbî el- Halebî, Birinci Baskı, Kahire, 1946.

Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l Hasan el-Belhî, *Tefsîr Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte, Daru İhyai't-Turasi'l–Arabî, Beyrut, 1424.

Musaoğlu, Ahmet, *Yaratılışın Altı Günü*, Vural Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Müslim, Ebu'l Huseyn Müslim b. El-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr. M. Fuad Abdülbâki, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Nesefî, Ebu'l –Berakât Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Beyrut, Dâru'l-İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, trs.

Nurbaki, Haluk, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler,* TDV Yayınları, Ankara, 2005.

Okçu, Abdülmecit, "Kur'an ve Evrim Açısından Canlıların Oluşumu", *EKEV Akademi Dergisi*, 2010, 151-174.

Ömerî, Şihabü'd-dî Ahmed b. Yahya, "el- Ardunne's-Seb' ve Tevzîu's-Safaih el-Mecriyye ez-Zahme", *Mecelle Külliyyeti'l Mearifi'l Camia*, Irak, 2003.

Özcan, Şevket**,** *Dinlerin İnsana Verdiği Değer; Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam Örneği,* İlahiyat Yayınları, Ankara, 2017.

Özdemir, İsmail, Kur'an'ı Kerim'de Göklerin ve Yerin Altı Günde Yaratılışı, *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul, 2009.

Pezdevî, Ebu'l Yusr Muhammed, *Usûli'd-Dîn*, nşr. Hans Peter Lins, Dâru İhyâi'l Kütübi'l Arabiyye, Kâhire, 1963.

Pezdevî, Ebu'l Yusr Muhammed, *Usûli'd-Dîn*, nşr. Hans Peter Lins, Dâru İhyâi'l Kütübi'l Arabiyye, Kâhire, 1963.

Polkinghorne, John, *Science and Theology: An Introduction,* Fortress Press, Miniapolis, 1998.

Râgıb el- Isfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, nşr. M. Seyyid Kîlânî, Kâhire, 1961, "kvm" maddesi

Râzî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ömer Fahru'd-dîn, *et-Tefsîru'l Kebîr (Mefâtihu'l Ğayb),* Daru'l Kurtubi'l İlmiyye, Beyrut, 2004.

Râzî, Ebû Abdilllah Muhammed b. Ömer Fahru'd-dîn, *Levâmiu'l-Beyyinât,* el-Matbaatu'ş-Şerefiyye, Mısır, 1323.

Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîu'l-Menâ*r), Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrût, 1999.

Ross, Hugh, *The Creator and the Cosmos*, Navpress, Colorado,1993.

S. Hawking- C. Mlodinow, *Büyük Tasarım*, çev. Selme Öğünç, Doğan Kitap, İstanbul, 2012.

Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed, *Kısasu'l-Enbiyâ (Arâisu'l-Mecâlis),* nşr. Abdüllatif Hasan, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Dördüncü Baskı, Beyrut, 2004.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, çev, Sadrettin Gümüş-Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul,1990.

Sayım, Huzeyfe, *Muhtelif Dinlerde Yaratılış Olayı*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Doktora Tezi, Kayseri, 1993.

Seyyid Kutub, İbrahim b. Hüseyn eş- Şâzilî, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, çev. Bekir Karlığa-M. Emin Saraç- İ. Hakkı Şen, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1976.

Seyyid Şerif Cürcânî, Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, ,Çev. Ali Erkan, Bahar Yayınları, İstanbul, 1997.

Simpson, D.C., Pentateuchal Criticism, Oxford University Press, 1924.

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, Ebû Abdilaziz ibn. Abdu'r-Rahîm, *Huccetullahi'l-Bâliğa,* Dâru'l İhyâi'l Ulûm, İkinci Baskı, Beyrut, 1882.

Şevkânî, Ebû Abdillah Muhammed Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l Fayha, thk. Muhammed Enver Ebu Zeyd, Dımeşk,1840.

Şimşek, Sait, *Yaratılış Olayı*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1998.

Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *el- Mîzan fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-'Alemi li'l Matbuat, Beyrut,1997.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru't-Taberî (Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an),* Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut,1999.

Tabersî, Ebû Ali Emîüddîn el Fadl el Hasen, *Mecma'ul-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, nşr. İbrahim Şemsüddîn, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1997.

Tarbuck, Edward J.,-Frederick K. Lutgens, *Eart Science*, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersay, 2000.

Taslaman, Caner, *"Allah'ın Birliği ve Big Bang", Bilimlerin ışığında yaratılış,* İstanbul, 2015.

Taslaman, Caner, "İzafiyet Teorisi, Değerler ve Tanrı- Evren İlişkisi", *MÜİFD*, 2002, 5-20.

Taslaman, Caner**,** *Big Bang ve Tanrı*, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2011.

Taslaman, Caner, Evrenin Fizîkî Yasaları Sabitleri ve Süreçlerindeki Hassas Ayarlar Bize Ne Söylüyor? , *Kelam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 11/2, (2013), 25-26.

Tatlı, Âdem, *Evrim ve Yaratılış*, İstanbul, Nesil Yayınları, 2008.

Thomas J., O'Shaughnessy, *Creaton and the Teachig of the Qur'an*, Biblical Institute Press, 1985.

Tirmizî, Ebî Îsâ Muhammed b. Îsa, *es- Sünen*, Çağrı Yayınları İstanbul, 1981.

Topaloğlu, Bekir, İlyas, Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM, İstanbul, 2022.

Tûsî, Muhammed b. Hasan*, et Tibyân fî Tefsiri'l-Kur'an*, Dar'u İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, t.y.

Tümer, Günay, Abdurrahman, Küçük, Mehmet Alparslan, Küçük, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara,2017.

Uludağ, Süleyman, "Nefis", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, (2006), 526-529.

Ulutürk, Veli, *Kur'an-ı Kerim'de Yaratma Kavramı*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

Weinberg, Stewen, *İlk Üç Dakika*, çev. Zeynep Aydın, Z. Aslan, BKM Kitap, Ankara, 1995.

Wicander, Reed,-James S. Monroe, *Essentials of Geology*, Wodsworth Publishing Company, Belmont, California, 1999.

Yavuz, Yusuf Şevki, "İrade", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2009, 379-380.

Yavuz, Yusuf Şevki, "İstivâ", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul,2009, 402-404.

Yavuz,"Yusuf Şevki, Arş", *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul,2009, 406-409.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, ve Dağıtım, Üçüncü Baskı, İstanbul, 1979.

Yeniçeri, Celal, *Uzay Ayetleri Tefsiri,* Erkam Yayınları, İstanbul, 1995.

Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1997.

Yücedoğru, Tevfik, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış,* Emin Yayınları, Bursa, 2006.

Zeccâc, İbrahim b. Seriyy, *Meâni'l Kur'ân ve İ'rabuhu*, Daru'l Kitabi'l Mısrî, Kahire,1420.

Zemahşerî, Ebu'l Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el- Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Dâru'l Fikr, Birinci Baskı, Beyrut, 1977.

Zemahşerî, Ebu'l Kâsım Mahmûd b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğa*, nşr. Muhammed Ahmed Kasım, el-Mektebetü'l Asrıyye, Beyrut, 2009.

Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Risaale Yayınları, İstanbul, 1997.

Zuideman, R.T.**,** "*Les Religions des Andes" Les Religions du Monde,* Luxembourg, 1981.